

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
ÚSTAV PEDAGOGIKY A SOCIÁLNÍCH STUDIÍ

**Příprava jedinců na odchod
z dětských domovů
a jejich začlenění do společnosti**

DISERTAČNÍ PRÁCE

Autor práce: Mgr. Veronika Štenclová

Vedoucí práce: doc. PhDr. Tomáš Čech, Ph.D.

2021

PALACKÝ UNIVERSITY IN OLOMOUC
FACULTY OF EDUCATION
INSTITUTE OF EDUCATION AND SOCIAL STUDIES

**Preparation of individuals for leaving
the children's homes
and their integration into society**

DISSERTATION THESIS

Author: Mgr. Veronika Štenclová
Supervisor: doc. PhDr. Tomáš Čech, Ph.D.

2021

ČESTNÉ PROHLÁŠENÍ

Já, níže podepsaná studentka tímto čestně prohlašuji, že odevzdanou disertační práci na téma „*Příprava jedinců na odchod z dětského domova a jejich začlenění do společnosti*“ jsem vypracovala samostatně. Použité zdroje v práci řádně cituji v souladu se zákonem č. 121/2000 Sb., o právu autorském, ve znění pozdějších předpisů a všechny prameny jsou uvedeny v seznamu použité literatury. Stejně tak je předložená disertační práce, ve shodě s uvedeným zákonem, duševním vlastnictvím a předmětem práva autorského.

V Olomouci dne

.....

podpis studentky

PODĚKOVÁNÍ

Na tomto místě bych ráda poděkovala lidem, kteří mi pomohli a podpořili mě během doktorského studia a těm, bez kterých by tato práce jen stěží vznikla.

Poděkovat bych chtěla níže uvedeným:

- svému školiteli doc. PhDr. Tomáši Čechovi, Ph.D. za odborné vedení, obrovskou trpělivost, motivaci a podporu v průběhu celého studia. Zároveň za nepřetržitou snahu mě posouvat dál v odborném i osobnostním růstu,
- slečně Mgr. Monice Prokešové za pomoc se zpracováním kvantitativních dat a poskytnutí cenných konzultací,
- mému zaměstnavateli, stejně jako všem mým kolegům z dětského domova za obohacující profesní rady a zkušenosti, konzultace a debaty vztahující se k naší profesi,
- kolegům z katedry Sociální pedagogiky na Ostravské univerzitě a především Mgr. Bohdaně Richterové, Ph.D., která mi byla vždy a se vším nápomocná, byla mi (a stále je) inspirací, vzorem a oporou,
- ředitelům všech dětských domovů, kteří byli ochotni se zapojit do výzkumu a v rámci dotazníků mi poskytli možnost nahlédnout do jejich pracovního světa a zkušeností s řízením dětských domovů,
- dětem z dětských domovů, které se ochotně zapojily do výzkumu, vyplnily dotazníky, poskytly rozhovory k danému tématu a pustily mě tímto, alespoň zčásti, do svých životů,
- v neposlední řadě děkuji, a to z celého srdce, nejbližším přátelům, kteří mi byli po celou dobu studia (jsou nadále a doufám, že budou na věky) oporou. Poskytovali mi pochopení, podporu a pomoc, motivovali mě, měli se mnou trpělivost, věřili ve mě a ulehčovali mi život, co nejvíce to šlo.

ABSTRAKT

Disertační práce se zaměřuje na problematiku sociálního začleňování jedinců, kteří vyrůstají v dětských domovech a chystají se je, za účelem osamostatnění, opustit. Tento proces je velmi náročný vzhledem ke všem aspektům týkajících se nastavení systému, osobnostních specifik a zkušeností jedinců, sociálního okolí či povaze práce v dětských domovech. Dle výzkumných studií řada jedinců po odchodu z DD bojuje se svým začleněním do společnosti, a ne vždy je tento proces úspěšný. Práce navazuje na tento problém a identifikuje konkrétní problémy spojené s přípravou k odchodu a sociálním začleňováním jedinců analýzou 3 prvků. Za prvé, analýzou rozhovorů se samotnými jedinci a jejich dotazníkovými výpověďmi k danému tématu, za druhé analýzou výpovědí ředitelů dětských domovů, a v posledním případě analýzou legislativy a školských dokumentů. K tomuto účelu byl zvolen smíšený výzkumný design, ve kterém dochází k simultánní kombinaci kvalitativní a kvantitativní metodologie (QUAL+quan). Stěžejní bylo interpretovat subjektivní pohled jedinců na jejich připravenost k odchodu z dětských domovů v kontextu jednoho z osobnostních konstruktů, self-efficacy a vymezit zkušenost z procesu začlenění do společnosti a připravenosti na samostatný život. Přistoupeno bylo k využití metody narativních rozhovorů, jež byly následně analyzovány pomocí kvalitativní metody fenomenologické analýzy Meaning Constitution Analysis (MCA). Dále k využití deskriptivní i statistické analýzy dat a obsahové analýze dokumentů. Bylo zjištěno, že zkoumaná oblast není systematicky zpracovávána státem a značná odpovědnost se přenáší na samotné dětské domovy a jejich zaměstnance. Nedostatečná je v této oblasti také legislativní koncepce. Chybí služby následné péče po opuštění dětských domovů a patrný je nedostatek sociálního ubytování a jejich kapacit. Jedincům se tak mnohdy nedaří po odchodu z dětských domovů úspěšně do společnosti začlenit. Na základě testovaných hypotéz se potvrdila závislost mezi self-efficacy a pocitem připravenosti k odchodu z DD. K pocíťované připravenosti k odchodu z DD přispívá také jistota v oblasti existence bydlení, financí, zaměstnání a vztahových sítí. Naopak ti jedinci, kterým tyto jistoty scházely, vyjadřovali obavy, strach a celkovou nejistotu ze svého odchodu i z následného uplatnění ve společnosti. Tyto výsledky naznačují, že v této oblasti je třeba věnovat zvýšenou pozornost a že je zapotřebí cílené posilování sociálních kompetencí jednotlivců v dětských domovech. Výsledky práce mohou přispět k návrhům možných legislativních změn a apelovat na potřebu ukotvení a rozšíření zkoumané oblasti v rámci různých koncepčních, zejména školních dokumentů.

Klíčová slova: dětský domov, osamostatnění, příprava na samostatný život, self-efficacy, smíšený design, sociální kompetence, začleňování do společnosti.

ABSTRACT

This dissertation focuses on the issue of social inclusion and reintegration of individuals who grow up in children's homes and are in a process of gaining independence and leaving the home. This can be a very demanding process given all the aspects of an individual's characteristics, their experience, their environment, social constructs and legal setup, and the nature of the care work they receive in children's homes. According to existing research, many of these individuals struggle with reintegration into society after they leave children's home, and many are unsuccessful in this effort. This research builds on this apparent problem by identifying the specific issues related to individual's preparation to leave children homes and their reintegration into society by analysing 3 distinctive components of this process. Firstly, by analysing questionnaire and interviews with individuals themselves. Secondly, by analysing questionnaire given to directors of children's homes across the Czech Republic. And lastly, by analysing related legislations and other educational documents. We used Concurrent Nested Research Design (QUAL+quan) for the analysis of the data. For this, the key element was to interpret the individual's subjective view on their preparation journey in context of self-efficacy and the separation of their experience from the process of reintegration and preparation for independence. Furthermore, the method of narrative interviews was used to collect the data which were then analysed by Meaning Constitutional Analysis (MCA), descriptive statistic and statistical analysis. It was found that the process of reintegration and gaining independence is not systematically processed by the government and a lot of responsibility is left to children's homes themselves and its employees. The legislative concepts in this area are also insufficient. There is a significant lack of aftercare services for individuals who already left the children's home, as well as the capacity of social housing is insufficient. Thus, individuals often fail to find housing and reintegrate into normal society successfully. Based on tested hypotheses we confirmed a strong relationship between self-efficacy and the feeling of preparedness for leaving children's home. We found that the economic situation, housing security, personal finances, employment prospects and the individual's social network are immensely important for their feeling of preparedness. Furthermore, those individuals who lacked those certainties expressed concerns, fear and general uncertainty about their reintegration and independence journey. These results suggest that there is a need for increased attention in this area and that targeted strengthening of social competencies of individuals in children's homes is needed. The results can also contribute to proposals for legislative changes and appeal for the need to anchor and expand this research area.

Key words: children's home, reintegration, preparation for independent living, self-efficacy, mixed Methods, social competences, social reintegration.

OBSAH

ÚVOD	10
1 ÚSTAVNÍ VÝCHOVA.....	12
1.1 Systém ústavní výchovy v České republice.....	12
1.2 Dětský domov jako specifická forma ústavní výchovy.....	18
1.3 Legislativa vztahující se k ústavní výchově v dětských domovech.....	22
1.3.1 Školské dokumenty užívané v dětských domovech v kontextu zpracování oblasti osamostatnění a odchodu ze zařízení	25
1.4 Srovnání českého modelu dětských domovů s vybranými zahraničními přístupy.....	27
1.5 Hodnocení ústavní výchovy v České republice	31
1.5.1 Kritika a úskalí ústavní výchovy.....	31
1.5.2 Pozitiva ústavní výchovy.....	34
2 CHARAKTERISTIKA JEDINCŮ VYRŮSTAJÍCÍCH V DĚTSKÝCH DOMOVECH	36
2.1 Faktory definující obecný profil osobnosti dítěte v dětském domově.....	36
2.1.1 Konceptuální rámec základních pojmů vztahujících se ke specifickým zvláštěnostem dětí v dětském domově	38
2.1.2 Kvalita rané citové vazby	44
2.1.3 Syndrom ústavní závislosti.....	47
2.2 Konsekvence života v dětském domově.....	49
2.3 Dospívající dítě v dětském domově – vybrané vývojové aspekty typické pro adolescenci a mladou dospělost	56
2.3.1 Adolescentní jedinec v dětském domově	57
2.3.2 Mladý dospělý v dětském domově.....	62
2.3.3 Specifické vývojové problémy adolescentů a mladých dospělých v kontextu jejich života v dětském domově.....	65
3 SOCIÁLNÍ ZAČLEŇOVÁNÍ JEDINCŮ Z DĚTSKÝCH DOMOVŮ DO SPOLEČNOSTI	69
3.1 Proces přípravy na vstup do samostatného života po odchodu z dětského domova	70
3.2 Možnosti následné podpory vztahující se k sociálnímu začlenění jedinců z dětských domovů.....	82
3.2.1 Registrovaní poskytovatelé vybraných sociálních služeb	84

3.2.2	Neregistrovaní poskytovatelé vybraných sociálních služeb.....	86
3.3	Socializace s akcentem na sociální učení.....	91
3.3.1	Sociální integrace versus sociální inkluze.....	95
3.3.2	Koncepce self-efficacy v kontextu začleňování jedinců z dětských domovů do společnosti.....	97
3.3.3	Sociální kompetence u jedinců v dětských domovech.....	101
3.4	Soudobá výzkumná zjištění v oblasti začleňování jedinců z dětských domovů do společnosti.....	104
4	VÝZKUMNÝ ZÁMĚR DISERTAČNÍ PRÁCE	116
5	METODOLOGIE VÝZKUMU.....	120
5.1	Cíle disertační práce.....	120
5.2	Design a organizace výzkumu.....	121
5.3	Etické aspekty výzkumu.....	125
6	PŘÍPRAVA K ODCHODU A NÁSLEDNÉ OSAMOSTATNĚNÍ Z DĚTSKÝCH DOMOVŮ POHLEDEM ŘEDITELŮ (DESKRIPTIVNÍ ANALÝZA).....	128
6.1	Respondenti.....	129
6.2	Sběr dat v 1. etapě kvantitativního výzkumu.....	131
6.2.1	Metoda sběru dat.....	131
6.2.2	Předvýzkum, validita a reliabilita výzkumného nástroje.....	132
6.2.3	Postup při sběru dat.....	132
6.3	Analýza dat.....	133
6.4	Výsledky a interpretace dat.....	134
7	PŘÍPRAVA K ODCHODU A NÁSLEDNÉ OSAMOTATNĚNÍ Z PERSPEKTIVY JEDINCŮ Z DĚTSKÝCH DOMOVŮ (INDUKTIVNÍ ANALÝZA)	147
7.1	Respondenti.....	148
7.2	Sběr dat ve 2. etapě kvantitativního výzkumu.....	149
7.2.1	Zvolená metoda.....	150
7.2.2	Předvýzkum, validita a reliabilita výzkumného nástroje.....	151
7.2.3	Postup při sběru dat.....	153
7.3	Analýza dat.....	154
7.4	Výsledky a interpretace dat.....	171

8 ŽITÝ SVĚT JEDINCŮ Z DĚTSKÝCH DOMOVŮ	– OČEKÁVÁNÍ
VS. REALITA (ANALÝZA ZKUŠENOSTÍ)	177
8.1 Participanti.....	179
8.2 Sběr dat v kvalitativní fázi výzkumu.....	183
8.2.1 Zvolená metoda.....	183
8.2.2 Předvýzkum, zajištění kvality, reflexe subjektivity	184
8.2.3 Postup při sběru dat.....	185
8.3 Analýza dat – metoda MCA	186
8.4 Výsledky a interpretace dat	190
8.4.1 1. etapa kvalitativního výzkumu.....	191
8.4.2 2. etapa kvalitativního výzkumu.....	206
9 SHRUTÍ VÝZKUMU	227
9.1 Limity výzkumu.....	241
9.2 Doporučení pro praxi.....	242
ZÁVĚR	245
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	248
SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ	267
SEZNAM OBRÁZKŮ	268
SEZNAM TABULEK	269
SEZNAM GRAFŮ	270
SEZNAM PŘÍLOH	271

ÚVOD

Rodina je pro dítě hlavním socializačním faktorem a měla by ve vztahu k němu plnit základní funkce, které slouží mj. ke zdravému rozvoji osobnosti dítěte. Pokud rodina v plnění svých funkcí systematicky a dlouhodobě selhává, hledá se jiná možnost, jak potřeby dítěte zabezpečit. V českém prostředí je jednou z možností umístění dítěte do některého z typů školské instituce zabezpečující ústavní výchovu.

Dětské domovy jsou jedním z typů ústavních zařízení v České republice, do kterých bývají děti z nefunkčních rodin umístěny. Hlavními cíli dětských domovů jsou především naplnění výchovných, vzdělávacích a sociálních aspektů výchovy (zákon č. 109/2002 Sb.). Dětské domovy se snaží maximálně přiblížit rodinnému prostředí, avšak nikdy všechny rodinné funkce nemůže zcela nahradit a zastat. Děti dlouhodobě žijící v ústavním zařízení mívaly problémy v psychické i sociální oblasti. Jejich socializace a úspěšné fungování ve společnosti tak bývá v mnoha ohledech značně ztížena a komplikovaná (Hanáková, Kormaňák, 2015; Čech, 2012; Gjuríčová, 2007, Musil, 2000 aj.).

Příprava na samostatný život je významnou fází sociálně rehabilitačního procesu v dětských domovech, ale doposud mu nebyla věnována dostatečná pozornost ze strany odborníků. Zároveň také spatřujeme výrazné nedostatky v oblasti české legislativy či chybějící metodickou koncepci, jejichž existence by značně ulehčila práci v dětských domovech. Odpovědnost je tak přenášena zejména na zaměstnance dětských domovů (srov. Štenclová, Čech, 2018b).

Hlavní cíl disertační práce tedy reflektuje výše zmíněné poznatky a zaměřuje se na specifikaci aspektů přípravy jedinců na odchod z dětského domova a jejich úspěšného začlenění do společnosti.

Inspirace k sepsání disertační práce a stanovení výše představeného cíle vychází především z vlastních profesních zkušeností autorky. Již několik let pracuji mj. jako vychovatelka v dětském domově, a proto je mi celá problematika ústavní výchovy velmi blízká. V disertační práci se tak do jisté míry promítá vlastní potřeba hlubšího prozkoumání daného tématu, jejíž naplnění by mohlo pomoci k využívání efektivnějších strategií při práci s dětmi v dětských domovech.

Disertační práce je rozdělena na dvě části; teoretickou a praktickou. Na základě studia odborné literatury, legislativních zdrojů či výzkumných studií vznikla část teoretická.

Ta je rozdělena do tří na sebe navazujících kapitol, které se vzájemně prolínají a má tyto cíle:

- Definovat základní pojmy vztahující se k tématu disertační práce a uvést klíčová teoretická východiska, ze kterých bude disertační práce vycházet.
- Komparovat informace z legislativních a jiných školských dokumentů s poznatky z odborné literatury a realizovaných výzkumů vztahující se k řešené problematice.
- Prezentovat nejnovější výzkumy, jejich zaměření a výstupy z oblasti přípravy jedinců na odchod z dětských domovů a jejich samostatného života.
- Objasnit kontext řešené problematiky na základě odborných poznatků z literatury a dostupných výzkumných studií a zdůvodnit tím potřebu zkoumání a řešení problematiky disertační práce.

Praktická část disertační práce představuje výzkumný záměr, k jehož realizaci byly stanoveny uvedené cíle:

- Popsat aktuálně využívané strategie dětských domovů v oblasti přípravy na samostatný život.
- Analyzovat legislativní a vzdělávací dokumenty v souvislosti s přípravou na samostatný život po opuštění dětského domova.
- Interpretovat subjektivní pohled dospívajících na připravenost na odchod z dětského domova.
- Vymezit zkušenost jedince z procesu jeho začlenění do společnosti a připravenosti na samostatný život.

K naplnění cílů byl zvolen smíšený design, ve kterém dochází k simultánní kombinaci kvantitativní a kvalitativní metodologie (QUAL+quan). Realizovány byly rozhovory, jež byly analyzovány metodou Meaning Constitution Analysis a dotazníková šetření. K jejich analýze bylo využito deskripce i statistické analýzy. Doplnující metodou byla obsahová analýza dat.

Výsledky práce tak mohou otevřít otázky týkající se rezerv při přípravě dětí na odchod z ústavní výchovy a na základě poznatků lze přistoupit k možným návrhům inovací v této oblasti či k dalšímu využití informací pro pedagogickou praxi v dětských domovech.

1 ÚSTAVNÍ VÝCHOVA

Napříč celým světem, bez ohledu na vyspělost země, kulturní či ekonomické podmínky existují děti, které z nejrůznějších důvodů nemohou vyrůstat ve své biologické rodině. V případě, že se rodina dítěte o něj nechce, nemůže nebo není schopna postarat, hledají se varianty adekvátní náhrady rodinného prostředí. Prioritou systému v České republice je umisťovat tyto děti do některého typu náhradní rodinné péče¹, či jiných fyzických osob. Tyto varianty by měly mít vždy přednost před ústavní výchovou² (zákon č. 89/2012 Sb.). V souvislosti s cíli disertační práce, se však v následujícím textu zaměříme pouze na život jedinců právě v ústavní výchově, se zaměřením na dětské domovy.

V úvodní kapitole bude představen systém ústavní výchovy, který je aktuálně v našem českém prostředí nastaven. Dále je pozornost věnována výhradně aspektům dětských domovů, neboť tato zařízení jsou z hlediska podstaty disertační práce stěžejní. Citován je také legislativní rámec, který řeší oblast ústavní výchovy uskutečňovanou v dětských domovech a jiné specifické dokumenty, které se v těchto zařízeních využívají. Tyto informace jsou prezentovány v souvislosti s ukotvením problematiky sociálního začleňování jedinců po odchodu z dětských domovů do samostatného života. Uvedeny jsou ve stručnosti také vybrané zahraniční systémy, zaměřující se na vymezení dětských domovů v dané zemi. Závěr kapitoly je věnován výčtu možných negativních a pozitivních aspektů ústavní výchovy.

1.1 Systém ústavní výchovy v České republice

Rodina je nejdůležitějším činitelem v oblasti vývoje a socializace jedince, je nepostradatelnou a těžko nahraditelnou institucí, a to především pro děti (srov. Kraus, 2014a, s. 79). Rodinné prostředí zabezpečuje mnoho funkcí se záměrem uspokojování základních potřeb jeho členů (Kraus, 2014b, s. 139). Naplňování těchto funkcí má zásadní význam pro zdravý vývoj dítěte a pro jeho správnou a úspěšnou socializaci³ (Helus, 2015,

¹Náhradní rodinnou péčí se rozumí pěstounská péče, včetně pěstounské péče na přechodnou dobu, osvojení, osobní poručenská péče a výchova dítěte jinou fyzickou osobou než rodičem (MPSV, 2006).

²Někdy též synonymně užívány pojmy „náhradní výchovná péče“ či „ústavní péče“. Termín „péče“ definuje Škoviera (2007, s. 23-30) jako uspokojování základních potřeb jednotlivce a výchovu jako jeho rozvíjení. Výchova zahrnuje i péči, avšak pečovat lze i bez vychovávání. Ústavní péčí se tak označují také zařízení léčebného charakteru, psychiatrické léčebny, specializovaná zařízení pro práci s handicapovanými, či domovy důchodců. Proto se v oblasti školství preferuje užívání pojmu **ústavní** (či synonymně institucionalizovaná) **výchova** (srov. Běhounková, 2012, s. 22), a i v tomto textu bude pracováno s tímto označením.

³Dle zaměření autorů se vyskytují mnohé definice funkcí rodiny (např. Gabura, 2012; Kraus, 2014a; Langmeier, Krejčířová, 2006 atd.). Nedá se tak jednoznačně určit kolik funkcí rodina má a kolik jich má plnit. Např.

s. 219). V dnešní době se však ve spojitosti s rodinným systémem hovoří o jeho přeměně, nebo o tzv. krizi rodiny. Kraus (2014a, s. 81) v souvislosti s tímto poukazuje mj. na nedostatečné plnění rodinných funkcí a s tím dle Dunovského (1999, s. 112) souvisejí také poruchy rodičovských rolí. Pokud rodina či rodiče v plnění svých funkcí systematicky a dlouhodobě selhávají, hledá se jiná možnost, jak potřeby dítěte zabezpečit, aby byl zaručen jeho zdravý vývoj a úspěšná socializace. V České republice je jednou z možností umístění dítěte do některého z typů školské instituce zabezpečující ústavní výchovu.

Ústavní výchova (angl. *residential care*) představuje typ preventivně-výchovného opatření, jež je nařízeno soudem. Jedná se o typ specifického sociálního prostředí, kde děti⁴ vyrůstají v případě, kdy se o ně jejich biologická rodina není schopna adekvátně postarat a zajistit jim odpovídajícím způsobem jejich potřeby. Zároveň také v případě, pokud nejsou děti umístěné do některého z typů náhradní rodinné péče. Účelem ústavních zařízení je v co největší míře suplovat rodinný systém, přičemž jejich základní kompetencí je výchova dětí⁵. Snahou je, aby děti umístěné v systému ústavní výchovy zde pobývaly jen po nezbytně nutnou dobu a pouze v případě, že není možné zajistit péči o ně v rodinném prostředí.

V této oblasti ústavní výchovy působí tři ministerstva, která řídí činnosti daných zařízení. Ministerstvo zdravotnictví (dále také MZ) spravuje zvláštní dětská zařízení (dětské domovy a centra pro děti ve věku 0–3 let). Ministerstvo práce a sociálních věcí (dále MPSV) má pod sebou zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc (ZDVOP). Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy (dále MŠMT) má v gesci školská zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy. Poslední zmíněná představují soustavu ústavních institucí, které v České republice zajišťují výchovu ohrožených skupin dětí a mladistvých ve věku od 3 do 18 let (případně 19, či 26 let viz dále) (Matoušek, 2016, s. 224). Jednotlivá zařízení jsou konkrétně rozčleněna dle svého účelu a působnosti na diagnostické ústavy, dětské domovy se školou, výchovné ústavy a dětské domovy. Tyto instituce zabezpečují komplexní péči dětem a mladistvým, kterým bylo soudem nařízeno předběžné opatření, ústavní výchova či uložena výchova ochranná.

Předběžné opatření nařizuje soud na základě občanského soudního řádu č. 99/1963 Sb., ve znění pozdějších předpisů tehdy, je-li dítě či mladistvý v situaci vážně ohrožující jeho vývoj a zdraví, či pokud se tito jedinci ocitnou bez náležité péče. Předseda senátu nařídí

Havlík a Kořa (2011, s. 68) předkládají tyto funkce: biologická a reprodukční (včetně ochranné), emocionální, ekonomická, socializační a výchovná. Kraus (2014a, s. 83) k nim dodává ještě funkci relaxační.

⁴ Pro účely této práce se dítětem rozumí každá lidská bytost mladší 18 let (zákon č. 104/1991 Sb.).

⁵ Výchova je dle Průchy a kol. (2013, s. 345) nikdy nekončící proces intencionálního působení na osobnost člověka směřující k dosažení pozitivních změn v jeho vývoji.

předběžným opatřením předání péče o dítě osobě či instituci, kterou určí. O tomto úkonu bývá rozhodnuto bezodkladně a nejpozději do 24hod od chvíle, co bylo podáno (srov. Pilař in Jedlička, 2015, s. 386). Děje se tak např. v případech problémového rozvodů rodičů, kdy může docházet k narušení vztahu mezi rodičem a dítětem⁶, při výskytu syndromu CAN⁷, domácího násilí nebo v jiných situacích, které vyžadují okamžitý zásah ze strany státu a směřují k zajištění bezpečí dítěte.

Jak již bylo v úvodu této podkapitoly uvedeno, **ústavní výchovu** soud nařizuje dle § 971 občanského zákoníku č. 89/2012 Sb., ve znění pozdějších předpisů v případě, kdy je výchova dítěte vážně ohrožena, narušena, nebo pokud rodina neplní své funkce v dostatečné míře (srov. Bendl, 2015, s. 142; Pilař in Jedlička a kol., 2015, s. 386). Před nařízením ústavní výchovy soud zkoumá, zda nelze výchovu zajistit svěřením dítěte do péče fyzické osoby či do některé z forem náhradní rodinné péče (viz výše). Při rozhodování o umístění dítěte do ústavní výchovy přitom přihlíží k zájmům dítěte a k vyjádření orgánu sociálně-právní ochrany dětí, přičemž se dbá na umístění dítěte co nejbližší bydlišti rodičů nebo jiných osob dítěti blízkých. Pokud je dítě umístěno do některého z typů zařízení ústavní výchovy, je soud povinen minimálně jednou za 6 měsíců přezkoumat, zda trvají důvody vedoucí k umístění nebo zda není možné zajistit dítěti náhradní rodinnou péči. Ústavní výchova se nařizuje na dobu 3 let. Pokud trvají důvody pro stanovení ústavní výchovy, doba se prodlužuje až po dobu, než soud rozhodne o jejím zrušení nebo prodloužení. Pominou-li důvody nařízení ústavní výchovy, nebo je-li možné zajistit dítěti jinou formu péče, soud neprodleně ústavní výchovu zruší a zároveň rozhodne, komu bude napříště dítě svěřeno do péče (zákon č. 89/2012 Sb.).

Ochrannou výchovu ukládá soud podle § 21 zákona o soudnictví ve věcech mládeže č. 218/2003 Sb., ve znění pozdějších předpisů v případech, kdy byl jedincem ve věku 12–15 let vykonán čin, který by byl u dospělých posouzen jako čin trestný⁸, či by byl sankcionován výjimečným trestem. Dále v případech, kdy dítě mladší 15 let porušilo trestní zákon a není patričně postaráno o jeho výchovu (srov. Matoušek, 2016, s. 125-126). Bývá také alternativou pro mladistvé (tj. jedince ve věku 15-18 let), která slouží jako odklon od uložení trest-

⁶ Někdy též označováno jako syndrom PAS (*Parental Alienation Syndrome*). Jedná se o syndrom odcizeného rodiče. Pojem zavedl do praxe americký psychiatr Richard A. Gardner, který jej definoval jako proces, kdy je dítě popouzeno vlastním rodičem proti druhému, v důsledku čehož dojde u dítěte k rozvoji vlastní dynamiky postojů vůči druhému rodiči. Tím dochází u dítěte k hostilitě rodiče v takové míře, že ho nakonec zcela odmítne a zavrhne (Gardner, 1992). V české, ale i v zahraniční praxi existují výhrady o užívání této koncepce (např. Gjuricová, Kubička, 2009, s. 103; Garber, 2004; Bruch, 2001).

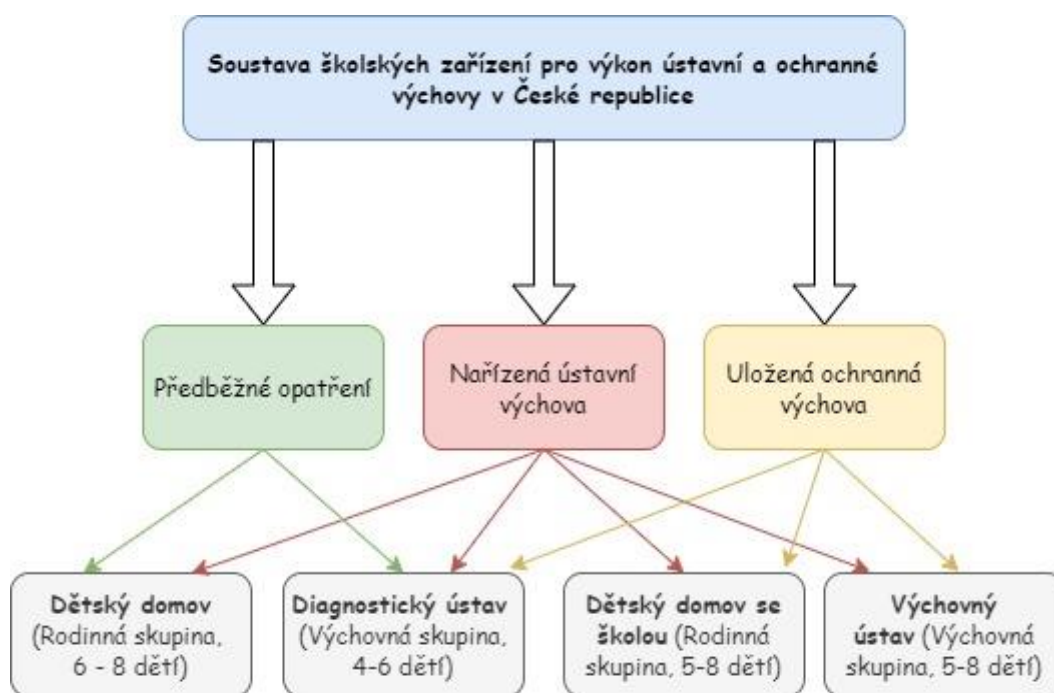
⁷ *Child abuse and neglect*. Syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte (např. Pemová, Ptáček, 2016; Fischer, Škoda, 2014; Dunovský a kol., 1995 aj.).

⁸ U dětí ve věku 12 až 15 let se tyto činy označují jako „činy jinak trestné“.

ního opatření, v případě jejich provinění (Sekera a kol., 2008, s. 16). Ochranná výchova je stanovena na dobu její účelnosti, nejdéle však do dovršení 18 roku věku mladistvého. Pokud je to v zájmu mladistvého, může soud pro mládež ochrannou výchovu prodloužit do dovršení jeho 19 roku (např. v případě přípravy na jeho budoucí povolání) (zákon č. 218/2003 Sb.).

O přeměně nařízené ústavní výchovy na uloženou ochrannou výchovu a naopak, stejně jako o jejich úplném zrušení, rozhoduje vždy soud.

Obr. č. 1 představuje zjednodušené schéma soustavy školských zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy v souvislosti se zařazováním jedinců do příslušných organizací na základě nařízené ústavní výchovy, předběžného opatření, či uložené ochranné výchovy.

Obrázek č. 1 Soustava školských zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy v ČR
Zdroj: Autorka.

Níže jsou uvedena specifika školských zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy, a to především z důvodů jednoznačného vymezení postavení dětských domovů v systému institucionalizované výchovy. Dětským domovům a jejich zvláštnostem je věnována následující, samostatná podkapitola.

Diagnostický ústav

Prvním typem školského zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy je diagnostický ústav (dále DÚ). Ten přijímá děti a mladistvé, kterým byla soudem nařízená ústavní výchova, předběžné opatření, či uložena výchova ochranná (zákon č. 109/2002 Sb.).

Donedávna (do novelizace Občanského zákoníku roku 2014) měl DÚ ústřední postavení v systému ústavních zařízení. Jeho dominantní funkcí byla právě funkce diagnostická. Dle zákona č. 109/2002. Sb. o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních, ve znění pozdějších předpisů, spočívala tato funkce v komplexním vyšetření úrovně dítěte formou pedagogických a psychologických metod. Na základě těchto vyšetření a výsledků z diagnostických, vzdělávacích, terapeutických, výchovných a sociálních činností, které se v DÚ praktikuji, zpracovával komplexní diagnostickou zprávu s návrhem specifických výchovných a vzdělávacích potřeb. Tudíž měl v souvislosti s tímto kompetenci pro umístování dětí do příslušného typu zařízení (dětský domov, dětský domov se školou, výchovný ústav).

Novela občanského zákoníku č. 89/2012 Sb. ve znění pozdějších předpisů, však ustanovila, že do popisovaných zařízení budou jedinci umístováni na základě soudního rozhodnutí, který v této věci přihlíží k doporučením z OSPOD⁹. Úloha DÚ nyní spočívá v metodické koordinaci a ověřování účelnosti postupu a výsledků ústavní (či ochranné) výchovy ve svém územním obvodu. Jedince s již uloženou ochrannou výchovou také na základě diagnostických výsledků, zdravotního stavu dětí a volné kapacity jednotlivých zařízení, umísťuje do dětských domovů se školou nebo výchovných ústavů (popis těchto zařízení níže). V praxi se tato novelizace jeví jako velmi nešťastná a do značné míry zkomplikovala průchodnost celého systému. Výsledkem jsou přeplněné DÚ, množství dětí „na ulici“ čekající na umístění (predikce vzniku dětských gangů) a na základě nekomplexní diagnostiky, kdy se o umístění dětí rozhoduje tzv. od stolu, často dochází k umístění jedince do nesprávného typu zařízení z hlediska jeho specifik a potřeb (srov. Pilař in Jedlička a kol., 2015, s. 395).

Na základě diagnostických poznatků poskytuje DÚ také údaje o dětech vhodných k osvojení nebo ke svěřeni do pěstounské péče.

Kromě již představených funkcí diagnostických, výchovných, vzdělávacích, sociálních a terapeutických, má DÚ také funkce organizační, metodické a koncepční. Každý DÚ má MŠMT určen územní obvod, ve kterém působí. Vypracovává pro zmíněné ministerstvo

⁹ Orgán sociálně právní ochrany dětí.

návrhy potřebných inovací a změn a upozorňuje na situace, jež vyžadují zásah zřizovatele (Pilař in Jedlička a kol., 2015, s. 397).

DÚ mohou být koedukovanými pracovišti, ale mohou být také rozčleněny podle pohlaví či věku dětí. Základní organizační jednotkou v DÚ je výchovná skupina složená ze 4 až 6 dětí, jejichž doba umístění zpravidla nepřesahuje 8 týdnů (zákon č. 109/2002 Sb.)¹⁰.

Dětský domov se školou

Dětský domov se školou (dále DDS) má za úkol zajišťovat péči o děti s nařízenou ústavní výchovou v případě, že vykazují závažné poruchy chování, nebo trpí přechodnou či trvalou duševní poruchou a vyžadují tedy výchovně léčebnou péči. Dále dětem s uloženou ochrannou výchovou, nezletilým matkám, které splňují výše uvedené podmínky, nebo v případě, že jejich děti nemohou být vzdělávány ve škole, jež není součástí dětského domova se školou.

Úkolem DDS je zajišťovat především úkoly sociálního, výchovného a vzdělávacího charakteru. Základní organizační jednotkou v DDS je rodinná skupina, kterou tvoří nejméně 5 a nejvíce 8 dětí. Zpravidla jsou tyto skupiny složeny z jedinců různého věku a pohlaví.

V DDS jsou umístováni jedinci po dobu povinné školní docházky, tj. zpravidla od 6 let až do jejího ukončení. Vzdělání je zajišťováno přímo v zařízeních, tudíž nedochází do externích škol. Nemůže-li se dítě po ukončení povinné školní docházky pro pokračující závažné poruchy chování vzdělávat na střední škole mimo zařízení nebo neuzavře-li pracovní vztah, je přeřazeno do výchovného ústavu (zákon č. 109/2002 Sb.).

Výchovný ústav

Účelem výchovného ústavu (dále VÚ) je zajišťovat výchovu jedincům starším 15 let s nařízenou ústavní, či uloženou ochrannou výchovou, u nichž dochází k závažným poruchám chování. Do VÚ mohou být umístěny také děti starší 12 let s uloženou ochrannou výchovou, které nemohou být pro své závažné poruchy chování umístěny v DDS. Jeho úkolem je plnit především výchovné, vzdělávací a sociální úkoly. Organizační jednotkou je, stejně jako v diagnostickém ústavu, výchovná skupina ve složení nejméně 5 a nejvíce 8 dětí (zákon č. 109/2002 Sb.).

¹⁰ S odkazem na aktuální legislativu se tato doba zřídka kdy dodrží. V praxi tak jedinci v diagnostických ústavech tráví dobu blížící se i 1 roku (srov. Janáčková, 2017, s. 49).

Janský (2004, s. 95) uvádí, že do DDŠ a VÚ se dostávají jedinci převážně z důvodů závažných poruch chování, které často naplňují skutkovou podstatu trestných činů. Sekera (2001, s. 5) k tomuto dodává, že cílem těchto zařízení je obvykle dočasná restrikce, ostrakizace, represe, ale především by jejich účelem měla být reedukace a resocializace. Matoušek (1995, s. 20) pak vidí smysl ústavních zařízení v pokusu o navození podmínek domova, pocitu jistoty a bezpečí, a to i v případech, že je jejich posláním také ochrana společnosti, nikoli pouze osob, které jsou do nich umístěné.

Každé ze tří výše uvedených školských zařízení mají v systému ústavní výchovy svou specifickou úlohu. Jejich cílem je poskytování odborné a komplexní péče, jež by měla vést k úspěšné socializaci s těžištěm na přípravu k budoucímu povolání (Matoušek, 2016, s. 224).

Posledním typem školského zařízení, které spadá pod resort MŠMT v oblasti ústavní výchovy, je dětský domov, který je z hlediska orientace disertační práce stěžejní. V rámci té se zaměříme na specifikaci aspektů přípravy jedinců na odchod z dětského domova a na jejich úspěšné začlenění do společnosti. Z tohoto důvodu je mu v následující části věnována samostatná podkapitola.

1.2 Dětský domov jako specifická forma ústavní výchovy¹¹

Zmínky o péči směřované na pomoc opuštěným dětem jsou úředně doložitelné již od dob středověku. První předchůdci dětských domovů (dále také DD) byly sirotčince, nalezinice a útulky pro opuštěné děti. Této systematické institucionální péči o opuštěné děti začala být na našem území věnována větší pozornost až na přelomu 19. a 20. století (Hoffmanová, 1982, s. 419). Zakládala je převážně šlechta, církev, později také charitativní organizace. Jejich počet byl však vzhledem k množství dětí bez adekvátní péče stále nedostačující, proto vznikala také zařízení, jež byla spravovaná obcemi. Zařízení byla zaměřena spíše než na specializovanou péči o děti a mládež, na péči o chudé, či nezaopatřené osiřelé děti a nalezence¹². Ústavy tak plnily především funkce zaopatřovací a sociální. Vzhledem ke špatným hygienickým a zdravotním podmínkám, které kvůli přelidnění v takových ústavěch panovaly, bojovaly s vysokou úmrtností, a proto na ně bylo mnohdy nahlíženo s nevolí (Červinková-Riegrová, 1888, s. 6).

¹¹ Vzhledem k cílům disertační práce bude v následujícím textu pozornost zaměřena pouze a výhradně na vykreslení specifik dětských domovů. Jelikož v těchto se v dominantní míře odehrává ústavní výchova, budou v některých částech textu pojmy „dětský domov“ a „ústavní výchova“ chápány synonymně.

¹² Oproti tomuto se v dětských domovech v ČR aktuálně nachází pouze 37 zcela osiřelých dětí (MŠMT, 2021).

Kritika těchto zařízení trvala (a dodnes přetrvává) bez ohledu na dobu či společenské podmínky¹³. V polovině 20. stol. byla založena především na základě provedených výzkumných studií a nových poznatků z medicínské a sociálně pedagogické oblasti, vztahující se k celkovému vývoji dětí v ústavních zařízeních¹⁴.

V minulosti byly výchovné tendence v DD směřovány k realizaci kolektivní výchovy. DD sídlily ve velkých a neosobních budovách, ve kterých byly umístěny povětšinou věkově homogenní skupiny. Homogenita však chyběla u personálu, který se u dětí často střídal. Formy náhradní rodinné péče (viz část 1.1) byly omezeny, či zcela zrušeny. Tím docházelo, až do poloviny 60.let, ve zcela převládajících případech k nařízené formě ústavní výchovy u dětí bez možnosti života v biologických rodinách. Tento trend se začal pozvolna měnit s přijetím Zákona o rodině z roku 1964¹⁵ (Langmeier, Matějček, 2011, s. 93-94). Po revoluci v roce 1989 a zejména v souladu s přijetím Úmluvy o právech dítěte (která vstoupila v platnost 1991) bylo úsilí směřováno na celkovou transformaci systému péče o ohrožené děti¹⁶.

Tato transformace byla podnícena, mimo již podotknutou Úmluvou o právech dítěte, také výborem OSN pro práva dětí, který se v roce 2003 zabýval situací institucionální péče v ČR. Důraz v požadované přeměně v souvislosti s ústavní výchovou byl (a stále by měl být) kladen na prevenci. Snahou je vytvářet a zajišťovat síť podpůrných, terénních, ambulantních a specializovaných služeb pro děti se specifickými potřebami a jejich rodiny. Cílem je podpora rodinného prostředí, respektování práv dětí a jejich zapojování do rozhodování, a v případě nutnosti prioritně umisťovat děti do náhradní rodinné péče. Uvedený výčet aspektů transformace by měl přispět k jejímu stěžejnímu záměru a tím je snížení počtu dětí umisťovaných do ústavní výchovy (Výbor OSN, 2003)¹⁷.

U nás tyto systémové změny spočívaly především v tzv. deinstitucionalizaci ústavů¹⁸, přičemž snahou bylo v nich vytvářet rodinné prostředí v maximální možné míře. Velkokapacitní zařízení se tak začala přestavovat na menší a útulnější (Matoušek, 1995, s. 35). Upustilo se od modelu kolektivní výchovy. Rodinné skupiny již tvoří menší počet dětí, různého věku i pohlaví. Změny nastaly také v personální oblasti. Snahou bylo zformovat stabil-

¹³ Více o kritizovaných oblastech ústavní výchovy v podkapitole 1.5.1.

¹⁴ Studie byly zaměřeny především na vývoj předškolních dětí. Např: Bowlby, 1969; Winnicott a kol., 1960; Spitz, 1945 aj. V našem prostředí např. Dunovský, 1970; Matějček, 1960; Nováková, 1957 aj.

¹⁵ Zákon o rodině byl zákon upravující oblast rodinného práva v letech 1964-2013. Od roku 2014 byl zrušen a nahrazen novelou občanského zákoníku č. 89/2012, který vstoupil v platnost 1. ledna 2014.

¹⁶ Více k ohroženým dětem se dočtete v kapitole 2 Charakteristika jedinců vyrůstajících v dětských domovech.

¹⁷ V reakci na všechny tyto podněty zahájilo MŠMT spolupráci s MPSV, které vypracovalo Národní akční plán k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti 2009-2011, jehož cílem bylo definovat klíčové aktivity nutné pro zvýšení kvality práce s ohroženými dětmi a rodinami (Národní akční plán, 2009).

¹⁸ Snaha o deinstitucionalizaci ústavních zařízení probíhala a probíhá nejen u nás, ale v celé Evropě (více v podk. 1.4 Srovnání českého modelu dětských domovů s vybranými zahraničními přístupy).

nější a důvěrnější vztahy mezi dětmi a vychovateli, zamezit jejich častému střídání. Vychovatelé byli pobízeni ke zvyšování kvalifikace a odbornosti.

V dnešní době je Česká republika stále kritizována za velké množství dětí, jež jsou umístěny v ústavních zařízeních¹⁹. Pro některé z nich je to však jediná možná varianta, jak získat potřebné zázemí v případě, že jejich biologická rodina v plnění svých funkcí selhala.

Dětské domovy (angl. *children's homes*) pečují o děti dle jejich individuálních potřeb a ve vztahu k nim plní především výchovné, vzdělávací, sociální, zdravotní a zároveň preventivní úkoly. Organizační jednotkou je rodinná skupina, na které může být umístěno nejméně 6 a maximálně 8 dětí. V DD je možno zřídit nejméně 2 a nejvíce 6 rodinných skupin (zákon č. 109/2002 Sb.).

Do DD jsou děti umísťovány na základě předběžného opatření či soudního nařízení ústavní výchovy (zákon č. 109/2002 Sb.). Takto se děje v případech, kdy se o děti nemohou nebo nechtějí starat biologičtí rodiče, nepodařilo se pro ně nalézt náhradní rodinu a děti nevykazují známky závažných poruch chování. Ve většině případů to bývají děti, v jejichž rodinách se výrazně projevují rysy rizikového chování (závislosti, agresivita, trestná činnost atp.). Bývají to děti rodičů vážně a dlouhodobě nemocných, se sníženou mírou intelektu, rodiče, jež se nalézají ve výkonu trestu odnětí svobody, či děti ze socioekonomicky znevýhodněných rodin a prostředí (Bendl, 2015, s. 143).

Do DD mohou být umísťovány děti ve věku zpravidla od 3 do 18 let (zákon č. 109/2002 Sb.). V 18 letech dosahují jedinci v České republice právní zletilosti. V této době mohou ti, kteří jsou do té doby umístěni v DD na základě soudního rozhodnutí, na vlastní žádost pobyt ukončit. Mohou ale také v DD zůstat, avšak podmínkou je jejich soustavná příprava na budoucí povolání. V takovém případě tato osoba uzavírá písemnou smlouvu se zařízením, čímž vzniká tzv. pobyt na dohodu. Dítěti domov poskytuje plné přímé zaopatření, nejdéle však do 26 let za podmínek uvedených ve smlouvě. Takovýto jedinec tak zůstává v jistotě a bezpečí, obklopen lidmi, které zná a má tak vytvořeno potřebné zázemí pro úspěšné studium. Přesto je tato doba limitována a je tedy žádoucí se průběžně připravovat na odchod z DD a osamostatnění se²⁰ (srov. Štenclová, Čech, 2018a; 2018b).

¹⁹ Pro upřesnění: nejedná se o kritiku pouze dětských domovů, ale celého systému ústavní péče, tedy i zařízení v resortu Ministerstva zdravotnictví či Ministerstva práce a soc. věcí (viz podkapitola 1.1).

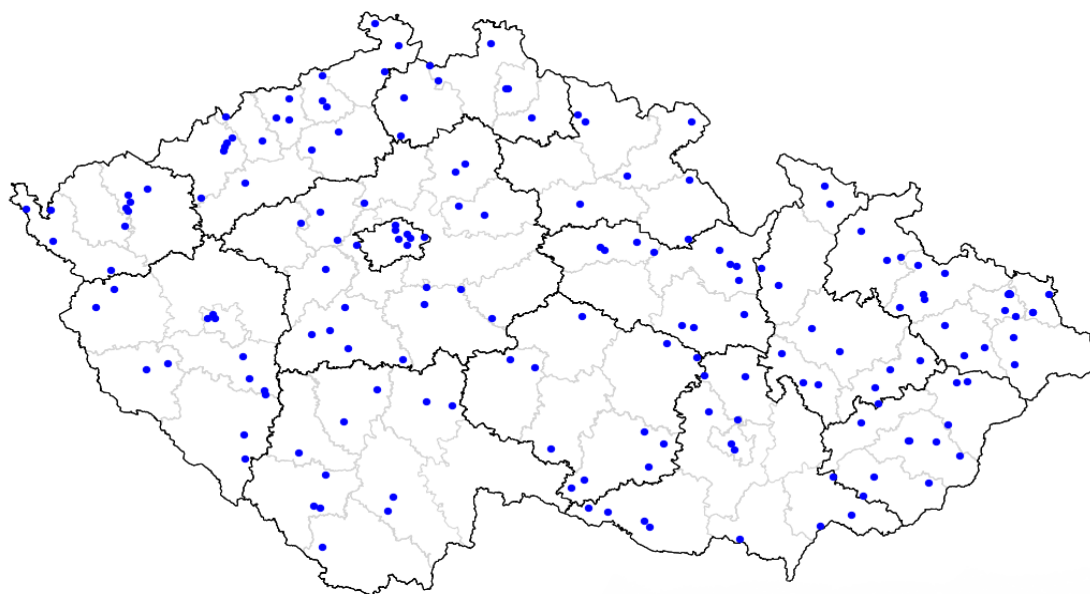
K tomuto např.: zpráva Evropské komise o České republice (2020, s. 35), dostupná z: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020SC0502&from=EN>; podnět Výboru pro práva dítěte Rady vlády ČR pro lidská práva (2015), dostupný z: <https://www.vlada.cz/cz/ppov/rlp/vybory/pro-prava-dite/ze-zasedani-vyboru/usneseni-vyboru-ve-veci-sjednoceni-sluzeb-pro-ohrozene-deti-129633/>.

²⁰ Více k sociálnímu začleňování dětí po odchodu z DD v kapitole 3.

Děti dle svého věku navštěvují mateřské, základní, střední, případně vysoké školy a učiliště, které nejsou součástí zařízení. Výběr oboru či školy vždy závisí na předpokladech dítěte, jeho schopnostech, zájmech, případně na dopravní dostupnosti. Výchovné působení v dětských domovech je tak orientováno na dobu mimo vyučování, tedy před odchodem a po příchodu ze škol. K tomuto se váže také pedagogické ovlivňování volného času. Způsoby jeho trávení mají významný socializační vliv (srov. např. Bendl, 2015, s. 143; Hájek a kol., 2011 aj.).

Výchovné působení v DD je realizováno intencionální i funkcionální formou. Intencionální neboli záměrná výchova je realizovaná cílevědomým, přímým způsobem, který zahrnuje multidimenzionální působení školy, rodiny a společenských organizací. Funkcionální, tedy nepřímá výchova, je ovlivněna sdělovacími prostředky, mimoškolním prostředím, prostředím dětského domova a celospolečenskými vlivy.

Jak již bylo v části 1.1 této práce předloženo, dětské domovy spadají koncepčně pod resort MŠMT. Kromě nich jsou dalšími důležitými součástmi systému ústavní výchovy úřady krajů, které jsou zřizovateli většiny dětských domovů na našem území (Pilař in Jedlička a kol., 2015, s. 387). V České republice se aktuálně nachází 137 dětských domovů²¹. Dominantní počet z nich (127 zařízení) zřizují právě krajské úřady v místě jejich působnosti. Šest DD je spravováno soukromým sektorem a tři jsou církevními institucemi. Jedno zařízení náleží přímo MŠMT. Aktuální demografické rozložení DD v ČR zachyceno na obrázku č. 2.

Obrázek č. 2 Demografické rozložení dětských domovů v ČR v roce 2021.
Zdroj: Hašová, Štenclová (2021).

²¹ Data k 1. 1. 2021 (MŠMT, 2021).

Nové trendy humanizace dětských domovů změnily pohled na potřeby dětí. Od plánovaných aktivit a striktního programu dne se přechází k individuální práci s dítětem. Životy rodinné skupině se více přibližuje životu ve větší rodině. To se kladně odráží na dětech samotných, na jejich chování, jednání a prožívání. Děti se aktivně podílejí na chodu své „domácnosti“, učí se vařit, nakupovat, prát, žehlit a uklízet, naučí se postarat o mladší sourozence nebo kamarády, zejména však navazují pevnější citové vazby, což je významným prediktorem k zvládnání frustrací, příp. deprivací. Prioritním úkolem DD je připravit děti na samostatný život mimo zařízení (o tomto pojednává kapitola 3). To vše je vzhledem k aktuálně nastavené legislativě, chybějící metodické podpoře (viz v následující podkapitole 1.3), k povaze práce v dětských domovech a ke specifikům dětí v nich umístěných nelehký úkol²².

1.3 Legislativa vztahující se k ústavní výchově v dětských domovech

S některými právními dokumenty, dle kterých se vymezuje účel ústavní a ochranné výchovy, jsme se seznámili již v předchozím textu. Níže budou tyto informace doplněny o další stěžejní legislativu, právní předpisy a jiné školské dokumenty, které obsahují sdělení o dětských domovech a dle kterých se řídí jejich činnosti. V prezentaci těchto dokumentů bude důraz kladen na informace vztahující se k odchodům dětí z dětských domovů do samostatného života, neboť právě na tento fenomén se disertační práce zaměřuje.

Ještě, než přistoupíme k samotným zákonům a jiným právním dokumentům, je třeba zmínit sdělení o sjednání Úmluvy o právech dítěte (zákon č. 104/1991 Sb.). Úmluva o právech dítěte je mezinárodním dokumentem. Je součástí našeho právního řádu a její dodržování kontroluje Výbor pro práva dítěte OSN. V tomto sdělení se v souvislosti s poskytováním institucionální péče píše především to, že v zájmu plného a harmonického rozvoje osobnosti musí dítě vyrůstat v rodinném prostředí. Zároveň však bere na zřetel, že ne všechny děti mají tuto výsadu. Proto deklaruje, že tyto děti vyžadují zvláštní pozornost a apeluje na to, aby instituce odpovědné za péči o děti odpovídaly standardům stanoveným kompetentními úřady (zákon č. 104/1991 Sb.)²³.

Standard kvality péče o děti ve školských zařízeních pro výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy a pro preventivně výchovnou péči stanovuje výnos ministra školství,

²² Charakteristikám dětí, které vyrůstají v dětských domovech, bude věnována pozornost v kapitole 2.

²³ Celý výčet mezinárodních úmluv vztahujících se k ústavním zařízením lze dohledat na webových stránkách MŠMT, dostupných z: <https://www.msmt.cz/vzdelavani/socialni-programy/mezinarodni-umluvny-2>.

mládeže a tělovýchovy (výnos č. 17/2018). Samotné standardy pak zpracoval kolektiv autorů z Národního ústavu pro vzdělávání (Myšková a kol., 2018)²⁴.

Jak již bylo uvedeno v podkapitole 1.1, MŠMT je momentálně zastřešujícím orgánem pro činnost dětských domovů. Podle školského zákona č. 561/2004 Sb. ve znění pozdějších předpisů, jsou školská zařízení zajišťující ústavní a ochranou výchovu součástí vzdělávací soustavy. Dle § 181 (tamtéž) je zřizovatelem dětských domovů primárně kraj, který je může, v odůvodněných případech, také rušit.

Podmínky k nařízení ústavní výchovy se v minulosti řídily zákonem o rodině č. 94/1963 Sb. V roce 2014 byl tento zákon zrušen a je implementován do občanského zákoníku č. 89/2012 Sb., ve znění pozdějších předpisů. Podrobnosti o výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy ve školských zařízeních jsou upraveny vyhláškou č. 438/2006 Sb. Poznatek o dětských domovech nalezneme také v zákoně č. 108/2006 o sociálních službách ve znění pozdějších předpisů. Informace se však týkají povětšinou možnosti příspěvků na péči v případě, že dětské domovy zajišťují péči osobám popsáných v tomto zákoně.

V předložených právních dokumentech se však nevyskytují žádné informace, týkající se problematiky odchodů dětí z dětských domovů do samostatného života.

Zmínku však můžeme dohledat v zákoně č. 109/2002 Sb. o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních, ve znění pozdějších předpisů. Tento právní dokument je nejzásadnější v oblasti ústavních zařízení, tedy i dětských domovů. Kromě rámcového vymezení jejich činností, či práv a povinností těch, kteří se na ústavní výchově podílejí, je v souvislosti s odchody z DD uvedena v § 24 tohoto zákona povinnost jejich ředitelů kontaktovat sociální kurátory dětí, které jsou nejméně 6 měsíců před opuštěním zařízení²⁵. Dále citovaný zákon v § 33 praví, že jedincům, kteří po dosažení zletilosti odchází ze zařízení, se podle skutečné potřeby v době propouštění a podle hledisek stanovených vnitřním řádem DD, poskytne věcná pomoc nebo jednorázový peněžitý příspěvek. Stejný paragraf také stanovuje, že se dítěti ve spolupráci s OSPOD poskytuje poradenská pomoc se zajištěním bydlení a práce, a dále je dítěti i po opuštění zařízení poskytována poradenská pomoc při řešení tíživých životních situací (srov. Štenclová, 2018).

²⁴ Ve standardech jsou obsaženy mj. informace týkající se odchodů jedinců z DD, přičemž tyto budou blíže představeny v podkapitole 3.1.

²⁵ Ti plní především poradenskou činnost a poskytují klientům informace o jejich následných možnostech. V praxi však narážíme na aspekt důvěry v kurátory. Jelikož se děti s kurátory setkávají ve velmi omezené míře, téměř je neznají, nemají k nim vytvořený vztah, a tudíž ani důvěru. Vzájemná spolupráce pak nestaví na vzájemných základech a děti tuto pomoc příliš nevyhledávají (pozn. autorky).

Jinou zmínku vztahující se k odchodům dětí z DD nalezneme v zákoně č. 359/1999 Sb. o sociálně právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů. Tento zákon udává v § 29 v souvislosti s odchodem dítěte z ústavní výchovy povinnost informovat okresní úřad o nadcházejícím propuštění dítěte z ústavního zařízení. Dále se v § 32 píše, že krajské úřady mají povinnost napomáhat dětem z ústavní výchovy, které ukončily školní docházku, při získávání možnosti pokračovat v další přípravě na povolání.

Tyto zákony však exaktně nevymezují žádné jednotné stanovy toho, jak by jedinci, opouštějící ústavní zařízení, měli být na tento odchod připravováni, aby u nich docházelo k úspěšnému začlenění do společnosti (Štenclová, 2018).

V oblasti české legislativy jsou, jak jsme zjistili, informace k odchodům z ústavních zařízení za účelem osamostatnění nedostačující a chybí v nich přesah do následného života po opuštění DD. Ukotvení následné péče po opuštění DD v legislativě je žádoucí zejména z důvodů sjednocení celého systému. Vzhledem k tomu, že za umístěním dítěte do DD je státní rozhodnutí, měl by se stát následně postarat i o zaplnění systémových mezer v následné podpoře. V tuto chvíli se však vzhledem k nastavení celého systému zříká zodpovědnosti. V souladu s tímto zrealizovala Remsová (in Remsová a Klapko, 2013, s. 95-117) spolu se studentkami z MU Brno dlouhodobý tvůrčí a výzkumný projekt *Legislativním divadlem ke změně! Zabývající se životní situací odchodů jedinců z ústavní výchovy*. Využity byly metody divadla utlačovaných²⁶ a kritický participační výzkum²⁷. Společným hlavním cílem projektu bylo přispět k návrhu legislativních změn v této problematice. Participanty byli mladí lidé, odcházející z DD, pracovníci neziskových organizací, pracovníci zařízení ústavní výchovy, zástupci měst a krajů, z oblasti práva, odborná a široká veřejnost. Jednou z důležitých oblastí, na kterou participanti výzkumu upozornili, bylo ukotvení přípravy mladých lidí na odchod ze zařízení ústavní výchovy v legislativě. Jednalo se o vyslovení potřeby nastavit koncepci, která by umožnila těmto jedincům rozvíjet zdravou a trvalou vztahovou síť, jež by přetrvávala bez ohledu na systémové ukončení jejich pobytu v zařízeních. Konkrétně se jednalo o ukotvení např. tzv. mentoringu před a po odchodu z DD (srov. Lazar, Blahová, 2020) a případových konferencí, zaměřených na setkání mladého dospělého s týmem odborníků (psycholog, sociální pracovník, kurátor atp.) za účelem jeho přípravy na osamostatnění. Iniciativa výzkumníků spočívala také v prosazení vytvoření metodiky přípravy na odchod

²⁶ Divadlo utlačovaných je založeno na formě společného učení, využívajícího divadla jako nástroje pro sociální změnu, jeho tvůrcem je Augusto Boala (více např. z: <http://www.divadloutlacovanych.cz/>).

²⁷ Vychází z předpokladu, že samotní jedinci jsou expertními znalci svých životů a sociálního prostředí a musí se stát aktéry žádoucí změny, což je možné právě prostřednictvím participace, založené na sdíleném porozumění, efektivní komunikaci a skupinové diskuzi (Seberová in Richterová a kol., 2020, s. 8).

z ústavní výchovy. Bohužel tyto snahy se do legislativní změny systému nepodařilo protlačit a zůstaly více méně na úrovni příkladu dobré praxe, který realizátorům umožnil alespoň efektivní spolupráci na lokální úrovni. Přestože od realizace projektu uplynulo několik let, vnímáme také my stejnou potřebu systémových změn v oblasti ukotvení přípravy na odchod z DD, která by mohla přispět k úspěšnějšímu přechodu do samostatného života.

V následující podkapitole se dále zaměříme na dokumenty školské, které jsou v DD využívány a ve kterých jsou jejich cíle a koncepce práce konkrétněji rozpracovány.

1.3.1 Školské dokumenty užívané v dětských domovech v kontextu zpracování oblasti osamostatnění a odchodu ze zařízení

V dětských domovech se pracuje s celou řadou školských dokumentů, dle kterých se edukační práce v nich realizuje. Mezi nejdůležitější listiny v oblasti přímé výchovné práce s dětmi v DD řadíme například školní vzdělávací program (dále ŠVP), program rozvoje osobnosti dítěte (dále PROD), či roční a týdenní plán výchovně vzdělávací činnosti.²⁸

Tyto dokumenty si každý dětský domov zpracovává samostatně s ohledem na specifika zařízení i dětí v nich umístěných.

Vzdělávání a veškerá výchova dětí v DD probíhá systémově, mj. v návaznosti na ŠVP, který je zpracováván v souladu se školským zákonem (zákon č. 561/2004 Sb.). ŠVP DD zpracovávají jeho řídicí pracovníci a jsou povinni ho zveřejnit na přístupném místě (většinou na webových stránkách zařízení). Při jeho zpracovávání se řídí dle § 3 odst. 3 a dle § 5 odst. 2 školského zákona č. 561/2004 Sb., ve znění pozdějších předpisů.

Vzhledem k zaměření disertační práce bude pozornost směřována zejména k problematice vymezení cílů, případně klíčových kompetencí v ŠVP dětských domovů, a to z hlediska jejich skutečného přesahu k osvojení si struktury dovedností, znalostí a postojů potřebných pro samostatný život. Míra jejich osvojení je významným prediktorem sociálního začlenění jedinců, jenž z DD odejdou do samostatného života. Klíčové kompetence v ŠVP dětských domovů blíže specifikují obecnější cíle výchovy a vzdělávání. Základním cílem výchovy je vytvořit u každého z dětí takové kompetence, které by jim umožnily co nejlepší zařazení do společnosti.

²⁸ Týdenní, případně měsíční či roční plány výchovně vzdělávacích činností obsahují aktivity a činnosti, které se s dětmi v konkrétním DD realizují.

Při studiu 34 dostupných ŠVP však bylo zjištěno, že ředitelé DD se při jejich tvorbě nemohou opřít o žádný rámcový vzdělávací program (jako je tomu v případě škol) či jinou metodiku z důvodu jejich neexistence²⁹. Řada z nich tak vymezuje cíle a kompetence v ŠVP na základě rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání. Metodický portál spravovaný Národním ústavem pro vzdělávání (dále NÚV) doporučuje jako inspiraci pro tvorbu ŠVP pro DD publikaci Národního institutu dětí a mládeže *Metodika pro podporu tvorby ŠVP ve školských zařízeních pro zájmové vzdělávání* (NÚV, ©2012). Tento dokument se však zabývá primárně zájmovým vzděláváním, přičemž dětské domovy sehrávají mnohem širší úlohu v oblasti výchovy a celkového rozvoje osobností svých klientů (viz také Štenclová, 2020). Dominantní důraz je v DD kladen především na složku výchovnou, jelikož z velké části suplují rodinné působení, přičemž vzdělávací úloha tuto složku průběžně doplňuje.

Z hlediska očekávaných edukačních cílů dětských domovů by tak měly stanovené cíle a tím i kompetence v ŠVP navazovat na školní výuku, možnosti seberealizace, rozvoj individuálních zájmů, podporu v osvojování a udržování sociálních kontaktů, praktického jednání a smysluplného využití volného času. Tedy více se prosazovat ve výchovné sféře, jelikož ta vzdělávací je plněna ve školách.

Každý DD má ve svých ŠVP, s ohledem na výše uvedené, zpracovanou oblast týkající se odchodu plnoletého dítěte ze zařízení. Ve většině případů v nich deklarují, že dítě je na svůj odchod ze zařízení připravováno soustavně, po celý pobyt v DD. V rámci svých možností mu pomáhají zařídit bydlení, zaměstnání a vyřešit všechny potřebné záležitosti na úřadech. Vytyčené oblasti a s nimi související cíle výchovného působení směřující k této přípravě jsou však dohledatelné pouze v několika málo případech³⁰.

Cíle výchovně vzdělávací činnosti se promítají do PROD. Tento dokument obsahuje výchovné oblasti a vytyčené osobní cíle v závislosti na věku a individualitě dítěte v jednotlivých oblastech – zdravotní, tělesná, psychická, motorické a manuální dovednosti, verbální, návyky (hygienické, samostatnost, intelektuální, pracovní, morální, sociální), chování, zájmová a negativní projevy. Pro každé dítě je PROD sestavován jednotlivě a plnění daných cílů se vyhodnocuje 2x ročně. Veškeré výchovně vzdělávací a zájmové činnosti dětí v DD směřují k vytvoření klíčových kompetencí, které jsou využitelné v praktických životních

²⁹ V minulosti byly tendence tuto metodiku vytvořit. Vzhledem k řadě faktorů, které do výchovně vzdělávacího procesu vstupují, a tudíž náročnosti zpracování, bylo od takovéto jednotné koncepce prozatím upuštěno. Otázkou zůstává, zda by její vypracování mohlo poskytnout mustr pro jednoznačnější zpracování ŠVP a záměrnější vymezení cílů a klíčových kompetencí, jejichž uvedení do praxe by směřovalo k využívání efektivnějších strategií při práci s dětmi s ohledem na jejich budoucí osamostatnění (pozn. autorky).

³⁰ Proto by vytvoření metodiky mohlo být jednou z cest, která by mohla napomoci ke sjednocení zapracovanosti této oblasti do ŠVP dětských domovů (pozn. autorky).

situacích a tvoří pro dítě základ přípravy pro život ve společnosti, celoživotního učení, orientaci v sociálních vztazích a vstup do pracovního procesu (srov. Štenclová, 2020).

Dle OSN (2009, s. 25-26) by dětské domovy měly sociální začleňování do společnosti zajistit převážně skrze pěstování a osvojování sociálních a životních dovedností, jejichž míra zvládnutí významně přispívá k úspěšnému začlenění dítěte do samostatného života. V souvislosti s tímto by bylo možné uvažovat zejména nad systematickým zařazováním nácviku těchto dovedností do ŠVP DD jako metodické strategie vedoucí k lepšímu osvojení sociální kompetence³¹.

V oblasti ústavních zařízení s důrazem na dětské domovy lze vzhledem k výše uvedenému poukázat na nedostatečné legislativní a jiné koncepční zajištění týkající se nejen přípravy jedinců na odchod z DD, ale také následné podpory po osamostatnění. V této oblasti chybí metodiky, stanovené postupy a cíle, o které by se zaměstnanci DD mohli opřít a jejichž plnění by mohlo napomoci k úspěšnějšímu začleňování jedinců z DD do společnosti. I tímto směrem by se mohly transformační snahy ubírat.

1.4 Srovnání českého modelu dětských domovů s vybranými zahraničními přístupy

V souvislosti s proklamovanou transformací DD³², která je více méně založena také na srovnání našeho systému ústavní výchovy se zahraničním, zmíníme v této podkapitole některé přístupy k ústavní výchově realizované v dětských domovech, které se využívají v evropských zemích.

Systém všech forem náhradní péče, tedy i ústavní výchovy, navazuje na aspekty dané země (např. právní kulturu, nastavení sociálních služeb, sociální nebo demografický vývoj atp.). S ohledem na uvedené je zřejmé, že si každá země utváří své vlastní přístupy k institucionalizované výchově. Systémy jednotlivých zemí se i přesto navzájem inspirují a přebírají od sebe mnohé metody, či postupy (Paleček in Novák a kol., 2013, s. 8).

Podle Gudbrandssona (2004, s. 23-24) probíhá v oblasti ústavní výchovy napříč Evropou deinstitucionalizace a restrukturalizace jednotlivých zařízení s důrazem na posílení

³¹ Více viz v podkapitole 3.3.3 Sociální kompetence u jedinců v dětských domovech.

³² Více k tomuto v podkapitole 1.2 Dětský domov jako specifická forma ústavní výchovy a také v podkapitole 1.5.1 Kritika ústavní výchovy.

preventivních opatření. Nejzásadnější prioritou bylo (a stále je) snižovat počty umístěných dětí do ústavních zařízení. Tímto směrem se ubíraly nejdříve státy západní (např. Velká Británie, Irsko, Nizozemsko) a severní Evropy (např. Norsko, Švédsko) a některé státy jižní Evropy (např. Itálie, Španělsko). O něco později se deinstitucionalizace začala prosazovat také ve státech střední, východní a jihovýchodní Evropy.

Českou a Slovenskou republiku spojovala po téměř celé 20. století společná historie. Do posledního dne v roce 1992 měly Česko a Slovensko jednotný systém péče o ohrožené děti. Po osamostatnění obou republik se Slovensko začalo v oblasti ústavní výchovy ubírat jiným směrem, než tomu bylo u nás. První změny začaly být patrné v roce 1994 přijetím zákona č. 279/1993 Z.z. o školských zariadeniach. V něm se mj. ustanovily nové definice institucí pro výkon ústavní a ochranné výchovy. Skutečné změny se však udály až roku 1997, kdy došlo k přesunu dětských domovů (*detské domovy*) z resortů zdravotnictví a školství pod resort sociální, a to i přes všechny argumenty a absolutní nesouhlas ředitelů DD. Nejvýraznější změny pak přinesl zákon č. 305/2005 Z.z. o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele. Ten podle Škoviery (in Pacnerová, Myšková a kol., 2016 s. 76; in Kozoň a kol., 2017, s. 81) způsobil především depedagogizaci a deprofesionalizaci dětských domovů. V rámci depedagogizace se např. změnila „ústavní výchova“ na „ústavní péči“, „výchovné skupiny“ jsou již „samostatné skupiny“, „profesionální výchova v rodině“ je „profesionální rodina“ apod. Deprofesionalizace spočívá v nenaplnění potenciálu vychovatelů s vysokoškolským vzděláním. Vychovatel je nyní ve funkci spíše pečovatele než odborníka. Jejich postavení v tomto odvětví se tak výrazně zhoršilo³³. Novou alternativou oblasti institucionální výchovy (péče) byl vznik tzv. profesionálních rodin. Profesionální rodiče jsou zaměstnanci DD³⁴. Péči o děti zajišťují v domě, či bytě, které jsou součástí DD, nebo ve svých vlastních (zákon č. 279/1993 Z.z.). Péče v profesionálních rodinách má přednost před péčí v dětských domovech. V souvislosti s osamostatněním jedinců z ústavní výchovy je s nimi nejméně po dobu dvou let udržován kontakt a dětský domov poskytuje potřebnou pomoc při osamostatňování (Klusová, 2006, s. 59). Slovensko má jako jeden z mála evropských států uzákoněno, že se do ústavních zařízení nemohou umisťovat děti do 6 let věku. V oblasti náhradní péče je tak řazeno na úroveň vyspělých států.

³³ Na tyto i další jiné pohledy související s přechodem dětských domovů pod sociální resort poukazuje publikace kolektivů autorů s příznačným názvem: *Návrat pedagogiky do dětských domovov* (Kozoň a kol., 2017).

³⁴ Diskutovatelná by se mohla jevit kvalita odbornosti. Po profesionálním rodiči není vyžadováno vysokoškolské vzdělání. Může se jim stát každá osoba se středoškolským vzděláním, která projde cílenou odbornou přípravou v délce 60 hodin (či v případě vysokoškolsky vzdělaných osob v odvětví pedagogiky v délce 40 hod.) Více k profesionálním rodinám v zákoně č. 305/2005 Z. z.

Také v Polsku byl v devadesátých letech započat deinstitucionalizační proces, jehož snahou byla především transformace velkokapacitních DD na menší, tudíž klesala průměrná velikost a s ní i kapacita institucionálních zařízení. Do roku 2021 je snahou zredukovat kapacity polských dětských domovů na max. 14 míst. Některé polské dětské domovy (*domy dziecięce*) byly postupně přeměněny na tzv. multifunkční domovy, které kombinují intervenci, socializaci a denní podporu (fungují jako denní centra péče a výchovy). Také v Polsku funguje model profesionálních rodin (viz výše). Stejně tak je uzákoněná věková hranice pro umístění dítěte do ústavního zařízení. Tou je od roku 2015 10 let. V oblasti ústavní výchovy se daleko více prosazují tzv. rodinné dětské domovy, jejichž kapacita je 4 až 8 dětí na celé zařízení (srov. Paleček in Novák a kol., 2013, s. 23). Stejně jako v ČR mohou jedinci v polských dětských domovech setrvat do 18 let, v případě že studují až do 26 let (Ustawa, 2020).

Ve spolkové zemi Rakouska, v Salcbursku, fungují dětské domovy (*die Kinderheime*) ve formě rodinných bytových skupin. Ty přijímají děti od 6 do 13 let, případně také mladistvé ve věku od 12 do 18 let. K dispozici mají především jednolůžkové pokoje, čímž je zachováno soukromí dětí (Klusová, 2006, s. 56).

V Bavorsku již většinu dětských domovů (*die Kinderheime*) tvoří domy, kde žije skupina nanejvýš 8 dětí. Klima těchto domů se velmi blíží rodinnému modelu. Domovy se svou koncepcí specializují na konkrétní potřeby dětí, na věkovou skupinu nebo určitý problém. Rozvoj osobnosti dítěte a jeho podpora probíhá vždy s ohledem na jeho věk a stupeň vývoje. Cílem je tento rozvoj spojit s každodenním životem a zároveň s využitím pedagogicko-terapeutických služeb. Zaměstnanci domovů jsou vychovatelé, někdy též pár (Klusová, 2006, s. 55).

Španělské království má silnou autonomii jednotlivých oblastí, z nichž každá svůj systém péče o děti v náhradní výchově vyvíjela nezávisle. Např. ve španělské Galicii existují různé typy zařízení, jež jsou obdobou našich dětských domovů (*casas de familia*). Jedním z nich je dětský domov rodinného typu. Jedná se o zařízení s malou kapacitou, jež jsou integrovány do běžné zástavby, s max. počtem 8 dětí. Zřizovatelem jsou často nevládní organizace nebo náboženské řády a je možno zde umístit děti již od kojeneckého věku. Dalším typem je tzv. malý dětský domov, což je obdoba předloženého domova rodinného typu. Zařízení je však pro větší počet nezletilých, v maximálním počtu 15 dětí. I v tomto zařízení je možno umístit děti již v kojeneckém období. Posledním typem je klasický dětský domov s maximálním počtem 25 míst, opět včetně možnosti umístění dětí od narození (Krojová, 2007, s. 25).

Součástí Španělska je územně také Katalánsko, v němž existuje trochu rozdílné členění dětských domovů (*La Llar Infantil*), než je tomu v jiných oblastech Španělska. Jejich

system ústavních zařízení je v mnoha ohledech podobný našemu. Mají zde různé typy zařízení, které jsou děleny na základě věku a specifik dětí. Některé z nich se specializují na rané dětství (od 0 do 4 nebo 6 let). Obdobou našich dětských domovů jsou zařízení, jež se starají o děti od raného věku až po období dospělosti (v Katalánsku smí jedinci v DD setrvat max. do 21 let). Zaměstnanci, kteří pracují v dětských domovech, musí mít vysokoškolské vzdělání minimálně bakalářského stupně v sociálně pedagogické oblasti (Sala Roca a kol., 2009).

Velká Británie je pokládána za vzor deinstitucionalizace. Celý systém péče o ohrožené děti je flexibilní a hybridní, služby se vzájemně prolínají. Vyzdvihována je úloha prevence, včasné intervence a mezioborových přístupů. Systém náhradní výchovy se velmi přibližuje komunitní a rodinné péči (Šmídová Matoušová in Novák a kol., 2015, s. 64-67). Děti jsou do dětských domovů (*children's homes*) umisťovány ojediněle, přičemž se jedná zejména o děti starší 12 let (Department for Education, 2011). Výchova je zajišťována v malých specializovaných zařízeních, které se zaměřují na zajištění komplexních potřeb dětí. Velký důraz je kladen na procesy směřující k sociálnímu začlenění, a to zejména u dospívajících, které čeká odchod z dětských domovů (Kendrick, 2005). Souhrnně se dětské domovy ve Velké Británii starají o různorodou populaci dospívajících se širokou škálou zatěžujících faktorů, které si přináší z minulosti, zejména z biologických rodin (Hicks, Gibs a kol., 2007, s. 11).

Výčet ukončíme jedním z nejrozvinutějších evropských modelů náhradní péče o děti, čímž je dánský model, který je představitelem tzv. modelu skandinávských států. V těchto státech se zhruba od 70. let ustupuje od umisťování dětí do institucionálních zařízení a důraz je kladen na poskytování péče v pěstounských rodinách. Stále však v zemi fungují zařízení v oblasti ústavní výchovy, přičemž některá z nich představují obdobu našich dětských domovů (*børnehjem*). Tyto instituce jsou pod vedením veřejného, nebo soukromého sektoru (Eurochild, 2010, s. 47) a jsou zpravidla zaměřeny na určitou cílovou skupinu, např. na novorozence či batolata, děti s problémy ve škole nebo na antisociální adolescenty. Za posledních 40 let se velkokapacitní dětské domovy změnilly na zařízení pečující o menší skupiny dětí. V jednom zařízení je v průměru 12 dětí. Umisťování dětí do dětských domovů v Dánsku v posledních 25 letech klesalo (Paleček in Novák a kol., 2013, s. 14; s. 40).

Většina evropských států má s dětskými domovy své zkušenosti a v různé míře i podobách je stále využívá (Lukšik a kol., 2017, s. 80). Stejně jako uvedené státy a řada dalších evropských zemí prochází také Česká republika transformací péče o ohrožené děti. Tato reforma ústavní výchovy u nás probíhá pozvolným tempem. Tlak na realizaci potřebných změn je pociťován zejména z Evropské unie, která naši soustavu kritizuje v kontextu

systemů, jež fungují v jiných evropských zemích. V současnosti se hojně diskutuje o sjednocení systému péče o ohrožené děti v souvislosti s jeho transformací. Stejně jako na Slovensku je snahou sjednotit celou koncepci pod resort MPSV. Přesto, že dle Škoviery (in Pacnerová, Myšková a kol., 2015, s. 82) transformace přinesla u našich slovenských sousedů některá pozitiva (např. zbavení zadluženosti, z okraje zájmu MŠMT jsou nyní DD prioritami sektoru MPSV, vznik krizových středisek v rámci krizové intervence pro krátkodobé pobyty dětí, někdy možnost pobytu i s rodiči atd.), ukazuje se tento počín v rovině výchovné jako nepříliš efektivní. V praxi tak začala vyvstávat různá úskalí a nedokonalosti, které sjednocení pod resort MPSV přinesl (např. depedagogizace, deprofesionalizace, snížení kvality rozsahu a diagnostiky dětí, došlo k destrukci výchovného systému v DD, výchovu jako hodnotové formování nahradila téměř v celém rozsahu „péče“ atd.).

1.5 Hodnocení ústavní výchovy v České republice

Ústavní výchova v České republice má dlouhou tradici a s ohledem na společenské události prošla kvalitou péče řadou změn. Stále se však zdůrazňují spíše její negativní vlivy, nedostatky a rizika (např. Výbor OSN, 2015; Stein, 2006a; Johnson a kol., 2006, Colton, 2002; Matějček, 1996; 1997 aj.), přestože existují také důkazy o pozitivních aspektech ústavní výchovy (např. Embleton a kol., 2014; Merz a kol., 2013; Knorth a kol., 2008; Janský, 2004 aj.).

Proto budou v této části textu předloženy dvojí hlediska hodnocení ústavní výchovy. V prvním případě bude pozornost zaměřena na kritické body, které směrem k prostředí ústavní výchovy převládají. Spolu s některými z nich jsou uvedeny i jiné, možné úhly pohledů, které daná stanoviska nijak nevyvrací, jen nabízí možnosti ke kritickému zamyšlení. Prezentovány jsou ale také možné přínosy a pozitiva, jež s sebou výchova v ústavních zařízeních nese.

1.5.1 Kritika a úskalí ústavní výchovy

V oblasti kritiky ústavní výchovy v ČR je často zdůrazňovaným aspektem meziresortní roztržičnost tohoto systému. Jak již bylo uvedeno v podkapitole 1.1, zařízení pro výkon ústavní výchovy jsou v gesci tří ministerstev. Kromě státní správy však do tohoto procesu vstupují také nestátní organizace, či soukromníci. Činnost jednotlivých resortů je propracovaná, avšak problémová je její vzájemná koordinace a spolupráce. Nejednotné jsou postupy práce či metodiky. Různá jsou pravidla řízení, financování a kontrola kvality.

Všechny tyto aspekty se dle Výboru OSN pro práva dítěte (2015) negativně odráží na efektivitě celého systému. Obecnou snahou je sjednotit tuto soustavu pod MPSV, jako je tomu například v sousedním Slovensku³⁵. Otázkou je, zda by dotyčné sjednocení přineslo v našich podmínkách opravdu kýžené změny k lepšímu (ve výchovné, nikoli v ekonomické sféře). Možná by bylo vhodnější a efektivnější přistoupit k určitým modifikacím a modernizacím ve stávajícím systému než jej celý měnit. Např. na Slovenku se tři hlavní přísliby transformace DD dosud nenaplnily³⁶ (Škoviera in Pacnerová, Myšková a kol., 2015, s. 81).

Jiným proklamovaným problémem, je velké množství dětí, jež jsou umístovány do zařízení institucionální péče (tedy nejen do těch v resortu MZ a MŠMT, ale i MPSV) a také dlouhá doba jejich pobytu v nich (srov. Bittner a kol., 2007, s. 41). Výbor OSN (2015) pro práva dětí vytýkal českému systému mj. také rostoucí počet jejich umístění do zařízení ústavní výchovy na základě předběžného rozhodnutí a trvající absence legislativně stanoveného omezení možnosti ústavní péče pro děti předškolního věku.

Další kritizovaným aspektem je, že v dětském domově není dítě svěřeno pouze jedné vychovávající osobě. Vnímaná zodpovědnost za jeho vývoj a výchovu je tak rozprostřena mezi všechny účastníky výchovně vzdělávacího procesu. Problém tedy spočívá v častém střídání vychovatelů (v horším případě také ve střídání dětí napříč jednotlivými zařízeními)³⁷, které vede k obtížnému vytvoření trvalejšího pouta a důvěrného vztahu mezi pečujícím subjektem a dítětem (srov. Gottwaldová a kol. 2006)³⁸. V souvislosti s tímto se poukazuje také na problematiku zajištění individuálního přístupu (OSN, 2003). V dětských domovech může být na RS umístěno nejméně 6 a max. 8 dětí³⁹. Každé je jiného věku, pohlaví a specifických zvláštností. Není tak vždy a zcela v silách vychovatele, zajistit každému z těchto dětí plnou pozornost. Bylo by jistě vhodné, aby se snahy ubíraly ke snížení počtu dětí na rodinných skupinách, ale i v rámci celého zařízení.

³⁵ Viz podkapitola 1.4 Srovnání českého modelu dětských domovů s vybranými zahraničními přístupy.

³⁶ Těmito byly 1) rodinná forma péče, 2) stabilita prostředí 3) větší samostatnost dětí (Škoviera in Pacnerová, Myšková a kol., 2015, s. 81).

³⁷ K tomuto Škoviera (in Pacnerová, Myšková a kol., 2015, s. 81) uvádí, že i přes zrealizovanou transformaci na Slovensku neexistuje dostatečná stabilita personálu na rodinných skupinách DD. Na skupinách již neslouží max. 3 vychovatele, ale standardem je i skupina 6-7 pracovníků. Nízká stabilita je i ve skladbě dětí.

³⁸ K tomuto je vhodné dodat, že ke střídání výchovných prostředí dochází nejen v ústavních zařízeních, ale také např. v pěstounské péči (např. Schein a kol., 2017; Sobotková, 2015; Dozier a kol., 2013; Sinclair, Wilson a Gibbs, 2005; Farmer, Moyers, Lipscombe, 2004; Webster a kol., 2000).

³⁹ Lagmeier, Matějček (2011, s. 120) udávají, že ideální by byl poměr 1 dospělého na 2-3 děti v DD. Autoři (2011, s. 357) ale zároveň dodávají, že ústavy, kde se dosahuje nejlepších výsledků, mají 1 vychovatele na 1 dítě, což je napříč naším systémem ústavní výchovy, vzhledem k množství dětí, počtu zařízení apod. utopie.

Mezi problémy ústavních zařízení se rovněž řadí tzv. institucionální deprivace (např. Langmeier, Matějček, 2011; Kovařík in Matoušek a kol., 2008; Gottwaldová a kol., 2006), kterou Musil (2000) označuje synonymním termínem *syndrom ústavní závislosti*. Oba pojmy označují stav, který plyne z dlouhodobého umístění jedince v ústavním zařízení a souvisí s nedostatečným získáváním podnětů oproti běžnému životu v rodinném prostředí. Dochází tak k adaptaci na umělé podmínky ústavu, která vede ke snižující se schopnosti adaptace na život mimo ústavní zařízení (více k tomu v podkapitole 2.1.3).

Ve spojitosti s modelem rodiny je značně kritizována i feminizace personálu, zejména vychovatelů v dětských domovech. V České republice bylo ve školním roce 2019/2020 dle statistické ročenky školství (MŠMT, 2021) z 1598 vychovatelů DD 1226 ženského pohlaví. Dětem tak chybí rodičovské vzory chování, kdy mužský vzor je s tím ženským v procesu výchovy zcela komplementární. Podle Corneau (2012, s. 28) je otcovský vzor v procesu socializace pro děti obou pohlaví nezastupitelný. Otec (nebo jiný, stabilně přítomný muž) u chlapců představuje model pro zdárné přijetí své pohlavní identity, školí je důvěře, snaživosti, soupeřivosti. Učí je přizpůsobovat se novým situacím a reagovat na obtíže. Koriguje v nich agresi a učí je pracovat se svou energií. Výrazně ovlivňuje interakci a komunikační vzorce využívané při kontaktu s ženami (Šulová, 2010, s. 139). U dívek má otcovský vzor nezastupitelnou roli zejména ve vztahu, který si dívka utvoří sama k sobě a ve vnímání své sexuality. Kvalita vztahu s otcem se pak u dívek dále odráží např. v kvalitě jejich budoucích partnerských vztahů a v postojích k mužům obecně (Vágnerová, 2012a, s. 407). Převahující ženský personál je však záležitostí celého školství, ne pouze výkonu ústavní výchovy. Je také na pováženou, do jaké míry je v dnešní době zachován žádoucí rodičovský model v běžných rodinách.

Škoviera (2007, s. 35) vidí, zejména v českých a slovenských zařízeních pro výkon ústavní výchovy, závažný problém v nedostatečné práci s rodinou dítěte.

Jako poslední úskalí ústavní výchovy, které jistě neuzavírá výčet veškeré kritiky, uvádíme zvýšený výskyt rizikového chování u jedinců z institucionálních zařízení, než u těch z běžného rodinného zázemí (např. Carr, McAlister, 2016; Kelly a kol., 2016; Matoušek, Pazlarová, Baldová, 2008; Gjuríčová, 2007; Muscat Baron, Muscat Baron, Spencer, 2001 aj.). S tím souvisí také nedostatečná státní opora v této oblasti. Chybějí zařízení pro následnou podporu jedinců, kteří odejdou z ústavních zařízení. Tuto péči obstarávají v našem státě sociální služby a neziskové organizace (více v oddíle 3.2). Přesto, že je tento jedinec již právně dospělý, faktem zůstává, že o ústavní výchově rozhodl stát formou soudního nařízení a měl by tedy výše popsanému jedinci odpovídajícími strategiemi zajistit následnou podporu

a pomoc i po ukončení jeho pobytu v zařízení⁴⁰. V kontextu s výše představeným syndromem ústavní závislosti (Musil, 2000) tak může absence následné podpory způsobit, že se při prvních obtížích propadnou tito jedinci do sociální izolace, ocitají se bez finanční, sociální i emocionální podpory a často poté inklinují k různým projevům rizikového chování.

1.5.2 Pozitiva ústavní výchovy

V reakci na výše uvedené se může zdát, že umístění dítěte do zařízení zabezpečující ústavní výchovu je kategoricky negativní. Ústavní výchova však nemusí být vnímána pouze jako trest, ale také jako možnost a příležitost k uspořádání rodinných i osobních poměrů v nejrůznějších sférách, v souladu se zajištěním bezpečného prostředí pro vývoj dítěte.⁴¹ Někdy může být užitečné oddělit dítě od rodičů, aby spolu později mohli žít v harmonické rodině (Škoviera, 2007, s. 34). Některým jedincům také může institucionalizované prostředí domova vyhovovat mnohem více než formy náhradní rodinné péče. Umístění dítěte do institucionální výchovy tak může být v určitých situacích přínosné. Tyto přínosy autoři Langmeier a Matějček (2011, s. 354) popisují v kontextu dále uvedených činitelů.

Prvním z nich je věk dítěte. Autoři (tamtéž) neopomíjejí prokázané negativní vlivy ústavní výchovy na děti předškolního věku i se všemi jejími aspekty (viz např. teorie attachmentu, podkapitola 2.1.2). Zároveň však dodávají, že např. adolescentům může výchovné prostředí dětského domova lépe vyhovovat, oproti intimnějšímu prostředí náhradních rodin (srov. Škoviera, 2007, s. 37).

Dalším činitelem je tělesný a psychosociální stav dítěte. K některým nemocem, handicapům či jiným zvláštnostem dětí, mohou pracovníci v zařízeních daleko lépe, odborněji a komplexněji přistupovat. Při kvalitní práci s jedincem i skupinou si může dítě také osvojit pro něj nové, efektivnější strategie chování. Stejně tak pochopit a zpracovat prožitá traumata (Kratochvíl, 2009). Knorth a kol. (2008) udávají, že jedinci si po jisté době v zařízeních ústavní výchovy zlepšují své psychosociální fungování. Přínosné může být také umístění fyzicky i psychicky silně zanedbaných jedinců do zařízení ústavní výchovy. U těchto dětí bývá rychle změna prostředí vždy žádoucí a často znamená záchranu dítěte.

V souvislosti s uvedeným tak může být ústavní výchova přijatelnou variantou pro děti z nefunkčního rodinného systému. Jedná se o rodiny ohrožené sociálním vyloučením či

⁴⁰ K tomuto více v kapitole 3 Sociální začleňování jedinců po odchodu z dětských domovů.

⁴¹ Jedním z úsilí DD je podpora rodiny s cílem navrácení dítěte zpět do v co největší míře funkčního rodinného prostředí.

rizikovými projevy chování. Dětské domovy mohou v těchto případech poskytovat potřebné zázemí jedincům i sourozeneckým skupinám (srov. Langmeier, Matějček, 2011, s. 354). Stejně tak Janský (2004, s. 92-93) udává, že ústavní výchova zcela jistě není optimálním řešením, ale může být pro dítě východiskem z nepříjemné situace. Přínosy spatřuje především v ochraně dítěte od nefunkčního rodinného systému. Zařízení ústavní výchovy poskytuje těmto dětem zázemí, optimální normy a hranice, prostřednictvím kterých si mohou uvědomit odpovědnost za své chování, a zároveň zajišťuje kvalitní sociální zabezpečení. Také Škoviera (2011) vidí dominantní pozitiva dětských domovů v jejich ochranné funkci, a to zejména v čase, kdy se v prostředí rodiny odehrávají události, které by mohly mít neblahý vliv na jeho vývoj.

Škoviera (2007, s. 37-38) tedy v souvislosti s riziky a pozitivy ústavní výchovy udává, že všechna rizika ústavní výchovy nelze generalizovat a tím tuto formu péče zcela zavrhat. Podle něj je nutné brát v potaz další aspekty a uvažovat tak o ústavní výchově také v jiných rovinách. Autor (tamtéž) popisuje (a tím i shrnuje výše uvedené) vybraná kritická hlediska, která jsou v kontextu přílišné dehonestace institucionální výchovy vystavěna na ne zcela objektivních základech. Jedná se například o nepřipouštění si faktu, že některé děti, které ať už v biologických či náhradních rodinách zažily negativní zkušenost, se alespoň přechodně cítí bezpečněji v emocionálně povrchnějším a formálnějším prostředí instituce. Stejně tak se jedná o cílené idealizaci i nefunkčních rodin na úkor „démonizace“ institucí pro ústavní výchovu. Také se téměř nemluví o rizicích a problémech spojených s náhradní rodinnou výchovou. A v neposlední řadě nereflexivní skutečnosti, že vždy existovala, existuje a bude existovat skupina dětí, o které není zájem ani v těch formách péče, za které stát náhradním rodičům platí.

Přestože je tendencí prioritně umisťovat děti do náhradní rodinné péče, či do péče jiných fyzických osob, stále budou existovat jedinci, pro které bude ústavní výchova příhodným řešením (srov. Sychrová, 2014, s. 50-51; Bittner a kol., 2007, s. 39). Jedná se o děti, pro které je obtížné najít vyhovující náhradní rodiny, nebo ty, které by se na zcela nové intimnější prostředí rodiny mohly špatně adaptovat např. jde o děti se speciálními potřebami, včetně těch s psychiatrickou medikací, děti staršího školního věku, velké sourozenecké skupiny, či děti romského původu aj. Snahou je umisťovat děti do zařízení, která jsou co nejvíce podobná rodinnému systému, aby tak docházelo k minimalizaci dopadů absence jejich rodinného prostředí.

Charakteristikám dětí, které vyrůstají v dětských domovech, bude pozornost věnována v následující části.

2 CHARAKTERISTIKA JEDINCŮ VYRŮSTAJÍCÍCH V DĚTSKÝCH DOMOVECH

Druhá kapitola poskytne informace týkající se charakteristik jedinců, kteří vyrůstají v dětských domovech. Jedno z dilemat, které popisuje Škoviera (2007, s. 41), se zabývá rozporem ohledně přístupu k dětem z DD. Na jedné straně panuje názor, že tyto děti nejsou ničím specifické, jsou stejné jako ostatní, to jen široká veřejnost je staví do výlučného postavení. Druhý názor zastává opačný protipól – děti v DD jsou jiné, a to především proto, že i jejich biologické rodiny se liší od ostatních, tudíž si jedinci z těchto rodin nesou s sebou specifické životní zkušenosti, které děti z běžných rodin nemají. V této práci na děti z DD nahlížíme v souladu s druhým pohledem.

Není zcela možné stanovit jejich jednoznačnou typologii, jelikož každá osobnost se vyznačuje určitými zvláštnostmi. Každé dítě přichází do DD s jinými zkušenostmi a každé disponuje jinou bio-psycho-sociální dispozicí, která se v různé míře promítá do jeho vývoje, stejně jako do výchovného a celého socializačního procesu v DD. Lze však vysledovat a určit specifické dispozice a znaky, jež se vyskytují a kterými jsou tyto děti typické.

V první části textu je pozornost zaměřena na výčet faktorů, jejichž existence byla u dětí z dětských domovů zjištěna a které mají vliv mj. na jejich chování, prožívání, na jejich postoje k sobě samým, druhým lidem a ke světu vůbec. V souvislosti s těmito faktory uvádíme výčet konkrétních možných rizik, které z nich pro jedince žijících dlouhodobě v DD, vyplývají. V návaznosti na prezentované obecné charakteristiky jedinců z DD se v poslední části kapitoly zaměříme na vymezení aspektů dospívání s důrazem na pojetí vývojového období adolescence a mladé dospělosti, jelikož tento věk predikuje u jedince dohledný odchod z DD a jeho osamostatnění se.

2.1 Faktory definující obecný profil osobnosti dítěte v dětském domově

Rodina je jedním z klíčových socializačních činitelů a je významným sociálním prostředím, jež ovlivňuje vývoj všech jeho členů (Šulová, 2010, str. 121). Dítě je produktem rodiny, přičemž interiorizuje klima rodinného prostředí, nároky, požadavky, morálku, zájmy, cíle i styl tohoto soužití (Helus, 2015, s. 199). Jedlička (2017, s. 44) poukazuje

na potřebu zvýšené pozornosti směřované k jedincům z nepříznivého psychosociálního prostředí rozvrácených, či nefunkčních rodin. Právě z těchto rodin nejčastěji pochází děti, které jsou umístěny do DD.

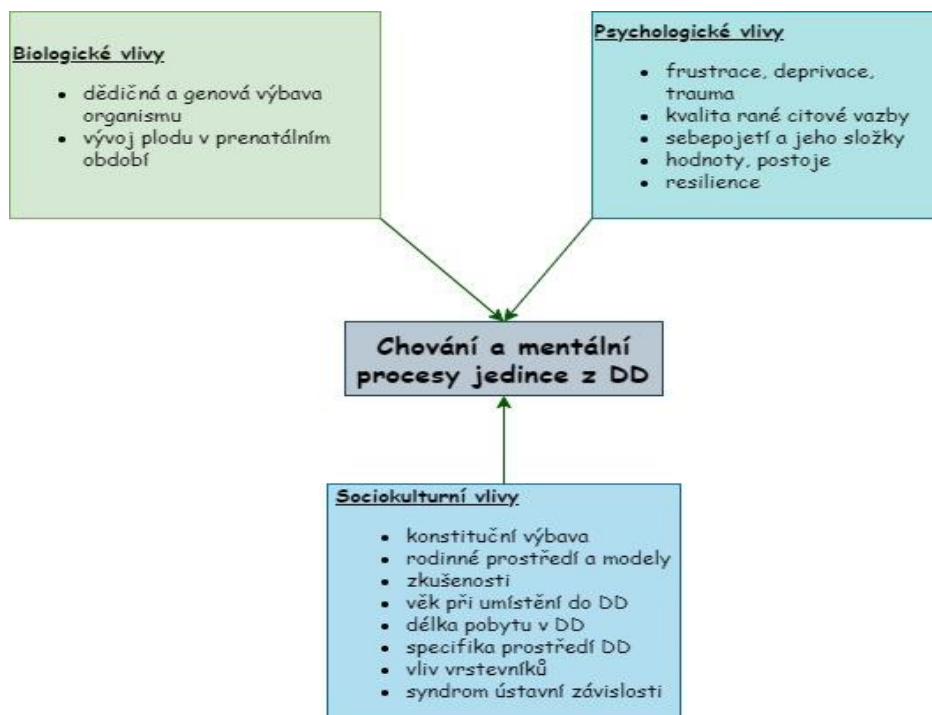
Dětské domovy jsou specifickým typem sociálního prostředí. Jejich úkolem je mj. suplování rodinného systému v případě, že biologická či jiná náhradní rodina není schopna zastávat své funkce⁴² a postarat se tak o zdravý průběh funkční socializace dítěte. Podle Novotného (2015, s. 48) je samozřejmé, že systém ústavní výchovy není a nemůže být bezchybnou náhradou funkčního rodinného prostředí. Prostor dětského domova se tak vyznačuje řadou charakteristik, mající vliv na vývoj dětí, které jsou v těchto zařízeních umístěné.

Děti vyrůstající v zařízeních ústavní výchovy jsou v České republice považovány za typy ohrožených dětí. Podle § 6 zákona č. 359/1999 Sb. o sociálně právní ochraně dětí ve znění pozdějších předpisů se jedná o děti, jehož rodiče zemřeli, neplní povinnosti plynoucí z rodičovské odpovědnosti, nebo nevykonávají či zneužívají práva plynoucí z rodičovské odpovědnosti. Takové děti jsou dle Dunovského a kol. (1995) ohroženy ve svém přirozeném vývoji. K tomuto Schneiberg (2011, s. 11-12) dodává, že jejich potřeby nejsou adekvátně naplněny či uspokojeny a životní podmínky jsou natolik odchýleny od obvyklé normy, že mohou ohrožovat jejich zdraví a vývoj. V návaznosti na uvedené je současně ohroženo jejich začleňování do společnosti, jelikož tyto ztížené životní podmínky mohou předpokládaný vývoj omezovat, odchylovat či dokonce znemožňovat. Němec, Vojtová a kol. (2009, s. 121) řadí děti z dětských domovů do kategorie dětí se sociálním znevýhodněním, jelikož je jejich životní situace i zkušenost odlišná od dětí z běžných rodin a ohrožuje je v kognitivní, sociální i emocionální složce jejich osobnosti. Výrazné bývá ohrožení jejich sebepojetí a sociální stabilita.

Ve školním roce 2019/2020 bylo v DD v ČR umístěno 4435 dětí (MŠMT, 2021). Pugnerová (in Pugnerová, Kvintová, 2016, s. 89) poukazuje na změny ve skladbě dětí v DD z hlediska jejich specifčnosti. V zařízeních přibylo dětí s tělesnými i mentálními handicap, romských dětí a dětí zatížených rozvinutými rizikovými projevy jako je např. kriminální či závislostní chování⁴³.

⁴² Viz v podkapitole 1.1.

⁴³ V poslední době přibylo v DD dětí přijatých z pěstounských rodin (pozn. autorky). Ve školním roce 2019/2020 to bylo konkrétně 159 dětí (MŠMT, 2021).

Obrázek č. 3 Vybrané faktory ovlivňující chování a mentální procesy u jedince v dětském domově.
Zdroj: Autorka.

V prezentovaných podkapitolách budou představeny faktory, které obecně definují charakteristické zvláštnosti dětí, které vyrůstají v dětských domovech a které mohou ovlivňovat jejich následné sociální začleňování do společnosti. Konkrétní důsledky, plynoucí z těchto teorií, budou uvedeny v následující podkapitole 2.2 tohoto textu. Vzhledem k rozsahu i zaměření disertační práce nebudou předložené faktory rozebrány hloubkově, pozornost bude směřována zejména na vystižení popisovaných fenoménů v daných kontextech, které jsou potřebné především z hlediska kontextuálního propojení s praktickou částí této práce.

2.1.1 Konceptuální rámec základních pojmů vztahujících se ke specifickým zvláštnostem dětí v dětském domově

V této části budou vymezeny stěžejní pojmy, které se v souvislosti s charakteristikou dětí v dětských domovech objevují. Jejich objasnění je nutné zejména k posouzení zkoumané problematiky, jíž je sociální začleňování jedinců z dětských domovů do společnosti, v širších souvislostech. Proto je důležité stanovit tento výkladový rámec a komplexně

zvažovat celou řadu vyskytujících se faktorů a jejich vzájemnou interakci. Tento způsob umožní provázání souvislostí a teoretické ukotvení problematiky.

Prvním z definovaných pojmů je **frustrace**. Vymětal (2004, s. 31) definuje frustraci jako „*zmaření určité aktuálně se projevující tendence*“, přičemž tento stav označují Hartl a Hartlová (2015, s. 172) jako stav zklamání. Rosenzweig (in McHunt, 1944) k tomuto dodává, že se frustrace objevuje tehdy, kdy se organismus setká, na své cestě za uspokojením některé životní potřeby, s pro něj nepřekonatelnou překážkou. Jak již bylo výše uvedeno, děti z dětských domovů jsou považovány za typ ohrožených dětí. Ohrožené jsou mj. proto, že jejich potřeby nejsou adekvátně naplněny či uspokojeny. Frustrace představuje trpký stav člověka v situaci, kdy je mu neočekávaně znemožněna saturace některého jeho potřeby. Pojetí frustrace je velmi blízké termínu deprivace, ale je třeba rozlišovat tyto pojmy a nechápat je synonymně. Dlouhodobá frustrace obvykle přechází v deprivaci. Deprivace je tedy stav závažnější a těžší (Matějček, Langmeier, 2011, s. 28).

V souvislosti s nedostatečným uspokojováním potřeb je výskyt **deprivace** u dětí v ústavní výchově široce diskutovaným pojmem. Hartl a Hartlová (2015, s. 107) ji definují jako stav strádání nebo ztráty něčeho, co organismus potřebuje, což pramení právě v nedostatečné uspokojení základních potřeb. V této práci je stěžejní vymezit deprivaci psychickou (někdy též označovanou jako emoční). Na dětech, které byly vychovávány v ústavní péči byl totiž problém psychické deprivace objeven a nejvíce zkoumán (Langmeier, Matějček, 2011, s. 352). Psychickou deprivaci autoři Langmeier a Matějček (2011, s. 26) popisují jako psychický stav, který vznikl následkem životních situací, kdy člověku není dána příležitost uspokojovat v dostatečné míře a po dosti dlouhou dobu některé jeho bazální psychické potřeby. Míra jejich uspokojení může ovlivňovat chování a prožívání dětí (Vágnerová, 2012, s. 9).

Základní psychické potřeby reprezentují následující: potřeba určitého množství a kvality vnější stimulace, potřeba vnější struktury, potřeba specifického sociálního objektu, potřeba osobně sociálního významu, a potřeba budoucnosti nebo životní perspektivy (srov. Pugnerová in Pugnerová, Kvintová, 2016, s. 61-62; Langmeier, Matějček, 2011, s. 277-283; Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 289; Matějček, 1992, s. 115-116 aj.).

Potřeba vnější stimulace je základní psychickou potřebou, a to na všech stupních vývoje člověka, přičemž je také chápána jako potřeba podnětů. U dítěte tyto podněty označujeme jako stimuly, které je třeba správně dávkovat v odpovídající kvalitě. Jejich nedostatek vede k deprivaci. Potřeba vnější struktury, označována jako potřeba učení, někdy také kognitivní potřeba, vede k smysluplnému kontaktu dítěte s vnějším prostředím, které musí

mít určitou strukturu, které dítě bude rozumět. Představuje pro dítě smysluplný svět. Tato potřeba vyjadřuje potřebu učit se, získávat zkušenosti a orientovat se v životě. Potřeba specifického sociálního objektu je nazývána také jako potřeba lásky. Avizuje nezbytnost interakce dítěte s matkou či jiným sociálním objektem, především v raném období (více níže). Potřeba osobně-sociálního významu označuje sebenaplnění, nezávislost a osobní integritu dítěte. Je důležitou pro utváření vztahu dítěte k sobě samému. V dospělosti se projevuje potřebou společenského uplatnění a společenskými hodnotami. Poslední základní psychickou potřebou je umožnění uspokojení prožívání života. Nemít možnost otevřené budoucnosti nebo životní perspektivy vede k zoufalství a životní nespokojenosti. Tato potřeba nabývá na významu v pozdějších vývojových obdobích (Pugnerová in Pugnerová, Kvintová, 2016, s. 61-62; Matějček, 1992, s. 115-116). Nedostatečné naplnění a uspokojení uvedených bazálních psychických potřeb a s tím související existence deprivace může predikovat výskyt nežádoucích projevů chování a celkového jednání člověka.

Vznik deprivace je podmíněn řadou faktorů endogenní a exogenní povahy. Endogenní zahrnují např. věk či pohlaví dítěte, vývojový stupeň, či zdravotní stav. Exogenní představují určité typy společenských podmínek, jako např. nepříznivé domácí prostředí, separaci, izolaci, či umístění dítěte do dětského domova (Pugnerová in Pugnerová, Kvintová, 2016, s. 65-69; Langmeier, Matějček, 2011, kapitoly 4, 5 a 6).

René Spitz (1945) popsal v návaznosti na fenomén deprivace další jev, který označil jako **hospitalismus**. Tento psychoanalytik maďarského původu zaměřil svou výzkumnou pozornost na děti raného věku, které vyrůstaly v ústavech a neměly příležitost vytvořit si pevný vztah se svou matkou (viz teorie attachmentu, podk. 2.1.2) (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 60). Hartl a Hartlová (2015, s. 195) hospitalismus definují jako následek nedostatečného množství podnětů při umístění dítěte v kolektivním zařízení, kdy je dlouhodobě separováno od jemu známých, stabilních pečujících osob. Dle autorů (tamtéž) jde o následek psychické deprivace. Nakonečný (1995, s. 281) také vidí příčinu hospitalismu v citové deprivaci dítěte, která může vést k trvalému psychickému poškození osobnosti. Dle Mezinárodní klasifikace nemocí MKN-10 je hospitalismus u dětí řazen mezi diagnózy F43.2, která označuje reakce na těžký stres a odkazuje na poruchy přizpůsobení. Jedná se o stavy obtíží a emočních poruch, které zasahují do sociální oblasti funkce i výkonu. Objevují se v období adaptace na výraznou životní změnu nebo stresovou životní událost. Příznaky bývají různé, liší se v závislosti na individuálních predispozicích a schopnosti resilience. Jsou jimi např. depresivní nálada, úzkost, strach, pocit neschopnosti řešit situace, plánovat dopředu či pokračovat v současné situaci, nebo neschopnost provádět běžné denní zvyklosti. Často se

objevují kombinace těchto jevů a výskyt poruch chování v období dospívání (ÚZIS, 2020). Plevová a Slowiková (2010, s. 71) uvádí, že nyní se před užíváním termínu hospitalismus dává přednost zastřešujícímu pojmu psychická deprivace.

Matoušek (1995, s. 107) užívá označení **hospitalismus** ještě jiným způsobem, a to pro označení adaptace na umělé podmínky ústavního zařízení. Tento termín je synonymem syndromu ústavní závislosti, či institucionální deprivace, kterou někteří autoři (např. Kovařík in Matoušek, 2008; Langmeier, Krejčířová, 2006 aj.) za specifickou formu psychické deprivace. O obou termínech jsme se již zmínili v podkapitole 1.5.1 a bude o nich dále pojednáváno v podkapitole 2.1.3.

Znatelné projevy psychické deprivace se obvykle objevují u dětí, které pobývaly dlouhodobě v ústavní výchově, běžně od útlého dětství až do své dospělosti. Následky této deprivace jsou tím závažnější a tím hůře odstranitelné, čím dříve se dítě do ústavní výchovy dostalo a čím déle v ní bylo (Matoušek, 1995, s. 63; Mühlpachr, 2001, s. 35). Browne a kol. (2004; 2005) ve svých výzkumech zjistili, že pokud dítě žije v ústavním zařízení déle než 3 měsíce bez výlučné péče rodiče nebo jiného zákonného zástupce, představuje to potenciální rizika pro jeho vývoj⁴⁴.

Deprivační okolnosti působí různě na každého jedince s ohledem na výše uvedené endogenní či exogenní faktory. Velký vliv hrají konstituční charakteristiky dítěte, které přetrvávají do pozdějšího věku a které mohou být prediktorem snadné či obtížné výchovy dítěte (Pugnerová in Pugnerová, Kvintová, 2016, s. 67). Na základě dlouhodobých pozorování dětí v ústavních zařízeních (především v dětských domovech) stanovili Langmeier a Matějček (2011, s. 106-116) **nejčastější typy deprivovaných dětí, které se vykytují v dětských domovech:**

- a) **Typ poměrně dobře přizpůsobený**, je typ dítěte, které se příznivě adaptovalo na podmínky ústavu. Obvykle si najdou v DD osobu, vychovatele, ke které si vytvoří pevný vztah. Kontakt s jinými osobami navazuje klidným a přijatelným chováním bez provokací a předvádění se.
- b) **Typ sociálně provokativní** je naopak dítě, které si pozornost snaží získat provokováním. Dožaduje se zvýšené pozornosti, má tendence si přivlastňovat vychovatele, vůči ostatním dětem v DD se chová agresivně a žárlivě. Velmi narušuje kolektiv a má výraznou potřebu sebeprosazování i na úkor ostatních. Mezi silnějšími a staršími dětmi jsou pasivní, neprojevují svou agresivitu. Mimo kolektiv v DD se chová jako „vyměněné“, zcela jiné, klidné, k nepoznání milé.

⁴⁴ Konkrétní rizika budou představena v podkapitole 2.2 Konsekvence života v dětském domově.

- c) **Typ sociálně hyperaktivní** se vyznačuje až přehnaným sociálním zájmem, nekli- dem, bez zábran navazuje kontakty s cizími lidmi. Není však schopno navazovat vztahy hlubší a trvalejší. Obtížně si osvojuje nové návyky, vědomosti, ve škole mívá horší prospěch.
- d) **Typ útlumový, regresivní** je u dítěte v předškolním věku poměrně hojný. Často se objevuje u vývojově opožděných dětí. Děti tohoto typu jsou pasivní a mají větší zájem o věci než o sociální vazby. Hrají si monotónním, velmi jednoduchým a vytrvalým způsobem.
- e) **Typ substitučně uspokojující** je typ dítěte, které si své neuspokojené potřeby kom- penzuje skrze jiné mechanismy. Zprvu to bývá jídlo, později autoerotické či jiné se- xuální aktivity, žalování, zvýšený zájem o svůj fyzický vzhled. Tyto děti také často shromažďují věci všeho druhu a v pozdějším věku mají předpoklady k závislostnímu chování (srov. Pugnerová in Pugnerová, Kvintová, 2016, s. 67-69).

U jedinců v dětských domovech se můžeme setkat také s lehčí formou psychické deprivace, kterou Matějček (1987) označuje za **subdeprivaci**. Ta zahrnuje sice také obraz deprivacních příznaků, avšak v méně výrazné a dramatické podobě. Její riziko tak spočívá v tom, že je hůře rozpoznatelná.

Deprivanty Koukolík a Drtilová (2006, s. 44) označují jedince, kteří z biologických, psychologických nebo sociokulturních důvodů nedosáhli na lidskou normalitu nebo o ni přišli. Důsledky „deprivanství“ se projevují především v citové a hodnotové oblasti.

Psychická deprivace představuje osobité a individuální zpracování nedostatku pod- nětů, k němuž dospělo dítě v tzv. **deprivační situaci**. Deprivační situace je životní situace, ve které se nedostává možnosti uspokojovat potřeby. Z tohoto důvodu je separace dítěte od rodinného prostředí (případně známě školy, skupiny vrstevníků apod.) a umístění do dět- ského domova deprivační situací, ale ne deprivací samotnou. Každé dítě bude na tutéž de- privační situaci reagovat odlišně a odnese si různou formu a stupeň následků, jelikož do ní promítá předpoklady ve své psychické konstituci a dosavadní vývoj osobnosti (Lang- meier, Matějček, 2011, s. 27).

Výzkumy zaměřené na vznik deprivace u dětí v dětských domovech byly realizovány před více než 50 lety a zejména u dětí předškolního věku (např. Spitz, 1951; Winnicott a kol., 1960; Matějček, 1960 aj.). V té době byly ústavy na zcela jiné úrovni, než jsou dnes (viz podkapitola 1.2). Byly např. diferencovány podle věku, děti tudíž musely v průběhu dětství několikrát měnit celé prostředí. Charakteristické byly velké ložnice, jídelny, herny

a pevně stanovený denní program (Matějček, Bubleová, Kovařík, 1997). V reakci na uvedené je otázkou, zda deprivace vzniká také v dnešní době jako odezva na ústavní prostředí, či zda do těchto zařízení chodí děti již deprivované. Podle Van IJzendoorna a kol. (2011) je v některých případech velmi obtížné zjistit, zda institucionální zkušenost skutečně způsobuje deprivaci, nebo jednoduše udržuje dříve získané deficity již z nefunkčního rodinného prostředí. S tímto koresponduje názor Pugnerové (in Pugnerová, Kvintová, 2016, s. 65), že děti přichází do dětského domova s nedostatkem citových vazeb již z domácího prostředí.

V souvislosti s tímto se přikláníme k pohledu, že pobyt v dětském domově může deprivaci přiživovat a její následky prohlubovat, avšak příhodně by se mohlo hovořit spíše o **traumatizaci**, jako o reakci na pobyt v ústavním zařízení (srov. Matoušek, 2019). To podporuje také Škoviera (2007, s. 49), který uvádí, že děti v DD jsou specifické svým emocionálním a sociálním narušením a že jejich traumata vychází již např. z průběhu těhotenství (kdy se jedná o vrozenou výbavu, přičemž může docházet k přenosu nezdravého životního stylu či negativních emocí na plod), po narození v rámci života v konfliktním rodinném prostředí a následně při příchodu do DD. Už samotná deprivace je traumatizujícím zážitkem. Dle Doležalové a kol. (2017, s. 8) bývá zdrojem traumatu velmi silný či děsivý zážitek, přesahující osobnost a závažně narušující integritu těla i duše. Bývá spojeno s událostí, která má pro jedince osobní význam a je specifické svou intenzitou a časovým hlediskem. Význam má období, kdy se trauma odehrálo, věk jedince, jeho rodinný, sociální a historický kontext. Při umístění dítěte do dětského domova dochází k jeho vytržení z rodinného prostředí, byť rizikového, ale pro něj významného. Je separováno od blízkých lidí, známých vzorců chování a norem. Následné přivyknání na neznámý typ sociálního prostředí dětského domova (mnohdy také školy), navazování nových sociálních vztahů, zvykání si na režim, požadavky vychovatelů a celkově na zcela novou životní situaci je pro něj vysoce traumatizující. Různé typy dlouhodobého strádání či ztrát mohou být prožívány jako komplexní vývojové trauma⁴⁵. U dětí v dětských domovech se jako zásadní jeví ztráta citové vazby se stabilní pečující osobou. Její kvalita je klíčová v procesu socializace, proto jí bude věnována pozornost v další podkapitole.

⁴⁵ Během vývojového traumatu bývají narušeny emocionální funkce, a proto se dítě chová k okolí neobvykle. Pečující osoby jsou vlivem jeho chováním vystaveny vysokému stresu a neadekvátně reagují. To u dítěte zapříčiňuje vznik dalších stresových situací, které prohlubují jeho dosavadní problémy (Vrtbovská, 2010, s. 52).

2.1.2 Kvalita rané citové vazby

Život a vývoj dítěte v dětském domově je specifikován také kvalitou rané citové vazby. **Teorie citové vazby** (též teorie attachmentu)⁴⁶, je teorií mezilidských vztahů a vychází z výše prezentovaných poznatků o psychické deprivaci. Citová vazba je jednou ze základních psychických potřeb dítěte a její kvalita se zrcadlí ve vývoji jedinců a v jejich pozdějším vnímání interpersonálních vztahů.

Za zakladatele teorie attachmentu je považován John Bowlby, který na ni pracoval společně s Mary Ainsworth. Teorie je založena na postupném přilnutí dítěte k osobě, u které vyhledává bezpečí. Jde tedy o potřebu dítěte mít bezpečný vztah se stabilní pečující osobou, kterou bývá zpravidla matka, ale není to dogma. Bowlby (1969) citovou vazbu definoval jako „*trvalé emoční pouto, charakterizované potřebou vyhledávat a udržovat blízkost s určitou osobou, zejména v podmínkách stresu.*“

Bowlby a Ainsworth se při tvorbě teorie opírali o poznatky např. Williama Blatze (Teorie bezpečí; k tomuto např. Rosmalen, Horst a Veer, 2016), který se zabýval potřebou bezpečí člověka bez ohledu na věk, o práce Reného Spitze (1951), ve kterých se zaměřoval na důsledky separace dětí od rodičů (hospitalismus, viz výše), či o teorii Donalda Winnicotta (1953), který zkoumal rané vztahy mezi dítětem a matkou a Bowlby od něj adoptoval koncept tzv. „*dosti dobré matky*“ (srov. Slaměník, 2011, s. 92). Dosti dobrá matka je dle Winnicotta (1953) taková, která poskytuje dítěti jistotu v dostatečně častých reakcích na jeho signály. V takové perspektivě je implicitní předpoklad, že dítě může dělat pravděpodobnostní závěry v tom ohledu, že matka bude kdykoliv nablízku k uspokojení jeho potřeb. Když je reakce matky předvídatelná a splňuje potřeby dítěte, vede to k tomu, že dítě dosáhne klidového stavu, který usnadňuje vývoj pozitivní vazby, bezpečí a důvěry (Bowlby, 1988). Citová vazba tak dle Winnicotta (1960) vytváří reciproční systém, ve kterém matka nepřetržitě, srozumitelně a předvídatelně reguluje existenční úzkost dítěte. Interakcemi s matkou si dítě vytváří mentální reprezentace tohoto vztahu, které jsou odvozeny ze zkušeností s kvalitou vazby v dětství, jež slouží jako model pro fungování pozdějších sociálních vztahů (Golding, 2008; Crowell, Treboux, Waters, 1999).

Bowlbyho teorii podpořila rozsáhlým výzkumem jeho spolupracovnice a psychologka Mary Ainsworth. Ta uskutečnila v polovině 50. let 9 měsíců trvající, longitudinální srovnávací studii dětí ve věku od 1 roku do 2 let 26 rodin z Ugandy a Velké Británie, přičemž pomocí

⁴⁶Attachment = citová vazba, přilnutí, pouto, svazek (Slaměník, 2011, s. 92).

experimentu a pozorování zjistila, že téže typy attachmentu se vyskytují u všech zkoumaných dětí, neohledě na jejich původ, či kulturní podmínky ve kterých žijí (Slaměník, 2011, s. 93).

V roce 1963 pak Ainsworth zrealizovala v Baltimoru další výzkum, na jehož základě vytvořila se svými spolupracovníky nástroj k měření typu attachmentu.⁴⁷ Fundamentem testu je vytvoření situace, ve které je dítě v místnosti opuštěno matkou a ponecháno s jinou, neznámou ženou. Hodnoceno je chování dítěte během této separace od matky a následně po shledání s ní. Ainsworth (a kol., 1978) pak stanovila 3 typy citové vazby, kterou později Mainová a Salomonová (1990) se souhlasem Ainsworthové doplnily o čtvrtý typ (Jedlička, 2017, s. 47). Prvním typem je vazba jistá, tzv. bezpečná. Ostatní představují vazbu nejistou, která je dle chování pečující osoby a dítěte dělena do dalších třech typů. V současnosti se tedy nejčastěji pracuje se čtyřmi profily citových vazeb⁴⁸, jež jsou ve stručnosti uvedeny a popsány následovně (srov. Kukla a kol., 2016, s. 41-42; Slaměník, 2011, s. 93; Graham, 2006; Atkinson a kol., 2003, s. 91; Kulísek, 2000 aj.):

- 1) **Vazba bezpečná**, která je charakterizována vhodnou, rychlou a trvalou reakcí na potřeby dítěte od pečující osoby. Dítě nesnáší odloučení a těší se z jejího návratu.
- 2) **Vazba vyhýbavá**, kdy pečující osoba málo, či vůbec nereaguje na stres a úzkost dítěte, odmítá fyzický kontakt. Dítě neprožívá žádný smutek při odloučení a při shledání reaguje slabými emocemi.
- 3) **Vazba ambivalentní** se vyznačuje nestabilním chováním a inkonzistentními reakcemi na potřeby dítěte ze strany pečujícího subjektu. Dítě s touto vazbou neprožívá explicitní smutek při odloučení, avšak zajímá se, kde pečující osoba je, kdy se vrátí. Má potřebu její blízkosti a zároveň ji odmítá. V průběhu separace projevuje výrazné známky stresu a je obtížně utěšitelné. Odmítavé chování se u něj projevuje nejmarkantněji po návratu matky.
- 4) **Vazba dezorganizovaná** predikuje současně vyhýbavé i odmítavé chování dítěte. Pečující osoba se chová odtažitě, nekonzistentně, nevhodně. Dítě pak reaguje chladně nebo rozpačitě a nemá ustálenou strategii pro zvládnutí separace i shledání s pečující osobou. U těchto dětí byly zjištěny mnohdy obtížně rozlišitelné protichůdné či zdánlivě zmatené prvky v chování.

⁴⁷Strange situation test (SST) = test chování v nezvyklé situaci.

⁴⁸Podle Mikulincera a Shavera (2007) se v současnosti využívá také dvoudimenzionální klasifikace založená na stanovení úzkosti a vyhýbání se. Autoři udávají, že tato typologie lépe vystihuje kontinuální charakter, kterého úzkost a vyhýbání se dosahují. Je vhodnější pro diagnostikování typu citové vazby u dospělých jedinců a stále častěji je využívána také u mladších věkových skupin.

Typy attachmentu zůstávají několik prvních let života dítěte, za stabilního rodinného zázemí, konzistentní. Mohou se však měnit spolu s proměnami sociálních podmínek dítěte. Sám Bowlby se však domnívá, že attachment je integrální součástí lidského chování od narození do smrti (Slaměník, 2011, s. 94). Typ rané citové vazby je podle Bowlbyho (1969) předobrazem vztahů v dospělosti a promítá se do pozdějších partnerských vztahů a do interpersonální aktivity. Rizikem v tomto ohledu jsou dle Jacobs, Illan-Clarke a Bifulco (2012) především nejisté styly citové vazby, jež odrážejí zmatené a nestrategické vztahy s ostatními. Jsou specifické nevyřešenými traumaty, strádáním, špatným nastavením mysli a smíšeným, úzkostným a vyhubým chováním. U všech nejistých stylů jsou emoce špatně regulovány a v navázaných vztazích postrádají podporu nebo péči. Takové vzorce nejčastěji přetrvávají do dospělosti. S tím souhlasí také Brisch (2011), který dodává, že dochází k transgeneračnímu přenosu vzorce citové vazby.

Děti se vyvíjí a prospívají především v kontextu blízkých a spolehlivých vztahů, které jim poskytují lásku, bezpečí, podporu a citlivou interakci. Bez alespoň jednoho takového vztahu je dětský vývoj narušen a důsledky mohou být závažné a dlouhodobé (Shonkoff, Phillips, 2000, s. 7). Howe (1995) konstatuje, že pouze díky našim sociálním vztahům si můžeme skutečně vytvořit pocit sebe sama a stát se člověkem.

Mladí lidé žijící v DD mají obvykle narušenou životní historii vztahující se k citové vazbě, s čímž souvisí celá řada problémů, které vstupují do výchovného procesu a později do samostatného života (Jacobs, Illan-Clarke, Bifulco, 2012). Proto je třeba jedincům v DD poskytovat odpovídající druh výchovy a péče se zaměřením na rozvoj uspokojivých vztahů.

Děti, které prožily celý život, nebo jeho část v dětských domovech, vykazují podle Koukolíka a Drtilové (2006, s. 92) ve velké míře čtvrtý typ citového přilnutí, tedy dezorganizovanou vazbu. Ta se projevuje nesoudržným, často protichůdným chováním. Pečující osoba pro ně představuje zdroj strachu, zároveň však zdroj bezpečí a jistoty.

Prostředí DD, specifické střídáním vychovatelů a počtem minimálně 6 a maximálně 8 dětmi na rodinné skupině, příliš nepřeje vytvoření kvalitní a pevné citové vazby dítěte k alespoň jedné, stabilně pečující osobě. U dětí, u nichž se vyskytuje uspokojivý druh jistého attachmentu je třeba jej udržovat především skrze kontakty s rodinou či jinými příbuznými. Těm dětem, které ve svých primárních vztazích neměli možnost jistou citovou vazbu navázat, a proto nezažily pocity bezpečí a jistoty, je třeba poskytnout tzv. „*druhou šanci bezpečné základny*“, která přináší pocit pohody a štěstí, aby pro ně v budoucnu snížila riziko rozvoje rizikového chování. Podle Grahama (2006) je tedy nezbytné, aby se vychovatelé v dětských domovech snažili s těmito jedinci formovat kvalitní citovou vazbu, čímž je míněno právě

poskytování „*bezpečné základny druhé šance*“. Taková praxe ale vyžaduje mj. to, aby odborníci v zařízeních ústavní výchovy dobře rozuměli Bowlbyho teorii attachmentu a uměli na základě poznatků pracovat s odpovídajícími strategiemi, které by vedly k naplnění individuálních potřeb především v oblasti citové. S tím souhlasí také Langmeier a Matějček (2011, s. 355), kteří uvádí, že pokud se u dítěte předpokládá dlouhodobé, či dokonce trvalé umístění v dětském domově, je nutné zajistit takovému dítěti podmínky k úspěšnému výchovnému postupu a k tomuto je vytvoření citového vztahu k vychovatelům nezbytným předpokladem. Jacobs, Illan-Clarke a Bifulco (2012) dále konstatují, že navzdory tomu, že nejisté styly attachmentu jsou u mladých lidí v dětských domovech endemické, přičemž až 6 z 10 dětí vykazují dezorganizovanou vazbu, stále existuje jen velmi málo zařízení, která by existenci citového přilnutí zahrnula do systému péče, a na základě klasifikace stanovili odpovídající řešení potřeb dětí v DD. Vrtbovská (2010, s. 65) uvádí, že je nutné problémy způsobené poruchou citové vazby řešit, protože v opačném případě dochází k jejich prohlubování, což značně komplikuje socializaci jedinců z dětských domovů.

2.1.3 Syndrom ústavní závislosti

Obecným problémem všech ústavních zařízení, tedy i dětských domovů, je navození životních podmínek, které zcela nekorespondují s podmínkami v běžném životě mimo ústav. Pokud se jedinci v dětských domovech plně na tyto podmínky adaptují, dochází k tzv. **syndromu ústavní závislosti**.

Dříve než přistoupíme k plnému výkladu syndromu ústavní závislosti, je nutné objasnit s ním související termín **hospitalismus**, o kterém již byla poznámka v podkapitole 2.1.1. Pojem hospitalismus je dle Matouška (1995, s. 107) nejzávažnější riziko dlouhodobého pobytu v ústavu. Zacharová (2017, s. 89) jej popisuje jako souhrn negativních, tělesných i duševních příznaků, které se vyskytují u jedinců, kteří pobývají dlouhý čas v nemocničních, lůžkových zařízeních. Matoušek (1995) tento pojem rozšířil na všechna zdravotnická a sociální zařízení, ve kterých lidé pobývají dlouhý čas, tedy kromě lékařských oddělení nemocnic také na nemocnice psychiatrické, nebo např. domovy důchodců atp. V těch mají lidé plné zaopatření, někdo jim vaří, pere, organizuje práci, stará se o finance a obstarává předměty potřebné k životu. Pohyb klienta v těchto ústavech je omezený na budovu zařízení a přilehlé okolí, stýká se především se spoluobyteli ústavu a personálem. Přesto, že tento termín do jisté míry a v širších souvislostech vystihuje také život dítěte v dětském

domově, nekoresponduje však plně s realitou. Proto se přikláníme k používání označení *syndrom ústavní závislosti jako* vystižení jevu adaptace na umělé podmínky v dětském domově.

Syndrom ústavní závislosti Musil (2000) charakterizuje jako stav adaptace na umělé ústavní podmínky, které doprovázejí snížení schopností adaptace na civilní život⁴⁹. Klienti dětských domovů mají v ústavech zajištěnou stravu, finance a ubytování bez jakékoliv větší participace a úsilí. Zároveň zde platí stanovený denní režim, který byť není striktní, je nutný pro chod zařízení. Tímto se u dětí v DD do jisté míry rozvíjí pasivita, jelikož jsou navyklé přijímat dané informace a rozhodnutí. V souvislosti s tímto pak jedinci z DD nejsou schopni v samostatném životě uspokojovat své potřeby a zvládat situace každodenního života, jako např. zajištění materiálních potřeb, uspořádání denního režimu, hledání zaměstnání, bytu, hospodaření s penězi či komunikovat s úřady (srov. např. Štenclová 2019a; 2019b).

Škoviera (2007, s. 116) k tomuto uvádí, že děti v DD pochází často ze socioekonomicky slabých rodin. V DD se mnohdy setkávají s nadstandartním materiálním vybavením a luxusním zabezpečením. Prostřednictvím tohoto se může u dětí v DD zdeformovat hodnotový žebříček, materializovat jejich pohled na svět a posilovat očekávání celoživotní podpory ze strany státu. Navíc to, že si po odchodu z DD stejné či obdobné podmínky mnohdy nezabezpečí, může vyvolávat frustraci.

Syndrom ústavní závislosti označují někteří autoři za specifickou formu psychické deprivace a k jejímu označení používají termín institucionální deprivace (např. Kovařík in Matoušek, 2008; Gottwaldová a kol., 2006, Langmeier, Krejčířová, 2006). Podle uvedených autorů se jedná o situaci, kdy systém péče určený k ochraně dítěte v konečném důsledku druhotně poškozuje jeho psychický stav. Syndrom ústavní závislosti Sekera a kol. (2008) označuje také jako skleníkový efekt.

Podle Musila (2000) nejsou jedinci se syndromem ústavní závislosti často schopni orientace v kladených očekáváních a podnětech mimo DD a mají potíže účinně komunikovat, což v nich vyvolává pocity ublížení a sklony k obviňování okolí z potíží, které osoba s tímto syndromem prožívá. Autor (tamtéž) dále dodává, že s přechodem do samostatného života mimo DD je spojena také především potřeba zvládnout ztrátu permanentní péče, režimu a dohledu, jež u jedinců z DD podněcuje návyk na sociální závislost.

⁴⁹ V souvislosti s tímto lze poukázat také na termín „*institucionalizace*“, který souvisí s adaptací na život ve vězení, provázený ztrátou samostatnosti a iniciativy. Je charakteristická transformací postojů, vzorců chování a změnou struktury potřeb. Osobnost uvězněného jedince tak degraduje a ztrácí schopnost návratu a úspěšné adaptace na společenské podmínky po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody (Veteška, Fischer, 2020, s. 125).

Prisiazhaia (2008) uvedené potvrzuje, přičemž se vyslovuje, že život v instituci děti nadměru limituje v jejich sociálních zkušenostech, protože redukuje počet a kvalitu modelů a konstruktů chování dostupných k naučení. Hartl a Hartlová (2015, s. 213) takovéto chování označují za institucionalizované a definují jej jako chorobné změny u některých lidí, které jsou zapříčiněny dlouhodobým pobytem ve zdravotnickém nebo sociálním zařízení. Vyznačují se deformací sociálních dovedností a snižující se mentální schopnosti, což může vést až ke ztrátě osobnosti a k uplatňování naučené bezmocnosti. Naučená bezmocnost se v souvislosti s tímto může projevovat stavěním se do role pasivní oběti v různých nepříznivých situacích, kdy jedinec nevyvíjí žádné úsilí k řešení takovýchto situací, přestože by vyložené úsilí predikovalo úspěch (srov. Hartl, Hartlová, 2015, s. 73).

Na základě představených faktorů, jež definují profily osobností jedinců v dětských domovech je patrné, že se skutečně jedná o děti ohrožené. Každé z nich se však s těmito faktory setkalo v různé míře. Individuálně zpracovávají prožité skutečnosti, mají vytvořeny různé strategie jejich zvládnání a na každém z nich zanechají tyto faktory odlišné dopady. Obecným problémem je, že u těchto dětí nejsou na první pohled jejich (nejčastěji duševní) handicap vidět. I z tohoto důvodu je obtížné dané faktory identifikovat a dále s nimi pracovat tak, aby mohlo dojít k jejich případné korekci a co nejlépe sociálnímu začleňování dětí z DD do společnosti. O konkrétních dopadech, které mohou plynout z uvedených faktorů, bude pojednáno v následující kapitole.

2.2 Konsekvence života v dětském domově

Přesto, že se dětské domovy snaží v co největší míře zastoupit rodinné prostředí a zajistit tak odpovídající potřeby dítěte, nikdy zcela všechny funkce rodiny nezastanou. Děti žijící v institucích, mimo rodinné zázemí, jsou extrémně zranitelnou populací, často vystavenou stigmatu a potýkající se s nedostatky v osobnostních, sociálních či vzdělávacích oblastech (Morantz a kol., 2013). S tím souhlasí také Newman a Blackburn (2002), kteří poukazují na to, že děti, které nemohou vyrůstat v prostředí rodiny, představují vysoce zranitelnou, citlivou a rizikovou skupinu, která vyžaduje multidisciplinární výzkum, přístup a intervenci.

Z výše uvedených faktorů v podkapitole 1.1 je možné stanovit jistý rámec konkrétních dopadů, které lze vymezit jednak v rovině rizik, jednak také v rovině pozitivních faktorů, které s sebou život v dětských domovech přináší.

Ohledně života jedinců v dětských domovech se však dominantně poukazuje na jejich negativní aspekty. Mühlpachr (2001, s. 35) uvádí, že umístění do zařízení ústavní výchovy představuje riziko pro osobnost jedince vždy. Existence a povaha rizika se však odvíjí od toho, v jakém věku a za jakých okolností došlo k umístění dítěte např. do dětského domova. Více ovlivněni a zatíženi riziky bývají jedinci, kteří vyrůstali v DD od raného dětství, někdy až do jejich dospělosti (srov. Matoušek, 1995, s. 63). Dodnes však nebyla nalezena prokazatelná kritéria, podle kterých by se dalo usuzovat, jaký typ dítěte bude výchovu a život v dětském domově (či jinde mimo rodinu) snášet dobře a které nikoliv (srov. Langmeier, Matějček, 2011, s. 353). Stále tak vycházíme z doloženého obecného předpokladu, že dlouhodobý pobyt jakéhokoliv dítěte v ústavním zařízení, s ohledem na jeho individualitu, může vést k různým osobnostním deformacím. Ty se mohou projevit zejména v oblasti sociálních vztahů, postojů, systému hodnot, nebo v sebehodnocení jednotlivců (srov. Matoušek, 1995, s. 112). Pugnerová (in Pugnerová, Kvintová, 2016, s. 89) poukazuje na výraznou sociální nevyzrálou a malou sociální zkušenost u dětí v DD.

S tímto souvisí také výzkum provedený v amerických státech Minnesotě a Wisconsinu (Wiik a kol., 2011). Autoři zde zkoumali důsledky institucionální výchovy na psychický stav dětí, které v zařízeních typu dětských domovů strávily část dětství a poté byly adoptovány. Výběrový soubor se skládal z 68 dětí mezi 8 až 10 lety, které od raného věku vyrůstaly v ústavním zařízení a dvou srovnávacích skupin. Jednu z nich tvořily děti, které byly osvojeny a v institucích pro ústavní výchovu strávily méně než 2 měsíce (74 dětí) a druhou kontrolní skupinu tvořily děti, které vyrůstaly v původní rodině (76 dětí). Výzkumným nástrojem byl dotazník MacArthur's Health and Behavior Questionnaire (HBQ). Wiik a kol. (2011) přišli na základě analýz dat k závěru, že jedinci, kteří strávili dlouhou dobu v institucích, se vyznačují výraznými deficity v sociálních dovednostech a vykazují zvýšenou úroveň příznaků ADHD⁵⁰, než děti z kontrolních skupin. Tento jev autoři označují za „*post-institucionální syndrom*“.

Tento syndrom může korespondovat s jiným jevem a to se „*syndromem ústavního dítěte*“, který Mezinárodní klasifikace nemocí MKN-10 řadí mezi diagnózy F90-F98, tedy pod poruchy chování a emocí se začátkem obvykle v dětství a v dospívání. Tento syndrom je konkrétně zastřešen pod diagnózou F94 (poruchy sociálních funkcí s nástupem v dětství a dospívání) a ještě konkrétněji pod F94.2, která definuje poruchy desinhibovaných vztahů u dětí. Nastupuje v prvních pěti letech života a obvykle přetrvává až do dospělosti.

⁵⁰ Deficit pozornosti spojen s hyperaktivitou, angl.: „*Attention deficit hyperactivity disorder*“ (Hartl, Hartlová, 2015, s. 17).

Je charakterizována obtížným navazováním vztahů s vrstevníky, trvalým vyžadováním pozornosti a také existencí poruch chování a emocí (ÚZIS, 2020).

Van IJzendoorn a kol. (2011) poukazují na saturaci pouze základních fyziologických potřeb jedinců v DD, kdy častým jevem je nedostatečná interakce s vychovateli a chudé sociální kontakty, s čímž souvisí také insuficience emoční podpory a výskyt psychické deprivace. Psychická deprivace může mít rozmanité podoby, jež mohou zaujímat širokou stupnici rizikových projevů od lehkých nápadností až po velmi výrazná poškození intelektového i charakterového vývoje. Stejně tak mohou být ve formě neurotických, psychotických či somatických nápadností (Pugnerová in Pugnerová, Kvintová, 2016, s. 69). V oblasti somatické byl u těchto dětí prokázán např. zpomalený fyzický růst (Sonuga-Barke, Schlotz a Rutter, 2010; Van IJzendoorn a kol., 2007; Vorria a kol., 2003).

Deprivace se tak dle Langmeiera a Matějčka (2011, s. 302) zpravidla promítá do jednotlivých složek vývoje jedince a vytváří některá charakteristická rizika, která souvisí s narušením vlastností osobnosti (Johnson a kol., 2006). Těmito může být např. mentální opoždění, které mimo genetických predispozic mohlo vzniknout vlivem nedostatku podnětů či opoždění ve vývoji řeči, spolu s chudou slovní zásobou, kdy chybí sociální užívání mluvených slov, sdělování zážitků, těšení a přání. Komunikace s dospělými zůstává na velmi primitivní úrovni.

Většina šestiletých dětí v dětských domovech je nezralá pro začátek školní docházky⁵¹. Nezralost se týká oblasti emoční, pracovní, grafomotorické a sociální. S tím souvisí také opoždění ve vývoji sociálních a hygienických návyků a v oblasti hrubé i jemné motoriky. Děti vyrůstající v DD mívají nedostatky v pozornosti, často se u nich projevují znaky poruch označované jako ADD⁵² či již zmíněné ADHD, schopnost samostatné práce je velmi nízká, jedinci se velmi snadno rozptylují vedlejšími podněty. Nízká je také celková motivace ke vzdělávání, přičemž jedinci z DD vykazují nižší dosaženou úroveň vzdělání, mnohdy jej ani nedokončí (Matoušek, 2019; Vlach, 2017; Myšková a kol., 2015).

V neposlední řadě se následky deprivace dominantně projevují v oblasti vyjádření emocí, ve kterých se promítá značná povrchnost a plochost. Jedinci dlouhodobě vyrůstající v DD mívají problémy s diferenciací citů a sociálních vztahů (Langmeier, Matějček, 2011, s. 302-308 srov. Pugnerová in Pugnerová, Kvintová, 2016, s. 70-72), bývají citově oploštělé

⁵¹ Na základě praktických zkušeností mohu potvrdit, že velká část předškolních dětí není v době běžného nástupu do 1. třídy ZŠ připravena a dostatečně zralá, a to mnohdy ani v čase posunutého nástupu, kdy by další odklad povinné školní docházky již nebyl systémově možný (pozn. autorky).

⁵² Deficit pozornosti bez projevů hyperaktivity, angl. „*attention deficit disorder*“ (Hartl, Hartlová, 2015, s. 17).

a sociálně méně obratné (Jedlička, 2017, s. 45). Podle Heluse (2015, s. 174) se tato chudost a neschopnost v oblasti vyjádření emocí nazývá alexitymie. Podstatou tohoto nedostatku tvoří neprobuzená empatická způsobilost.

U jedinců v DD se v nezanedbatelné míře vyskytuje impulsivní jednání s neschopností upozadit své aktuální potřeby, které si často vymáhají manipulacemi či agresí. Tyto projevy se u dospívajících dětí často zrcadlí do forem rizikového chování⁵³ (Burčíková, Kutáková, Hůle a kol., 2008; Bundle, 2001). Přesto, že nebyl prokázán a jednoznačně stanoven prototyp deprivovaného delikventa, byly jisté projevy vyzorovány jako opakovaně se vyskytující. Jednalo se například o páchání drobných kriminálních přestupků (Carr, McAlister, 2016; Kelly a kol., 2016; Matoušek, Pazlarová, Baldová, 2008), toulky, záškoláctví, lhaní a agresivitu. Tito jedinci vykazují malou známku solidarity, nedrží sliby, svádí vinu na druhé, mívají absence lítosti a studu (Langmeier, Matějček, 2011, s. 308 srov. Pugnerová in Pugnerová, Kvintová, 2016, s. 72).

Škoviera (2007, s. 48) uvádí, že osobnost dítěte v DD se vyznačuje zvýšenou afektivitou, chybějícími ideály, nízkými ambicemi, nedostatkem nadšení pro vyšší hodnoty a slabou vůlí. V rámci sociálních vztahů mají pozitivní volby slabší intenzitu než ty negativní.

S tím souvisí i to, že v dospělosti mívají jedinci s deprivací zkušeností dále problémy v partnerských vztazích a jako rodiče bývají nejistí ve výchově svých dětí. Tyto projevující se rizikové faktory souvisí ve velké míře poruchou attachmentu. Výzkumy potvrdily vztah mezi délkou trvání deprivace a projevy nejisté citové vazby, a to zejména pokud byla délka pobytu v dětském domově delší než 6 měsíců (Smyke a kol., 2002; O'Connor, Rutter, 2000).

Jak jsme již v podkapitole 2.1.1 uvedli, u jedinců v DD se jako zásadní aspekt při vývoji osobnosti jeví ztráta citové vazby se stabilní pečující osobou. Jedná se o strádání ve formě stabilního vztahu, nejčastěji s matkou, která nedokáže nebo nechce uspokojovat potřeby dítěte, má k němu ambivalentní, někdy až hostilní postoj. Děti takto citově deprivované hledají uspokojení substitučně. Často se v praxi stává, že děti v DD mají potřebu shromažďovat jídlo či jiné předměty. Využívají také řadu obranných mechanismů, kdy se kromě mechanismu agrese⁵⁴ uchylují např. k rezignaci, při níž ztrácí zájem o bližší vztahy či úniku do fantazií, ve kterých si mj. idealizují své rodiče.⁵⁵

⁵³ O tomto také v podkapitole 1.5.1 Kritika a úskalí ústavní výchovy.

⁵⁴ Ve všech formách a stupních např.: fyzická, verbální, přímá, nepřímá, reaktivní, instrumentální. Směry agrese se liší, od jejího uplatňování na neživých předmětech, přes autoagresi, agresi na zvířatech či lidech (srov. např. Martínek, 2015).

⁵⁵ I ten nejhorší rodič, bude pořád lepší, než nejlepší vychovatel (pozn. autorky).

Nejzásadněji se však nejistá citová vazba z raného dětství překloupí v období dospívání a později v dospělosti do deficitů v citové oblasti a vztazích nejen k druhým lidem, ale i k sobě samým. Problematické se jeví sebepojetí, vytváření postojů a životních hodnot. Jedlička (2017, s. 45) dodává, že zvláště neuspokojivé je sebehodnocení u mladých lidí z DD v průběhu dospívání. Vykazují také výrazně vyšší výskyt úzkostných a depresivních stavů. Uvedené doplňují Doležalová a kol. (2017, s. 9-10) a uvádí, že si děti, u nichž nebyly včas a v dostatečné míře naplněny všechny vývojové a citové potřeby, později v adolescenci a v dospělosti vytváří různé maladaptivní strategie, které se projevují také v chování a ve školním prostředí. Jsou také vystaveny riziku horšího zvládnutí životní zátěže a stresu a jsou náchylnější k rizikovému chování a psychickým poruchám, jako jsou deprese, úzkosti, závislosti a posttraumatická stresová porucha. To potvrzuje také výzkum u izraelských dětí v zařízení institucionální výchovy, u kterých bylo zjištěno, že jejich pobyt v dětském domově trvající déle než 2 roky souvisel s vyššími úrovněmi úzkosti a deprese. Z výzkumu vyplynul také interakční účinek stylu attachmentu dítěte s úrovní jeho agresivního chování (Shechory, Sommerfeld, 2007).

Na základě raných zkušeností především v rámci interakcí s osobou s vazbou, se u dítěte vytváří tzv. vnitřní model fungování. Ten odráží zkušenosti dítěte ve vztazích a udává představu o sobě samém a emocionální dostupnosti ostatních. Tento model je vymezen ve směru pozitivním a negativním. Pozitivní a negativní vnitřní model fungování má u dítěte praktický dopad na jeho pocity sebehodnocení, sociální porozumění, empatii, autonomii a v neposlední řadě na jeho self-efficacy⁵⁶ (Golding, 2008).

Stevenson (1952) poukázala na to, že děti umístěné v ústavěch trpí oslabenou strukturou ega, nedostatečnou funkcí svědomí a absencí internalizovaných norem a hodnot. Projevuje se u nich taktéž vysoký stupeň nedůvěry, a to zejména vůči dospělým. Problematickým se tak jeví vytváření citových vazeb především k vrstevníkům na úkor dospělých, což může vést ke ztrátě možností rozšiřovat a rozvíjet repertoár chování (Ladd, 2005). V tomto důsledku mají taktéž pocity nedostatečnosti, a pokud se navíc opakovaně setkají s neúspěchem, jež efektivně nezvládnou, může dojít k vytvoření nezdravého obrazu své vlastní osoby (Stevenson, 1952).

Přijetí sebe samého souvisí také s uspokojivým naplňováním sociálních rolí. V důsledku feminizace personálu⁵⁷ může docházet k nedostatečnému či zcela žádnému působení vzorců mužského a ženského chování na osobnosti dětí. Zejména chlapci z DD pak mohou

⁵⁶ Více k tomuto v podkapitole 3.3.2 Koncepce self-efficacy v kontextu začleňování jedinců z DD do společnosti.

⁵⁷ Více v podkapitole 1.5.1 Kritika a úskalí ústavní výchovy.

mít v období dospívání problém se zdárným přijetím své pohlavní identity. Dívky v DD pro změnu tápou v komunikaci s muži, neznají hranice a neumí se orientovat ve vztahových záležitostech.

Matějček, Bubleová a Kovařík (1997) provedli v 60. letech longitudinální studii trvající téměř 40 let, jež byla zaměřena na zkoumání pozdních následků psychické deprivace a subdeprivace. Jde o jediný výzkum takového rozsahu v našem prostředí, který zahrnuje děti se zkušeností s institucionální výchovou již od raného dětství. Od počátku realizace tohoto bádání uběhlo již více než 50 let, je třeba brát zřetele na zcela jiný systém ústavní výchovy, jiné podmínky a okolnosti umístění i života v DD. Přesto tato sonda nabízí mnohé zajímavé poznatky a podněty, které mohou mít jisté přesahy i do současnosti.

Autoři od roku 1966 postupně sledovali 5 skupin dětí lišících se v riziku ohrožení psychickou deprivací a v intenzitě následných terapeutických opatření (šlo o děti z DD, SOS vesniček⁵⁸, pěstounské péče, nechtěného těhotenství a poslední skupinou byly jedinci z chtěného těhotenství, trvale žijících ve vlastní rodině). Ze všech pozorovaných skupin vykazovaly děti dlouhodobě vychovávané v ústavních zařízeních v pozdějším věku nejvíce potíže, pokud jde o vývoj osobnosti a společenské uplatnění (Matějček, Bubleová, Kovařík, 1997). Podle autorů (1997) přináší kombinace psychické deprivace v ústavního prostředí výrazně nepříznivé prognózy spolu s jinými činiteli, např. s mentální retardací.

Chlapci z DD byli v dospělosti častěji neschopni citové odezvy, což vysvětluje jejich problémy v partnerském životě. Ve sledovaném souboru byli muži vzhledem k věku nápadně často svobodní, nejčastěji však byli rozvedeni po neúspěšném manželství. Potíže v mileneckých vztazích uváděli již od mladistvého věku. Autoři (1997) se proto domnívají, že nepřítomnost intimity rodinného života a „mateřské“ péče specificky postihuje více chlapce než dívky, které nejspíše díky převaze žen v personálu dětských domovů nacházely více přijatelných ženských vzorů. Oproti tomu ženy, které vyrůstaly v DD, vykazovaly v milostných vztazích větší poddajnost. Z tohoto důvodu přitahovaly často muže, kteří nachází uspokojení v dominantním postavení vůči ženě, dětem a rodině. Tyto ženy jsou tak náchylnější k roli oběti ať už ve formě domácího násilí, sexuálního obtěžování, či jiných forem nepřijemných útoků na ně. Matějček, Bubleová a Kovařík (1997) však dodávají, že i při celkově nepříznivých charakteristikách souboru DD je možné zachytit jedince (a to právě převážně ženy), kteří mají dobré společenské uplatnění.

⁵⁸ Více o konceptu SOS vesniček např. z <https://www.sos-vesnicky.cz/o-nas/kdo-jsme/>.

Matějček (1996) dále uvažuje nad vysokou kriminalitou mužů z DD, přičemž usuzuje na spojitost s nedostatkem otcovské autority a vzorů mužského chování. Tento závěr vyplynul i z výzkumu např. Piffner a kol. (2001). Matějček (1996) dodává, že muži z DD mohli ve vychovatelkách sotva najít ženu, která by jim prokazovala mateřskou bezvýhradnou a bezpodmínečnou lásku. Pro správný vývoj osobnosti dítěte je však podstatná potřeba sebeúcty, pozitivního ocenění a bezpodmínečného přijetí. Naplnění této potřeby přímo podmiňuje motivaci k lidskému jednání a ovlivňuje způsob vnímání reality v dospělosti (Bittner a kol., 2007, s. 70). Při nemožnosti zvládnutí úspěšného osobního vývoje dochází ke krizi, kterou chápe Macek (2003, s. 19) jako střet biologických, psychologických a sociálních aspektů. Tento střet vede k narušení nebo nevytvoření morálních postojů a názoru, vztahu k okolnímu světu, vlastní sebereflexe a sebepojetí. Stále je nutné myslet také na prokázaný transgenerační přenos citové vazby a jejích důsledků.

Ainswort (1962) připomíná, že i krátkodobá citová deprivace, která může přejít bez zjevných následků, zanechá alespoň jeden následek skrytý, čímž je zvýšená vulnérabilita dítěte v případě, kdyby bylo podobné zkušenosti vystaveno opakovaně, anebo přišlo do jiné, nepříznivé životní situace. Proto autorka (tamtéž) nadčasově konstatuje, že tak jako doted' nemůžeme určit jasnou věkovou hranici, za níž by bylo dítě vůči deprivaci už rezistentní, tak nemůžeme ani stanovit hranici, za níž by byly pokusy o její nápravu zcela zbytečné. Smyke a kol. (2010) prokázali vyšší pravděpodobnost vytvoření jisté vazby v případě umístění dítěte z ústavu do pěstounské péče či adopce do dvou let. Avšak jak dále uvádí Langmeier a Matějček (2011, s. 308) je nutné nejprve porovnat individuality dítěte s individuálními deprivacími okolnostmi, abychom mohli blíže nahlédnout do mechanismu deprivace a lépe tak porozumět případným reakcím a jiným projevům dítěte v dětském domově i po odchodu z něj.

Přes velký výčet negativních dopadů ústavní výchovy na osobnost jedinců však existují také prokázaná pozitiva života v DD, která by se i přes jejich menší počet měla brát v úvahu při debatách o dětských domovech. Pozitivní jsou výsledky studií, které se zaměřily na děti z chudých rodin a kulturních poměrů či s nízkým socioekonomickým statusem. Zejména u dětí starších 5 let byly prokázány dobré nebo lepší výsledky v oblasti jako je fyzická či emoční péče oproti jejich protějškům v rodinném prostředí. Pozitivní psychosociální přízpůsobení a vývojové zisky byly prokázány v případech, že byly tyto děti umístěny do institucí rodinného typu, které byly dobře organizované a ve kterých byl kladen důraz na silnou vzdělávací a výchovnou složku (např. Whetten a kol., 2014; Embleton a kol., 2014; Merz a kol., 2013). Také výzkum Knortha a kol. (2008), poukazuje na zlepšení psychosociálního

fungování dětí po jistém období stráveném v ústavním zařízení. Kratochvíl (2009) dále uvádí, že pokud se v ústavních zařízeních kvalitně pracuje se skupinovou dynamikou, může si tak dítě osvojit nové a efektivnější strategie chování a zpracovat si svá traumata. To potvrzují také Huynh a kol. (2019), kteří konstatují, že důležitým faktorem v příznivém vývoji dítěte v dětském domově je spíše kvalita péče než jeho systém a nastavení. Proto by v rámci reformních iniciativ zaměřených na deinstitucionalizaci mělo být vyvíjeno paralelní úsilí zaměřené na školení odborníků pracujících v dětských domovech a jiných institucích, zabývajících se péčí o děti bez možnosti vyrůstát v biologické rodině (srov. Škoviera, 2007, s. 50; s. 116).

Škoviera (2007, s. 49) pak dále uvádí souhlasný názor se Zelinou (1980, s. 30-31) že množství zvláštností dětí v DD má charakter důsledků, kdy základem je narušení jejich dynamicko-motivačního a regulačního systému osobnosti, který spočívá v oslabení a opoždění kognitivních procesů, jež vychází z insuficientní stimulace a podpory v dětství.

Je paradoxem, že přesto, že s sebou ústavní péče nese řadu rizik, jsou dětské domovy pro velkou většinu starších dětí (ale také dětí se specifickou životní zkušeností jako např. týrání, návrat z pěstounské péče atp.) prostředím, kde se cítí bezpečně a kde mohou naplňovat své potřeby. Mezi tyto patří zejména potřeba sounáležitosti.

2.3 Dospívající dítě v dětském domově – vybrané vývojové aspekty typické pro adolescenci a mladou dospělost

V předchozích částech této kapitoly jsme se zabývali obecnými faktory, které se v různé míře a zastoupení objevují u jedinců umístěných v DD. V návaznosti na ně jsme uvedli konkrétní důsledky, které nejen z těchto faktorů vyplývají a se kterými se tito jedinci během svého života v DD a následně i mimo něj potýkají.

S ohledem na hlavní cíl disertační práce, kterým je vymezit aspekty přípravy jedinců na odchod z dětských domovů, se v následující části zaměříme na vystižení vývojových specifíků vztahujících se k období dospívání. Epocha dospívání je v životě člověka charakteristická především přechodem mezi dětstvím a dospělostí. Tento tranzitivní charakter dospívání klade na jedince i jeho okolí značné nároky, což v případě jejich nezvládnutí vyvolává určité nesoulady a krize (Helus, 2018, s. 281). Právě v tomto nelehkém období se u jedinců v DD očekává, že v brzké době zařízení opustí a začnou se osamostatňovat.

V textu se zaměříme na popis znaků souvisejících s adolescencí, neboť právě tohle období je prvním ukazatelem očekávajícího odchodu z dětského domova. Přesto, že jedinci

mohou setrvat v DD do svých 18 let, v případě studujících jedinců je možné tuto dobu prodloužit až do 26 let (viz podkapitola 1.2). Proto se mimo specifika adolescentní éry zaměříme také na vykreslení atributů vývojového období mladé dospělosti. Tato období na sebe v čase vývoje navazují a v čase odchodu z DD se také vzájemně prolínají (odchod z DD je podmíněn věkem 18-26 let v případě, pokud není jedinec umístěn zpět do biologické rodiny, jiného typu zařízení, či do některého typu náhradní rodinné péče).

Ať už se jedinec řadí v době očekávaného odchodu mezi adolescenty či mladé dospělé, je pravděpodobné, že je zatížen řadou faktorů (uvedených v podkapitole 2.1) a jejich důsledků (podkapitola 2.2), které více či méně souvisí s vývojem jeho osobnosti v dětském domově. Proto je nutné se na přípravu těchto jedinců k odchodu z DD zaměřit systematicky, dlouhodobě a spolu s podporou zajistit v co největší míře plynulý přechod do samostatného života s co nejméně se vyskytujícími riziky.

Přesto, že se při popisu obou životních období pokusíme o holistické vykreslení jejich podstaty, pozornost budeme soustředit obzvláště na oblasti, které mohou ovlivňovat jedincovu socializaci⁵⁹ související s úspěšným začleněním do společnosti.

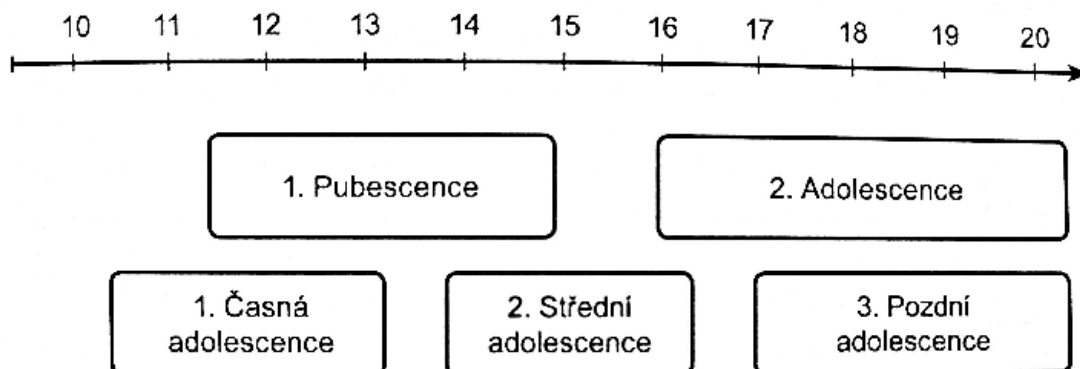
2.3.1 Adolescentní jedinec v dětském domově

Na vymezení adolescentního období se dá nahlížet tradičním nebo moderním způsobem. Zastánci tradičního vymezení (např. Helus, 2018; Vágnerová, 2012a; Langmeier, Krejčířová, 2006) dělí období dospívání na pubescenci a adolescenci. Autoři jako např. Macek (2003; Vašutová, 2005) se přiklání k modernímu třístupňovému dělení na období časné, střední a pozdní adolescence.

Podle Krejčové (2011, s. 13-14) je pubescence v rámci tradičního pojetí považována za první etapu dospívání a vymezuje jí věkové období od 11-15 let, zatímco adolescence zahrnuje následujících 5 let života. Dle tradičního přístupu autorů není adolescence synonymem pro dospívání, ale je mu hierarchicky podřazena jako subfáze. V anglosaské literatuře však můžeme narazit na striktní používání pojmu pubescence jako označení pro fyziologické změny v období dospívání, zatímco s adolescencí souvisí především psychosociální aspekty vývoje (srov. Arnett, 2009). Proto bývá běžnější členění období dospívání na adolescenci časnou (11-13 let), střední (14-16 let) a pozdní (17-20 let), avšak např. Langmeier, Krejčířová (2006) udávají horní věkovou hranici adolescence až ve 22 letech.

⁵⁹ Konkrétní podoby socializace budou uvedeny v následující kapitole č. 3 (oddíl 3.3).

Následující text se bude taktéž odvíjet v duchu moderního pojetí, přičemž pozornost bude zaměřena zejména na éru pozdní adolescence, jelikož tato doba predikuje u jedinců v DD jejich odchod ze zařízení za účelem samostatného života.

Obrázek č. 4 Vymezení období dospívání se zaměřením na adolescenci v tradičním a moderním pojetí.
Zdroj: Sobotková (2014, s. 27).

V období adolescence dochází ve vývoji osobnosti člověka k zásadním proměnám v oblasti biologické, psychické i sociální. Pro celé období adolescence je typická zvýšená sebereflexe (Macek, 2003, s. 49).

V prvním období se nejnápadnější změny týkají především zevnějšku, přičemž tyto změny poté ovlivňují identitu i sebepojetí a sebehodnocení adolescenta, stejně jako jeho vztahy s blízkými lidmi. Jedná se např. o změny výšky, váhy a výskytu sekundárních pohlavních znaků, jako je vývoj genitálií, prsou a výskyt pubického ochlupení (Sobotková, 2014, s. 27). Změny se týkají také kognitivní oblasti, kdy dochází k rozvoji abstraktního myšlení, nastává uvědomění si vlastních kompetencí a z toho vyplývající pocit autonomie. Pro počátky dospívání je v emoční oblasti typická emoční labilita způsobená hormonální nerovnováhou. U dívek se objevuje první menarché a také chlapci po dokončení vývoje sekundárních pohlavních dosahují reprodukční schopnosti (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 143).

Pro jedince v období střední adolescence je většinou typická snaha výrazné diferenciacie od svého okolí. Tyto snahy jsou také označovány jako specifický životní styl, respektive kultura mládeže a zvyšují skupinovou příslušnost k vrstevníkům. Z psychologického hlediska je tohle období charakteristické hledáním osobní identity (Vágnerová, 2012b, s. 137; Macek, 2003, s. 36). Dle Vágnerové (2012b, s. 172) je tato doba kritická vzhledem k možnosti vzniku problémů různorodého charakteru vedoucích k sociálnímu propadu.

Fáze pozdní adolescence, která je vzhledem k výzkumnému zaměření disertační práce nejpodstatnější, je nejvíce směřována k dospělosti. V tomto období dochází k postupné stabilizaci emocionality (jejíž vrchol by měl přijít v období mladé dospělosti), což se odráží v jedincových postojích k lidem, světu i k sobě samému (Sobotková, 2014, s. 30). Dle Macka (2003, s. 36) se tak posiluje sociální aspekt identity, vyjadřovaný touhou někam patřit, na něčem se podílet a něco sdílet s druhými lidmi. Tato tendence se dle Vágnerové (2012b, s. 137) projevuje větší snahou o sebepoznání, které se uskutečňuje prostřednictvím sociálních vztahů srovnáváním s ostatními lidmi, především s vrstevníky. Formování identity je základním vývojovým úkolem dospívání, avšak nevyřeší se spolu s koncem adolescentního období. Identita je spojována s trvalým a celoživotním procesem poznávání (Sobotková, 2014, s. 31; Macek, 2003, s. 62) a probíhá v různých životních oblastech jako je rodina, škola, zaměstnání, nebo v případě respondentů v praktické části této práce, v dětském domově.

Snad nejzásadnější je v tomto ohledu teorie psychosociálního vývoje zformulovaná psychoanalytikem Erikem Eriksonem, který období adolescence považuje za klíčové pro rozvoj identity, přičemž důraz kladl na důležitou roli sociálního okolí při jejím utváření (Ferrer-Wreder, Kroger, 2019, s. 8). Jeho teorie spočívá v popsání 8 vývojových stádií člověka, přičemž na každém vývojovém stupni si jedinec řeší konflikt, ve kterém mezi sebou soupeří protiklady. Tyto konflikty však nemají negativní význam, ale naopak jsou zdrojem růstu člověka (Blatný, 2017, s. 26). Kořa (in Jedlička a kol., 2004, s. 26) udává, že adolescent hledá svou vlastní identitu často skrze tzv. skupinovou identitu, kdy od vrstevníků očekává podporu a jistotu v době jeho vlastní labilita a zranitelné sebeúcty. V tomto období si dospívající jedinec vytváří osobitý žebříček hodnot, který bývá obvykle ovlivněn kulturními a sociálními vlivy. Výrazná je citová nejistota, která pramení z hledání vlastní identity a nejistoty ze své pozice mezi lidmi. Dochází tak k jisté ambivalenci, kdy na jednu stranu chtějí být adolescentní jedinci ve společnosti netypičtí a odlišní, zároveň však touží po útočišti a přijetí. Konflikt tedy spočívá v potřebě integrace sebe samého a potřebou vyrovnat se s nejasnými požadavky okolí. Jeho vyřešení spočívá ve schopnosti adolescenta najít a akceptovat své místo a hodnotu jako člen společnosti (Macek, 2003, s. 62). Adolescent v tomto období hledá odpovědi na otázky typu např.: Kdo jsem? Jaký jsem? Kam směřuji? Kam patřím? Jak mě vidí ostatní? (srov. Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 160; Kořa in Jedlička a kol., 2004, s. 26; Macek, 2003, s. 66). Langmeier, Krejčířová (2006, s. 161) ještě dodávají, že součástí vlastní identity je také dosažení jasně vymezené sexuální identity, tedy snaha být „správným“ mužem či ženou.

Zejména na konci období se proces dospívání vyznačuje odpoutáním od závislosti na rodičích a potřebou vlastní autonomie. Rodiče představují pro adolescenta určitý model ke způsobu života i k jeho sociálním rolím. Jedinci vyrůstající v prostředí DD mají tento proces značně ztížený, a to jednak zkreslenou představou o modelu rodiny, jednak nedostatečností rodičovských vzorů.

Snaha o osamostatnění, jež je potřebné pro další vývoj osobnosti adolescenta bývá také doprovázena orientací na jiné sociální skupiny, než je rodina. Pro pubescenta mají čím dál větší význam vrstevníci, kteří slouží jako opora v procesu rozvoje nového sebepojetí. Pubescenti napodobují jeden druhého, vzájemně si slouží jako základ pro sebehodnocení. Potřeba jistoty a bezpečí bývá taktéž uspokojována prostřednictvím vztahů s vrstevníky (Vágnerová, 2012b, s. 157-159). V dětském domově tento aspekt nabývá dominantnější podoby. Jak již bylo uvedeno v podkapitole 2.2, u jedinců v DD se projevuje výrazný stupeň nedůvěry vůči dospělým, v důsledku čehož více inklinují k vrstevníkům, přebírají od nich vzory chování, názory či postoje. Tito jedinci mívají tendence vyhledávat vrstevníky s určitými vlastnostmi a projevy, které jim poskytují vzájemné pochopení. To může vyplívat z neuspokojených potřeb, které v rámci rodiny saturovat nemohli, ale také z ne zcela přijatelných tendencí, které ale vrstevnická skupina akceptuje (např. soustředit se na zábavu místo povinnosti, nedostatek sebeovládání, neschopnost překonávat obtíže atp.) (Vágnerová, 2012b, s. 159).

Kromě přátelských vztahů se v období adolescence vyskytuje experimentování se vztahy partnerskými a sexuálními (srov. Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 154-158).

Spolu s úkoly vytvoření vlastní identity a získání autonomie, hraje v procesu dospívání roli také přijetí zodpovědnosti za své jednání a mnoho dalších. Konkrétně se vývoje- vými úkoly v adolescentním období zabýval např. americký psycholog Robert Havighurts, který vytvořil tzv. teorii vývojových úkolů (1972; srov. např.: Millová in Blatný a kol., 2010, s. 174-177; Macek, 2003, s. 17). Splnění těchto úkolů vede k životní spokojenosti a k úspěšnému zvládnutí úkolů navazujících v dalším období, zatímco neúspěch způsobuje nespokojenost a problémy v sociální oblasti a s plněním následujících vývojových úkolů (Blatný, 2017, s. 33). K období adolescence se dle něj váží tyto úkoly: dosáhnout nových a zralejších vztahů s vrstevníky obou pohlaví, dosáhnout mužské či ženské sociální role, dosáhnout emoční nezávislosti na rodičích a jiných dospělých, akceptovat svou vizuální stránku, připravit se na manželství, rodinný život, na ekonomickou nezávislost, osvojit si hodnoty a etické principy a dosáhnout společensky zodpovědného chování (srov. např. Blatný, 2017, s. 33-35; Sobotková, 2014, s. 32-33).

V souvislosti s tímto je vhodné uvést, že adolescence se vyznačuje především konvenčním stádiem morálky, přičemž jen někteří dospívající dosáhnou morálky postkonvenční (viz např. Kohlbergova stádia morálního vývoje; Macek, 2003, s. 66). Langmeier a Krejčířová (2006, s. 162) jsou však v otázce morálního stádia adolescentů optimističtější a usuzují, že mnoho dospívajících postkonvenční úrovně morálky dosáhne. To znamená, že přijímají základní normy a principy, které směřují k tomu, co je a není správné a dobré. Autoři (tamtéž) zároveň dodávají, že morálka adolescenta je morálkou absolutní, tzn. že osvojené morální normy platí nejen pro něj, ale pro všechny a za všech okolností, bez jakýchkoliv omezení. Dospívající, kteří přijdou do prostředí DD, musí často zvládnout spolu se změnou prostředí také zásadní proměnu norem chování. Vše se odvíjí od jejich předešlých zkušeností, u kterých mnohdy platila zásada chování směřující k přežití. U těchto jedinců se mohou projevovat deficity ve znalosti sociálních pravidel i ve vztahu k morálním normám. Častým problémem je odmítání autorit, nedostatek ohledu na druhé lidi a nechuť k plnění svých povinností (srov. Vágnerová, 2012b, s. 165).

V adolescentním období dochází k rozvoji praktické i sociální inteligence, která se projevuje úspěšností v běžném životě a v sociálních vztazích. Zejména starší jedinci s dobrým dispozičním základem sociální inteligence se daleko lépe přizpůsobují prostředí DD než jedinci bez ní. Dochází tak k většímu potenciálu vytvoření citové vazby i v méně podnětných situacích a za méně příznivých okolností (srov. Vágnerová, 2012b, s. 143).

V 18 letech dosahuje adolescent plnoletosti, která představuje zásadní mezník v éře dospívání a v životě člověka vůbec. V tomto období je již jedinec plně zodpovědný za své jednání, což může v některých situacích přinášet jisté komplikace (Vágnerová, 2012b, s. 137). Tato fáze je specifická změnou sociálního postavení pramenící z proměn sociálního očekávání. Významnou je příprava na profesní roli, kterou lze chápat jako přípravu na samostatný život. V tomto období končí soudem nařízená ústavní výchova, během které vyrůstá jedinec v DD. V 18 letech dojde buďto k odchodu z DD a osamostatnění, nebo jedinec dobu pobytu prodlouží, avšak k tomuto je nutná jeho soustavná příprava na budoucí povolání.

Pozdní adolescence je typická konsolidací vztahu k sobě, která pramení z pocitu vlastní autonomie a jedinečnosti. Svou roli v tom sehrává také uvědomění si sebe samého v časových souvislostech, jež jsou propojeny minulostí, přítomností a budoucími perspektivami života (Macek, 2003, s. 64). Tohle propojení života ve smysluplný celek je klíčovou charakteristikou dospělé identity. Ve velké míře se adolescent zamýšlí nad svou osobní perspektivou a na významu nabývá budoucnost. Uvažuje o svých budoucích cílech a plánech jak v pracovní, tak osobní oblasti. Obdobným způsobem mohou dospívající, a to obzvláště

dospívající v DD, uvažovat o minulosti, o situacích, které nastaly a o jejich důvodech, což pro ně může představovat zdroj určité nejistoty (Vágnerová, 2012b, s. 142). Podle Vágnerové (tamtéž, s. 148) jde o velmi proměnlivé období, kdy jedinec teprve hledá své postavení ve společnosti a někdy si svůj další život zbytečně komplikuje impulsivním jednáním, či inklinací k rizikové skupině. V adolescenci se u dětí v DD častěji dostávají na povrch genetické dispozice získané od biologických rodičů. V tomto období je tak nutná zejména podpora a pomoc dospělých, kteří jedince dokáží v této oblasti regulovat pozitivním směrem.

Macek (2003, s. 69) píše, že se adolescent stává dospělým jedincem ve chvíli, kdy mj. přestává být středem vlastní pozornosti a dokáže se obracet ve svých aktivitách i k druhým lidem. Podle autora je obtížné jednoznačně určit psychologická kritéria, kdy adolescent překročil práh dospělosti. Podle Vágnerové (2012b, s. 174) je adolescence důležitou vývojovou fází, která vytváří základy pro další životní směřování, které do značné míry ovlivňuje.

2.3.2 Mladý dospělý v dětském domově

Na adolescentní období navazuje doba tzv. mladé dospělosti. Stejně jako u adolescence se užívaná terminologie i doba vymezení liší podle autorů. Helus (2018, s. 288) uvádí, že stanovit časové rozpětí celé éry dospělosti je mnohem obtížnější, než tomu bylo např. u období dospívání. Pro vystižení vstupu do dospělosti totiž není ani tak rozhodující věkové kritérium, jako spíše stupeň rozvinutí určitých zdatností a způsobilostí, které jedince charakterizují.

Nicméně pro příklad uvedeme náhledy na počátek dospělosti dle několika autorů. Např. Langmeier, Krejčířová (2006) označují stádium po adolescenci jako časnou dospělost a její věkovou hranici vymezují zhruba od 20 do 25-30 let. Helus (2018) užívá označení raná dospělost ohraničenou stejným věkem jako předchozí autoři. Havighurts (1972) se přiklání taktéž k užívání pojmu raná dospělost, avšak vnímá ji jako období od 23 do 35 let. Vágnerová (2007) charakterizuje období následující po adolescenci jako mladou dospělost, přičemž uvádí nejdelší věkové rozpětí od 20 do 40 let.

Přesto, že v této práci budeme pracovat s termínem „*mladá dospělost*“, který koreponduje s vymezením autorky Vágnerové (2007), věkově se budeme orientovat dle autorů Langmeiera a Krejčířové (2006) či Heluse (2018), tedy v období od zhruba 20 do max. 30 let.

Na mladou dospělost můžeme dle Langmeiera a Krejčířové (2006, s. 167-170) nahlížet jako na přechodné období mezi adolescencí a plnou dospělostí. Mladý člověk se tak vymanil ze závislosti typické pro adolescenci, ale nepřebíral ještě plnou dlouhodobou odpovědnost typickou pro dospělého člověka.

Za jedno z primárních kritérií dospělosti je považována zralost osobnosti. Za základní znak zralosti je považováno překonání rozporů dětství a dospívání. Zralý člověk se vyznačuje přijetím plné zodpovědnosti za své jednání, začíná být ekonomicky nezávislý, rozvíjí plně své osobní zájmy, je stabilní ve vztazích, přijímá očekávané úkoly plynoucí z rodičovských rolí a umí se přizpůsobit svým stárnoucím rodičům. U každého člověka je však míra uspokojení a naplnění těchto aspektů odlišná. Každý se vyznačuje jiným tempem i stupněm zrání, tedy je patrné, že žádný člověk nespĺňuje uvedená kritéria v plné míře, jedná se spíše o takový ideál.

Zralý člověk by měl být autentický, tedy ne takový, jakého ho chtějí mít ostatní, ale osobitý, vyrovnaný se svou osobností (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 170). Podle autorů (tamtéž, s. 172) se zdá, že současná společnost ponechává mladým dospělým více času na to, aby dozráli a připravili se na převzetí a plnění dospělých rolí. Hlavní charakteristikou mladé dospělosti je tedy upevnění identity a identifikace s rolí dospělého. Taktéž získání plné nezávislosti na rodičích spolu s produktivní orientací a hledání partnera a zakládání rodiny. Upřesňují se osobní i pracovní vize a dochází k předběžné volbě povolání (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 168).

Vágnerová (2007, s. 12-13) uvádí, že předpokladem vývoje osobnosti je výskyt sociálního učení souvisejícího především se získáním zkušeností. Zkušenosti se projevují ve všech složkách psychiky, tedy v kognitivní i emoční oblasti, v osobnostních vlastnostech a v celkovém sebepojetí. Projevují se tedy i ve způsobu zvládnutí počátku dospělého věku. Významnou roli v tomto sehrávají zkušenosti s chováním dospělých, které si jedinci osvojili v dětství. Vzhledem k již uvedeným, častým nepříznivým zkušenostem jedinců v DD se vzory chování biologických rodičů a modelem vztahového chování vůbec, je výchozí pozice v období mladé dospělosti pro řadu z nich ztížená, přičemž rizikem je přenos těchto zkušeností i do jejich dalšího chování a jednání v nejrůznějších životních situacích. Mladá dospělost je obdobím kritického souběhu životních událostí, ve kterých daná rozhodnutí mohou zásadně ovlivňovat průběh života.

Pro mladé lidi obecně, tím spíše pro ty z DD, nebývá role dospělého jednoznačně atraktivní. K této roli se u nich vyskytuje jistá ambivalence, protože i oni si uvědomují, že tohle období s sebou nepřináší pouze výhody, ale také určitá omezení a nároky. S určitým stupněm svobody, která se promítá i do jejich fungování v DD se vyskytuje také doba osamostatnění, která souvisí s ekonomickou i sebeobslužnou soběstačností. Vzhledem k nastavenému systému v DD (např. viz syndrom ústavní závislosti) je patrné, že tyto aspekty představují pro mladé dospělé určité zdroje stresu spojených s jistým diskomfortem. V mladé

dospělosti se tedy řeší časté dilema rozporu mezi svobodou a nezávislostí, proti čemuž stojí omezení a povinnosti (srov. Vágnerová, 2007, s. 14-15).

Erik Erikson spojuje mladou dospělost s vyřešením konfliktu týkajícího se schopnosti spojení vlastní identity s identitou druhého člověka bez obav, že sami něco ztratí. Erikson tento konflikt definoval jako rozpor mezi intimitou a izolací. Intimita zahrnuje touhu zavázat se k důvěrnému vztahu s druhým člověkem i přesto, že tento závazek vyžaduje mnoho kompromisů. Nejedná se pouze o navazování partnerských, nebo sexuálních vztahů. Intimita se může projevovat také v podobě přátelství stejného i opačného pohlaví, a dokonce i ve vztahu k sobě samému. Úspěšné vyřešení tohoto konfliktu predikuje schopnost hluboce se otevřít jiným lidem, tedy ochotu učinit se zranitelným, kdy je jedinec ve vztazích schopen vyvažovat míru toho co dá a co sám přijme. V opačném případě se lidé uchylují k vyhýbání se intimním i jiným vztahům, uzavíráním se do sebe, připadají si prázdní a odcizení. Dávají najevo jen velmi málo své emoce, mají jasně vymezené hranice a mají problémy se sladěním života s životem partnera (Ferrer-Wreder, Kroger, 2019, s. 28-29 srov. Koř'a in Jedlička a kol., 2004, s. 26). Podle Vágnerové (2007, s. 25) jsou mladí dospělí ochotni přijmout četnější emoční a sociální rizika, což se promítá právě do navazování většího množství různých vztahů. Vzhledem ke specifickým jedinců v DD (v podkapitolách 2.1 a 2.2) lze polemizovat a zároveň usuzovat, že v souvislosti s větší emoční plochostí, s problémy v navazování vztahů a v emočních projevech, budou jedinci z DD více ohroženi neúspěšným vyřešením tohoto konfliktu. Pro každého člověka je významnou složkou součástí identity vědomí, že jsou pro někoho důležitý, přičemž v tomto období nabývá na významu citová vazba ať už k rodičům, partnerovi či jiným lidem. I v souvislosti s tímto jsou jedinci z DD v mnoha ohledech handicapováni.

Specifickou zkušeností mladé dospělosti je volba profese, či dalšího studia. Vzhledem k tomu, že v DD mohou jedinci setrvat do 26 let pouze v případě, že studují, je častým jevem právě studující jedinec s trvalými či příležitostnými brigádami. V této době dochází k rozvoji praktické inteligence, která se projevuje zejména při zvládnání úkolů každodenního života a v adaptaci na aktuální podmínky (Vágnerová, 2007, s. 22).

Spolu s praktickou inteligencí dochází také k růstu emoční inteligence, jejíž rozvoj je závislý na osobních dispozicích a zkušenostech, proto by podle Vágnerové (2007, s. 27) měla v době mladé dospělosti dosahovat alespoň přijatelné úrovně. Emočně zralý člověk by měl být schopen orientovat se ve svých pocitech a měl by je umět zvládat. Důležité je, aby byl mladý dospělý schopen upozadit své potřeby, nebo se jich i vzdát. Stejně tak je podstatným projevem schopnost empatie související se schopností navazovat a udržovat dobré

vztahy s druhými lidmi. V míře zvládnutí těchto aspektů se odráží stupeň emoční resilience, tedy odolnosti, která umožňuje zvládat zátěžové situace a zároveň si uchovat svou vlastní integritu. Právě v emoční oblasti má velké množství jedinců z DD závažné nedostatky, které se mohou odrazit i v jejich následném životě po opuštění DD.

V souvislosti s tímto a s ohledem na všechna představená specifika a charakteristiky jedinců, jež vyrůstají v DD, lze odvozovat určité problémy, které se u nich napříč adolescencí i mladou dospělostí mohou vyskytovat.

2.3.3 Specifické vývojové problémy adolescentů a mladých dospělých v kontextu jejich života v dětském domově

Doba mladé dospělosti i adolescence klade na jedince i jeho okolí notné nároky, které v kombinaci s dalšími specifickými faktory, jež se vyskytují u jedinců v DD, mohou vést k výskytu problémů, které více či méně znesnadňují jejich úspěšné začleňování do společnosti. Některé z nich již byly v rámci předchozích oddílů uvedeny, níže se je pokusíme sumarizovat a rozvinout.

Langmeier a Krejčířová (2006, s. 164) uvádí jako jeden z možných problémů rozpor mezi fyzickou a sociální zralostí. Zatímco rychlost fyzického zrání organismu se ve vývoji člověka posunuje stále k dolní věkové hranici dospívání, společenské požadavky a nároky týkající se vzdělání a profesní přípravy oddalují dosažení sociální zralosti⁶⁰. S fyzickými proměnami souvisí zároveň stále častější srovnávání s vrstevníky a touha po bezchybném zevnějšku a strachem z nežádoucí jinakosti⁶¹. Dospívající se uchylují k vzhledovému perfekcionismu a Jedlička (2017, s. 172) uvádí, že zatímco u adolescentních jedinců se pochybnosti týkající se vlastního vzhledu dají pokládat za širší psychosociální normu, u zralých osobností by se dalo polemizovat o dysmorfofobii⁶². Jedlička (in Jedlička a kol., 2004, s. 223-227) dále poukazuje na to, že pro mladé lidi je nesnadné vyrovnat se s nároky, které přináší tělesné zrání a psychické dospívání v kontextu s jejich společenským postavením. Především u děvčat se v době dospívání může objevit zvýšená hmotnost, která nechá vyniknout druhotným pohlavním znakům, což může vyvolat posměch vrstevníků. Dívky mohou pociťovat úzkosti, pocity méněcennosti, rozkolísané sebevědomí, přičemž se vyhýbají těmto

⁶⁰ Míra socializace, jež se projevuje postoji vůči sociálnímu prostředí a která je vyžadována společenskými normami (Hartl, Hartlová, 2015, s. 708).

⁶¹ Otázky týkající se tzv. „ideálu krásy“ jsou spojeny s představami krásy v dané společnosti a kultuře.

⁶² Podle MKN-10 chorobný strach z fyzického znetvoření (Hartl, Hartlová, 2015, s. 128).

situacím a snaží se o dosažení dokonalosti a úspěšnosti. U řady z nich může dojít k výskytu poruch příjmu potravy, jako je anorexie či mentální bulimie. Spolu s těmito chorobami se objevují deprese související mj. s autoagresivním jednáním (Jedlička, 2017, s. 175).

Autoagresivní jednání neboli sebepoškozování, se vyskytuje u jedinců také v DD. Souvisí nejen s problémy s fyzickou krásou, ale velmi často to bývá reakce na jejich psychické tenze. Vlivem četných, nedostatečně zpracovaných traumat, nejčastěji z rodinného prostředí a procesu formování identity u nich dochází k různorodým psychickým rozporům, pocitům zmatenosti a nejistoty. V kontextu krize spojené s formováním identity dochází k tzv. adolescentnímu moratoriu, které podle Macka (2003, s. 64) představuje mnoho příležitostí k růstu, ale také určité zdravotní a zejména sociální riziko. Podle Atkinson a kol. (2003, s. 103) se jedná o středobod krize identity, kdy adolescenti nemají vyřešený konflikt mezi očekáváním dospělých (a společnosti celkově) a svými vlastními plány. Jedinci s nedostatečným prostorem a malými možnostmi k smysluplnému začlenění do světa dospělých, mohou inklinovat k nežádoucímu a rizikovému chování (Sobotková, 2014, s. 31). Jedlička (2017, s. 180) k tomuto uvádí, že nezpracované vnitřní konflikty z období dospívání nejen v oblasti plnohodnotného přijetí, ale také ty týkající se např. sebeprezentace a atraktivity pro druhé pohlaví, mohou v pozdějším věku vyústit do defenzivních sociálních strategií v rámci kterých si jedinci udržují emoční odstup od lidí.

S emočním odstupem a celkovým emočním oploštěním se jedinci z DD potýkají často. Vzhledem k poměrně hojně poruše citové vazby s pečující osobou v raném dětství se u nich vyskytují výrazné deficity zejména v emoční a sociální oblasti. Tyto deficity se markantně objevují právě v období adolescence, ale přetrvávají i v dalších životních období. Vzhledem k vývojovým úkolům spjatých s naplněním sociálních rolí zejména v době mladé dospělosti, chybí těmto jedincům adekvátní rodičovské vzory a vztahové modely. V adolescentním období se také dominantně objevují biologické predispozice získané od rodičů, které bývají často narušené. Mladí dospělí by již měli být způsobilí k vzájemnému navazování uspokojivých intimních citových vztahů (Jedlička, 2017, s. 210). Jedinci v DD ale často nemají přiměřenou výchozí pozici pro ustálení svých vzorců chování v partnerských vztazích. Typické je pro ně zahájení brzkého pohlavního života a zejména dívky se často uchylují k nerozvázným aktům lásky. Vzhledem k neschopnosti navázání trvalých a hlubších citů a potřebě neustálého potvrzování lásky může být pro ně obtížné najít odpovídajícího životního partnera, často dochází k promiskuitnímu chování. Pokud v období mladé dospělosti dojde k nežádoucímu vyřešení psychosociálního konfliktu spojeného s krizí identity a intimity, dochází k vyhýbání se intimním i jiným vztahům a ustálení neschopnosti citové

odezvy. Kořa (in Jedlička a kol., 2004, s. 26) v souvislosti s tímto poukazuje dále také na pocity méněcennosti, celkovou nejistotu až pasivní rezistenci, pokud bude v intimní oblasti docházet k opakovaným nezdárům. Kompenzace se však může promítnout také do potřeby sportovních výkonů, agresivního sebeprosazování či autoerotiky. Obtížně se může jevit také rozchod partnerů, kdy jedinec z DD může pod vlivem citové nenasycenosti tento akt až přehnaně hodnotit a v extrémních případech se uchýlovat k násilí nebo rizikovému chování.

U jedinců v DD se zásadně projevují deficity ve znalosti sociálních pravidel i ve vztahu k morálním normám. Častým problémem je odmítání autorit, nedostatek ohledu na druhé lidi a nechuť k plnění svých povinností (srov. Vágnerová, 2012b, s. 165).

Adolescenti i mladí dospělí by měli být schopni odložit vlastní potřeby, nebo se jich i vzdát. S tímto mívají jedinci v DD zásadní problémy. Vzhledem k jejich stupni deprivace a následné traumatizaci, kdy nedocházelo k adekvátní saturaci jejich potřeb, se jedinci uchylují k nedomyšlenému jednání a neschopnosti vlastního upozadění. Jedinci v DD se často přiklání k situačně podmíněnému, impulsivnímu a zkratkovitému chování, což vzhledem k malému stupni sociálních zkušeností může vyústit k nevratným změnám v jejich životech (např. neplánované rodičovství, kriminální či jiné projevy rizikového chování s čímž souvisí mj. vznik závislostí, nástup výkonu trestu atp.).

Spojovatelem uvedených problémů je mj. míra tzv. **resilience**, tedy schopnosti zvládat stres a odolávat nepříznivým životním podmínkám (srov. Hartl, Hartlová, 2015, s. 507). Jedinci disponující větší resiliencí budou dané problémy zvládat úspěšněji než ti, kteří mají zdroj resilience nízký. Novotný (2015) ve svém výzkumu poukázal na to, že jedinci z rodinného prostředí mají obecně lepší zdroje odolnosti, především v oblasti vlastních schopností a větším, podpůrném citovém okolí. Osoby z DD vykazovaly horší zdroje resilience a to zejména vlivem negativních vývojových důsledků souvisejících s přítomností nejistého typu citové vazby a větší míře emoční deprivace. Dále se u nich projevují závažnější problémy v oblasti porušování norem, problémy s nepozorností a s myšlením.

Specifickou zkušeností mladé dospělosti je volba profese, či dalšího studia. Častým jevem je u jedinců v DD ale nedokončení stávajícího studia. Jelikož v 18 letech je již člověk právně dospělý a v té samé době zaniká soudem nařízená ústavní výchova, je pouze na jedinci v DD, jakou následnou životní cestu si vybere. Vzhledem k nízké studijní motivaci a celkovým ambivalentním postojem k DD,⁶³ se nezdá stává, že jedinci v 18 letech DD opustí, avšak s tímto ukončí také studium na dané škole. Chtějí se osamostatnit,

⁶³ Dětský domov může pro jedince představovat zdroj jistoty a bezpečí, zároveň k místu pociťují nenávist a dávají mu za vinu jejich životní situaci.

nastoupit do práce a žít si „svůj“ život bez dospělých. Po odchodu z DD jsou tak nevystudovaní a tudíž nekvalifikovaní, což zásadně znesnadňuje nalezení vhodné profese pro zdroj obživy a sebeuplatnění. Často tito jedinci plní podhodnocené práce, nebo přestanou chodit do práce zcela a žijí z dávek státní podpory.

Výčet zakončíme poukázáním na celkovou psychickou zralost osobnosti jedince vyrůstajícího v DD. Tu Hartl a Hartlová (2015, s. 708) definují jako úroveň duševních funkcí, která je obvykle dosažena kolem 20 let věku. Je specifická rozvinutým rozumovým vývojem, vyhraněnými zájmy a názory, zdravým sebevědomím, sebejistotou a sebeúctou, citovou stabilitou, samostatností v rozhodování a připraveností přebírat odpovědnost. Na základě výše předložených poznatků je patrné, že získání psychické zralosti může být u jedinců v DD problematické.

Vzhledem k častému výskytu mentálních dysfunkcí a deficitů v sociální i emoční oblasti, se stává, že se jedinci v DD v daném období nenachází na odpovídajícím vývojovém stupni zrání⁶⁴. V praxi to vypadá např. tak, že dívka ve věku 20 let se pohybuje v oblasti zrání okolo 12 let apod. Pro odborníky zaměstnaných v těchto zařízeních je tak velmi složité s těmito dětmi pracovat a poskytnout jim odpovídající výchovu se zaměřením na uspokojování co největšího množství jejich potřeb, jelikož se nelze opírat o klasické vývojové teorie spolu s používáním odpovídajících výchovných přístupů a metod.

Jak již bylo v úvodu kapitoly uvedeno, nelze stanovit typologii, dle které bychom mohli jednoznačně vystihnout osobnost jedince žijícího v dětském domově. Na základě představených faktorů a konsekvencí je však možno poskytnout obecný rámec představy o takovémto jedinci a jeho zvláštěnostech. Všechny předložené charakteristiky musí být brány v patrnosti při poskytování odborné pomoci v DD a při přípravě na jejich osamostatnění po odchodu z dětského domova.

⁶⁴ Tento jev je podpořen psychologickými vyšetřeními, na které jedinci z DD dochází.

3 SOCIÁLNÍ ZAČLEŇOVÁNÍ JEDINCŮ Z DĚTSKÝCH DOMOVŮ DO SPOLEČNOSTI

Stejně jako u dilemat souvisejících s postojem ke stanovení charakteristik dětí v DD v předešlé kapitole, existují i v ohledu jejich sociálního začleňování dva protichůdné pohledy. První z nich vidí cílené, systematictější speciální metody pro začleňování jedinců z DD do společnosti jako bezdůvodné. Zastánci tohoto pohledu jsou názoru, že ani v rodinném prostředí neexistují zvláštní metody či postupy, jak připravit potomky na vstup do samostatného života, tudíž by tyto strategie byly také v DD bezpředmětné a zbytečné. Druhý pohled na tuto problematiku nahlíží na jedince v dětských domovech jako na specifickou ohroženou skupinu, tudíž jsou v souvislosti se svou osobitou životní zkušeností charakterističtí určitými znaky a od těch z běžných rodin se v ledasčem liší. V obvyklých rodinách probíhá příprava k osamostatnění více bezpodmínečně a přirozeně, a to především vlivem sociálního učení, pomocí modelových situací a přebírání vzorců chování, což jedinci v dětských domovech mají ve ztížené, omezené a zkreslené podobě i míře. Navíc se k těmto faktorům přidružují osobnostní limity jedinců (popsané v kapitole 2) a také specifika prostředí DD (uvedených v kapitole 1). Kombinace těchto kauzalit je častým zdrojem selhání jedinců po opuštění DD. V disertační práci, a to s odkazem i na náš postoj k oblasti přístupu k dětem z DD ve 2. kapitole tohoto textu, budeme tedy na tuto oblast nahlížet v souladu s druhým představeným pohledem.

V prvních dvou kapitolách je pozornost zaměřena na aspekty procesu přípravy na odchod z DD a na možnosti, jež posilují systém v této záležitosti. Následně se zabýváme oblastí socializace, jelikož ta je implicitním, avšak jedním z ústředních témat disertační práce a spolu s pojmy sociální integrace a sociální inkluze souvisí s řešenou problematikou. V souvislosti s tímto je vymezena koncepce self-efficacy, jejíž pojetí bylo využito pro realizaci dílčí, praktické části práce a dále je předložena strategie nácviku sociálních dovedností, přičemž se v obou případech jedná o oblasti, které mohou predikovat úspěšný přechod do samostatného života. V závěru jsou prezentována zjištění vyplývající z vybraných, soudobých, mezinárodních výzkumných studií.

3.1 Proces přípravy na vstup do samostatného života po odchodu z dětského domova

Osamostatnění související s odstěhováním se od rodičů je v životě člověka jedna ze zlomových událostí přechodu do dospělosti. V běžných rodinách představuje tato situace náročnou etapu rodinného cyklu, jelikož se promítne do rodinné dynamiky a vztahových konstelací. Jedinci, kteří vyrůstají v dětských domovech, mají tento přechod v mnohých hlediscích odlišnou od těch z běžných rodin (v zahraničních zdrojích označování jako „*care leavers*“). Strategie týkající se osamostatnění má v obvyklých rodinách více implicitní podobu. Potomci se v rámci ní připravují na samostatný život průběžně, latentně a neorganizovaně, navíc s dopomocí členů rodiny (srov. Běhounková, 2012, s. 151)⁶⁵.

Matoušek (2019) označuje přechod z DD do samostatného života jako krok do prázdna. Podle Klímové Chaloupkové (2018) je součástí přechodu i ukončení studia, vstup do prvního zaměstnání, začátek prvního partnerského soužití či založení rodiny. V životě mladého člověka bývá tato situace plná očekávání. Jedinec tím získává mimo jiné nikým neomezovanou svobodu, ale spolu s ní i jisté povinnosti, které do té doby řešit až tak dalece či vůbec nemusel.

Příprava na samostatný život je významnou úlohou DD a doposud jí nebyl ze strany odborníků věnován dostatek pozornosti. Přesto, že se specifiky ústavní výchovy i jedinců v ní umístěných zabývá v různorodých publikacích množství českých autorů, chybí aktuální, inovovaná, monografická díla, která by se v celém pojetí zaměřovala na tuto oblast a zohlednila aspekt přípravy na odchod z DD. Také výzkumných šetření zaměřených na přípravu k osamostatnění po opuštění zařízení je v našem prostředí nedostatek. Vyskytující se studie jsou zacílené na faktor úspěšnosti začlenění do společnosti nebo na identifikaci sporných a problematických stránek systému, přičemž u řady z nich již uplynula dlouhá doba od jejich realizace (např. Vlach, 2017; Myšková a kol., 2015; Folda a kol., 2009; Staněk, 2008; Gjuričová, 2007; Matějček, Bubleová, Kovařík, 1997). Studie, zkoumající proces přípravy na osamostatnění a postoje aktérů k této přípravě v kvalitativní podobě, jsou v poslední době oblíbeným tématem především vysokoškolských, závěrečných bakalářských či diplomových prací (např. Kvačková, 2020; Pikartová, 2019; Jeżowiczová, 2019; Válková, 2017 aj). Kva-

⁶⁵ Dle statistik Eurostatu z roku 2019 se Česká republika řadí mezi státy, ve kterých mladí lidé opouští své rodiny za účelem osamostatnění se v průměru mezi 26 až 27 lety (Eurostat, ©2019). Sociologické průzkumy navíc naznačují, že mladí dospělí dobu osamostatnění stále častěji oddalují. I to je jeden z dalších rozdílů mezi životem v dětském domově a v rodině.

litativních studií širšího rozsahu je však stále pomálu (např. Hanáková, Kormaňák, 2015; Matoušek, Pazlarová, Baldová, 2008).

Dalším vyskytujícím se úskalím je to, že proces přípravy na osamostatnění z DD není nijak legislativně, metodicky či jinak koncepčně ukotven. Je tak na samotných zařízeních a jejich pracovnících, kdy a jakým způsobem se k tomuto uchýlí. Podle Běhounkové (2012, s. 151) by měly být všechny realizované činnosti a aktivity v DD zacíleny na přípravu dítěte na jeho budoucí odchod ze zařízení, a to bez ohledu na věk. Podle Standardů pro péči o děti mimo domov v Evropě – Q4C (2008, s. 40) by příprava na samostatný život měla být organizovaná jako průběžný proces s aktivním přístupem celé organizace, vychovatelů i samotných jedinců. Mladý člověk by měl být podporován k utváření své budoucnosti tak, aby se stal soběstačným, samostatným a platným členem společnosti. V tomto směru je žádoucí zapojovat jedince do celého procesu, informovat jej o různých možnostech a krocích, naslouchat mu, povzbuzovat ho k vyjádření pocitů i zkušeností a k rozvoji sebeúcty, což mu umožňuje, aby se cítil silný a jistý při zvládnutí obtíží spojené se samostatným životem (tamtéž, s. 36).

Na kooperaci mezi všemi aktéry zapojených různou měrou do života jedince v DD při jeho odchodu upozorňují také Standardy kvality péče o děti ve školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy (Myšková a kol., 2018, s. 44). Ty poukazují na ideální stav, kdy se na přípravách k osamostatnění podílí kromě DD a samotného jedince také jeho rodina, nebo jiná osoba zodpovědná za výchovu a další zainteresované orgány.

Stein (2008) také zmiňuje důležitou úlohu rodiny či jiných příbuzných, kteří mají v různých fázích života každého jedince stále důležitější roli. Dle autora se jedná o první dimenzi, kterou je nutné zvážit ve spojitosti s osamostatněním mladých lidí z DD. Druhou dimenzi představuje proces tzv. sociální transformace, který se tradičně rozděluje do 3 na sebe navazujících etap. Jedná se o fáze: postupného opouštění, samotného přechodu a přijetí a začlenění se do nového sociálního stavu samostatného života. Aby se mohl adolescent či mladý dospělý lépe adaptovat a připravit na samostatný život po odchodu z DD, měl by si všemi třemi fázemi v průběhu let postupně projít. Úlohou vychovávajících subjektů je poskytnutí času a prostoru na odžití jednotlivých fází, k čemuž je zapotřebí stálá emocionální ale i materiální podpora. Stein (2008) ale upozorňuje, že se mnohdy tlakem z okolí a zejména brzkým odchodem ze zařízení stává, že se všechny fáze sociální změny sjednotí v jednu, což významně narušuje úspěšné začlenění do společnosti po odchodu z DD. Dima a Skehill (2011) doplňují, že se sociální transformace odehrává prostřednictvím sociálního přechodu (změna komunity, přechod z jednoho ubytování do druhého, nástup do práce) a psychologického přechodu (oddělení od života v DD, včetně přátel a zaměstnanců, přechod od závislosti k auto-

nomii, od stigmatizované „ústavní“ identity k „normální“ identitě, a změny související s nastupující dospělostí). Tyto přechody se vzájemně prolínají, probíhají při různých rychlostech a stejně jako píše Stein (2008) musí být k tomuto dostatečně podporující podmínky.

Dále Stein (2008) přináší zajímavý koncept, který na základě výzkumů z posledních dekád, zabývající se stupněm resilience a přizpůsobením, stanovil typologií jedinců, jež opustili ústavní zařízení a které dle povahy úspěšnosti tohoto začlenění rozděluje autor do tří skupin.

První skupinu tvoří tzv. „úspěšně přecházející“ (také úspěšně se posouvající; *moving on*). Jedná se o jedince, kteří pravděpodobně zažili ve svém životě stabilitu a kontinuitu, včetně bezpečného vztahu s jistým připoutáním, a proto jim nedělá problémy se odpoutat. Jejich příprava na odchod byla postupná, DD opustili v pozdějším věku a jejich přesun byl založen na systematickém plánování. Na samostatný život se těší a berou jej jako výzvu. Dokážou dobře využívat nabízené pomoci a často udržují kontakt s bývalými vychovateli.

Druhá skupina zahrnuje jedince označené jako „přeživší“ (*survivors*). Tito zažili v životě více nestability a narušení. Častěji opouštěli zařízení v mladším věku, s nižším nebo žádným stupněm vzdělání, oproti jedincům z první skupiny. Bývají nezaměstnaní, či mívají zkušenosti s nekvalifikovanou, příležitostnou, krátkodobou a méně placenou prací. Jsou ohroženi bezdomovectvím a zažívají problémy v osobních vztazích. Sami však považují svou životní situaci za možnost být dospělejší a soběstačnější, i když paradoxně u nich dochází k vysokému stupni závislosti na externí pomoci sociálních služeb, agentur atp.

Třetí skupinou jsou „oběti“ (*victims*), přičemž ti jsou ze všech skupin jedinců, opouštějící ústavní zařízení nejvíce znevýhodnění. Měli nejškodlivější rodinné prostředí i zkušenosti a ústavní zařízení jim nebyla schopna kompenzovat ani jim pomoci překonat jejich traumata. Tito jedinci se vyznačují mnohými problémy, přičemž se jedná většinou o děti, které se do DD dostaly již v raném věku a nevytvořily si žádnou jistou citovou vazbu. V době opuštění DD jsou šance na úspěšné začlenění velmi malé. Definuje je široké spektrum složitých potřeb, které jim pravděpodobně nemohou pomoci zabezpečit ani žádné služby následné péče. Stávají se z nich nezaměstnaní, bezdomovci a je u nich vysoké riziko izolace od ostatní společnosti a osamělosti.

Standardy (Myšková a kol., 2018, s. 44) v souvislosti s uvedeným konstatují, že dítě má být na osamostatnění cíleně připravováno a jednotlivá zařízení by měla mít písemně zpracována postupy ukončování péče a přípravy na samostatný život. Dokument dále uvádí, že před odchodem z DD do samostatného života je dítě provázeno v plánování a přípravě zejména těchto oblastí: vzdělávání, zaměstnání, ubytování, správa financí a možnosti finanč-

ní podpory (např. sociální dávky), jednání s úřady, péče o zdraví, přístup ke zdravotním službám a službám dalších potřebných specialistů, udržení sociálních kontaktů, vytváření nové sítě podpory a poradenství atd. Škoviera a kol. (2017, s. 107-111) nazývají zmíněné postupy jako „plány přípravy na osamostatnění“ a DD by je měl zpracovávat spolu s konkrétním dítětem a ostatními aktéry, kteří jsou zapojeni do celého procesu a to nejpozději rok před dosáhnutím plnoletosti. V plánu je důraz kladen na zohlednění aktivit, jež by měly být vykonávány ve vzájemné spolupráci s ohledem na to, co považuje jedinec při osamostatňování za důležité.

V dětských domovech probíhá příprava na osamostatnění v implicitní i intencionální podobě. Implicitní přípravou se rozumí osvojování si potřebných životních dovedností přirozenou cestou v rámci běžného chodu DD, prostřednictvím výchovně vzdělávacích činností zaměřených na nácvik zejména praktických, sebeobslužných dovedností. Podle Běhounkové (2012, s. 152) převládá tato forma u jedinců do 15 let. Oblasti výchovně vzdělávacích činností jsou blíže rozpracovány v PROD (viz oddíl 1.3.1).

U adolescentů a mladých dospělých je naopak proces přípravy na vstup do života více aktualizován, a je tedy ve větší míře specificky zacílen a korigován vědomými intencemi. Tyto přístupy směřují k osvojování praktických dovedností a znalostí důležitých pro samostatný život mimo DD. Jedlička (2017, s. 21) však upozorňuje na fakt, že výchovná a poradenská práce je s dospívajícími, vzhledem ke všem jejich charakteristikám, mnohem náročnější, než obdobné činnosti realizované s dětmi či dospělými.

Jak již bylo v disertační práci uvedeno, neexistuje jednotná koncepce přípravy jedinců na odchod z DD a na jejich osamostatnění se. V praxi ji singulární zařízení uskutečňují nesourodě. Rozdílným způsobem a měrou využívají také projekty a programy, které na poli cílené přípravy jedinců k odchodu z DD figurují a které jsou zřizovány převážně neziskovými organizacemi, v menším rozsahu i krajskými úřady či soukromým sektorem. Mezi tyto lze zařadit např. projekt „*Život na nečisto*“ neziskové organizace Mimo domov. Kurz obnáší 4 víkendová setkání, kdy se v každém účastníci připravují na různé životní situace: odchod z dětského domova, péče o domácnost, práce a vztahy (Mimo domov, ©2021).⁶⁶

Na základě studia a analýzy dostupných zdrojů (odborné literatury, výzkumných studií, legislativy, metodik, ŠVP DD a dokumentů či webových stránek externích organizací, jež realizují projekty a programy přípravy na vstup do samostatného života z DD), lze určit výčet následujících oblastí a činností, na které se DD v oblasti přípravy jedinců na odchod

⁶⁶ Další projekty a programy budou představeny v oddíle 3.2.2.

z DD zaměřují (srov. např. Myšková a kol., 2018; SKP-Centrum, 2018; Lukšík a kol., 2017; Hanáková, Kormaňák, 2015; Běhounková, 2012; Stein, 2012; Matoušek, Pazlarová, Baldová, 2008; Kendrick a kol., 2007).

Příprava na samostatné bydlení

Oblast bydlení představuje pro jedince odcházející z DD jeden z nejpálčivějších problémů (Matoušek, Pazlarová, Baldová, 2008, s. 8). Dle § 2 vyhlášky 438/2006 Sb. může být v zájmu přípravy na budoucí samostatný život dítěte zřízena v DD jedna nebo více samostatných bytových jednotek pro ubytování jednotlivců, nebo nejvýše tříčlenné skupiny dětí, které se připravují na odchod ze zařízení. Do těchto bytových jednotek mohou být umístěny osoby starší 16 let podle kritérií a podmínek stanovených vnitřním řádem zařízení. Takováto forma ubytování se označuje jako tréninkové byty. Ty mohou být založeny také mimo objekt, avšak ideálně v blízkosti DD. Jsou zřizovány za účelem přenášení větší míry zodpovědnosti a samostatného rozhodování v oblasti zacházení s penězi a starosti o domácnost (vaření, praní, úklid apod). Dospívající hospodaří s daným obnosem peněz, který dle stanovených norem obdrží od DD a s těmito musí dané období vyžít. Finance slouží k nákupu potravin, oblečení, jízdného do školy či na brigády atp. Z nákupů si uchovávají paragony a zpravidla 1x za měsíc je v DD vyúčtují, případně se s nimi rozebírá, kdy a za co utrácí, v čem vidí mezery z hlediska hospodaření apod. Do bytů dle potřeby dochází vychovatelé, kteří kontrolují úroveň bydlení a dodržování předem dohodnutých pravidel.

Některé DD disponují tzv. startovacími byty, které slouží jako přechodné ubytování po odchodu z DD. Tuto podporu nabízí také řada neziskových organizací, ale i soukromé sektory, které jsou blíže uvedeny v části 3.2. Startovací byty lze označit za možnou, specifickou formu chráněného bydlení, jelikož přesto, že již jedinec není klientem DD, je stále v omezené míře pod jistým dohledem zaměstnanců zařízení či externích zřizovatelů, kteří mu v případě potřeby poskytují rady, podporu a pomoc. Tyto byty mají zvýhodněné podmínky nájemného a zpravidla jsou plně vybaveny. V případě, že DD nemají možnost využití startovacích bytů, hledají jiné varianty pobytu, přičemž se zpravidla jedná o sociální služby domů na půl cesty nebo městské sociální byty (viz oddíl 3.2).

Ne všechna zařízení však možnosti tréninkových nebo startovacích bytů mají. V takovém případě žijí adolescenti či mladí dospělí nadále v prostředí rodinných skupin s ostatními dětmi i vychovateli a je snahou je i v těchto podmínkách vést k přijetí podílu zodpovědnosti a samostatnosti. Jsou ve větším rozsahu než mladší jedinci zapojováni do provoz-

ního chodu rodinné skupiny, podílí se na nákupech, přípravě jídla, náročnějším úklidu, zařizování nezbytných úkolů, pomáhají se starat o mladší děti atp.

Příprava na budoucí zaměstnání s akcentem na vzdělávání

Důležitým mezníkem většiny mladých lidí během cesty do dospělosti bývá otázka odborné školní přípravy na budoucího povolání či usazení se v zaměstnaneckém poměru. Přípravou na kariéru prostřednictvím absolvování vzdělávacích nebo odborných aktivit mohou být položeny základy uspokojivého zaměstnání a finanční nezávislosti (Stein, 2012, s. 84). Lukšík a kol. (2017, s. 67) k tomuto uvádí, že vzdělání je důležitým faktorem zvyšování kvality života. Čím kvalitnější vzdělání člověk má, tím lépe se dokáže v životě uplatnit, jelikož se spolu s ním rozšiřují ekonomické a sociální vyhlídky, stejně jako poskytnutí většího životního rozhledu.

Vzdělávání a dosažený stupeň vzdělání jsou klíčovými aspekty u jedinců odcházejících z DD. Jako specifická skupina však mohou při plnění svých kariérních ambicí čelit řadě překážek. Ty mohou mít počátek již v jejich biologických rodinách a komunitách⁶⁷, pokračovat po umístění do DD, ve škole a které mohou zanechat deficity v přípravě na budoucí pracovní uplatnění po odchodu z DD (Stein, 2012, s. 84). Typickými problémy ve vzdělávací kariéře u jedinců v DD jsou nižší dosažený stupeň vzdělání související také s nižšími vzdělanostními ambicemi (Myšková a kol., 2015; Staněk, 2008; Matějček, Bubleová, Kovařík, 1997). Kendrick a kol. (2007, s. 21) uvádí, že 50–75 % dětí opouští DD bez kvalifikace a většina se nedokáže usadit v pracovním procesu. Lukšík a kol. (2017, s. 68) dodávají ještě časté střídání vzdělávacích oborů s mnohými přerušeními. Matoušek (2019) uvádí, že mnoho mladých jedinců odchází z DD v okamžiku dosažení zletilosti bez ohledu na nedokončené vzdělání. Statistická ročenka školství udává, že ve školním roce 2019/2020 pouze 62 osob z DD studovalo na vyšších odborných, či vysokých školách (MŠMT, 2021). Myšková a kol. (2015) v rámci své studie poukázali na situaci, kdy s dokončeným pouze základním vzděláním odchází z DD okolo 30 % jedinců, 78 % dosáhli vzdělání bez maturity, tedy dominantně studiem odborných učilišť. Folda a kol. (2009, s. 22) však poukazují na to, že jsou často vyučeni v jiném oboru, než kterému se chtějí věnovat, a to i v případě, že formálně nejsou často schopni uplatnit ho v praxi. Ptáček a kol. (2011, s. 24) dodává, že

⁶⁷ Z výzkumu Vlacha (2017) také mj. vyplynulo, že jedinci, kteří neudržují kontakt se svými biologickými rodinami, mají lepší studijní výsledky než ti, kteří se svými rodinami stále v kontaktu jsou.

významným problémem ve vztahu ke školní úspěšnosti je i to, že jedinci z DD mají silnější sklony ke zpochybňování sebe sama.

V tomto ohledu jsou iniciativy DD a vychovatelů často vystaveny protichůdným očekáváním ze strany jejich a samotných dětí, přičemž velkou roli sehrávají také osobnostní charakteristiky těchto jedinců. Školní příprava probíhá v DD téměř každodenně.⁶⁸ Vzhledem k množství dětí je to činnost náročná pro všechny aktéry. S tím souvisí také systematická komunikace se školami a vyučujícími. V případě starších jedinců probíhá debata s vychovateli a zástupci DD o výběru školy pro studium po základní škole. Zařízení se vždy snaží přihlídnout k přání dítěte, jeho preferencím, ale také k úrovni jeho schopností a dovedností. I tento úkon je ale mnohdy složitý, neboť jak upozorňují např. Matoušek, Pazlarová a Baldová (2008, s. 29) tak v oblasti před-profesní přípravy nemá 40,8 % informantů jasnou představu o své profesní budoucnosti. Cílem zařízení je motivovat jedince k soustavnému vzdělávání, případně k realizaci různorodých brigád, aby si mohli sami udělat představu o svém životním směřování.

S celým procesem mohou pomoci také externí organizace neziskového sektoru, které připravují pro děti z DD různé projekty a programy, které jsou zacíleny právě na podporu vzdělávání a pozdějšího pracovního uplatnění. Jedním z takových je např. „Accenture Academy“, který realizuje spolu se spolkem Otevřená budoucnost z.s. a se společností Accenture Services, s.r.o. Nadace Terezy Maxové. Projekt je určen pro skupinu jedinců z DD od 15 let. Cílem je obeznámení se vzdělávacími možnostmi v regionu DD, případně i mimo něj, příprava na hledání práce a vstup do zaměstnání, vyhledávání pracovních příležitostí v regionu, doprovázení a zvyšování finanční gramotnosti (Otevřená budoucnost, ©2021).

Ekonomická příprava (finanční gramotnost)

Nedokončené či nízké vzdělání a pozdější profesní nestabilita vedou často k ekonomické nesamostatnosti jedinců z DD, což se taktéž odráží v kvalitě samostatného života. Podle § 31 zákona č. 109/2002 Sb., ve znění pozdějších předpisů, mají osoby umístěné v DD

⁶⁸ Myšková a kol. (2015) na základě výsledků jejich realizovaného šetření konstatují, že jedinci v DD mají horší podporu ve školní přípravě než ti v rodinném prostředí. Dle jejich zjištění probíhá příprava na vyučování v DD většinou hromadně ve větším počtu dětí, nejčastěji ihned po příchodu ze školy bez možnosti odpočinku, a je založena na samostatnosti dětí, přičemž vychovatel je k dispozici pouze tehdy, pokud potřebuje jedinec s něčím poradit. Iniciativa údajně musí vyjít od klientů samotných. Dle našeho názoru je tento poznatek poněkud zkreslený a jistě neodpovídá praxi každého zařízení. Vlastní zkušenost poukazuje na nemožnost hromadné školní přípravy, a to zejména vzhledem ke skladbě dětí na rodinných skupinách (věk, úroveň intelektu, zdravotní diagnóza atp.). Také kvalita pomoci se školní přípravou může být v DD větší (vzhledem ke vzdělání vychovatelů), než by tomu bylo v řadě biologických rodin (pozn. autorky).

nárok na kapesné. Jeho výše se orientuje podle věku na základě nařízení vlády č. 460/2013 Sb. o stanovení částky příspěvku na úhradu péče, částky kapesného, hodnoty osobních darů a hodnoty věcné pomoci nebo peněžitého příspěvku dítěti ve školských zařízeních pro výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy činí konkrétní výše kapesného za kalendářní měsíc u dítěte do 6 let věku 40 až 60 Kč, od 6 do 10 let věku 120 až 180 Kč, jde-li o dítě od 10 do 15 let věku 200 až 300 Kč a jde-li o jedince ve věku od 15 let a výše tak 300 až 450 Kč. Výše kapesného se rozlišuje v jednotlivých případech podle výchovných hledisek stanovených vnitřním řádem zařízení. S kapesným mohou jedinci nakládat dle svého uvážení.

Kromě obdržení kapesného mohou finance představovat jistou formu motivační odměny za sportovní, školní či jiné úspěchy. Zároveň jsou vedeni k zisku financí z brigádní činnosti. Do procesu finančního hospodaření jsou jedinci v DD zapojováni také např. prostřednictvím nákupů. S mladšími dětmi nakupují vychovatelé, kteří jim v průběhu vysvětlují hodnotu peněz a strategii nakupování. Starší děti jsou cíleně posílány na nákupy zboží bez doprovodu vychovatelů. Obvykle se jim sdělí cíl nákupu, poskytne obnos peněz, případně se s nimi sestaví plán a zpětně se dle účtenek vyhodnocuje efektivita této činnosti.

V souvislosti s finančními strategiemi jsou děti vedeni k finančnímu plánování. Probrání se s nimi způsob zacházení s financemi, vyhodnocují se různé možnosti, poukazuje se na možnost si část peněz uchovat a naspořit na pozdější časy atp. Vzhledem k některým specifickým jedinců v DD, jež souvisí s neschopností upozadění svých aktuálních potřeb (např. oddíl 2.3.3), je příprava na ekonomickou soběstačnost náročným úkolem, který se jeví po odchodu z DD jako značně problematický. Např. Kendrick a kol. (2007, s. 83) uvádí, že mnoho lidí po odchodu z DD se vyjádřilo k obtížím ve finanční oblasti ve smyslu problematického hospodaření, kdy se najednou měli starat s určitým obnosem peněz o všechny potřebné náležitosti (např. ošacení, doprava, jídlo atp.). Také s tímto mohou pomoci projekty neziskových organizací jako např. „*Opři se*“, jejíž činnost je blíže popsána v části 3.2.2 této kapitoly.

Lukšík a kol. (2017, s. 65) usuzují, že oblast bydlení, zaměstnání a financí jsou úzce propojené. Schopnost sehnat si vhodné ubytování souvisí s potřebou finančních zdrojů, které se získávají pracovní činností. Zaměstnání si snadněji najdou tehdy, když mají krátký čas po odchodu z DD možnost vhodného ubytování.

Volný čas a zájmová činnost

Další úlohou DD je podporovat zájmy a vlohy dětí. Aktivity a činnosti realizované ve volném čase mají důležitou roli v pocitu subjektivní pohody, protože poskytují příležitosti

zažít úspěch, naplňovat životní hodnoty a potřeby. DD se snaží vytvářet bohatý volnočasový program a ukazovat dětem širokou škálu možností v oblasti volnočasových aktivit. Ty jsou realizovány buďto formou organizované činnosti, nebo na základě individuálních preferencí každého jedince. DD se snaží podněcovat děti k zapojení do zájmových kroužků v zařízení i mimo něj. Jedná se o různorodé sportovní, výtvarné, pracovní, vědomostní, společenské a jiné aktivity, které zároveň slouží jako preventivní nástroj proti výskytu různých forem rizikového chování. Účast na volnočasových aktivitách napomáhá k budování sociálních vztahů a k osobnostnímu rozvoji. Newman a Blackburn (2002, s. 5) zdůrazňují význam volnočasových aktivit v oblasti rozvíjení a sycení vlastního pocitu kompetence, rozvoje osobnostních vlastností, schopnosti pozitivního přijetí a sehrávají významnou roli v resilienci u jedinců z DD (Novotný, 2015, s. 51). Proto je třeba jedincům v DD zvědomit a dále podporovat jejich kvality a silné stránky vztahující se k oblasti volného času, aby v nich mohli pokračovat také po opuštění DD.

Zdraví a péče o sebe

Matoušek, Pazlarová a Baldová (2008, s. 29-30) řadí mezi důležité složky života, které významně ovlivňují úspěch či neúspěch při zařazení do společnosti, zdravotní stav spolu se schopností pečovat o sebe a celkový životní styl. Jedná se např. o přípravu jedinců k samostatnosti v oblasti sebeobslužných činností a běžných hygienických návyků. Stejně tak v péči o svůj zevnějšek a vlastní tělesnou konstituci. V tomto má řada jedinců, přicházející do DD více či méně patrné nedostatky, a to zejména z důvodu neupevnění těchto návyků v původním rodinném prostředí.

Autoři (tamtéž) dále uvádí, že v oblasti výživy a schopnosti se adekvátně stravovat se mohou vyskytovat jedinci, kteří inklinují např. k přejídání nebo nevhodné skladbě stravy. U deprivovaných a traumatizovaných jedinců se mohou vyskytovat také poruchy příjmu potravy.

V oblasti zdraví je nutné naučit jedince v DD poslouchat své tělo a vnímat změny, které se v něm odehrávají. Rozpoznat stav nemoci, zajistit si vhodnou péči a vědět, kam se v případě potřeby mohou obrátit.

Stein (2019) tvrdí, že programy přípravy a rozvoje životních dovedností jsou klíčové pro přechod mladých lidí do dospělosti a příkládá stejnou váhu tréninku tzv. „tvrdých dovedností“ (výše uvedených, např. návrh rozpočtu, zajištění bydlení, plánování kariéry apod.) stejně jako tzv. sociálním dovednostem v oblasti emocionální (např. osobní pohoda, sebeúcta, self-efficacy atp.) a mezilidské (např. schopnost efektivní komunikace, empatie, asertivity aj.).

Výzkumy poukazují na to, že aktuálně je v přípravách na osamostatnění kladen důraz na osvojování praktických a tvrdých dovedností (Atkinson, Hyde, 2019; Dima, 2012; Munro, 2011).

I z tohoto důvodu je v rámci výzkumu pracováno s koncepcí self-efficacy a dále ukazováno na potřebu hlubšího a systematictějšího zařazování cílených nácviků sociálních dovedností, které mohou v případě jedinců z DD vést k jejich úspěšnějšímu sociálnímu začlenění (viz podkapitola 3.3 a její oddíly 3.3.2 a 3.3.3). V souvislosti s tímto je, vzhledem k již uvedenému oblastem a k potřebě holistického uzavření přípravy jedinců na odchod z DD, výčet doplněn o faktor osobního rozvoje a sociální kompetence s akcentem na mezilidské vztahy a emocionální podporu. Existence těchto činitelů je silným prediktorem úspěšného začlenění do společnosti.

Rozvoj osobnostních dispozic, sociální kompetence a vztahové podpory

Aby se v rámci výchovně-vzdělávacích činností mohlo přistoupit k nácviku a osvojování dovedností ve výše popsaných oblastech, je důležité zapracovat na celkovém rozvoji osobnosti jedince. Vzhledem k výčtu charakteristik představených v kapitole 2, je tento úkol v rámci přípravy na budoucí osamostatnění klíčový. Osobnost jedince se snaží DD rozvíjet do plného maxima, v symbióze s jeho stupněm zrání a jiných dispozic. Snahou v intrapersonální oblasti je vést jedince k autonomii v myšlení, ke schopnosti správně se rozhodovat, umět projednávat a zdůvodňovat svá rozhodnutí. Důraz je kladen na naučení přijímat zodpovědnost za sebe a svá rozhodnutí, nenechávat sebou manipulovat. Naučit základům sebeovládání, vést k seberealizaci a rozvíjet pozitivní postoje (srov. Stein, 2012, s. 44).

Podle Matouška, Pazlarové a Baldové (2008, s. 24) je u jedinců z DD častým jevem narušené sebevědomí, které bývá důsledkem citové deprivace či traumatizace (srov. např. Langmeier, Matějček, 2011, Golding, 2008 aj.). Projevuje se buďto v nízké, nebo nepřiměřeně vysoké podobě. S tím souvisí také oblast sebeúcty, schopnost sebereflexe či stupeň self-efficacy (blíže popsáno v podkapitole 3.3.2). Důležité je podporovat vědomí vlastního místa ve světě, upevnění identity a pozitivní oceňování.

I v této oblasti je však nutné mít stále na paměti genetické predispozice a individuální zvláštnosti každého jedince. Ovšem Satirová (2005, s. 84) tvrdí, že i přesto, že ne vždy je možná změna vnějších podmínek, jež mohou být různé a v případě jedinců z DD ne vždy příznivé, je u každého možná změna vnitřní. Proto je žádoucí klást v přípravách na osamostatnění důraz nejen na rozvoj tzv. tvrdých dovedností, ale zejména na posilování osobnostních kvalit a sociálních dovedností.

Sociální kompetence⁶⁹ se týká schopnosti jednotlivce přiměřeně poznávat a ovládat sebe samého, přičemž se projevuje mimo intrapersonální složku také ve složce interpersonální. Sociální kompetenci utváří sociální dovednosti, které se vztahují k procesům sociální percepce, sebepoznání a poznávání druhých lidí, ke komunikaci, zvládání konfliktů a náročných životních situací (Chudý, Jůvová, Neumeister a kol., 2011, s. 11), které s sebou samostatný život po odchodu z DD jistě přinese.

Jednotlivá zařízení se snaží u jedinců rozvíjet kontakty nejen s dětmi a vychovateli uvnitř zařízení, ale také s lidmi mimo něj, a tímto podporovat rozvoj jejich schopností v osobní i sociální oblasti. DD se zaměřují na vytváření sociální sítě, potřebné ke společenskému začleňování po odchodu z DD (zájmová činnost, spolupráce s neziskovými organizacemi, kontakt s vrstevníky mimo DD atp.) (SKP-Centrum, 2018, s. 32). Apeluje se také na kvalitnější a systematictější práci s původní rodinou, tzv. monitoring. Ten by zvláště před koncem pobytu v DD mohl přinést poznatky o aktuálním rodinném zázemí a možnosti návratu dítěte z DD. Jak ale uvádí Matoušek (2019) OSPOD pro tento monitoring nemá dobré podmínky a DD ho nemá v popisu práce. Stein (2012, s. 53) ale upozorňuje na fakt, že zkušenost života v DD může mladým lidem bránit vytvářet sociální sítě. Vzhledem k jejich sociální stigmatizaci mohou navazovat přechodná nebo slabá přátelství a jiné vztahy, což přispívá k nedostatku sociální podpory v době opouštění DD. Také případnou obnovu rodinných vztahů považuje Stein (tamtéž) za smíšené požehnání. Někdy je znovushledání s rodinou užitečné, jindy se jedná o zklamání a znovuoživení potíží, stejně jako v minulosti. Někteří mladí lidé opouštějící DD nejsou schopni psychologicky se distancovat od traumat, která zažili ve svých biologických rodinách (srov. Sinclair, Wilson a Gibbs, 2005). Proto Matoušek (2019) dále poukazuje na potřebu psychoterapie pro děti zpracovávající traumatické zkušenosti již během pobytu v DD.

Účelem DD je v interpersonální oblasti dále vytvářet podmínky pro navazování spolupráce a účelné komunikace s ostatními lidmi, posilovat empatické chování, aktivní naslouchání, akceptaci druhých či kongruenci.

V souvislosti se vztahy a celkovou sociální kompetencí je nutné uvést, že základem jakékoliv práce s lidmi, tím spíše s dětmi v DD je vytvoření vzájemného vztahu. Je to proces náročný, dlouhodobý a s ohledem na specifika jedinců v DD velmi křehký. Dle Škoviery

⁶⁹ V této části se změříme na sociální kompetenci s akcentem na mezilidské vztahy v souvislosti s procesem přípravy na odchod z DD. Tyto faktory sehrávají klíčovou úlohu v celém socializačním procesu, tedy nejen během přípravy na osamostatnění, ale také po odchodu z DD. Blíže se budeme sociální kompetencí a aspekty jejího posilování zabývat v podkapitole 3.3.3.

(2007, s. 125) je zvláštností ústavní výchovy fakt, že děti a vychovatelé nemají společnou minulost, ale v mnoha případech ani společnou budoucnost. V tomto ohledu se tak nevytvářejí dostatečné podmínky pro stabilitu dítěte. I přes tento aspekt je žádoucí, aby se vychovatelé snažili tyto vztahy navazovat a vzájemné vazby podporovat. Protože stejně jako v prostředí rodinném i v dětském domově dochází k dominantnímu přenosu zkušeností skrze sociální učení, a to jak mezi dětmi navzájem, tak mezi vychovateli a dětmi. Stein (2019; 2012, s. 52-53; 2008) upozorňuje na významnou úlohu vychovatelů, ve smyslu jejich sociální podpory pro děti, které opouštějí zařízení ústavní výchovy. Stejně tak výzkum faktorů podporujících resilienci dětí z ústavů zdůrazňuje důležitost silné podpůrné sítě a přítomnost jednoho bezpodmínečně podpůrného rodiče, nebo v případě dětských domovů – vychovatele (Newman, Blackburn, 2002, s. 11). Dallos a Comley-Ross (2005) k tomuto uvádějí, že pozitivní vztahy s vychovávajícími subjekty neustále rozvíjejí pocit důvěry, který by pak mohl být zobecněn k jiným novým vztahům. To, že si jedinci opouštějící DD uvědomují podporu ze strany vychovatelů, jim významnou měrou přispívá také k pocitu vnitřní jistoty a vědomí, že se v případě potřeby mají na koho obrátit, či spolehnout (Antonucci a kol., 2010). To potvrzuje také výzkum Matouška, Pazlarové a Baldové (2008, s. 27) kteří uvádí, že více než třetina respondentů uvedla, že významnou osobou je pro ně vychovatelka z jejich rodinné skupiny či jiný pracovník domova, nejčastěji proto, že se na ni/něj mohou s čímkoliv obrátit a svěřit se svými problémy.

Tyto faktory mají významnou úlohu v úspěšném začleňování dětí z dětských domovů do společnosti, a to nejen během pobytu v DD ale zejména po jejich odchodu. Hiles a kol. (2013) uvedené kvitují, přičemž jejich výzkum prokázal zásadní roli sociální podpory mladých lidí během procesu opouštění DD a následného osamostatnění, a to napříč informačními, instrumentálními, emocionálními a hodnotícími oblastmi.

Z předloženého výčtu oblastí týkající se přípravy na odchod z DD je patrné, že se jedná o rozsáhlou sféru specifického působení a aktivit, kterými se jednotlivá zařízení snaží vybavit své umístěné děti. Stále však platí, že DD nemají exaktně vymezeny obsahy jednotlivých činností přípravy, ani jejich rozsah či kvalitu. V souladu s Běhounkovou (2012, s. 164) vnímáme nejednotnost a nejednoznačnost poskytované podpory v oblasti přípravy k samostatnému životu po odchodu z DD za dlouhodobě problematické. Stejně jako je nedostatečná příprava jedinců na odchod, je neuspokojivý také systém následné podpory a pomoci, který je představen v následující části. Přesto, že existuje řada služeb, projektů a organizací, zabývajících se začleňováním jedinců z DD do společnosti, jsou jejich činnosti nekoordinované, roztržité,

nejednotné a nesystematické. V rámci zkvalitnění úrovně života v DD ale i po odchodu z něj považujeme za žádoucí řešit tuto situaci v rámci transformačního procesu systému péče o ohrožené děti v ČR.

3.2 Možnosti následné podpory vztahující se k sociálnímu začlenění jedinců z dětských domovů

V práci již bylo uvedeno, že jedinci v DD zůstávají na základě soudního nařízení ústavní výchovy do svých 18 let (pokud nedojde k jejich osvojení příp. pěstounství, přemístění do jiného zařízení nebo navrácením zpět do původní rodiny) s jejichž dovršením se stávají právně dospělí a mohou z DD kdykoliv odejít. V případě jejich studia mohou setrvat v DD až do 26 let. Ve školním roce 2019/2020 odešlo z dětských domovů 850 jedinců v rozmezí od 18 do 26 let (tabulka č. 1).

Území		Odchody ze zařízení					
		celkem	z toho dívky	z toho		z celku	
				uskutečněné adopce	do pěstounské péče	děti propuštěné trvale	děti ubytované mimo zařízení
Česká republika		994	479	1	123	850	27
v tom	Hlavní město Praha	30	15	0	4	30	0
	Středočeský kraj	117	47	0	19	96	7
	Jihočeský kraj	76	29	0	16	51	11
	Plzeňský kraj	76	40	0	3	67	1
	Karlovarský kraj	45	22	0	9	35	0
	Ústecký kraj	119	56	0	17	106	4
	Liberecký kraj	50	26	0	11	30	0
	Královéhradecký kraj	50	28	0	3	47	0
	Pardubický kraj	31	16	0	5	24	0
	Kraj Vysočina	52	23	0	0	50	2
	Jihomoravský kraj	84	42	0	6	66	0
	Olomoucký kraj	60	30	0	4	56	1
	Zlínský kraj	48	27	0	3	46	0
	Moravskoslezský kraj	156	78	1	23	146	1

Tabulka č. 1 Počet jedinců, kteří ve šk. roce 2019/2020 odešli z dětského domova za účelem osamostatnění. Zdroj: Statistická ročenka (MŠMT, 2021).

Vzhledem ke všem vyskytujícím se hlediskům ohledně jedinců z dětských domovů a jejich začleňování do společnosti se v rámci disertační práce zaměřujeme na aspekty jejich připravenosti k odchodu z DD a jejich začlenění, s čímž souvisí možnosti následné podpory v této oblasti. Právě ta je však systémově nedořešena, přičemž chybí dostatečné množství navazujících organizací pro následnou podporu a jiná podpůrná opatření, jež by koloběh systému ústavní výchovy celistvě uzavíraly.

V prezentaci legislativního rámce týkajícího se působnosti DD jsme se ve vztahu k ukotvení odchodů ze zařízení zmínili o vágní informaci v zákoně č. 109/2002 Sb. týkající se povinnosti vedoucích pracovníků kontaktovat příslušný městský obvod o očekávaném odchodu dítěte z DD, stejně jako o poskytnutí poradenství ze strany vychovatelů mladým osobám po opuštění DD. Není však přesně formulováno, jakou formou či v jakém rozsahu by poradenská činnost vychovatelů měla být prováděna. Dále se jedincům, kteří po dosažení zletilosti odchází ze zařízení poskytuje věcná pomoc nebo jednorázový peněžitý příspěvek, který slouží zejména pro zaplacení prvního nájemného, či kauce a k nákupu základních potravin atp. Pomoc ze strany DD může přijít také v případě, že jedinec ukončil pobyt v DD, avšak nejpozději do 1 roku po dosažení zletilosti si tento svůj krok z různých důvodů rozmyslel, dále studuje a v zařízení je kapacita pro jeho zpětné přijetí. V takovém případě opět vzniká smluvní vztah mezi DD a přijatým jedincem (§ 2, zákon 109/2002 Sb.).

Remsová (in Remsová, Klapko a kol., 2013, s. 109) poukazuje na to, že ačkoliv se situace ohledně odchodů mladých lidí z dětských domovů může jevit jako čistá záležitost konkrétních pracovníků DD, případně těch v neziskových organizacích a samozřejmě samotných jedinců, kteří z DD odchází, je více než zřejmé, že jmenovaní nemohou nést celkovou zodpovědnost za fungování systému nastaveného státem. Proto je třeba chybějící části systému podpory v této oblasti doplnit ve smyslu převzetí celkové zodpovědnosti za dítě v DD i za umožnění podmínek pro jeho úspěšné osamostatnění po odchodu z DD. V této oblasti se však ani napříč transformačních snah neudály prakticky žádné změny, a tak lze i nadále na podporu jedinců v oblasti osamostatnění nahlížet ve dvou úrovních.

První úroveň, která byla prezentována v podkapitole 3.1, představuje podporu a pomoc jedincům před odchodem z DD, přičemž tu mají v kompetenci převážně pracovníci daných zařízení, ve kterých jedinci žijí, eventuálně ve spolupráci s jinými organizacemi. Druhá úroveň, jež bude vymezena následně, se týká doby po odchodu z DD, ve které již dominantně figurují externí organizace s případnou přidruženou spoluúčastí pracovníků DD⁷⁰.

Odchod z DD představuje pro mladé lidi několik dimenzí následného života. Nežádoucí se stává, že ti, kteří podporovali vztahy s biologickou rodinou i během pobytu v DD, se do této rodiny vrací i po odchodu z DD. To potvrzuje také Gjuričová (2007), která uvádí, že až 70 % mladých dospělých se po ukončení ústavní výchovy vrací do své původní rodiny. V případě nefunkčních rodin, které jsou zatíženy formami rizikového chování je však tato varianta nešťastným řešením. V případě jejich návratu se může kolotoč problémů, kvůli

⁷⁰ Záleží na jednotlivém zaměstnanci, zda se bude angažovat v životě jedince i po jeho odchodu z DD či nikoliv (pozn. autorky).

kterých byli z rodiny odebráni, rozjet znovu, přičemž nyní se aktéry rizikového chování mohou stát i sami jedinci po odchodu z DD. Jiná varianta představuje sdílené bydlení s jinými příbuznými, partnery či přáteli. Pokud však jedinec z DD žádnou z těchto možností nemá, pak je třeba místo a způsob bydlení po odchodu z DD zabezpečit jinými způsoby. Účelem následné podpory je poskytování služeb pro udržení a podpoření žádoucích změn, které jim poskytl před odchodem DD.

System následné podpory pro osoby odcházející z dětských domovů není v současné době příliš optimální. Tato podpora je zajišťována především dvěma kategoriemi organizací. V prvním případě se jedná o organizace, které poskytují registrované sociální služby a v případě druhém se jedná o neziskové organizace, jež provozují různorodé projekty a programy zaměřené na podporu mladých lidí z DD, přičemž tyto nejsou registrovanými poskytovateli sociálních služeb.

Jak již bylo předloženo, v české legislativě dodnes chybí systémové ukotvení problematiky následné péče po opuštění DD. Přestože se mladým lidem opouštějícím DD věnuje mnoho organizací, především v neziskovém sektoru, nelze tuto podporu označit za systémovou (srov. Remsová in Remsová, Klapko a kol., 2013, s. 110). Jejich činnosti nejsou nijak koordinované, často spolu vzájemně nespolupracují a orientace v jejich nabídce je velmi těžká. Problematické je také jejich nerovnoměrné rozložení, některé z nich mají působnost po celé republice, jiné se zaměřují na lokální prostředí. Vzhledem ke komplikovanému financování jejich činnosti je kompetence některých organizací či projektů časově omezena. V oblasti sociálního bydlení, jež zabezpečují registrované sociální služby, je nedostatek zařízení, kapacit a jejich kvalita je velmi různá (Folda a kol., 2009, s. 33).

3.2.1 Registrovaní poskytovatelé vybraných sociálních služeb

Provozování registrovaných sociálních služeb se řídí zákonem č. 108/2006 Sb. o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů a jsou evidovány ve veřejně přístupném Registru poskytovatelů sociálních služeb. Z tohoto důvodu jsou poměrně snadno dohledatelné a kvalita činností lépe kontrolovatelná. V této oblasti se využívají po odchodu z DD dominantně služby sociálního poradenství, domů na půl cesty a možnost doprovodů za účelem vyřízení či obstarání potřebných záležitostí.

V rámci sociálního poradenství se mladým lidem po odchodu z DD poskytují informace ohledně rodinných a mezilidských vztahů, pracovněprávní a majetkově-právní proble-

matiky, právní ochrany, sociálního zajištění a bydlení (Běhouňková, 2012, s. 165). V oblasti zabezpečení bydlení se u jedinců z DD využívá služba domů na půl cesty.

Dům na půl cesty⁷¹ představuje variantu bydlení po odchodu z dětského domova a reprezentuje jedinou sociální službu přímo zaměřenou na mladé lidi po odchodu z ústavní výchovy. Jejich snahou je co nejvíce napodobit reálný život ve společnosti.

V zákoně č. 108/2006 Sb. o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů, jsou tato zařízení definovaná jako služba sociální prevence. Účelem těchto služeb je napomáhat k zabránění sociálního vyloučení ohrožených osob. Ohroženy mohou být pro krizovou sociální situaci, životní návyky a způsob života vedoucí ke konfliktu se společností, sociálně znevýhodňující prostředí a ohrožení práv a oprávněných zájmů trestnou činností jiné fyzické osoby. Cílem služeb sociální prevence je napomáhat osobám k překonání jejich nepříznivé sociální situace a chránit společnost před vznikem a šířením nežádoucích společenských jevů. V rámci služeb sociální prevence poskytují domy na půl cesty dle § 58 pobytové služby zpravidla pro osoby do 26 let věku a způsoby poskytování daných služeb v těchto zařízeních je přizpůsoben specifickým potřebám těchto osob. Kromě poskytnutí ubytování zprostředkovávají také kontakt se společenským prostředím, formu sociálně terapeutické činnosti s pomocí při uplatňování práv, oprávněných zájmů a obstarávání osobních záležitostí. Základní činnosti dále upravuje vyhláška č. 505/2006 Sb., přičemž upřesňuje maximální výši úhrady za poskytování služby. Matoušek (2016, s. 53) uvádí, že osoby v domovech na půl cesty za tuto službu platí, udržují si sami svou domácnost, zároveň chodí do zaměstnání či do školy. Autor (tamtéž) dodává, že v zařízeních jsou obvykle realizovány i jiné služby a programy s cílem propracované koncepce úspěšného začlenění jedince do společnosti.

Domy na půl cesty představují pro jedince možnost určitého přechodu mezi de facto bezstarostným životem v dětském domově, ve kterém mají zpravidla zajištěno vše potřebné a životem zcela samostatným. Mají v nich ponechanou odpovědnost a míru vytoužené svobody, avšak stále jsou „pod dohledem“ pracovníků těchto zařízení, ve kterých obvykle platí denní režim a vnitřní řád, podobně, jako je tomu v DD. Mnoho mladých dospělých tak může domov na půl cesty vnímat jako alternativu DD a volí raději jinou variantu pobytu po odchodu z DD.

Pobyt v domově na půl cesty je časově ohraničený a záleží na konkrétním zařízení, jakou délku pobytu zvolí. Obvykle se jedná o 2-3 měsíce zkušební doby s následným 1-2 ročním smluvním pobytem.

⁷¹ V rejstříku poskytovatelů sociálních služeb je aktuálně registrováno 26 zařízení sociální služby domů na půl cesty (MPSV, Registr poskytovatelů sociálních služeb).

Hlavním úkolem domů na půli cesty je postupné a soustavné zapojování člověka do společnosti a snižování jeho závislosti na sociálním systému. Pomáhají s tréninkem dovedností potřebných pro život, a motivují jedince ke vzdělávání.

Častou činností pracovníku sociálních služeb (a to mnohdy v rámci poskytování služby domu na půl cesty) je tzv. doprovázení. Podle Běhounkové (2012, s. 165) se jedná o formu podpory, jež je aplikovaná při řešení praktických situací vyplývajících ze samostatného života po odchodu z DD. Nejčastěji se jedná o doprovod na úřady, popř. podpora při řešení různorodých životních situací (např. zprostředkování psychoterapeutické péče, pomoc při hledání zaměstnání apod.) a koresponduje tak se službou sociálního poradenství.

V roce 2018 vznikla za podpory Evropské unie publikace zabývající se analýzou systému náhradní péče v Pardubickém kraji v souvislosti se zjišťováním potřeb jedinců, kteří tento systém opouští. V ní je sociální služba doprovázení definovaná jako terénní služba, která je ve většině případů spojena s pobytovou službou. V současné době se zpravidla jedná o aktivitu, která je registrovanou sociální službou sociální rehabilitace⁷² (zákon č. 108/2006 Sb.). Cílovou skupinou jsou většinou děti a mladí lidé ve věku od 7–26 let, kteří vyrůstají v dětských domovech nebo mají zkušenost s ústavní výchovou. Cílem služby je přispět k sociálnímu začleňování osob z DD do společnosti, posílit jejich soubor psychosociálních schopností a praktických dovedností, které jim umožní adaptovaný a plynulý přechod do samostatného života. Pro úspěch služby doprovázení je velmi důležité vybudovat a zachovat důvěru a navázat vztah mezi klientem a doprovázející osobou, proto je žádoucí dlouhodobá spolupráce DD a této služby. Jedná se o nezastupitelnou podporu, jejichž úloha přesně doplňuje velmi slabé místo v systému (SKP-Centrum, ©2018, s. 42-43). I přesto nemá služba doprovázení stabilní postavení v systému následné podpory pro jedince po odchodu z DD.

3.2.2 Neregistrovaní poskytovatelé vybraných sociálních služeb

Řada dětských domovů využívá v oblasti podpory mladých dospělých odcházejících ze zařízení různorodou spolupráci s projekty a programy neziskových organizací. Šimková (2012, s. 10) definuje neziskové organizace jako takové, které nejsou založeny za účelem podnikání a tvorby zisku, uspokojují konkrétní potřeby občanů a komunit a mohou, ale

⁷² Zákon č. 108/2006 Sb. v § 70 definuje sociální rehabilitaci jako soubor činností, které u osob rozvíjí specifické schopnosti a dovednosti, nacvičují a posilují v nich návyky výkonu běžných, pro samostatný život nezbytných, činností. Účelem je směřovat k dosažení samostatnosti, nezávislosti a soběstačnosti osob. Sociální rehabilitace se poskytuje formou terénních a ambulantních služeb, nebo formou pobytových služeb poskytovaných v centrech sociálně rehabilitačních služeb.

nemusí být financovány z veřejných rozpočtů. Konkrétně se jedná o následující právní formy organizací: spolky a pobočné spolky, nadace a nadační fondy, obecně prospěšné společnosti, ústavy, církevní právnické osoby, resp. účelová zařízení církví a školské právnické osoby (Státní politika NNO, ©2015, s. 29-41).

Využívání služeb vybraných projektů není pro DD nijak závazné, proto je na každém zařízení, zda je se do nich zapojí, nebo nikoliv. Hanáková a Kormaňák (2015) upozorňují navíc na to, že jedinci v DD mají nedostatek informací a neznalost konkrétní pomoci neziskových organizací, které jsou však v systému následné podpory velmi důležité. V oddíle 3.2 jsme uvedli některé z těch, které se zaměřují na přípravu na osamostatnění ještě v průběhu života v DD. Níže budou představeny vybrané projekty a programy, které se již cíleně soustředí na podporu a pomoc jedincům, kteří z DD odešli. Nabídka je poměrně široká a obsáhlá a její dostupnost se liší v závislosti na lokalitě a využitím v konkrétním DD.

Jedním z projektů, zaměřujících se na podporu mladých dospělých po odchodu z DD, je „*Začni správně*“, který je realizován obecně prospěšnou organizací **Your chance**. Projekt je zacílen na mladé lidi ve věku od 15 do 26 let, kteří mají zkušenosti s pobytem v DD. Jeho působnost je po celé republice, přičemž každému kraji je přidělen koordinátor, který je v kontaktu s DD a jedinci v něm. Jeho úkolem je především pomoc v oblastech hledání práce a bydlení, řešení finanční situace a v oblasti osobního rozvoje (Your chance, ©2021).

Dalším spolkem je **Opři se, z.s.**, se svým projektem „*Opři se*“. Ten se kromě pravidelného pořádání jednodenních i vícedenních akcí zaměřuje na navázání individuálních vztahů mezi jedinci z DD a dobrovolníky spolku. Snahou je, aby tito dobrovolníci byli následně mladým lidem k dispozici i v době přípravy na odchod z DD a zejména po opuštění DD, přičemž jim pomáhají ve všech oblastech života (hledání práce, bydlení, hospodaření s penězi) (Opři se, ©2021).

Podobnou koncepci má také projekt „*Restart*“ **Nadačního fondu Veroniky Kašákové**. Ten je zaměřen na poskytnutí podpory tzv. průvodce, se kterým se může jedinec z DD začít scházet cca rok před odchodem z DD. Společně budují vztah a plní individuální plán, přičemž ideální je scházet se minimálně 2x měsíčně. Tento vztah by měl přetrvat i po opuštění DD (NFVK, ©2021).

Na vytvoření vztahu je postaven také Projekt „*Patron*“, který provozují dva spolky. Prvním z nich je **Liga otevřených mužů z.s.** a **Múzy dětem z.s.** V počátcích se projekt zaměřoval na podporu schopnosti mladých mužů ve věku od 17-21 let z ústavní výchovy začlenit se do společnosti, specificky pak získat a udržet si zaměstnání. Později se rozšířil i na podporu mladých žen. V současné době nabízí Patrona nebo Patronku, kteří jsou dobrovol-

níci a poskytují jim svůj volný čas a životní zkušenosti. Dvojice jsou cíleně homogenní, tedy vždy stejného pohlaví a schází se alespoň 1x měsíčně. Cílem je, aby se dvojice scházela i po odchodu mladého člověka z DD. Součástí projektu jsou také kurzy finanční gramotnosti a nácviky pracovních pohovorů (Patron, ©2021).

Spolek **Klub přátel dětí dětských domovů** funguje výhradně na dobrovolnické bázi a je řízen statutárním orgánem nazývaným Rada klubu. V počátcích jeho působnosti pořídili dva domy na půl cesty, ve kterých jedincům po odchodu z DD pomáhali s hledáním zaměstnání, jednání s úřady a dalšími věcmi. Jelikož se jednalo o přechodné ubytování s maximální dobou 3 let, vytvořil Klub projekt „*Domov*“. Ten je založen na podpoře startovacího bydlení pro mladé lidi po odchodu z DD převážně v oblasti Nového Strašecí (KPDD, ©2021).

Nadání a dovednosti o.p.s., je obecně prospěšná společnost, která v rámci svého projektu „*Můj byt*“ poskytuje pomoc jedincům, které brzy čeká odchod z DD, nebo z něj už odešli. Podporují je zejména v oblasti finanční gramotnosti a materiální pomoci s vybavením prvního bydlení. Jiným projektem stejné společnosti je „*London job & fun*“, jehož cílovou skupinou jsou jedinci z DD ve věku 18-26 let. Projekt umožňuje každý rok 2 lidem z DD vycestovat do Londýna, kde tři měsíce pracují v gastronomii a studují angličtinu. Kromě zdokonalení cizího jazyka a vydělání peněz tak mohou tito jedinci poznávat život v jiné kultuře, potkat nové lidi, naučit se hospodařit s penězi, získat větší samostatnost a sebevědomí. Projekt „*Rozhled*“ je primárně zacílen na osoby z DD či jinak znevýhodněného prostředí ve věku 17-26 let. Jedná se o mentoringový projekt zaměřený na volbu správné kariéry, rozvoj osobnosti, jejich osamostatnění se a snadné uplatnění na trhu práce (NAD, ©2021).

Další obecně prospěšnou společností je **Dejme dětem šanci o.p.s.** Jejich projekt „*Pomoz mi do života...*“ je zaměřen zejména na mladé lidi opouštějící DD po dosažení plnoletosti nebo po dokončení studia, ale nabízí rovněž podporu při studiu a přípravě na budoucí povolání. Projekt se skládá ze 3 samostatných částí. Prvním z nich je stipendijní program, který spočívá v úhradě nákladů spojených se studiem, druhým jsou tzv. startovací balíčky, které nabízí materiální pomoc při odchodu z DD a poslední část se týká pomoci v začátku samostatného života při hledání samostatného ubytování, zaměstnání apod. (DDŠ, ©2021).

Ústav **Eko Inkubátor, z.ú.** realizuje pilotní projekt „*Symbios*“, jehož cílovou skupinou jsou mladí lidé ve věku 17-25 let, kteří prošli DD či jinou formou ústavní výchovy. Projekt je teprve na počátku své působnosti, přičemž se nechal inspirovat obdobným projektem z Vídně. Jedná se o sdílené bydlení jedinců odcházejících z DD a studentů vysokých škol (dosud v Brně, do budoucna možnost rozšíření do dalších měst v ČR). Kromě stabilního

bydlení nabízí projekt podporu v oblasti budování mezilidských vztahů, individuálního přístupu a v seberealizaci při hledání a udržení prvních pracovních zkušeností (Symbios, ©2021).

Nadační fond **Srdce na dlani** realizuje projekt „*Rok poté*“, který je zaměřen na mladé lidi, kteří ukončují pobyt v DD a komu se samostatný start do života nepodařil. V rámci projektu mají jedinci slíbeno zajištění materiální, finanční i nehmotné podpory, individuální přístup ke každé osobnosti, respektování přání a svobodných rozhodnutí jedince, pomoc s navázáním spolupráce s neziskovými subjekty pro zajištění dostupného a kvalitního ubytování, spolupráci při hledání zaměstnání, poradenskou péči – pomoc při sepsání životopisu, pomoc při přípravě na pohovor, zprostředkování kontaktů, pomoc v právní a úřední administrativě a pomoc v krizových situacích včetně zajištění péče psychologického poradce (SND, ©2021).

V oblasti podpory a péče o děti v ústavní výchově se v ČR dominantně angažuje **Nadace Terezy Maxové**, která v rámci odchodů jedinců z DD realizuje hned několik projektů. Jedním z nich je „*Podpora vysokoškoláků z dětských domovů*“, který si klade za cíl podpořit co možná nejvyšší vzdělání a lepší šance pro mladé lidi z dětských domovů (NTM, ©2021). Ve spolupráci se spolkem **Otevřená budoucnost z.s.** se podílí na projektu „*To dáš!*“, který vznikl v rámci mezinárodní strategie Youth Empowered zaměřené na podporu vzdělávání a uplatnění na trhu práce. Cílovou skupinou jsou mladí lidé, kteří vstupují do samostatného života nebo v dohledné době opustí DD. Projekt nabízí širokou škálu služeb sociální personální agentury, která mladým lidem zajistí doprovod v celém procesu hledání práce až po zapracování na dané pracovní pozici. Odborníci spolupracujících společností mladým lidem nabízí konzultace a vedení v oblasti posílení pracovních návyků a přípravy na pracovní pohovory. Součástí projektu jsou workshopy v dětských domovech vedené odborníky ze spolupracujících společností (Otevřená budoucnost, ©2021). Spolu s platformou Byznys se dále podílí na projektu „*New job new life*“, jehož hlavním záměrem je pomáhat jedincům z DD a také z pěstounských rodin získat pracovní zkušenosti. V rámci projektu jsou organizovány semináře na zvýšení profesního uplatnění, exkurze do zapojených firem, vyhledávání vhodných pracovních pozic a příprava na výběrová řízení. Cílem je také zvýšit povědomí u veřejnosti o problémech jedinců při odchodu z DD (NJNL, ©2021).

Organizace **Vteřina poté z.s.** je taktéž neziskovou organizací, jehož aktéři si sami prošli ústavní výchovou. Přímo neprovozuje žádné projekty na podporu lidí při odchodu z DD, ale v této oblasti se angažuje se snahou o systémové změny na celostátní úrovni (Vteřina poté, ©2021). Jako nezisková organizace je zaregistrován také časopis **Zámeček**, který je v ČR jediným oficiálním médiem pro dětské domovy (Zámeček, ©2021).

Kromě představených registrovaných sociálních služeb a organizací spadající pod neziskový sektor, se v oblasti začleňování jedinců po odchodu z DD do společnosti vyskytují také projekty zřizované společnostmi ziskovými, jinak s ručením omezeným.

Jedním z takových je projekt „*Správný start*“, který je zacílen na komplexní přípravu dětí na odchod z DD. Tvůrci projektu jej nastavili jako tzv. přestupní stanici mezi dětským domovem a plně samostatným běžným životem. Funguje ihned po odchodu z DD a vytváří platformu efektivního vzdělávacího systému založeného výhradně na praxi. Kurzy a semináře poskytnou jedincům systém životních dovedností. Jeho principem je, aby osoby po odchodu z DD získaly potřebnou praxi, pracovní místo, osvojily si finanční gramotnost a dále se ve vybraném oboru vzdělávaly, což jim zajistí také konkurenceschopnost. To vše v prostředí vlastního ubytování a zároveň s přidělenými mentory a poskytnutou možností využití terapeutických služeb. Velkým přínosem je, že v projektu figurují odborníci, kteří se dlouhodobě věnují práci s dětmi v ústavní výchově, nebo si přímo dětskými domovy prošli. Do řešené problematiky přispěli tvůrci projektu také vlastní mobilní aplikací. V ní naleznou jedinci po odchodu z DD na jednom místě souhrn potřebných informací, týkající se osamostatnění např. seznam neziskových organizací, databázi volných pracovních pozic ve spolupracujících firmách, které k pracovnímu místu nabízejí také podporu mentora apod. (Správný start, ©2018).

Dalšími dvěma projekty cílené na skupinu jedinců osamostatňujících se po odchodu z DD jsou „*S námi domů 2021*“ a „*Tréninkové byty 2021*“. Tyto jsou zaštitěny společností **Heimstaden Czech s.r.o.** Oba projekty jsou zaměřeny na podporu mladých lidí odcházejících z DD či jiné formy ústavní výchovy na cestě k osamostatnění a nastartování samostatného života. Společnost v rámci projektů nabízí plně vybavené tzv. startovací byty za zvýhodněných podmínek běžného nájemného. Během účasti v programu „*S námi domů 2021*“ využívají účastníci sociální službu Spolku PORTAVITA. Sociální pracovník v rámci této služby pomáhá jedincům z DD k dosažení a udržení bydlení, rozvoji sociální kompetence, hledání zaměstnání nebo ke zvyšování kvalifikace a posilování dovedností v domácím hospodaření (Heimstaden, ©2021).

Startovací byty, o kterých jsme se zmínili již v části 3.1, jsou jistou alternativou k předloženým možnostem podpory, přičemž mohou být financovány a spravovány

veřejným sektorem (nejčastěji městy a městskými částmi)⁷³, neziskovými organizacemi (např. výše uvedenými) či soukromým sektorem (např. Heimstaden s.r.o.).

Cílem všech výše předložených služeb, organizací a jejich projektů je podpora a pomoc směřující k úspěšnějšímu začlenění do společnosti po odchodu z DD. S tím souvisí níže popsany proces socializace se všemi jejími aspekty.

3.3 Socializace s akcentem na sociální učení

Socializace v nejšířším smyslu představuje dle Koti (in Jedlička a kol., 2015, s. 14) formování a růst osobnosti působením různorodých vnějších podnětů, včetně výchovných trendů v dané společnosti, přičemž Helus (2015, s. 107) k tomuto přiřazuje ještě podíl vlastní aktivity jedince, kterou na tyto sociální vlivy odpovídá. Helus (2018, s. 250) dále uvádí, že socializace je celoživotní proces začleňování jedince do společnosti, sociálních skupin, vztahů s lidmi a celého sociokulturního systému. Jedná se o osvojování si norem společnosti a plné přizpůsobení se společenskému životu (Sollárová in Výrost, Slaměník, 2008, s. 49). Prostřednictvím socializace si jedinec osvojuje komplexní formy chování, reguluje své postoje a hodnoty (Kauffman, 2007). Havlík a Kořa (2011, s. 44) k tomuto dodávají, že socializace by měla být nástrojem k sociální kontrole a zároveň by měla vytvářet podmínky pro spontánní jednání jedince přizpůsobovat se změnám společnosti⁷⁴. Se socializací je úzce spojena také výchova, kterou Kořa (in Jedlička a kol., 2015, s. 15) definuje jako cílené a soustavné působení výchovných činitelů, jakými jsou rodiče, učitelé, či v případě dětí z DD jejich vychovatelé. Jedlička (2017, s. 7) označuje výchovu za specifický socializační proces, jehož pojetí je však prostřednictvím transformací společenských poměrů proměnlivé. Socializace je širším pojmem než výchova, jelikož zahrnuje vědomé i nevědomé přírodní a společenské vlivy, které působí na vývoj osobnosti jedince. Jedinec v každém vývojovém období se prostřednictvím socializace učí konformitě a osvojuje si vzorce chování a společenské role. Vlivem kulturní transmise jsou tyto vzorce chování a normy předávány z generace na generaci (Kořa in Jedlička a kol., 2015, s. 15).

⁷³ Např. v Ostravě bylo v roce 2020 snahou městské části Moravské Ostravy a Přívozu zřídit, stejně jako v případě společnosti Heimstaden s.r.o., startovací/tréninkové byty pro jedince z DD, za účelem nácviku jejich samostatného života a podporu při jejich odchodu z DD. Jelikož jednání s řediteli ostravských DD probíhala před vypuknutím pandemie Covid-19, nebyla tato iniciativa prozatím dořešena (pozn. autorky).

⁷⁴ Sekera (2014, s. 30) poukazuje na stav současné společnosti jednak jako na disciplinované společenství, zaměřené na výkon a konzumní hodnoty, jednak jako na společnost, ve které dochází ke krizi intimity (blízkého vztahu k sobě i k druhým lidem), s čímž se mohou objevovat pocity osamění jedinců ve společnosti.

Celoživotní proces socializace je komplexním fenoménem a lze jej vysledovat ve třech úrovních: primární, sekundární a terciální (Helus, 2018, s. 251-252; Nakonečný, 2009, s. 104-107). Vzhledem k zaměření disertační práce budou níže ve stručnosti popsány všechny tři fáze, jelikož tyto ovlivňují život jedince v DD i po odchodu z něj.

Primární socializace je dle Nakonečného (2009, s. 102) základem socializačního procesu a zahrnuje prvopočáteční orientování dítěte v raném období jeho vývoje na druhé lidi v prostředí rodiny. Významnou úlohu zde sehrává kvalita citové vazby s pečující osobou (viz podk. 2.1.2). Helus (2018, s. 251) uvádí významné součásti primární socializace, kterými jsou např. osvojení základních kulturních dovedností a návyků v oblasti hygieny, stravování a péče o zevnějšek. Dále osvojení základu chování a postojů k autoritám a stejnému i opačnému pohlaví, stejně jako zvládnutí postavení v hierarchii sourozeneckých vztahů. Nakonečný (2009, s. 104) k tomuto výčtu uvádí ještě rozvoj mluvené řeči.

Sekundární socializace souvisí především s překročením vývoje jedince za hranici rodinného prostředí. Jedná se o chování a postoje v dosud neobvyklých situacích mateřské školy, přičemž klíčový je vstup do školy základní (Helus, 2018, s. 252). Nástup povinné školní docházky představuje pro dítě zlomový okamžik, ve kterém je nucen zorientovat se s novými situacemi vyvstávajících ze vztahů s vrstevníky, dalšími autoritami (učiteli) a nároky, které s sebou škola přináší.

Socializace v terciální fázi souvisí dle Heluse (2018, s. 252) s nástupem dospělosti a proměnami během tohoto vývojového období. Promítá se zejména do zvládnání pracovních vztahů a požadavků, přátelských i intimních vztahů a do zvládnání těžkostí a krizí, které s sebou tato éra přináší (např. krize ve vztazích, ztráta zaměstnání, nemoci, zpracování důsledků minulosti atp.).

Mezi socializační činitele lze tak na základě výše uvedeného řadit rodinu, školu, vrstevnické a pracovní skupiny, sociokulturní prostředí, ale např. také masmédiá. Nakonečný (2009, s. 107) označuje tento souhrn za prostředky socializace.

V souvislosti s tímto lze dále hovořit o socializaci funkční a disfunkční (Helus, 2018, s. 252-253). Funkční socializace naplňuje své poslání a cíl. To se projevuje zejména v úspěšném začlenění jedince do mezilidských a sociálních vztahů. Funkčně socializovaný jedinec si uvědomuje své postavení ve společnosti, svou přináležitost a její význam pro něj i druhé lidi. Je schopen převzít své úkoly a zodpovědnost a pracovat sám na sobě, aby v životě obstál.

Disfunkční socializace naopak způsobuje, že se jedinec vymyká svému okolí, což vyžaduje speciální opatření (poradenská, nápravná, léčebná apod). Takovýto jedinec nedokáže vytvářet spolehlivé a trvalé mezilidské vztahy, má potíže se začleňováním do sociálních

skupin, uplatňuje hodnoty a normy, které jej přivádí do konfliktních situací a nedisponuje dostatečně osvojeným repertoárem sociálních rolí. Mezi činitele způsobující disfunkční socializaci lze řadit např. citovou deprivaci spolu s kvalitou rané citové vazby, zanedbávání, traumata, nedostatek pozitivních vzorů či nefunkční rodinný systém. Vzhledem k tomu, že všechny předložené faktory se více či méně promítají do životů jedinců v DD, budou tito jedinci zvýšeně náchylní právě k disfunkční socializaci, proto je třeba se na řádnou socializaci v rámci života jedince v DD cíleně zaměřit a snažit se ji směřovat k její funkčnosti a minimalizaci rizik spojených s jejími disfunkcemi.

Složité jev socializace je kromě již výše uvedeného ovlivněn řadou determinantů. Mezi tyto lze řadit zmíněnou kvalitu rané citové vazby (Bowlby, 1969), kvalitu osvojování jazyka (Bernstein, 1971; Vygotskij, 1971) a kvalitu sociálního učení (Bandura, 1977).

Podle Nakonečného (2009, s. 103) je produktem socializace osobnost jedince jako výsledek jeho sociálních zkušeností, získaných skrze sociální učení. Podle autora (tamtéž) je socializace v podstatě sociální učení, které je určováno sociálními podněty či vztahy a odehrává se v daném sociálním prostředí. K tomuto se přiklání také Hartl a Hartlová (2015, s. 548), kteří vyzdvihují úlohu sociálního učení, především nápodoby a identifikace v procesu socializace. Běhounková (2012, s. 100) dodává, že během sociálního učení si dítě osvojuje a upevňuje vzorce chování a získává bazální zkušenosti s fungováním společnosti, jejíž součástí se stává. Teoriemi sociálního učení se zabývali např. Neal Miller a John Dollard (1941), Robert Sears (1951), Julian Rotter (1954) či Albert Bandura (1977). Vzhledem k využití konceptu self-efficacy v praktické části disertační práce, jehož autorem je Albert Bandura, se následně zaměříme na některé aspekty socializace s důrazem na socio-kognitivní teorii sociálního učení právě tohoto autora.

Teorie Alberta Bandury se zaměřovala především na způsob kognitivního zpracování vlastních sociálních zážitků a tím, jak výsledky poznání ovlivňují jejich chování a vývoj (Sollárová in Výrost, Slaměník, 2008, s. 56). S pomocí procesu recipročního determinismu lidé podle Bandury (1978) ovlivňují své osudy kontrolou sil prostředí, ale zároveň tyto síly kontrolují také je samotné.

Podle Bandury (in Nakonečný, 2009, s. 104-107) jde v socializaci o získané vlastnosti a psychické mechanismy, které získání těchto vlastností umožňují. Získanými vlastnostmi se rozumí osobnost jako organizovaný systém psychických vlastností. Přesto, že je socializace formování osobnosti zejména vnějšími vlivy, je podle Bandury nejdůležitějším cílem úspěšné socializace nahrazení z vnějšku sankciovaných norem interní vnitřní

kontrolou⁷⁵. Důležité jsou v této oblasti systémy sebeřízení, sebeodměňování, příp. sebetrestání

a především seberegulativní chování. V seberegulační struktuře chování hraje mj. významnou roli vědomí obecné vlastní efektivity tzv. self-efficacy⁷⁶ (Blatný a kol., 2010, s. 133).

Bandura (in Nakonečný, 2009, s. 107) upozorňuje na různé způsoby socializace, jakými jsou např.: diferenciatní zpevnování, kdy je lidské chování modifikováno svými důsledky vlivem odměň a trestů, zástupné zpevnování, založené na úpravě chování také v důsledcích odměň a trestů, avšak zjištěných u druhých lidí, verbálním vedením a vyzorováním modelových situací. Bandura uvádí, že sociální chování je nejrychleji získáváno kombinací všech prezentovaných způsobů socializace.

V souvislosti s uvedeným je patrné, že jedinci v dětských domovech budou mít výchozí pozici pro socializaci a s ní spojené sociální učení značně zkomplikovanou. U těchto jedinců bývá problematická socializace již v její primární fázi, jelikož rodina představuje hlavní socializační činitel. Funkční rodina je pro dítě zdrojem jistoty, bezpečí a bezpodmínečného přijetí a formuje jedince v jeho raném věku pro následný život ve společnosti. V případě nefunkční rodiny dochází k problematickému vývoji osobnosti a nedostatečným či neadekvátně se vyskytujícím socializačním způsobům, které utváří specifický životní styl všech jejích členů. Jedinci do DD přichází jedinci s tímto osvojeným, osobitým životním stylem a se všemi jejími specifickými zatíženími navíc nedostatečnými sociálními zkušenostmi, které již mnohdy zahrnují i negativně sankcionované projevy různých forem rizikového chování (agresivní chování, kriminalitu všeho druhu apod.). Mühlbacher (2006) uvádí, že vznik jakéhokoliv rizikového chování je podmíněn socializační dimenzí funkcionálních výchovných vlivů a jedince zatížené touto specifickou zkušeností označuje za sociálně handicapované. V DD dochází, v závislosti na věku umístěného jedince, k prolínání socializace primární s dominantním přesahem k socializaci sekundární. Klima institucí představuje pro jedince zcela nové prostředí, ve kterém jsou nuceni si osvojit nové formy a vzorce chování, vycházet s autoritami vychovatelů a ostatními dětmi v DD. Často v rámci života DD zažívají

⁷⁵Vygotskij ve své sociokulturní teorii tvrdí, že jedince nejvíce formují sociální zkušenosti s druhými lidmi, nejčastěji rodiči. Za nejdůležitější aspekt vývoje jedince považoval osvojení si mluvené řeči. Bez interakce s okolím nemůže jedinec plně rozvinout své schopnosti a úspěšně se socializovat. Taktéž on udává, že kognitivní vývoj dítěte probíhá zvenku dovnitř, a to prostřednictvím internalizace, tj. zvnitřňováním zkušeností poskytovaných ostatními v průběhu sociálních interakcí (Atkinson a kol., 2003, s. 83-84; Vygotskij, 1976, s. 309-315).

⁷⁶Více k tomu v samostatné podkapitole 3.3.2 Koncepce self-efficacy v kontextu začleňování jedinců z dětských domovů do společnosti.

nástup povinné školní docházky, či mění školní prostředí. Terciální socializace se odehrává zejména u starších jedinců v DD, kteří v něm setrvávají i v období mladé dospělosti.

Vzhledem k tomuto je nutné se na jejich socializaci systematicky zaměřit, pomoci jim se zpracováním a případnou korekcí zkušeností, osvojených během života. Bez zpracování traumat z minulosti není možné, aby se osobnost vyvíjela pozitivním směrem a plně se socializovala. Vzhledem k těmto handicapům je příhodné vymezit v dalším oddíle socializační úrovně, které se týkají začleňování jedinců z DD do společnosti.

3.3.1 Sociální integrace versus sociální inkluze

V rámci výzkumného problému disertační práce se pracuje s konceptem začleňování jedinců po odchodu z dětských domovů do společnosti. Vzhledem k jejich specifickým (kapitola 2) je žádoucí vydefinovat způsob tohoto začleňování s ohledem na aktuální stav a jeho možný inovativní vývoj.

Podle Němce a Vojtové (2009, s. 121) tvoří jedinci umístění v dětských domovech jednu ze čtyř podskupin sociálně znevýhodněných žáků v kontextu českého školství a Novotný (2015, s. 42) k tomuto dodává, že tyto jedince lze označit za určitou kulturní menšinu, kdy toto označení s sebou nese řadu konotací, předsudků a stereotypů, které se ve společnosti udržují. Jako takoví mají tito jedinci svá specifika, různorodé potřeby a je nutné s těmito faktory v rámci jejich začleňování do společnosti pracovat.

Sociálním začleňováním se podle právního řádu ČR (zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů) rozumí proces, který *„zajišťuje, že osoby sociálně vyloučené nebo sociálním vyloučením ohrožené dosáhnou příležitostí a možností, které jim napomáhají plně se zapojit do ekonomického, sociálního i kulturního života společnosti a žít způsobem, který je ve společnosti považován za běžný.“*

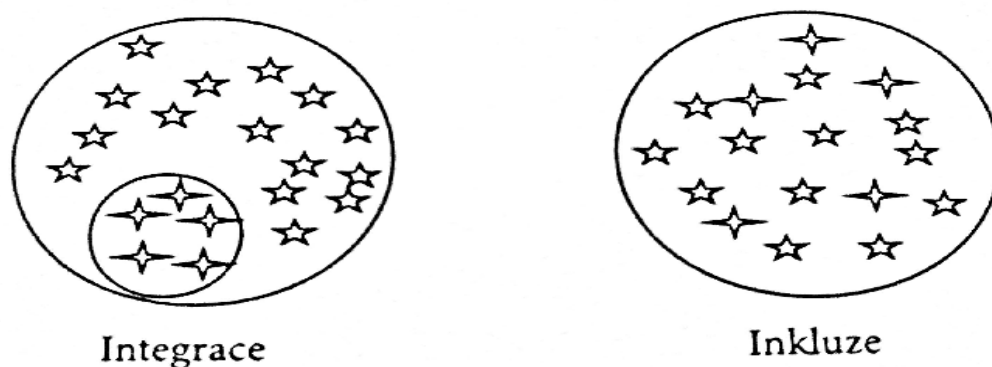
V kontextu se sociálním začleňováním jedinců lze dále konkrétněji pracovat s pojmy sociální integrace a sociální inkluze. V odborné literatuře se ještě donedávna pracovalo s těmito pojmy synonymně (Bartoňová, Vítková, 2007, s. 16) a vzhledem k rozsáhlosti této oblasti můžeme také v současnosti nalézt nejednoznačné vymezení obou termínů v tuzemské i zahraniční literatuře (srov. Zilcher, Svoboda, 2019, s. 23-33). V disertační práci je však na ně nahlíženo jako na dvě různé entity a poukázáno je na potřebu tyto termíny odlišovat (viz také Anderlíková, 2014; Havel, 2013).

Sociální integrace je dle Slowíka (2016, s. 31) proces rovnoprávného začleňování menšinových skupin do majoritní společnosti. Je to stav, který plyne z nedostatečné schopnosti

minoritní populace dosahovat přirozeným způsobem vysoké míry socializace. Proto je žádoucí jejich integraci aktivně podporovat a vytvářet pro ni vhodné podmínky za použití specifických forem či metod práce, prostředků aj. Valenta a kol. (2015, s. 71-72) ji vymezují jako jednotu mezi jedincem a jeho vztahem k okolnímu prostředí. Jde o naprostý opak tzv. segregace, která označuje společenské oddělení, kdy segregovaný jedinec akcentuje své znevýhodnění jako nepřekonatelnou hráz mezi sebou a většinou ve společnosti (srov. Matoušek, 2016, s. 186).

Sociální inkluzi lze oproti tomuto chápat jako stav, kdy je minorita zapojována do všech činností jako společnost majoritní, avšak k tomuto nejsou používány žádné speciální prostředky či postupy (Slowík, 2016, s. 32). Valenta a kol. (2015, s. 71) dodávají, že inkluze vychází ze základního edukačního účelu, kterým je participace na životě společnosti. Matoušek (2016, s. 77) uvádí, že tato participace probíhá zahrnutím člověka do společnosti, ve které je přijímán a oceňován. Autoři (Anderlíková, 2014; Havel, 2013 či Bartoňová, Vítková, 2007) chápou inkluzi jako rozšířenou integraci.

Protikladem inkluze je tzv. exkluze neboli sociální vyloučení, které dle Matouška (2016, s. 205) označuje nedostatečnou účast na životě ve společnosti. Je charakterizována různou úrovní v oblasti nízkého sebevědomí, nedokončeným vzděláním, špatným duševním i tělesným zdravím, nevyhovujícím bydlením, nízkými příjmy, nefunkčností rodiny, nedostatečnými sociální dovednostmi, vysokou úrovní kriminality a jiných projevů rizikového chování apod. Z představeného výčtu a z informací prezentovaných v předchozích kapitolách je zřejmé, že mnoho jedinců z DD bude exkluzí vážně ohroženo.

Obrázek č. 5 Rozdíl mezi pojetím integrace a inkluze.
Zdroj: Anderlíková (2014, s. 37).

Na základě vymezených definic lze konstatovat, že v aktuálním pojetí sociálního začleňování se k jedincům z dětských domovů přistupuje z hlediska sociálně integračního.

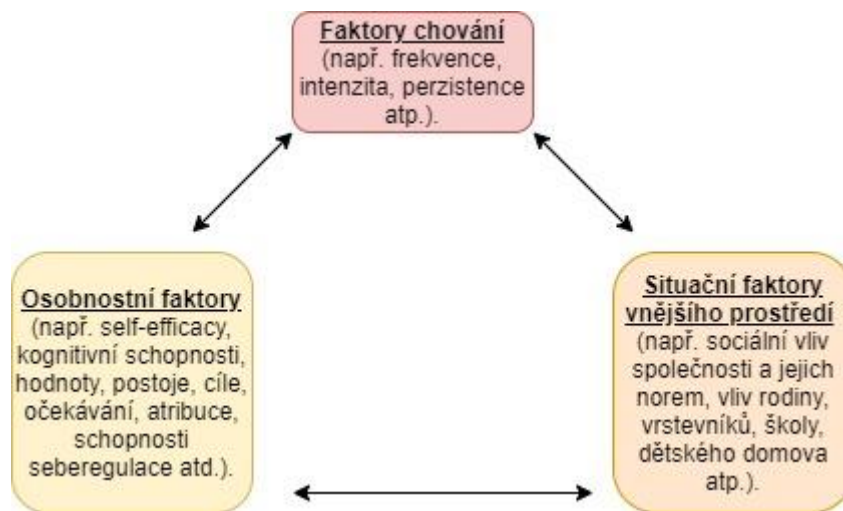
Snahou ústavní výchovy by však ve snaze o úspěšné začleňování jedinců z dětských domovů měl být v ideálním případě přístup sociálně inkluzivní. V rámci něj by byly osoby kontinuálně připravovány na vstup do samostatného života v takové míře, aby byly schopny ve společnosti fungovat jako majoritní skupina. Společnosti by byly automaticky přijímány, přičemž celý systém by byl komprehensivně nastaven odpovídajícím způsobem tak, aby nebyly nutné žádné jiné individuální, poradenské, ekonomické či jiné podpory. S tím souvisí také přístup jednotlivých členů společnosti, kteří by k těmto jedincům neměli v rámci inkluze přistupovat s předsudky. Jsme si vědomi, že tento inkluzivní koncept v oblasti začleňování jedinců z DD je v současnosti spíše utopií, nicméně může být pojat jako možný ideál, ke kterému by se dalo, i v rámci transformačních strategií, směřovat.

S ohledem na citovaná pojetí sociálního začleňování bude dále pracováno s konceptem self-efficacy jako s eventualitou, která by mohla predikovat kvalitu přechodu do samostatného života po odchodu z DD.

3.3.2 Koncepce self-efficacy v kontextu začleňování jedinců z dětských domovů do společnosti

Jak již bylo uvedeno, socializace jedinců je ovlivněna mnoha determinanty. Pro úspěšnou socializaci, která se zrcadlí v kvalitě sociálních zkušeností získaných sociálním učením, je klíčový zdravý vývoj osobnosti již od raného dětství, spojen především s funkčním rodinným systémem, pozitivní zkušeností závisující na kvalitě citové vazby anebo dostatkem pozitivních vzorů a modelových situací. Na základě raných zkušeností především v rámci interakcí s osobou, k níž má dítě utvořenou vazbu, se u něj vytváří tzv. vnitřní model fungování. Ten odráží jeho zkušenosti ve vztazích a udává představu o sobě samém a emocionální dostupnosti ostatních. Tento model je vymezen ve směru pozitivním a negativním. Pozitivní a negativní vnitřní model fungování má u dítěte praktický dopad na jeho pocity sebehodnocení, sociální porozumění, empatii, autonomii a v neposlední řadě na jeho self-efficacy (Golding, 2008).

Zakladatelem konceptu self-efficacy je v kapitole 3.3 zmiňovaný Albert Bandura, který ho rozpracoval v rámci své socio-kognitivní teorie. Tato teorie charakterizuje chování člověka v triadickém modelu, ve kterém sehrává úlohu dané chování člověka, jeho osobnostní vlastnosti a prostředí. Bandurovým přínosem je, že tyto tři prvky dává do vzájemného interakčního vztahu, který označuje za reciproční determinismus (Wiegerová a kol., 2012, s. 10). Jeho schéma můžete vidět na obrázku č. 6.

Obrázek č. 6 Schéma recipročního determinismu podle A. Bandury (1986).
Zdroj: Autorka.

V Bandurově pojetí je člověk aktivní bytostí, která je schopna reflektovat svou činnost a ovlivňovat okolí, přičemž okolí zpětně ovlivňuje člověka a jeho osobnostní vlastnosti. V rámci osobnostních vlastností pak Bandura pracuje s pojmem self-efficacy (Wiegerová a kol., 2012, s. 11).

Tento odborný termín je nesnadné přeložit do češtiny, přičemž jednotliví autoři se liší ve výkladu tohoto pojmu. Např. Jaro Křivohlavý (1993) jej vymezuje a překládá jako obecnou vlastní efektivitu, Hoskovcová (2009) jej nazývá vnímanou osobní (či vlastní) účinností, Blatný a kol. (2010) vědomou vlastní účinností a Janoušek (2005) vnímaným sebeuplatněním. Wiegerová a kol. (2012) vykládají pojem jako osobní zdatnost a k užívání pojmu zdatnost se přidávají také Gavora a kol. (2020) či Cakirpaloglu (2012). Vzhledem k užití standardizovaného výzkumného nástroje v praktické části disertační práce, jehož překlad do českého jazyka zrealizoval autor Křivohlavý (1993), přikláníme se v této práci k užití označení „*obecná vlastní efektivita*“, avšak dále budeme s tímto pojmem pracovat v jeho nezměněné originální podobě self-efficacy.

Bandura (1997) jej specifikuje jako sebedůvěru ve vlastní schopnosti. Jde o přesvědčení jedince, že může mít kontrolu nad událostmi a že má možnost ovlivňovat dění ve svém životě. Pokud je jedinec přesvědčen o své schopnosti řídit dění svého života, má také lepší představu o zvládnutí těžkostí, které v jeho životě vyvstanou. Tento pocit vlastní účinnosti se vztahuje k budoucnosti, je však přitom závislý na výkonech jedince v minulosti (Bandura, 1994) a je primárně založena na osobní zkušenosti. Jedná se tedy o individuální přesvědčení,

že je jedinec schopen vykonávat určité úkoly a zvládat aktuální či budoucí situace (Cakirpaloglu, 2012, s. 165). K vysoké self-efficacy obzvláště přispívá silný zážitek mistrovského charakteru, avšak může být posilováno druhými osobami a upevňováno zástupnými zkušenostmi (Blatný a kol., 2010, s. 133). Self-efficacy funguje ve všech činnostech člověka a v mnoha aspektech života, je tedy univerzálním konceptem. Její existence je významná také jako vnitřní zdroj resilience (např. Kövesdi, Törő a kol., 2020; Donnon, Hammond, 2007; Stein, 2005; Bostock, 2004), o které již byla řeč v podkapitole 2.3.3. Podle Bandury (2001) self-efficacy ovlivňuje schopnost člověka adaptovat se i na nepříznivou životní situaci a pružně se vypořádat s obtížnými situacemi.⁷⁷ Self-efficacy zahrnuje také internalizaci nových norem a sociálních rolí, které vedou adolescenta do dospělosti (Macek, 2003, s. 52).

Gavora a kol. (2020, s. 17)⁷⁸ dodávají na základě Bandurovy koncepce její praktické důsledky, které z ní vyplívají. Jedinec, jež svou self-efficacy hodnotí jako nízkou a nedostatečnou o sobě často pochybuje. Vyhýbá se obtížným úkolům, jelikož se bojí, že by se mohla prokázat jeho nedostatečnost. Mívá nízké ambice a negativní vidění vystávajících situací. Při potížích ve svém úsilí ochabuje, po několika neúspěšných pokusech se vzdává. Své selhání a nezdary dlouho řeší a připisuje je svým malým schopnostem, s kterými se dle jeho mínění nedá nic dělat. Jeho výkon je provázen pocitem stresu a zažívá i stavy deprese. Naopak jedinec, který hodnotí svou self-efficacy vysoce, si věří a přistupuje i k obtížným úkolům jako k výzvě, kterou je třeba přijmout, nikoli jako k hrozbě, již je třeba se vyhnout. Klade si nelehké cíle a při cestě k jejich dosahování uplatňuje odhodlání a vytrvalost. Z neúspěchu se nehroučí, naopak jej vnímá jako prostor k růstu. Takový přístup k úkolům mu přináší pocit úspěšnosti, snížení stresu a posílení zaujetí k prováděné činnosti (srov. Bandura, 1994).

Z výzkumných studií v této oblasti vyplynulo, že vysoká self-efficacy je např. silným prediktorem úspěchu v akademické sféře (Wang a Wu, 2008) a u pracovních aspirací, přičemž působí jako ochranný faktor, který může snížit dopad stresujících pracovních podmínek (Fida a kol., 2014). Pozitivně působí v oblasti navazování sociálních vztahů, prosociálního a empatického chování (Sagone, De Caroli a kol., 2020; Bandura, Barbaranalli, Caprara, Pastorelli, 1996). Zároveň značí prevenci před depresí (Trumpeter, 2015; Steca, Abela a kol., 2014; Bandura, Pastorelli, Barbaranelli, Caprara, 1999) a pozitivně působí na

⁷⁷Gavora a kol. (2020, s. 20-24; Wiegerová a kol., 2012, s. 14-16) poukazují na nutnost odlišit příbuzné pojmy od self-efficacy. Jedná se především o již představený termín odolnost (resilience), dále sebepojetí (self-concept), sebeúcta (self-esteem), lokalizace rozhodujícího vlivu (locusofcontrol) nebo motivace.

⁷⁸ Autoři v publikaci „Self-efficacy v edukačních souvislostech II“ navazují na Wiegerovou a kol. (2012). V obou publikacích se zaměřují na školní prostředí, konkrétně na význam self-efficacy u učitelů a zčásti také u žáků.

nesmělost a stydlivost (Caprara, Steca a kol., 2003). Tan, Yang, Ma a Yu (2016) prokázali, že jedinci s vysokým sebehodnocením mají také vysokou self-efficacy, přičemž tito se domnívají, že kontrolují dění ve svém životě a rovněž vykazují větší emocionální stabilitu než jedinci s nízkým sebehodnocením, a tedy nízkou self-efficacy. V souvislosti s tímto poukážeme na spojitost mezi self-efficacy a životní spokojeností. Vysoká self-efficacy u adolescentů znamená větší výskyt pozitivního myšlení, emocí a pocitů štěstí. Přispívá také ke zvládnání negativních emocí a mezilidských vztahů a k podpoře pozitivních očekávání od budoucnosti, k udržování vysokého sebepojetí a vnímání pocitu životního uspokojení (Caprara, Steca a kol., 2011). Jeden z pilířů životní spokojenosti člověka je také se mít neustále na něco těšit. To znamená nacházet pozitivní emocionální vazby zvědavosti a vzrušení přiměřené tomu, co člověka čeká a co přijde (Jelínek, 2013, s. 22-24). Pocit těšení se je úzce spjat s očekáváním něčeho, co se má stát v blízké budoucnosti. Pohled do budoucnosti přináší škálu emocí od negativní po pozitivní. Z budoucnosti tak můžeme mít obavy, strach, či úzkost. Naopak se na ni můžeme těšit, pociťovat radost a uspokojení.

Vysoká self-efficacy tedy může poukázat na pozitivní očekávání od odchodu z dětského domova a přechodu do samostatného života. Stejně tak může být prediktorem schopností jedinců úspěšně se začlenit do společnosti, přičemž řešení nelehkých, problematických či krizových situací by pro ně nemělo představovat takovou zátěž, jako u jedinců s nízkou self-efficacy. Podle Matouška, Pazlarové a Baldové (2008, s. 8) jsou běžným důvodem problémů jedinců po odchodu z dětského domova nedostatečné zkušenosti se životem mimo zařízení, v jejichž důsledku mají nereálné představy o svém samostatném životě a očekávání od něj, stejně jako nízké dosažené vzdělání a nedostatečné sociální kompetence. Právě self-efficacy je klíčovým faktorem v systému kompetencí⁷⁹, které se u lidí projevují v různých formách a ovlivňuje vývoj a psychosociální fungování v průběhu jejich života. Sociální kompetence jsou produktem socializace a nástrojem jejich rozvíjení je sociální učení. Míra jejich osvojení závisí na osobnostních dispozicích jedince, sociokulturních zkušenostech a životních okolnostech. Vzhledem k vyskytujícím se problémům v těchto oblastech u jedinců z DD se v následujícím oddíle zaměříme na posílení sociálních dovedností z hlediska strategií vedoucích k přípravě na samostatný život po odchodu z dětského domova.

⁷⁹ Výchozí pojem „kompetence“ je dle Průchy a kol. (2013, s. 129) obecný soubor schopností, dovedností či způsobilostí potřebných k realizaci dané činnosti a řešení určitých úkolů především v pracovních a jiných životních situacích. Jde tedy o souhrn znalostí, dovedností, názorů a postojů jednotlivců, které by měly být osvojeny v rámci edukace. V disertační práci se zaměříme konkrétně na kompetence sociální.

3.3.3 Sociální kompetence u jedinců v dětských domovech

Sociální kompetenci Baumgartner, Orosová a Výrost (in Výrost a Slaměník, 2008, s. 206-207) definují jako kapacitu jedince ke kognitivně-afektivně-behaviorálnímu řízení chování ve směru dosažení osobních či sociálních cílů. Je to konstrukt využívaný jako kritérium efektivnosti sociálního chování v různých etapách života jedince.

Sociální kompetenci utváří sociální dovednosti, jež představují podle Matouška (2016, s. 196) způsobilost jedinců řídit průběh sociálních interakcí v souladu s vlastními cíli. Jedná se o dovednosti v oblasti navazování vztahů, srozumitelné komunikace, sociální integrace do sociálních skupin, vyjadřování svých pocitů, ve schopnosti empatie, naslouchání atp. (srov. Hartl, Hartlová, 2015, s. 122; Chudý, Jůvová, Neumeister a kol., 2011).

Běhounková (2011, s. 109) udává, že pro sociálně kompetentní chování jsou důležitým nástrojem právě sociální dovednosti, jež musí být naučeny, soustavně procvičovány a následně aplikovány v praktických situacích. Sociální kompetence představuje evaluaci tohoto chování okolím. Předpokladem pro sociálně kompetentní jednání je schopnost sebe-reflexe, sociální zkušenosti a psychosociální determinanty (Běhounková, 2011, s. 116). Hájková a Strnadová (2010, s. 25) považují osvojené sociální dovednosti za klíčové dispozice úspěšného začlenění do sociálních skupin a společnosti. Poukazují na důležitost sociálních interakcí také v rovině rozvoje poznání sebe samého, přičemž tato složka sociálních dovedností bývá spojována s úspěšností v jeho dalším životě. Lidé s neschopností osvojení si sociálních dovedností mohou být označovány za sociálně negramotné, či sociálně handicapované. Deficity sociální kompetence a jednotlivých sociálních dovedností bývají příčinou prohlubování rizikového chování (Oudová, 2007).

Matoušek (2016, s. 196) dodává, že soubor těchto dovedností je důležitý pro uplatnění lidí v současné společnosti, s čímž však mají někteří klienti sociálních služeb a také jedinci umístění v DD problémy. Proto je vzhledem k jejich limitům žádoucí záměrný nácvik těchto dovedností.

Záměrný, cílený a systematický nácvik sociálních dovedností již během života v DD by mohl být předpokladem k úspěšnému začlenění jedince do společnosti po jeho odchodu ze zařízení. Cílený nácvik dle Běhounkové (2011, s. 118) může nabývat forem specifické i nespecifické prevence rizikového chování. Úroveň zvládnutí sociální kompetence posiluje v jedincích self-efficacy a možnost participace na řešení situací ve svém vlastním životě s sebou přináší perspektivu do budoucnosti, při které jedinec získává sebedůvěru v mezilidských vztazích a ve zvládnutí stresových situací. Takovéto naučené chování přispívá ke

korekci stávajícího chování nebo přináší zcela novou zkušenost, což by mohlo přinést změnu postojů v pojetí sebe samého a své sociální situace s ohledem na život v DD a také po odchodu z něj. Z výzkumu Oudové (2007, s. 172) mj. vyplynulo, že adolescenti s vysokým skóre v oblasti sociálních dovedností mají významnější potřebu udržovat kladné emoční vztahy a jsou závislejší na sociální opoře při řešení problémů, na povzbuzování a kladném přijímání než adolescenti s nízkým skóre sociálních dovedností. Zároveň prožívají významně vyšší míru radosti ze života a jejich postoj k životu je pozitivnější než u adolescentů s nízkou mírou sociálních dovedností.

Výchovný proces v DD je pojímán jako celistvá sociální rehabilitace, jež je zaměřena mj. na podporu jedince k samostatnému životu, což implikuje osvojování různorodých klíčových kompetencí, včetně sociální kompetence. K rozvoji sociální kompetence v DD dochází jednak v neformální rovině (v přirozených situacích s potenciálem přenosu pozitivních zkušeností), jednak v intencionální, vědomé rovině (zejména prostřednictvím cílených programů, metod a technik, za podpory užívání získaných sociálních dovedností v každodenním životě).

V rámci edukační práce s jedinci v DD by se mohla strategie plánování tohoto nácviku opřít např. o koncept Delorsových cílů vzdělávání (1996), jelikož ty jsou odvozeny od cílů a potřeb společnosti (Vašutová, 2006, s. 5). Týkají se nejen institucionalizovaného vzdělávání ve školách, ale také rodinného, což koresponduje s posláním dětských domovů. V Delorsově zprávě (1996) jsou cíle vzdělávání deklarovány jako potřeba „učení se po celý život“, které je vyjádřeno jako „*vzdělávací kontinuum souběžné s životem a rozšířené tak, aby zabíralo celou společnost*“. Celoživotní učení by tak mělo být reakcí na potřebu vylepšení kapacity jedinců, rodin, pracovišť a komunit neustále se adaptovat a obnovovat v závislosti na změny ve společnosti a v povaze světa.

Delorsovy cíle by souběžně mohly být posíleny např. o koncept tzv. měkkých kompetencí (*soft skills*). Ty autoři Mühleisen a Oberhuber (2008, s. 13-14) definují jako míru schopností vypořádávání se s druhými lidmi, ale také se sebou samými. Autoři udávají, že dříve byly měkké kompetence součástí kompetence sociální. Zatímco sociální kompetence zahrnuje faktory jako spolupráce, komunikace, schopnost zvládnutí konfliktů atd., pojetím měkkých kompetencí se užívá zcela nový postoj k těmto jevům. Lidé, disponující těmito kompetencemi, jsou považováni za vysoce emocionálně inteligentní, jsou schopni empatie, komunikace na velmi dobré úrovni, a především vlastní sebereflexe. Dle MPSV (2017) jsou

nezbytné pro úspěšné fungování na trhu práce⁸⁰, což by pozitivní měrou mohlo napomoci k lepšímu profesnímu uplatnění jedinců po odchodu z DD (Štenclová, 2020).

Se zaměřením na intencionální posílení sociálních dovedností probíhá v zahraničí jejich nácvik ve velké míře prostřednictvím intervenčních programů, jejichž koncipování by dovolilo jejich využívání také v zařízeních institucionální výchovy. Jsou jimi např.: přípravný program rozvoje prosociálních dovedností (Goldstein, 1999); systém vyučování sociálních dovedností u dětí s poruchami chování a emocí (Lane, Gresham, O'Shaughnessy, 2002) či trénink sociálních dovedností (Spence, 2003).

V České republice jsou k nácviku sociálních dovedností potřebných pro samostatný život ve společnosti na intencionální úrovni využívány zejména programy a služby prezentované v podkapitolách 3.1 a 3.2.

Konkrétně lze k nácviku sociálních dovedností a osvojení sociální kompetence využít různorodou škálu metod. Jednou z nich může být využití principů skupinového psychodramatu, který autoři Dima a Bucuta (2020) aplikovali u mladých lidí v ústavní výchově, s cílem zkvalitnění procesu přípravy na přechod do dospělosti. Výzkum autorek byl založen na kvalitativní metodologii s využitím přístupů interpretativní fenomenologické analýzy. Výzkumný soubor tvořilo 6 žen z jednoho ústavního zařízení a 1 psychodramatista⁸¹. V rámci intervenčního programu skupinového psychodramatu se společně scházeli 1x týdně po dobu 2 hodin; celkem se jednalo o 10 setkání. Následně pomocí fenomenologických rozhovorů a na základě psychodramatických zpráv byla stanovena matice 4 témat: „počátky v programu“, „co mi v rámci programu nejvíce pomohlo“, „co mi připadalo nejtěžší“ a „já předtím, já teď“. Výsledky ukázaly, že ve vnímání informantek byly hlavními výhodami účasti v programu: rozvoj osobních sil (mluvení o životě, přijetí osobní historie, odvaha, sebeúcta, sebevyjádření) a mezilidských sil (důvěra, otevřenost, naslouchání, přijímání druhých, méně předsudků, schopnost spolupráce). Nejužitečnějšími technikami byly: hraní rolí, obrácení rolí, prázdná židle nebo zrcadlení. Výsledky naznačují, že tyto úspěchy jsou součástí

⁸⁰ Měkké kompetence mají průřezový charakter a jsou napříč profesními obory přenositelné a uplatnitelné. Vymezuje je 15 bodů, kdy každá kompetence disponuje svým obsahem, tedy popisem, co obnáší a úrovní, kterou jednotlivec v dané kompetenci dosahuje. Mezi měkké kompetence náleží: efektivní komunikace, kooperace, kreativita, flexibilita, uspokojování zákaznických potřeb, výkonost, samostatnost, plánování a organizování práce, celoživotní učení, aktivní přístup, zvládání zátěže, objeovávání a orientace v informacích, vedení lidí a ovlivňování ostatních (MPSV, 2017).

⁸¹ Respondentky byly ve věku 16 (2), 17 (1) a 18 (3) let. Pouze jedna byla umístěna do zařízení v 10 letech, všichni ostatní před dosažením věku 7 let. Psychodramatista, který skupinu řídil, je vyškolený profesionál se čtyřletou zkušeností s psychodramatem u mladých lidí i dospělých.

normativních rolí v rovině osobní, představující silné stránky jako součást identity člověka; a mezilidské silné stránky mladých lidí, kteří byli v dětství traumatizováni, což jim pomáhá znovu získat pocit mezilidské důvěry.

Stejně tak Remsová (in Remsová a Klapko, 2013, s. 117) vyzdvihují dramatickou metodu divadla utlačovaných jako způsob intervence v oblasti ústavní výchovy, která ape-luje na zapojení mladých lidí do přímé participace na svém vlastním osudu.

Kromě uvedených mohou být dalšími metodami k osvojování sociálních doved-ností např.: nácvik problémových situacích skrze modelové situace, expozice, terapeutické instrukce, koučování, pozitivní sociální zpevnování, zpětná vazba, brainstorming, skupinová práce, diskuzní skupiny, Balintovské skupiny, hraní her na rozvoj sociálních dovedností atp. (srov. Běhounková, 2011, s. 138-140; Hájková, Strnadová, 2010, s. 26-27).

Podle směrnice o náhradní péči o děti (OSN, 2009, s. 26) by zařízení měly po celou dobu života jedince v DD klást důraz na rozvoj soběstačnosti a připravovat je na začlenění do společnosti především osvojením si sociální kompetence prostřednictvím sociálních doved-ností a dovedností potřebných k samostatnému životu. Vysoká míra jejich osvojení je význam-ným prediktorem úspěšného začlenění do společnosti po odchodu z DD. K tomu se však váží osobnostní charakteristiky daných jedinců, a především stupeň zralosti spojený se sociální, praktickou či emoční inteligencí. Právě v těchto oblastech mají jedinci z DD výrazné deficity, oproti osobám vyrůstajících v běžných rodinách (viz oddíl 2.3). Z tohoto důvodu se jeví jako žádoucí využívat cílených postupů a metod pro posilování jejich sociálních dovedností během života v DD. Kontinuální zařazování těchto dovedností do edukační činnosti v DD by mohlo být ukotveno v metodických či jiných koncepčních dokumentech, dle kterých by se následně řídila jednotlivá zařízení při tvorbě svých ŠVP a následných PROD (viz podkapitola 1.3.1).

3.4 Soudobá výzkumná zjištění v oblasti začleňování jedinců z dětských domovů do společnosti

V následující části jsou, v tzv. mapujícím přehledu (Mareš, 2013), představena výz-kumná zjištění, s prioritním zaměřením na oblast přípravy k osamostatnění a začleňování je-dinců z DD do společnosti. S některými jsme se seznámili již v rámci výše uvedeného textu. Níže je přistoupeno k přehledové studii, jejíž účelem je sumarizace výzkumných soudobých

poznatků publikovaných v posledních letech. Zaměřili jsme se na výstupy z let 2017-2021⁸² dohledatelné v databázích EBSCO, ERIC a GOOGLE SCHOLAR. Do přehledu byly zařazeny výzkumy odpovídající předem stanoveným kritériím, kterými kromě uvedeného časového období jejich publikování, byla: kvalitativní i kvantitativní studie, které se prioritně zaměřovaly na výzkum ve sledované oblasti; autoři popisovali teoretická východiska, na jejichž základě bylo možné stanovit, že se soustředí na výzkum jedinců v zařízeních, jež odpovídají nastavení dětských domovů v ČR (u zahraničních studií); byl uveden úplný popis výzkumného vzorku; texty byly publikovány v českém, slovenském, polském nebo anglickém jazyce. Na základě klíčových sousloví: příprava na odchod z dětského domova; příprava na opustenie detského domova; przygotowanie do opuszczenia placówki opiekuńczej; care leavers; preparation for leasing residential care; bylo ve zmíněných databázích vyhledáno 4132 odkazů⁸³.

Dále byly texty protříděny, přičemž do výběru nebyly zařazeny studie duplicitní, či neodpovídající předem stanoveným kritériím. V procesu třídění a analýz jednotlivých studií byla patrná dominantní převaha těch, které se zaměřují na dobu po odchodu z DD. Malou existenci výzkumných šetření, která by zkoumala aspekty přípravy jedinců k odchodu z DD ještě v průběhu jejich života v nich, lze přisuzovat mj. tomu, že autoři demonstrují kvalitu připravenosti/nepřipravenosti právě na základě dat z již samostatných životů po osamostatnění, ve kterých se teprve možné deficity začnou objevovat.

Konečný seznam tak zahrnovalo 21 výběrových, reprezentativních publikovaných výstupů, z nichž každý byl podroben analýze. Ty jsou dle svého zacílení prezentovány ve dvou tematických okruzích. V prvním okruhu jsou seskupeny texty zaměřující se na zkoumání procesu doby před odchodem z DD, který se odráží také v přípravě na samostatný život. Po selekci těch, které nesplnily daná kritéria, se pracovalo pouze se 6 texty (tabulka č. 2). V druhém oddíle jsou obsaženy studie, zaměřující se na život jedinců po odchodu z DD (14 textů) a zároveň je do této skupiny zařazen také 1 longitudinální výzkum, zkoumající subjektivní názory mladých dospělých na odchod z DD. Ten se zaměřil na zjišťování jejich očekávání před odchodem a následnou konfrontaci s pocity v době samostatného života, přičemž se svým designem nejvíce podobá zaměření této disertační práce. Druhá skupina tak představuje 15 výzkumných šetření (tabulka č. 3). Data a informace z jednotlivých výzkumů jsou syntetizovaná a jejich podstatné výsledky jsou prezentovány dále v uvedeném textu.

⁸² Vzhledem k neustále probíhajícím transformacím zařízení ústavní výchovy napříč světem bylo přistoupeno k výběru co nejaktuálnějších výzkumných poznatků vztahující se k dané problematice.

⁸³ Data k 8. 2. 2021.

Mezi hlavní zjištění, vyplývající ze studií zaměřených na proces přípravy jedinců k odchodu ze zařízení ústavní výchovy a na faktory, které se v rámci jejich samostatného života vyskytují, lze řadit následující oblasti, které zároveň poukazují také na protektivní faktory, které by mohly přispět k úspěšnějšímu začleňování jedinců z DD do společnosti.

Osobní a sociální kapitál sehrává v celém procesu týkajícího se odchodů z ústavních zařízení (ať už v přípravné fázi, či po uskutečnění osamostatnění) zásadní úlohu. V rovině intrapersonální se jedná např. o motivaci jedince dále se vzdělávat, vyhledávat podporu např. v neziskových organizacích a jejich projektech, mít pozitivní zkušenosti s DD, či disponovat kvalitními osobními zdroji v podobě self-efficacy či resilience (Jarczok a kol., 2020; Tatsiopoulou a kol., 2020; Refaeli, Benbenishty a Zeira, 2019).

V současné době je **význam resilience** u jedinců v ústavních zařízeních hojně zkoumaným fenoménem. Vysoká míra resilience souvisí např. s lepší připraveností na odchod z DD, bývá spojena s pocity pohody a bezpečí a pozitivními očekáváními od budoucnosti, zatímco nízká resilience byla spojena s nepříjemnými pocity z opuštění DD, které zvyšují pravděpodobnost problémů mj. s duševním zdravím. Výsledky také naznačovaly silné spojení mezi resiliencí a všemi sociálními dovednostmi a většinou samoobslužných dovedností (Isakov a Hrnčic, 2021). Resilience se tak zdá být klíčová při snaze úspěšného začlenění do společnosti po odchodu z DD (Schofield, Larsson a Ward, 2017).

Mentorské vztahy; s resiliencí souvisí také zjištění týkající se mentorských vztahů a jejich vzájemného ovlivňování, zprostředkovaným pocity sounáležitosti. Tyto aspekty staví na vytvoření stabilního a bezpečného vztahu k jiné osobě, což predikuje úspěšnou integraci do společnosti po opuštění zařízení. Mentoři by se měli, kromě poskytování poradenské činnosti a pomoci při vyřizování nezbytných záležitostí, stát součástí života jedinců z DD především v podobě podpůrného subjektu, naslouchat jim a poskytovat náklonost. Mentoři mohou mít rovněž zvláštní vliv na posílení a podporu jedinců z DD aby dosáhli vysokoškolského vzdělání a pracovního uplatnění (Sulimani-Aidan a Tayri-Schwartz, 2021; Refaeli, 2019).

Sociální síť; mladým lidem v ústavních zařízeních chybí sociální síť a adekvátní podpora, apeluje se zejména na **nedostatečné uspokojení emocionálních potřeb** těchto osob, což by mohly posílit např. zmíněné mentorské programy (Isakov, Hrnčic, 2018; Sulimani-Aidan a Melkman, 2018) či tzv. peer programy⁸⁴ (Whitnash, 2017). Řada z nich nemá

⁸⁴ Programy realizované a vedené jedinci se zkušeností s DD.

vytvořeny rodinné vazby, vztahy jsou omezené a charakteristické neexistující podporou ať už během pobytu v DD a převážně po odchodu z něj (Sulimani-Aidan, 2019). Velmi přínosné vnímají jedinci v DD vztahy s vychovateli (Glynn a Mayock, 2018) a přáteli, případně s partnerem (Refaeli, Benbenishty a Zeira, 2019). Kvalita vztahů s životními partnery má zvláštní význam pro jejich subjektivní hodnocení kvality života. Nové sítě se dále objevují se založením rodiny (Campos, Goig a Cuenca, 2020).

V oblasti **sociálních dovedností** se ukazuje, že ty, které byly získány během pobytu v ústavním zařízení, se promítnou do samostatného života. Sociální dovednosti se tedy zdají být důležitým aspektem, který je třeba rozvíjet jak během života v ústavu, tak i po odchodu z něj, např. v rámci jiných podpůrných služeb. Pokud se dovednosti učí systematicky a v reálných kontextech, zdá se, že se zakoření v paměti mladého člověka a poskytují mu při opuštění DD nástroje, které mohou být výhodou při navigaci ve světě dospělých (Mmusi, Van Breda, 2017).

Kromě oblasti sociální kompetence je spojovatelem téměř všech studií napříč světem **výskyt problémů v oblasti ubytování**, velké deficity mívají jedinci ve **finanční přípravě** na samostatný život (Tatsiopoulou a kol., 2020; Gwenzi, 2018) či **v zaměstnání**. Přitom pracovní prostředí může pro jedince z DD nabízet celou řadu výhod, zejména projevy důvěry, uznání ale také v oblasti již zmíněné emoční podpory. V zaměstnání si mladí lidé zároveň rozšiřují své sociální sítě, které vedou k vytváření smysluplných a stabilních přátelských vztahů i mimo práci (Arnau-Sabatés a Gilligan, 2020).

V souvislosti s uvedenými problematickými oblastmi je stále upozorňováno na **nedostatečnou systémovou podporu**; potřeba programů poskytující prostor pro osvojení např. finanční gramotnost, nácviku pracovní agendy (pohovor, napsání životopisu atp.), posílení sociálních dovedností, podpora vzdělávání (Jarczok a kol., 2020; Ungureanu a Tomita, 2020; Mhongera, 2017; Whitnash, 2017).

Z tohoto vychází potřeba **zapojování jedinců z DD do aktivní participace** na procesu plánování jejich odchodu z DD (Bengtsson a kol., 2018; Mhongera, 2017). Účast na plánování opuštění DD může poskytnout vědomí, že mají život ve svých rukou a mohou tak více ovlivňovat dění ve svém životě po odchodu z DD (Glynn a Mayock, 2018). Toto zjištění výrazně koresponduje s významem výskytu self-efficacy v životě jedinců, jejíž benefity jsou blíže uvedeny v podk. 3.3.2.

S procesem plánování souvisí také **nedostatečné zkušenosti**; chybí systematický přístup k procesu plánování osamostatnění mladých lidí v ústavních zařízeních. Takové přípravy lze dosáhnout zkušenostmi z reálného života v DD (např. vařením jídel, nákupy aj.) a měla by také zahrnovat intervence týkající se rozvoje mezilidských vztahů (Refaeli, 2019).

Tyto osobnostní zdroje a existence formální i neformální podpory přispěly k životní spokojenosti jedinců po odchodu z DD (Refaeli, Benbenishty a Zeira, 2019). Zároveň se dále na kvalitě života podílela i celá řada faktorů v organizační kultuře ústavního zařízení jako např. poskytnutí prostoru pro nezávislé jednání, přijetí vstřícného přístupu k výchově v zařízení, který může nahradit rodičovskou lásku, podpora pozitivního myšlení, podpora lepších vztahů s původní rodinou, podpora plánování do budoucna, rozvoj vzájemné pomoci a podpory mezi dětmi v zařízení a podpora koníčků a způsobů vydělávání peněz, aby si mladí lidé mohli ještě během svého života v DD postupně „zařídít“ svůj vlastní život. Je také důležité, aby v zařízení nebyly rozlišovány etnické nebo rasové rozdíly a byly vytvořeny podmínky pro to, aby děti a mladí lidé mohli hovořit o svých problémech (Lukšík, Hargašová, 2018).

Název výzkumu	Autor, rok vydání a země realizace studie	Výzkumný cíl	Výzkumný vzorek	Použitá metodologie	Hlavní zjištění
Resilience mladých lidí v procesu přípravy na opuštění DD	Isakov a Hmič, 2021, Štolsko	Cílem je prozkoumat resilienci mladých lidí opouštějící systém alternativní péče (AP) v Štolsku a pochopit jejich vztah k připravenosti na osamostatnění. Výzkum má 3 cíle: (a) zkontrolovat stav resiliencí mladých lidí opouštějící AP v Štolsku, (b) zjistit vztah mezi resiliencí a typem umístění (pěstounská péče, příbuzenská péče, ústavní výchova) a (c) zkontrolovat vztah mezi resiliencí a připraveností na opuštění AP.	132 respondentů z toho 28 z ústavní výchovy, 77 z pěstounské péče a 27 z příbuzenské péče. Ø věk – 18 let. Ø délka umístění mimo rodinu – 7,8 let.	Kvantitativní: Modifikovaný dotazník zaměřený na faktory vztahující se k opuštění AP (OLACFY) (Burgund, 2018). Resilience byla měřena pomocí Resilience Scale, forma RS-14 od Wagnida a Young (1987).	Jedinci v zařízeních ústavní výchovy vykazují nižší míry resiliencí než ti z pěstounských péčí. Přesto však měly všechny 3 pozorované skupiny vysoké sebehodnocení vlastní resiliencí. Může to být důsledkem jejich životní strategie spojené s překonáním velkých stresů a traum, které obvykle během života zažívají. Jedním z nich je strach ze životních změn a nejistoty při odebrání z rodiny a umístění do náhradních forem péče, druhým odchod a osamostatnění. Výsledky potvrdily souvislost mezi resiliencí a většinou indikátorů připravenosti na opuštění péče. Resilience byla pozitivně spojena s pocitem podpory a bezpečí a pozitivním očekáváním od budoucnosti. Nižší resilience byla naopak spojena s nepřijímatelnými pocity z opuštěním náhradní péče. Vztah mezi resiliencí a strukturovanými aktivitami ve volném čase naznačuje důležitost dobrého řízení času pro posílení resiliencí a naopak. Výsledky také naznačovaly silné spojení mezi resiliencí a věrmi sociálními dovednostmi a většinou dovedností v sebeslužných činnostech. Výsledky naznačují význam systematického posilování resiliencí, protože by mohla být významným zdrojem pro řešení problémů, komunikaci a další sociální dovedností osob, které se chystají na přechod do samostatného života.
Role přirozeného mentoringu a pocitu souměřitelnosti při posilování resiliencí mladých lidí v ústavní výchově	Sulimani-Aidan a Tavri-Schwartz, 2021, Izrael	Prozkoumat mechanismus, který určuje, jak mentorské vztahy a pocit souměřitelnosti přispívají k životním dovednostem a pocítům naděje u mladých lidí v ústavní výchově.	166 adolescentů ve věku 16-19 let ze 3 hlavních typů umístění mimo domov v Izraeli (a) zařízení terapeutické rezidenční péče ekvivalentní zařízení ústavní výchovy v ČR – 83 respondentů, (b) vesnice pro mládež – 23 respondentů, (c) pěstounská péče – 60 respondentů. Ø délka umístění mimo rodinu – 4,5 roku. Do studie byli zařazeni jen ti, kdo měli v době studie mentora.	Kvantitativní: Resilience byla hodnocena pomocí 2 proměnných: životních dovedností (jako praktická/konkrétní doměna) a naděje (jako mentální/psychologická doměna). Dotazníky: Ansel-Cassy Life Skills Assessment (Fecora et al., 2003), upraveného pro izraelskou mládež (Benbenishty a Schiff, 2009) a 6tí dílna škála Dětská naděje Syndera et al. (1997). Vnímání funkce mentora byla měřena prostřednictvím Mentoringovy škály (Darling, Hamilton, Toyokawa a Matsuda, 2002), Mother/Father Peer Škály (Epstein, 1983) apod. Pocit příslušnosti mládeže k různým formám státní péče byl měřen pomocí 12tí položkové škály Sense of School Membership Scale (Goodenow, 1993).	Celkový model studie ukázal, že existence mentorských vztahů přispívá k lepší adaptaci na ústavní podmínky, vztahy s vystředivky a zaměstnanci což přispívá také k resiliencí. Souvislost mezi mentorskými vztahy a resiliencí mladých lidí v péči byla zprostředkována právě pocitem souměřitelnosti. Zmíněné aspekty pak posilují jejich stabilitu a předkládají úspěšnou integraci do společnosti po opuštění zařízení, jelikož jim tyto počty umožní snáze uplatnit své dovednosti, prozkoumat a naplňovat jejich budoucí možnosti a aspirace. Diskuze navrhuje zvážit tyto faktory jako nedílnou součást intervenčních programů pro mládež v kontextu ústavních zařízení. Důsledky pro praxi zdůrazňují důležitost zohlednění instrumentálních, mentálních a motivačních aspektů pro zvýšení resiliencí mladých lidí při jejich přechodu do dospělosti.
Zavádění psychodramatu do programů přípravy mladých lidí týkající se odchodu z ústavní péče	Dima a Bucuta, 2020, Rumunsko	Prozkoumat výhody programu skupinového psychodramatu zaměřeného na posílení postavení mladých lidí v ústavních zařízeních, který byl zaveden za účelem zlepšení procesu jejich přípravy na přechod do dospělosti.	Výzkumný soubor tvořilo 6 žen z jednoho ústavního zařízení a 1 psychodramatista. Respondentky byly ve věku 16 (2), 17 (1) a 18 (3) let. Pouze jedna byla umístěna do zařízení v 10 letech, všichni ostatní před dosažením věku 7 let. Psychodramatista, který skupinu řídil, je vysokoškolsky profesionál se čtyřletou zkušeností s psychodramatem u mladých lidí i dospělých.	Kvalitativní s využitím přístupů interpretativní fenomenologické analýzy.	Výsledky ukázaly, že ve vnímání informantek byly hlavními výhodami účasti v programu: rozvoj osobních sil (mluvení o životě, přijetí osobní historie, odvaha, sebeúcta, sebevzdělání) a mezilidských sil (důvěra, otevřenost, naslouchání, přijímání druhých, méně předsudků, schopnost spolupráce). Výsledky naznačují, že tyto úspěchy jsou součástí normativních rolí v rovině osobní, představující silné stránky jako součást identity člověka, a mezilidské silné stránky mladých lidí, kteří byli v dětství traumatizováni, což jim pomáhá znovu získat pocit mezilidské důvěry.

Tabulka č. 2 Přehledová studie výzkumů zaměřující se na dobu před odchodem z ústavních zařízení, část 1.

Zdroj: Autorka.

<p>Co teď? zkušenost s opuštěním ústavních zařízení ve čtyřech Evropských zemí</p>	<p>Ungureanu a Tomita, 2020, Rumunsko</p>	<p>Proznat, analyzovat a porozumět potřebám mladých lidí, kteří opouští ústavní zařízení a potřebám problémům, s nimiž se setkají v procesu přechodu do dospělosti. Rovněž analyzovat a popsat strategie v procesu sociální integrace za účelem vyřešení oblastí, ve kterých tyto potřeby stále nejsou uspokojeny.</p>	<p>390 mladých lidí ve věku 15-20 let.</p>	<p>Smišřený design, Dotazník vlastní konstrukce, rozhovory. Data byla shromážděna ze zemí: Albánie, Řecko, Portugalska a Rumunsko.</p>	<p>Většina respondentů odpověděla, že se po odchodu ze zařízení nejvíce obávají finančních problémů, problémů s ubytováním a změn v mezilidských vztazích, spojených s odchodem ze zařízení a vytvoření nového okruhu lidí. Autori upozorňují, že osoby, které opouštějí ústavní zařízení, musí dostávat specializované a specifické služby, aby byly lépe připraveny na vstup do dospělého a nezávislého života. Mezi tyto služby patří školení o konkrétních životních dovednostech, jako jsou finanční dovednosti, dovednosti najít a udržovat kvalitní ubytování a sociální dovednosti, které podporují zdravé vztahy s ostatními lidmi. Ukázalo se, že problémy s přechodem do samostatného života souvisí s osobními vlastnostmi (nebo zdrojů), jako je sebeúcta a vytrvalost. Pozitivní výsledky vyplývají z řady různých intervencí, např. mentorských projektů a strukturované individualizované podpory.</p>
<p>Příprava na osamostatnění mladých lidí z ústavní výchovy v Srbsku</p>	<p>Isakov a Hrnčić, 2018, Srbsko</p>	<p>Analýzovat připravenost na opuštění alternativní péče a zjistit, zda umístění v různých formách příbuzenské, péstounské nebo ústavní má vliv na úroveň připravenosti.</p>	<p>Kvantitativní část: 151 mladých lidí ve věku od 18 do 22 let z toho v ústavních zařízeních (80), péstounských rodinách (68) a příbuzenské péstounské péči (27). Vzorek pro kvalitativní studii sestává z dobrovolně přihlášených z kvantitativní části, přičemž jej tvořilo 26 účastníků z péstounské nebo příbuzenské péče (8 dívek a 8 chlapců) a 10 z ústavní výchovy (3 dívky a 7 chlapců). Fokální skupiny měly v průměru 5 účastníků.</p>	<p>Smišřený design, dotazníky vlastní konstrukce, focus groups.</p>	<p>Výsledky poukázaly na situaci, kdy mladí lidé v rodinné formě péče měli ve většině případů zavedenou systémovou podporu od jejich pečovateli, adolescenti v ústavní péči měli výrazně menší sociální podporu, což je motivovalo k tomu, aby se více snažili dosahnout úspěchu, což jim ale mnohdy způsobovalo stres, který zhoršoval jejich schopnost zvládat obtížné situace. Tento výzkum ukázal, že pro mnoho mladých lidí v ústavní péči chybí podpora a zkušenosti v oblasti jejich připravenosti na osamostatnění a naznačuje, že chybí systematický přístup k procesu plánování osamostatnění mladých lidí v ústavních zařízeních.</p>
<p>Příprava na úspěšný přechod do společnosti z ústavní výchovy v Zimbabwe: perspektivy dospívajících dívek a jejich potřeby</p>	<p>Mhongerera, 2017, Jižní Afrika</p>	<p>Prozkoumání perspektiv týkající se přechodu do samostatného života v kontextu nastavení podpůrných programů zaměřených na osvojení strategií vedoucích k zajišťování žádoucích potřeb.</p>	<p>32 dospívajících dívek ze dvou organizací. První skupinu (16 respondentek) tvořily dívky ve věku 15-18 let, druhou skupinu dívky, které již opouštěly ústavní zařízení, ve věku 18-21 let a na přípravu na odchod se dívaly retrospektivně.</p>	<p>Kvalitativní, polostrukturované rozhovory, focus groups.</p>	<p>Zjištění naznačují, že dospívající dívky spojují úspěšné přechody do samostatného života se sociálním, ekonomickým a emocionálním blahobytím. Potřebují tedy programy, které poskytují advokační dovednosti, budování vztahů, podporu veštváření, ubytování, finanční podporu, pracovní příležitosti, sledování rodiny a následnou péči o řešení chudoby a dalších sociálně zranitelných oblastí po opuštění zařízení. Studie dospěla k závěru, že dospívající dívky jsou aktivními účastnicemi v rozvoji soběpřípravní formulovat své názory a vývojové potřeby. Výzkumník tedy doporučuje jejich zvýšenou účast na plánování a programování přechodu.</p>

Tabulka č. 2 Přehledová studie výzkumů zaměřující se na dobu před odchodem z ústavních zařízení, část 2.
Zdroj: Autorka.

Název výzkumu	Autor, rok vydání a země realizace studie	Výzkumný cíl, výzkumné otázky	Výzkumný vzorek	Použitá metodologie	Hlavní zjištění
Podpora na pracovišti: Jak mohou být vztahy s šéfy a spolupracovníky prospěšné pro osoby, které opustily DD	Arnaud-Sabatés a Gilligan, 2020, Katalánsko, Irsko	Zjistit, jestli mohou být vztahy na pracovišti důležitým zdrojem podpory pro mladé lidi se zkušenostmi s ústavní výchovou a s čím jim tato podpora může napomoci.	22 lidí po odchodu z DD (10 z Irska, 12 z Katalánska). Podmínky: mít více než 2 roky zkušenosti s umístěním v ústavní výchově, mít minimálně 25 let a mít značné pracovní zkušenosti (minimálně dva roky)	Kvalitativní; hloubkové polostrukturované rozhovory	Získaná podpora zahrnovala projevenou důvěru, uznání a mentorování. Účastníci rovněž uvedli, že zaměstnavatelé a spolupracovníci byli velmi nápomocni, a to nejen z hlediska pracovních záležitostí, ale také poskytováním emoční a osobní podpory a v mnoha případech tím, že mladým lidem nabízejí příležitost k vytváření smysluplných a stabilních přátelských vztahů i mimo práci. Tento dokument zdůrazňuje, jak může být pracoviště potenciálním (a do značné míry neuznaným) zdrojem sociální podpory pro mladé lidi se zkušenostmi s ústavní výchovou.
Potřeby jedinců po odchodu z DD a jejich přístupnost: Zjištění z prvního rozsáhlého projektu ve Švýcarsku	Jarczak a kol., 2020, Švýcarsko	Tato studie zkoumala trajektorie a vřímavosti lidí opouštějící ústavní zařízení v plném věku prvního švýcarského velkého programu následné péče, založeném na koučování a podporě těmito jedinci. Nejúčelnější bylo zaměřit se na zjištění, zda by pilotní projekt schopen oslovit a podpořit jedince po odchodu z DD, kteří byli nejvíce v nouzi. Hlavní cíl byl proto rozdělen do dvou analytických stop: V první stopě byl porovnávána kontaktnost jedinců, kteří z DD odešli předčasně a program tak nemohli sami kontaktovat. Druhá stopa doplnila analýzu porovnáním mladých lidí, kteří uvedli potřebu podpory, s mladými lidmi, kteří nenahlašili žádnou potřebu podpory, pokud jde o kvalitu života.	V první stopě 459 lidí, kteří opustili DD bez kontaktování programu a které se realizatorů snažili kontaktovat sami. Druhá stopa zahrnovala 235 úspěšně kontaktovaných jedinců po odchodu z DD, z toho 80 jich požádalo o podporu ve formě koučování, a věk 18,6 let. Bezprostředně před opuštěním DD byli mladí lidé dotázáni, zda souhlasí s pravidelným telefonickým kontaktem po odchodu, kdy první následný telefonický kontakt byl naplánován na půl roku po opuštění DD	Kvalitativní; Telefonické rozhovory, čtyři v pravidelných intervalech 6 měsíců.	Důsledkem pro praxi v institucích je, že by bylo důležité prověřit mladé lidi z hlediska rizikových faktorů nekontaktnosti a důležitější seznámit mladé lidi v DD s programy následné podpory ještě před jejich opuštěním. Předběžná zjištění o spokojenosti s koučovacím relacemi nabízenými programem jsou velmi pozitivní. Porovnávání bylo osoby, které o podporu požádaly a využily služeb kouče a které ne. Kvalita života koučovaných osob byla ve většině oblastí výrazně nižší než u druhé skupiny. Další analýzy odhalily, že negativní hodnocení pro kvalitu života ve finanční oblasti podporuje skutečnost, že koučované osoby byly výrazně častěji zadluženy. Další analýzy odpovědí odhalily, že zhruba čtvrtina jedinců ze skupiny, která podporu odmítla, měla také nějaké dluhy. Většina z nich však zmínila, že chtějí řešit své problémy sami. Předpokládá se již více spolehlaví na zavedení sociální sítě. Seběhodnocení kvality života se výrazně lišilo z hodnocení vychovatelů zejména pro skupinu, která odmítla nabízené koučování. Vlastní hodnocení kvality života pro tuto skupinu bylo výrazně pozitivnější než hodnocení jejich bývalých vychovatelů
Kvalitativní studie zkušeností během umístění v ústavní výchově a dlouhodobý dopad tohoto pobytu: Úlože od dospělých jedinců z Řecka	Tatsiopoulou a kol., 2020, Řecko	Poskytnout porozumění minulým i současným zkušenostem jednotlivců, kteří v dětství nebo dospívání pobývali v ústavním zařízení, a přispět tak ke studiu dlouhodobého dopadu ústavní péče na dospělé život.	15 lidí (13 žen a 2 muži) ve věku od 20-79 let, o věk 49,5 let. Při umístění do instituce byli účastníci mezi 2,5 a 12 lety (o = 7 let). Většina účastníků zažila jedno až dvě umístění, s výjimkou dvou účastníků, kteří zažili tři a pět umístění.	Kvalitativní; hloubkové rozhovory a tematická analýza	Srovnání mezi třemi kohortami odhalilo podobnosti i důležité rozdíly během pobytu v DD a v dospělosti. Formované faktory dynamiky proletérských osobních a sociálněekonomických faktorů. Přestože jsou celkové zkušenosti účastníků a hodnocení fyzického prostředí instituce a plnění jejich základních potřeb během pobytu většinou pozitivní, jejich hodnocení pobytu se výrazně liší. Účastníci z prvního dvou kohort byli umístěni buď v období věky, nebo v prodlouženém období. Četli estrémi chudobě nebo přišli o rodné zázemí (pozitivní aspekty svých zkušeností s DD) (ubytování, výživa, základní vzdělání) a bagatelizují negativní aspekty (odpojení rodiny, vzdělání vztahy s personálem). Naopak účastníci 3. kohorty zachovávali kritičtější přístup a zdůrazňují skutečnost, že jejich emoční potřeby nebyly dostatečně brány v úvahu. Je třeba mít na paměti, že účastníci 3. kohorty byli do ústavu umístěni koncem 90. let. Pocházeli většinou z etnicky rozmanitých ústavních jednotek, které bojovaly s namáhavými psychosociálními problémy, přičemž hlavními důvody umístění nebyla jen chudoba, ale vážné zanedbávání a fyzické, psychologické nebo sexuální zneužívání. Přechod z ústavní péče do samostatného života byl krajně pro většinu účastníků. Přechod byl obzvláště obtížný pro účastníky v 1. a 2. kohortě, protože nebyla stále zajištěna praktická zábrana podpory. Také účastníci ze 3. kohorty ale zdůrazňovali absence sociálních vazeb, solidarity a podpory rodiny a měli finanční potíže.

Tabulka č. 3 Přehledová studie výzkumů zaměřující se na dobu po odchodu z ústavních zařízení, část 1.
Zdroj: Autorka.

<p>Relevance sítě sociální podpory pro emancipaci mladých dospělých opouštějících zařízení ústavní výchovy</p>	<p>Campos, Golig a Cuenca, 2020, Španělsko</p>	<p>Cílem bylo prozkoumat faktor podpory v procesu sociálního začleňování mladého člověka s cílem znát vnímání těchto nově emancipovaných mladých lidí o jejich sociální situaci a důležitostech, které přikládají zavedeným sociálním sítím.</p>	<p>Studie se zúčastnilo 64 mladých dospělých ve věku od 18 do 19 let, z nich 45 vyplnilo dotazník uspokojivě, míra odpovědí 70,3%.</p>	<p>Kvantitativní: Dotazník vlivnosti konstrukce (ověřené a uzavřené otázky distribuované v osmi dimenzích: bydlení a ubytování, rodinné sociální a afektivní vztahy, zdraví, školení, pracovní integrace a ekonomická správa a život v DD).</p>	<p>Bylo zjištěno, že významné sociální sítě souvisí s dětským domovem a jeho pracovníky či jinými dětmi. Dále jsou tvořeny přáteli ze sousedství a ze škol; existují některé případy sociální izolace. Pokud jde o sociální podporu, kterou identifikují jedinci z DD, jako velmi přímou vnímají pomoc vychovatelů a přátel, v menší míře i rodiny, jejíž podpora je převážně materiální, a partnera, přičemž poslední dva jmenované jsou označovány jako nestabilní zdroje pomoci. Nové sítě se dále objevují s vytvořením nové rodiny prostřednictvím mateřství, bylo ale prokázáno, že to mnohem více narušuje jejich autonomii než ji usnadňuje. Kvalita vztahů s životními partnery má zvláštní význam pro jejich subjektivní hodnocení blahobytu.</p>
<p>Kvalitativní průzkum o existenci podpůrných osob v životech nově vznikajících dospělých, kteří opustili ústavní zařízení, ve srovnání s jejich vstevníky, kteří nebyli umístěni v ústavních zařízeních</p>	<p>Sulimani-Aidan, 2019, Izrael</p>	<p>Cílem bylo prozkoumat neformální a formální sociální sítě osob opouštějících ústavní zařízení ve srovnání s jejich vstevníky, kteří nejsou z ústavních zařízení, během rozvíjející se dospělosti.</p>	<p>16 jedinců z ústavních zařízení, kteří opustili ústavní zařízení před 1-6 lety a 16 jedinců z rodinného prostředí; věk 18-25 let</p>	<p>Kvalitativní; polostrukturované rozhovory</p>	<p>Všichni mladí dospělí, kteří neopouštějí ústavní zařízení, uvádějí své rodiče jako své hlavní zdroje emocionální i materiální podpory a vedení. Zjištění rovněž posilují předpoklad teorie, že ohrožení mladí dospělí jako jsou ti z ústavních zařízení, se nemožno během přechodu do dospělosti opírat o podporu svých rodin. Ačkoli většina z nich přemýšlela zejména o svých rodinách a rodičích, jako o jejich sociální podpoře po odchodu z DD, když byli dotázáni na podporu ze strany rodin během jejich života v DD, jejich popisy těchto vztahů se z různých důvodů ukázaly omezené a odkazovaly na neexistující podporu. Jedním z doporučení studie je proaktivně propojit mladé dospělé z ústavů s novými podpůrnými osobami, jako jsou profesionálové nebo mentoři, tím, že jim budou nabídnuty mentorské programy s vědomím instrumentálních a vývojových úkolů vznikajících dospělosti.</p>
<p>Vzory trestné činnosti mezi osobami, které opustily ústavní zařízení v Jihoafrické Republice</p>	<p>Van Breda, 2020, Jihoafrická Republika</p>	<p>Cílem je prozkoumat vzorce trestné činnosti u osob, které opustily ústavní zařízení Jižní Afriky. Očekává se, že výzkum bude generovat pohledy na rozsah a vzorce trestné činnosti v průběhu časového horizontu.</p>	<p>51 účastníků ve věku 17-19 let (v době počátku studie), účastníci pět let, měli dva rozhovory (17 z nich), 18 mělo tři, pět účastníků mělo čtyři a 11 pět rozhovorů. Vzorek tvořili převážně muži (44 z 51), o věk umístění do zařízení byl 12 let.</p>	<p>Na základě získaných informací byly vytvořeny 3 skupiny: „bez trestné činnosti“ (73%), „náhodné trestné činy“ (9%) a „pravidelné trestné činy“ (18%). Nižší úroveň trestné činnosti v prvních 5 letech po opuštění ústavních zařízení představuje kontrast oproti zjištění šetření z Evropy, USA, či Austrálie.</p>	<p>Na základě získaných informací byly vytvořeny 3 skupiny: „bez trestné činnosti“ (73%), „náhodné trestné činy“ (9%) a „pravidelné trestné činy“ (18%). Nižší úroveň trestné činnosti v prvních 5 letech po opuštění ústavních zařízení představuje kontrast oproti zjištění šetření z Evropy, USA, či Austrálie.</p>
<p>Prediktory životní spokojenosti u jedinců opouštějících DD: Smišený design longitudinální studie</p>	<p>Refaeli, Benbenishty a Zeira, 2019, Izrael</p>	<p>Studie zkoumala, zda se mění spokojenost se životem mezi prvním až čtvrtým rokem po opuštění DD. Poté je cílem testování modelu předpovídající životní spokojenosti na základě jejich osobních zdrojů (sebeúcty a self-efficacy) a formální a neformální podpory v několika časových bodech. A konečně, studie zkoumá životní příležitosti jedinců z DD, aby se lépe pochopily jejich pohledy na život a faktory ovlivňující jejich životní spokojenost</p>	<p>222 mladých lidí, kteří byli dotazováni ve třech časových úsecích na pokraj opuštění DD, o rok později a čtyři roky po opuštění DD (kvantitativní část).</p>	<p>Longitudinální; Kvantitativní – dotazníky: Životní spokojenost - Izraelská verze (Ullman & Tatar, 2001). Studentova škála životní spokojenosti (SLSS; Huebner, 1991). Rosenbergova škála sebehodnocení, dotazník self-efficacy; pomoci kratší verze dotazníku vztahů s otce a matkou (RFIMC; Mlayseless & Hai, 1998) a Studie lékařských výsledků (IMOS; Sherbourne & Stewart, 1991). Kvalitativní – narativní rozhovory.</p>	<p>Obě metody ukázaly, že osobní zdroje a existence formální i neformální podpory přispěly k životní spokojenosti. Kvalitativní zjištění zdůraznila složitost vztahů osob, které opustily DD, s jejich biologickými rodinami. Rozhovory rovněž prokázaly potenciální přínos jiných typů podpory včetně sourozeneckých a romantických vztahů a stabilní formální podpora ze strany vychovatelů a jiných lidí z DD. Zjištění naznačují, že aby se zlepšila životní spokojenost jedinců po odchodu z DD, měly by se intervence odborníků zaměřit na posílení jejich schopnosti zlepšit jejich osobní zdroje. Důraz by měl být kladen také na systematickou práci s původní rodinou.</p>

Tabulka č. 3 Přehledová studie výzkumů zaměřující se na dobu po odchodu z ústavních zařízení, část 2.
Zdroj: Autorka.

<p>Potřeba a dostupnost podpory mezi jedinci odcházajícími z ústavnicí zařízení: Smíšený design studie</p>	<p>Refaeli, 2019, Izrael</p>	<p>Nejprve se tato studie zaměřila na vykreslení potřeb ohledně podpory osob, které opouštějí ústavnicí zařízení, v různých oblastech života. Dále byla za použití návrhu smíšených metod zkoumána dostupnost různých zdrojů formální a neformální podpory. A v neposlední řadě se zkoumalo, zda se dostupnost neformální podpory (a zejména rodičovských vztahů) mezi dobou před opuštěním a po osamostatnění, změnila</p>	<p>Celkem na otázku odpovědělo 276 účastníků. O rok později byly telefonické rozhovory provedeny u 234 z těchto účastníků. V tomto časovém bodě nebyl asi dvé třetiny účastníků vojenskou nebo občanskou službu (v Izraeli) je vojenská služba povinná pro všechny občany ve věku 18 let a trvá 3 roky pro muže a 2 roky pro ženy). 149 z 3 roky později byly provedeny rozhovory s 222 účastníky (80,4% míra odezvy originálního vzorku). V poslední vlně všichni účastníci ukončili svoji vojenskou službu.</p>	<p>Smíšený design; Longitudinální; 3 vlny (4 roky); Kvalitativní a kvantitativní údaje byly shromážděny současně a měly stejný status, zastoupen podle modelu QUAN + QUAL</p>	<p>Mezi hlavní zjištění se řadí: dominantní potřeba v emoční oblasti, spíše než potřeba vedení ve smyslu pomoci se zajištěním ubytování, práce apod. Podobně, pokud jde o povinnosti mentora, je žádoucí právě poskytování náklonnosti a podpory, kromě instrumentálních a poradenských činností. Integrace těchto údajů ukazuje, že stabilita vztahů s vlnou osobou (mentorem), může významně pomoci jedincům z DD zvládnout jejich mnohonásobné životní požadavky a překážky. Mentori mohou mít rovněž zvláštní vliv na posílení a podporu jedinců z DD aby dosáhli vysokoškolského vzdělání. Zjištění navíc přispívají ke znalosti o vztazích mezi osobami, a jejich rodiči, kvantitativní údaje naznačují, že obě v těchto vztazích se snižují 4 roky po ukončení péče, zatímco kvalitativní údaje naznačují, že tyto změny vyplývají hlavně z dozrávání osob opouštějících DD, spíše než ze změnou chování jejich rodičů. Zvládnutí je potřeba cílené přípravy na samostatný život. Takové přípravy lze dosáhnout zkušenostmi z reálného života v DD (např. vařením jídel, nákupy aj.) a měla by také zahrnovat intervence týkající se rozvoje mezilidských vztahů.</p>
<p>„Za rok jsem se tolik změnil“: jedinci po odchodu z DD: pohledy na proces plánování následné péče</p>	<p>Glynn a Mayoock, 2018, Irsko</p>	<p>Tato práce zkoumá zkušenosti mladých lidí s procesem plánování opouštění DD.</p>	<p>16 účastníků, kteří byli ve státní péči minimálně rok před rozhovorem a opouštěli zařízení v 18ti letech.</p>	<p>Kvalitativní; Longitudinální – 3 hloubkové rozhovory s odstupem 6ti měsíci.</p>	<p>Prezentovaná zjištění poskytují cenné vhledy do složitosti okolností ohledně účasti mladých lidí v procesu plánování opouštění DD. Urovňné zapojení v plánování se lišilo a bylo formováno řadou faktorů, včetně vnímané podpory okolí v okamžiku opuštění DD, jejich zkušenosti z DD a jejich očekávání od služeb následné péče a podpory. Zdálo se, že roli hraje také vnímaná kvalita interakcí mladých lidí s jejich vychovateli, stejně jako hodnota informací, které jim byly sděleny, a na důležitosti programů, projektů a stření, které absolvovávají před odchodem z DD. Účast na plánování opouštění DD poskytuje některým pocit hrdosti a měli pocit, že mají celý proces ve svých rukou. Obecně však bylo plánování formováno spíše jako jednorázová událost než proces.</p>
<p>Dopad kultury v ústavnicích zařízení na kvalitu života jedinců po jejich odchodu</p>	<p>Lukšik, Hargašová, 2018, Slovensko</p>	<p>Cílem bylo zjistit kvalitu života po odchodu ze zařízení ústavnicí výchovy a jak souvisí s kulturou daného zařízení, do kterého byli umístění. Výzkum měl 3 fáze: nejprve byla zkoumána organizační kultura 8 zařízení ústavnicí péče. Poté kvalita života jedinců po odchodu z těchto zařízení, a nakonec organizační kultura ústavnicí zařízení, jejichž absolventi měli vyšší kvalitu života.</p>	<p>39 jedinců, 1-2 roky po odchodu ze zařízení; 9 ředitelů nebo jejich zástupců, 14 vychovatelů, 5 sociálních pracovníků, 6 psychologů, a 2 učitelé.</p>	<p>Smíšený design; Organizační kultura: pozorování, rozhovor, dotazník; Kvalita života: individuální rozhovory, skupinové diskuze</p>	<p>Výsledky ukazují, že ke kvalitě života jedinců po odchodu z ústavnicí zařízení může přispět celá řada faktorů v organizační kultuře zařízení. Je důležité, aby byl kladen důraz na: ukončení vzdělávání, poskytnutí prostoru pro nezávislé jednání, přijetí všříčného přístupu k výchově v zařízení, který může nahradit rodičovskou lásku, podpora pozitivního myšlení, podpora lepších vztahů s původní rodinou, podpora silných sociálních vazeb, podpora plánování do budoucna, rozvíjení vzájemné pomoci a podpory mezi dětmi v zařízení a podpora koničků a zálib, vydáváním peněz, aby si mladí lidé mohli ještě během svého života v DD postupně „zařídit“ svůj vlastní život. Je také důležité, aby v zařízení nebyly rozlišovány etnické nebo rasové rozdíly a aby byly vytvořeny podmínky pro to, aby děti a mladí lidé mohli hovořit o svých problémech. Je také důležité zajistit, aby zařízení mělo vhodné materiální podmínky a aby každý respektoval pravidla.</p>
<p>Přechod od ústavnicí péče k dospělosti a nezávislosti: perspektiva profesionála v oblasti sociálních služeb a ústavnicí péče v Harare, Zimbabwe</p>	<p>Gwenzi, 2018, Čína</p>	<p>Cílem je hlubší vlně do procesu přechodu od pobytu v ústavnicí zařízení do dospělosti.</p>	<p>18 pracovníků ze čtyř náhodně vybraných zařízení ústavnicí výchovy pro děti a mládež.</p>	<p>Kvalitativní; polostrukturované rozhovory.</p>	<p>O situaci dětí žijících v ústavcích v Zimbabwe a v celé subsaharské Africe zůstávají omezené znalosti, s méně zdokumentovanými studii. Tato studie se snaží doplnit znalosti základnu v této oblasti. Podobně jako zjištění jiných studií o opuštění ústavnicí zařízení, tato studie zjistila, že opuštění státní péče v Zimbabwe je pro jedince výzrou. Chybí jim informace připravit na samostatný život i přiležitosti k zaměstnání a opouštějící péči v zimbabwských ústavcích (v současnosti neče uvést přesné údaje) mohou přispět k lepšímu poskytování služeb této skupině. Studie poukázala také na potřebu, aby povědomí komunity lépe přijímalo ofiive institucionalizované mládež lidí a umožnilo jim plně se znovu začlenit do společnosti.</p>

Tabulka č. 3 Přehledová studie výzkumů zaměřující se na dobu po odchodu z ústavnicí zařízení, část 3.

Zdroj: Autorka.

<p>Budoucí očekávání mladých lidí opouštějících péči o mládež ve Flandrech: role osobního a sociálního kapitálu při řešení očekávaných výzev</p>	<p>Bengtsson a kol., 2018, Švédsko</p>	<p>Studium subjektivních očekávání mladých lidí, kteří brzy odejdou z ústavního zařízení, o jejich budoucnosti při přechodu do samostatné dospělosti. Jak, i když jsou stále v péči, vyjadřují svo očekávání tohoto přechodu a jak se mění tato očekávání, když podnikají první krok k samostatnému životu.</p>	<p>15 jedinců ve věku 16-21 let, 6-9 měsíců po opuštění ústavního zařízení.</p>	<p>Očekávání byla závislá na časovém horizontu, přičemž byl patrný rozdíl mezi krátkodobými a dlouhodobými očekáváními mladých informantů. Jejich krátkodobá očekávání spočívala v obavách souvisejících s jejich blízkím se propuštěním a s řešením problém každodenního života pro propuštění z péče. Z dlouhodobého hlediska byla zjištěna optimistická očekávání od budoucnosti v podobě stanovení budoucích očekávání. Ukazují, že mladí lidé, i ve zranitelných situacích v sociální péči, sledují bezpečného životního stylu týkajícího se stabilního zaměstnání, vlastního bydlení a vlastní rodiny.</p>
<p>Riziko a resilience při přechodu do dospělosti z pohledu osob opouštějících ústavní zařízení a pracovníků, kteří jim s tímto přechodem pomáhají</p>	<p>Sulimani-Aidan a Melkman, 2018, Izrael, Anglie</p>	<p>Prozkoumat perspektivy jedinců odcházejících z DD a pracovníků, kteří s nimi pracují. Zaměřují se na dva aspekty: 1) výzvy a boje, kterým čelí jedinci před i po odchodu z DD; 2) aktiva a zdroje, které mají a potřebují, aby se s výzvy a boji mohli za pomoci nich úspěšně vyrovnat v období osamostatnění. Cílem je integrovat informace a na jejich základě posílit služby následné podpory a přístupy k těmto jedincům.</p>	<p>25 jedinců po odchodu z DD ve věku 18-25 let, kteří strávili v ústavním zařízení alespoň 2 roky. 25 pracovníků, kteří jim po opuštění DD pomáhali (pracovníci v sociálních službách, mentoři apod.).</p>	<p>Zjištění odhalila několik společných pohledů obou skupin, pokud jde o výzvy a výhody v tomto období, včetně: ekonomických potíží a omezené podpory ze strany biologických rodin jako boje a podpory profesionálních vztahů jako výhody. Zatímco pracovníci se zaměřili na nízké povědomí jedinců z DD o svých právech ve smyslu výzvy, osoby z DD zdůraznily své slabé sociální vazby a osamělost jako svou hlavní výzvu. Byly zdůrazněny důležitosti emoční podpory a smysluplné role profesionálních vztahů při přechodu do dospělosti.</p>
<p>Přenos sociálních dovedností mužů z ústavních zařízení do samostatného života v Jižní Africe</p>	<p>Mmusi a Van Breda, 2017, Jihoafrická republika</p>	<p>Cílem je zjistit přenos sociálních dovedností mužů opouštějících ústavní zařízení v Jižní Africe. Výzkumné okruhy byly stanoveny následovně: 1. Deset dovedností, které se učili v ústavním zařízení a pamatují si je; 2. Dovednosti, které si nejlépe pamatují a použili je v dospělosti; 3. Dovednosti, které si pamatují, ale nevyužívají je v dospělém životě.</p>	<p>10 mužů ve věku 20-24 let, kteří byli umístěni v ústavu po dobu nejméně 2 let a odešli z něj před 2-5 lety.</p>	<p>Tato studie naznačuje, že sociální dovednosti získané během pobytu v ústavním zařízení, se promítají do samostatného života. Změna kontextu (z ústavu do světa dospělých) však často negativně ovlivňuje použitelnost těchto dovedností v praxi. Ti, kdo opouštějí zařízení, mohou zapomenout použít tyto dovednosti nebo zjistit, že některé situace se stanou příliš rychle na to, aby mohli přemýšlet o použití dovednosti (souvisí s nedostatečným upevněním dovednosti). Krize však vytvářejí příležitost k zamýšlení a v těchto okamžicích se dovednosti získané během pobytu v ústavním zařízení zdají být obnoveny a využity. Sociální dovednosti se tedy zdají být důležitým aspektem, který je třeba rozvíjet jak během života v ústavu, tak i po odchodu z něj, např. v rámci jiných podpůrných služeb. Pokud se dovednosti učí systematicky a v reálných kontextech, zdá se, že se zakoření v paměti mladého člověka a poskytují mu při opuštění DD nástroje, které mohou být výhodou při navigaci ve světě dospělých.</p>
<p>Riziko, resilience a konstrukce identity v životních příbězích mladých lidí opouštějících ústavní zařízení</p>	<p>Schofield, Larsson a Ward, 2017, Velká Británie</p>	<p>Studie zahrnovala zkoumání zkušenosti mladých lidí s přechodem do dospělosti z dětských domovů do organizací provozovaných dobrovolným sektorem.</p>	<p>20 lidí ve věku 17-20 let (13 mužů, 7 žen), kteří opustili dětské domovy malého rozsahu (4-5 míst) a byli v nich umístěni přibližně 3-7 let.</p>	<p>Vzhledem k tomu, že rozhovory byly analyzovány na základě toho, jak účastníci v průběhu času sami sebe vnímali, odrážel se rozhovorový rozsah a typ pohybu a změn. Z údajů bylo identifikována typologie jedinců, korespondující se Steenovou (2008, s. 76) jako práce. Další charakteristiky prokazovaly důležitá rozdíly ve vnímání svých životů v dospělosti a když byli malé děti. Vnímání a kontinuita nebo změna těchto vnímání v průběhu času by mohly odrážet dosaženou odolnost nebo nevyřešená traumata. Klíčem k úspěšným budoucím obratům byly čtyři interující faktory: všechny spojené s odolností: kvalita vztahů, self-efficacy, aktivita - jak popsal mladí lidé jejich zapojení do vzdělávání, činnosti a světa práce a soudržnost - zda příběhy dávaly smysl a naznačovaly, že minulé zkušenosti byly zpracovány kognitivně a negativní pocity byly do určité míry vyřešeny. Tyto příběhy odhalily důležitost rozvíjení vztahů s pečovatelstvími, rodiny a také roli podpory po opuštění ústavní výchovy, když jim pracovníci v době přechodu pomohli jít dál, ale zároveň zůstali ve spojení. Studie zdůraznila, jak ti, kdo opouštějí ústavní zařízení a mají zkušenosti s nečistým rodinným prostředím, přispívají svým zkušenostem velmi odlišné významy, což ovlivňuje konstrukci identity, odolnost a potřebu podpory.</p>

Tabulka č. 3 Přehledová studie výzkumů zaměřující se na dobu po odchodu z ústavních zařízení + 1 z výraznějších studií zaměřující se na dobu před

i po odchodu z DD, část 4.

Zdroj: Autorka.

Přesto, že se v zahraničí problematikou opouštění ústavních zařízení zabývá četnější skupina autorů, než je tomu v našem prostředí, je třeba zdůraznit odlišnosti zahraničních systémů ústavní výchovy od těch, které jsou nastaveny v České republice. I přes tyto kulturní, sociální či ekonomické nuance je možné i na mezinárodní výzkumné úrovni nalézat stejné či obdobné problémy, se kterými se adolescenti a mladí dospělí, v souvislosti s přípravou na osamostatnění a odchodem z DD, potýkají.

Zmiňované výzkumné studie poukazují na řadu faktorů, které adolescentům komplikují vstup do samostatného života. Většina výzkumů vychází ze zkoumání situace adolescentů po odchodu z DD. Zhodnocení situace adolescentů a jejich schopnosti začlenit se do běžného života vede k vytváření nejrůznějších projektů, které jsou směřované přímo na pomoc této cílové skupině. Uvedená pomoc je pro jedince se zkušeností s pobytem v DD jistě užitečná. Otázkou však zůstává, zda by nebylo vhodnější zaměřit se na přípravu na odchod z DD již delší dobu před touto událostí. Tento způsob intervence by však v první řadě vyžadoval zásadní systémové změny směřující k inovaci dosavadního nastavení, dále individuální přístup ke každému dítěti, čas a motivaci jejich i vychovatelů a jiných pracovníků DD a v neposlední řadě také multioborový přístup založený na spolupráci všech, jež se zabývají pomocí jedincům vyrůstajících v DD (srov. Štenclová, 2018).

Je patrné, že celá oblast systému ústavní výchovy je značně rozsáhlá a komplikovaná, přičemž její optimální fungování je vážným odborným i společenským problémem. Není nejmenších pochyb o nutnosti průběžné modifikace a modernizace tohoto systému, který je v disertační práci akcentován ve sféře přípravy k osamostatnění z dětských domovů. Avšak tyto zásadní systémové změny by měly být reflektovány v kontextu nových výzkumných poznatků a praktických informací, které mj. souvisí také s vývojem společnosti. Předmětem by měly být diskuse nejen s politiky, ale také s odborníky z praxe, kteří mají v této oblasti zkušenosti a také se znalci z řad akademické obce. Souhlasíme s názorem Škoviery (in Pacnerová, Myšková, 2015, s. 83) že změny, které vycházejí pouze z politických přání, mohou být spojeny více s aspiracemi dospělých než se skutečnými potřebami dětí. Je tedy žádoucí, aby se k této oblasti přistupovalo nejen pragmaticky, ale také vědecky, a především s pokorou a zdravým rozumem.

4 VÝZKUMNÝ ZÁMĚR DISERTAČNÍ PRÁCE

Disertační práce směřuje k důkladnému a komplexnímu prozkoumání problematiky týkající se přípravy jedinců na odchod z dětských domovů a na jejich začlenění do společnosti. Výzkumný problém vychází z předpokladu nedostatků v oblasti přípravy dětí na odchod z dětského domova a snížené schopnosti adaptace na samostatný život v důsledku vyskytujících se faktorů uvedených v teoretické části. Níže tyto aspekty v souhrnné podobě představíme a tímto vymezíme potřebu bližšího zkoumání problematiky sociálního začleňování po odchodu z DD.

Mezinárodní obraz vycházející z realizovaných výzkumných studií v oblasti osamostatnění po odchodu ze zařízení ústavní péče poukazuje na pochmurné vyhlídky pro mladé lidi, kteří jsou na přechod do samostatné dospělosti nedostatečně připraveni. Tito jedinci nedosahují normativních výsledků v oblastech jako je zdraví, vzdělávání, zaměstnání, rodičovství nebo soběstačnost (Mann-Feder a Goyette 2019; Dima 2012; Stein 2008).

Bez ohledu na kulturní rozdílnosti a nastavení právních předpisů je v různých zemích model podobný: odchod jedinců z ústavní péče do samostatného života znamená vstup do vysoce rizikového období s řadou problémů a výzev jako je např. nezaměstnanost, zneužívání návykových látek, mnohdy také bezdomovectví, výkon trestu odnětí svobody a ve velké míře rozvoj obtíží v oblasti duševního zdraví (Marion a kol., 2017).

Napříč celou řešenou oblastí se vyskytuje téma nedostatečné sociální připravenosti jedinců z DD na jejich osamostatnění. Mladí lidé, opouštějící zařízení ústavní výchovy, mívají zhoršenou orientaci ve vlastních emocích a v motivaci vlastního chování. Stejně tak disponují problémy v sociálních interakcích se svým okolím, které se projevují deficitem v komunikačních a jiných sociálních dovednostech (Mmusi, Van Breda, 2017). Problematické se jeví navazování vztahů, přičemž otázka důvěry a nedůvěry v druhé lidi je velmi sporná (Dima a Bucuta, 2020). Častěji než autoritám a jiným dospělým důvěřují vrstevníkům, u kterých mají pocit pochopení a bezpodmínečného přijetí, což může vést k odmítání pomoci a podpory ze strany vychovatelů v DD, organizací či úřadů a také ke vzniku tzv. kontrakultury, podporující rizikové a kriminální chování (např. Burčíková, Kutáková, Hůle a kol., 2008; Gjuričová, 2007 aj.). Také Gottwaldová a kol. (2006) poukazují na to, že jedinci odcházející z ústavní výchovy jsou často postiženi známkami deprivace a nízkou úrovní vzdělání, přičemž mívají potíže se začleněním se do společnosti, v důsledku čehož jsou, co se týče projevů rizikového chování, zranitelnější. Podle Matouška (2019) odchází mnoho dětí

z DD v okamžiku dosažení 18 let bez ohledu na nedokončené vzdělání a nedostatečné zajištění samostatné existence. Jejich ochota přijímat další pomoc ze strany DD nebo státních institucí je pak nízká, což se popisuje jako „únava ze systému“. Na nižší a mnohdy nedokončené vzdělání u jedinců z DD poukazuje také např. Vlach, 2017; Myšková a kol., 2015; Ptáček a kol., 2011 aj. V neposlední řadě se mezery v sociální kompetenci projevují obtížným hledáním a následným udržením zaměstnání. Podle Foldy a kol. (2009) chybí v DD příprava na zaměstnání, v důsledku čehož si jedinci dostatečně neosvojí pracovní návyky a neumějí respektovat pro ostatní zaměstnance samozřejmá pravidla. Přitom získání a udržení zaměstnání je pro mladé lidi, kteří opouštějí (nejen) dětské domovy, jedním z prediktorů úspěšného fungování v samostatném životě (srov. Arnau-Sabatés, Gilligan, 2020; 2015; Gilligan, Arnau-Sabatés, 2016).

V souvislosti s uvedeným se u mladých dospělých po odchodu z DD vyskytují problémy s ekonomickou samostatností a způsobilostí (Jarczok a kol., 2020; Tatsiopolou a kol., 2020). Nestabilní zaměstnání a nedostatek financí se odráží v kvalitě samostatného života jedince. Často se uchylují k nevyzrálému řešení obtíží, impulsivnímu jednání a nedomyšlením důsledkům svých činů (půjčky, nákupy na splátky, neschopnost šetřit apod.). V DD si navykli na relativně vysoký standard materiálního zabezpečení a v samostatném životě se snaží o stejné podmínky.

S tím souvisí výskyt syndromu ústavní závislosti, popsaného v podkapitole 2.1.3. V rámci něj mívají jedinci v důsledku adaptace na podmínky DD nereálnou představu o životě v běžné společnosti. Často nezvládají nové a neznámé situace, zvláště takové, které souvisí s nějakým problémem. Projevuje se jejich nesamostatnost a mnohdy také strach svou životní situaci řešit. V konsekvenci nedostatečného či nežádoucího osvojení rodinného modelu a rodičovských rolí nezažívají typické rodinné situace, které je vybavují dovednostmi pro život.

Naprostá většina dětí, umístěných v současné době v DD, své biologické rodiny má, nejedná se tedy o sirotky v pravém slova smyslu⁸⁵. Avšak tyto rodiny jsou v mnoha ohledech nefunkční, často zatíženy rizikovými jevy. Řada odborníků se domnívá, že u mnohých z těchto rodin by se intenzivnější prací mohlo zabránit tomu, aby bylo dítě odebráno a umístěno do DD. I přes odebrání dítěte z rodinné péče je snahou zařízení i jiných činných aktérů, aby zůstala součástí jeho života. Negativní a rizikové jevy však v rodinách zůstávají, přičemž

⁸⁵ Mnohdy se označují za tzv. **sociální sirotky**, kdy vlastní rodina dítěte se rozpadla, nevytvořila nebo se nechce či není schopna o dítě postarat (srov. např. Štenclová, 2019c).

byla prokázána existence transgeneračního přenosu vzorců rodinného chování⁸⁶ (např. Macek, 2003). Tento jev je podpořen zejména nedostatečným zpracováním traumatických událostí přinesených z rodin, což spolu s umístěním do DD může vést ke kumulaci traumatických vlivů (Matoušek, 2019), přičemž se většina mladých lidí po odchodu z DD navrací zpět do původních rodin, které si v průběhu života v institucionálním zařízení idealizuje. Nežádka se stává, že i přes pravidelné rodinné kontakty jsou vztahy natolik narušené, že návrat zpět do rodiny se nenesou čistě ve znamení radosti a nadšení být opět spolu, ale je vnímán jako možnost „zneužití“ např. v odebrání naspořených finančních prostředků, uzavření půjček či jiných kontraktů na již plnoletého jedince apod. Práce s biologickou rodinou v průběhu pobytu dítěte v DD je klíčovým faktorem, který ovlivňuje jeho život po odchodu z DD (srov. Matoušek, 2019).

V důsledku mnohdy nedořešených a narušených vztahů s biologickou rodinou a absence jiných příbuzných či blízkých vztahů, může u mladých lidí po odchodu z DD docházet k pocitu emocionální izolace a osamění (Campos, Goig a Cuenca, 2020). V této oblasti jim chybí potřebný sociální kapitál (např. Hanáková, Kormaňák, 2015). K tomuto by mohly pomoci služby následné podpory založené na průvodcovské či mentorské činnosti (Sulimani-Aidan a Tayri-Schwartz, 2021; Lazar, Blahová, 2020; Refaeli, 2019), přičemž se diskutuje také o zařazování tzv. případových konferencí, zaměřených na plánování postupu práce s klientem v případě přechodu do samostatného života za účasti odborníků (např. psycholog, sociální pracovník, zástupce vybraného projektu, vychovatel z DD, samotný jedinec atp.) (srov. Remsová in Remsová, Klako a kol., 2013, s. 110; Matoušek, Pazlarová, Baldová, 2008, s. 9). Tato podoba podpůrných činností by řadu výše předložených oblastí pomohla lépe zpracovat a řešit. Bohužel tyto služby stále nemají své stabilní místo v současně nastaveném systému, přičemž i další legislativní či jiné právně zavazující koncepce jsou v této oblasti nedostačující.

V neposlední řadě poukazuje Folda a kol. (2009, s. 22) na neadekvátní přístup k volnému času, k jehož aktivnímu trávení schází jedincům motivace. Nejčastěji se pohybují v prostředí DD či jeho okolí.

Matoušek (2019) k uvedenému výčtu dodává, že po odchodu z DD mají tyto jedinci „neviditelné“ stigma, které jim může komplikovat další život. Také Neagu (2018) či Dima a McGreggor (2014) uvádí, že jedinci opouštějící ústavní zařízení jsou často vystaveni

⁸⁶ Nežádka dochází k jevu, kdy jsou do DD umístěny děti, jejichž rodiče také prožili část života v DD (pozn. autorky).

negativnímu společenskému obrazu, který vede ke konstrukci stigmatizované identity, s čímž souvisí záporný sebeobraz a nízké sebevědomí.

Na základě všech uvedených jevů, které se vyskytují v souvislosti s přechodem mladých lidí do samostatného života po opuštění DD, je žádoucí je na tuto životní změnu dostatečně a efektivně připravit, aby se v co největší míře zabránilo jejich sociálnímu i osobnímu selhávání.

Výzkumný problém této disertační práce lze podle Gavory (2010, s. 56-57) vymezit jako deskriptivní a relační. Deskriptivní umožní zjistit a popsat současnou situaci vztahující se k přípravě jedinců v DD na jejich přechod do samostatného života a získat tak cenné údaje o fungování aktuálně nastaveného systému v ČR. Vzhledem k holistickému zkoumání tohoto fenoménu budou zjištěné aspekty přípravy zkoumané z několika rovin pohledů (vedoucí pracovníci DD, samotní jedinci v DD, současná legislativa a školské dokumenty).

Relační výzkumný problém je zaměřen na zjištění závislosti mezi subjektivním vnímáním self-efficacy adolescentů a mladých dospělých z DD (viz 3.3.2) v kontextu jejich připravenost pro odchod z DD a jejich osobitou zkušeností s procesem začlenění do společnosti po osamostatnění.

Takto definovaný výzkumný problém dovolí prozkoumat celou oblast hloubkově a vícerozměrně.

Po představení výzkumného problému přejdeme v následující kapitole k vymezení výzkumných cílů, designu a etických aspektů práce. Následně text seznámí s již samotným průběhem všech etap a jejich náležitostí realizovaného výzkumu.

5 METODOLOGIE VÝZKUMU

V předchozích kapitolách byl vydefinován teoretický rámec zkoumané problematiky, týkající se sociálního začleňování jedinců z dětských domovů do společnosti. V kontextu dosud zmíněných poznatků se klíčové otázky dotýkají mnoha oblastí, které do procesu osamostatňování jedinců z DD vstupují. Za účelem jejich objasnění byl prostřednictvím disertační práce zrealizován rozsáhlý, několikaletý komplexní výzkum, a to jak v rovině kvantitativní, tak v rovině kvalitativní. Výzkum proběhl ve čtyřech vzájemně se prolínajících etapách, jejichž cíle a podrobný popis budou uvedeny v následujícím textu.

5.1 Cíle disertační práce

Hlavním cílem disertační práce je vymezit aspekty přípravy jedinců na odchod z dětského domova a jejich úspěšné začlenění do společnosti. Pro naplnění hlavního cíle byly dále stanoveny cíle dílčí, které jsou rozpracovány v empirické a aplikační podobě.

Empirické cíle disertační práce jsou vymezeny následovně:

- Analyzovat legislativní a vzdělávací dokumenty v souvislosti s přípravou na samostatný život po opuštění DD.
- Popsat aktuálně využívané strategie dětských domovů v oblasti přípravy na samostatný život.
- Interpretovat subjektivní pohled dospívajících na připravenost na odchod z dětského domova.
- Vymezit zkušenost jedince z procesu jeho začlenění do společnosti a připravenosti na samostatný život.

Aplikační cíl disertační práce zní:

- Navrhnout a formulovat vhodné inovační postupy, které by směřovaly k efektivnějšímu nastavení systému práce a podpory vztahující se k přípravě jedinců na odchod z dětských domovů a k jejich úspěšnému začlenění do samostatného života.

Celá disertační práce je prostoupena oblastí fenoménu připravenosti na samostatný život po odchodu z dětského domova. V tuto chvíli bude zmíněný jev upřesněn a operačně

lizován, a to zejména pro potřeby provázanosti s jednotlivými výzkumnými stádii a jeho jednoznačného ukotvení, což mj. napomůže k zajištění validity studie.

V disertační práci je pracováno s pojmovým označením: *přípravenost (příp. příprava) na odchod z DD* či *příprava na samostatný život po odchodu z DD* (ve všech pádech a podobách). Tato sousloví označují činitele, které se objevují a které naplňují podstatu uvedených fenoménů. Tyto činitele v práci chápeme jako subjektivní pocity, zkušenosti, názory či postoje respondentů a participantů, kteří tvoří výzkumný soubor. Uvedené kauzality se ve vztahu ke zkoumanému váží k oblastem, které byly stanoveny jako důležité v čase před i po odchodu z DD. Jedná se např. o hodnocení oblasti aktuálního nastavení systému ústavní výchovy, oblasti způsobů a míry osvojování potřebných životních, praktických a sociálních dovedností, orientace ve službách a variantách následné podpory, znalosti v oblasti finanční gramotnosti, bydlení, zaměstnání, tvorba a stabilita vztahových sítí, oblast sebesystému a dalších příbuzných konstruktů jako sebepojetí, sebehodnocení, seberegulaci (Macek in Výrost, Slaměník, 2008, s. 93), kdy v souvislosti s tímto akcentujeme pojetí self-efficacy (podrobněji v části 3.3.2).

5.2 Design a organizace výzkumu

Schéma na obrázku č. 7 (s. 125) prezentuje realizaci výzkumu, který byl uskutečňován ve dvou rovinách. Vzhledem k vymezeným cílům bylo přistoupeno k užití strategie přístupu smíšeného designu. Dochází tedy ke kombinaci kvalitativní a kvantitativní metodologie s převažující částí kvalitativní. Hendl (2016, s. 295) popisuje tento způsob smíšeného designu jako simultánní kombinování ve schématu QUAL+quan a znamená, že výzkum je v podstatě kvalitativní, přičemž pro získání některých doplňujících výsledků je užito přístupu kvantitativního. Kvantitativní data mají v disertační práci doplňující charakter a obohacují rámec kvalitativního výzkumu.

Kvalitativní i kvantitativní přístupy disponují škálou kvalit i limitů a výběr jejich užití závisí na cílech výzkumu (Ochrana, 2019; Hendl, 2016; Chráska, 2016; Gavora, 2010; Švaříček, Šedřová, 2007; Miovský, 2006 aj.).

Podstata kvalitativní metodologie tkví v detailním a komplexním studiu studovaného jevu, přičemž reflektuje každodennost jedinců, skupin či celé společnosti (Hendl, 2016, s. 47). Je založena na indukci, v jejímž rámci odvozujeme ze singularních výroků tvrzení obecného charakteru, které má ale pravděpodobnostní povahu, jelikož tyto výroky nepopi-

sují všechny možnosti (Švaříček, Šedřová, 2007, s. 13-14). Gavora (2010, s. 181) k tomu dodává, že kvalitativní výzkum umožňuje všimnout si rozdílů mezi zkoumanými osobami a zjišťuje, zda a jaké rozdíly existují v tom, jak se tyto osoby dívají na určitou situaci či věc. Výzkumník se tedy snaží vysvětlit jevy očima zkoumaných osob, ne na základě svých vlastních očekávání nebo názorů. V rámci výzkumu v disertační práci půjde o úhel pohledu emic perspektivy (Švaříček, Šedřová, 2007, s. 18), která zachycuje význam události osamostatnění z pohledu jedince, který strávil část svého života v dětském domově. V kvalitativním výzkumu se pracuje se záměrným výběrem výzkumného vzorku, který je zároveň reprezentativní a jejich počet je menší (v případě disertační práce 6 jedinců), než u výzkumů s kvantitativní metodologií (srov. Gavora, 2010, s. 183).

Kvantitativní výzkum probíhá na rozdíl od kvalitativního více strukturovaně a používá spíše deduktivních postupů. Směřuje k popisu variability předem definovaných proměnných, které vymezují, co se bude pozorovat a zachycovat a jeho cílem je testování hypotéz a teorií (Hendl, 2016, s. 59). Kvantitativní výzkum pracuje s číselnými údaji, zjišťuje množství, rozsah, frekvenci, resp. míru výskytu pozorovaných jevů. K analýze získaných dat se užívá zejména deskriptivní a induktivní statistika. Deskriptivní podává přesné, přehledné a názorné informace a měřených jevech a induktivní pomáhá při rozhodování, zda je mezi sledovanými jevy vztah (Chrásková, 2016, s. 16), přičemž se v disertační práci pracuje s oběma přístupy. Postoj výzkumníka je v kvantitativním výzkumu nestranný, snahou je třídit údaje a vysvětlit příčiny existence nebo změn jevů. Výběr výzkumného vzorku může probíhat náhodně i záměrně a jejich velikost je daleko větší než v případě kvalitativní metodologie (v případě 1. etapy disertační práce 98 a ve 2. etapě 204 respondentů).

V rámci dvojího kvalitativního a kvantitativního přístupu v disertační práci je výzkum v každé fázi rozdělen do dvou etap (2+2). Tyto etapy byly průběžně analyzovány, vyhodnocovány a jako dílčí výstupy prezentovány na tuzemských i zahraničních konferencích a následně publikovány (Štenclová, Čech, 2018a; 2018b; 2019; Štenclová, 2019a; Štenclová, 2019b aj.).

Ke zrealizování výzkumu bylo pracováno s různorodými metodami sběru dat. Jednalo se o dotazníkové šetření mezi vedoucími pracovníky DD, dotazníkové šetření mezi jedinci v době před očekávaným odchodem z DD a nestrukturované rozhovory ve dvou etapách. První zahrnovala interview s osobami z dětských domovů, které v dohledné době čekalo osamostatnění a odchod z DD a ve druhé etapě se data sbírala od téže skupiny jedinců, avšak již v době osamostatnění, po odchodu z DD.

Při analýze dat a informací bylo využito tří postupů v závislosti na daných cílech a fázích výzkumu. Vzhledem k využití smíšeného výzkumného designu bylo v kvantitativní části přikročeno k uskutečnění deskriptivní i induktivní statistiky, přičemž v rámci analýz otevřených otázek z dotazníků bylo využito metody tzv. vytváření trsů (Miovský, 2006, s. 221). Kvalitativní fáze se vyznačuje užitím méně známé, inovativní fenomenologické metody analýzy dat s názvem Meaning constitution analysis (dále MCA, blíže popsána v části 8.3) a jako doplňující metoda výzkumu byla zvolena obsahová analýza dat.

Níže budou jednotlivé etapy ve stručnosti představeny, přičemž podrobný postup jejich realizace bude popsán v následujících kapitolách.

1. etapa výzkumu sloužila k deskripci současného stavu, ke stanovení výchozího rámce, zhodnocení aktuálního nastavení systému na státní i lokální úrovni a ke zjištění obecných informací v oblasti přípravy na osamostatnění z DD. Tato fáze proběhla na jaře roku 2018 a jejími respondenty byly ředitelé DD, kteří své výpovědi poskytli v dotazníkové podobě ($n = 98$)⁸⁷.

2. etapa proběhla vzápětí a byla cílena na zjištění očekávání vybraných jedinců před odchodem z DD (6 participantů), vztahující se k jejich osamostatnění. Tyto rozhovory však nebyly realizovány v jednom čase, ale probíhaly postupně od podzimu 2018 a po celý rok 2019. K analýze informací byla využita metoda MCA.

3. etapa výzkumu taktéž cílila na dobu před odchodem z DD, avšak zaobírala daleko větší výzkumný vzorek, kdy snahou bylo sesbírat výpovědi od všech jedinců ze zapojených DD, které osamostatnění čeká ($n = 208$). V této fázi byl použit nestandardizovaný dotazník vlastní konstrukce a zároveň standardizovaný dotazník pro zjištění self-efficacy. Dotazníky byly rozesílány na jaře 2019 a následně analyzovány. Cílem byla indukce a vyhodnocení kauzálních vztahů pomocí statistických operací.

Poslední **4. etapa** se týkala opět stejných participantů z fáze druhé, v té době již po odchodu z DD. Cílem bylo analyzovat reálné životní cesty jedinců po opuštění dětského domova a zjistit, zda se jejich očekávání od odchodu z DD shodovala s reálnými zkušenostmi ze samostatného života, případně v čem se lišila. Současně bylo snahou určit pro-ektivní a negativní faktory, které se v procesu osamostatňování vyskytovaly. Rozhovory

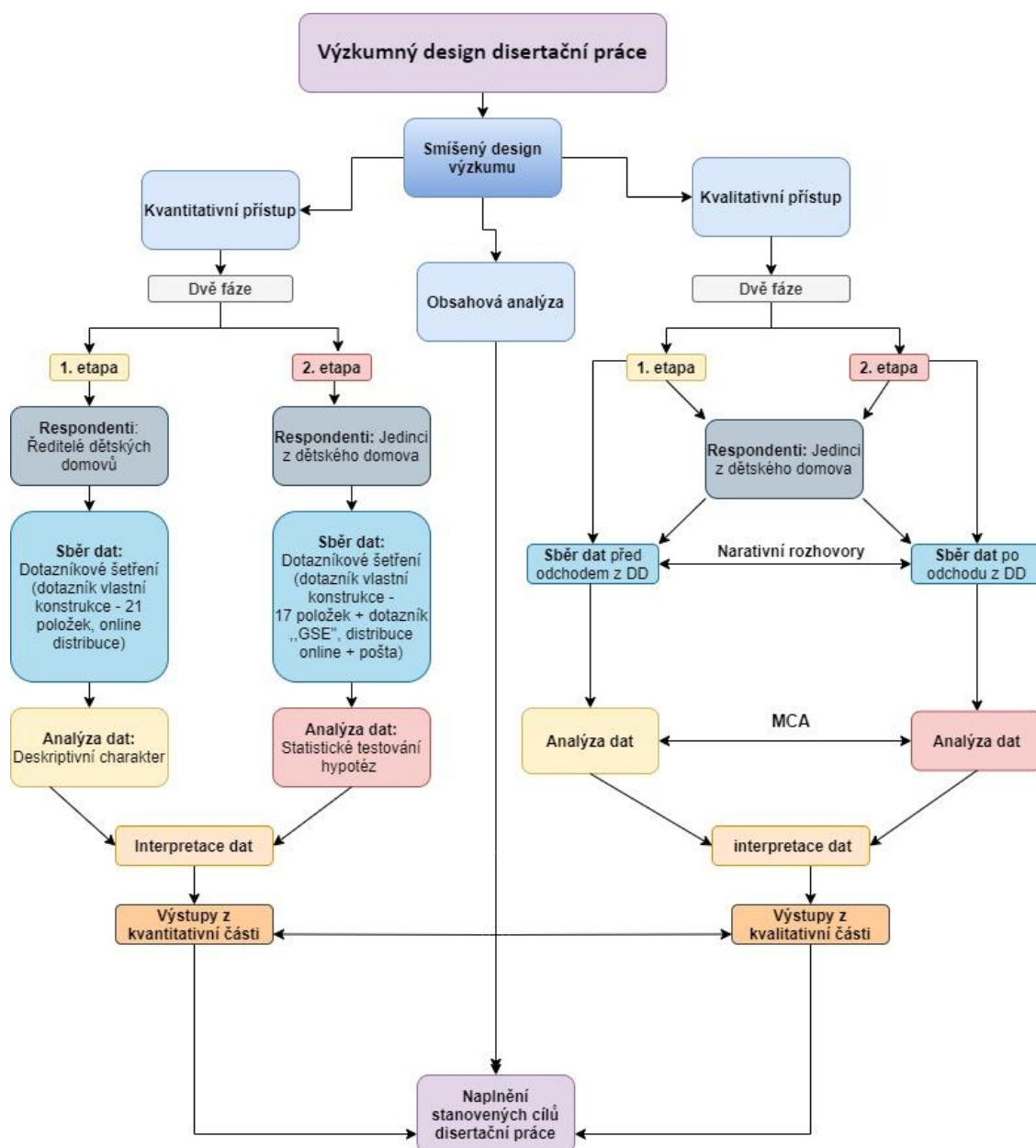
⁸⁷ Tato fáze vznikala také za podpory interního, grantového výzkumného projektu Univerzity Palackého v Olomouci IGA_PdF_2018_026 s názvem: „Příprava jednotlivců k opuštění dětského domova a jejich následné integrace do společnosti“.

byly realizovány v roce 2020, přičemž poslední byl uskutečněn v lednu 2021. Tyto rozhovory byly stejně jako v jejich první fázi analyzovány pomocí metody MCA.

Jako doplňující metoda výzkumu byla zvolena **obsahová analýza dat** v nekvantitativní podobě (též označovaná jako kvalitativní obsahová analýza srov. Klapko in Gulová, Šíp, 2013, s. 141), kterou Gavora (2010, s. 142-143) popisuje jako způsob analýzy textu, která se neopírá o explicitně vyčleněné kategorie jevů, jež se numericky zpracovávají. Uskutečňuje se různorodými způsoby od jednoduchého rozboru textu až po hloubkové interpretace a vysvětlení. Klapko (in Gulová, Šíp, 2013, s. 141) uvádí, že kvalitativně orientovaná obsahová analýza slouží k porozumění výpovědím v kontextech a procesuálním vývoji. Gavora (2010, s. 143) dodává, že je důležitým nástrojem poznání jednotlivých oblastí výchovy a vzdělávání.

Pramenem informací byly v prvním případě spisové složky, které spravovaly sociální pracovníci dětských domovů. V těch byla založena veškerá dokumentace týkající se života jedinců v DD (důvody umístění, zprávy pracovníků OSPOD o rodinných poměrech, soudní rozsudky o nařízené ústavní výchově či předběžném opatření a jiná zdravotnická či školní dokumentace). Analýza těchto sdělení byla využita pro přiblížení životní cesty respondentů, ve které se všechny zmíněné informace promítají a které posloužily k hlubšímu pochopení informací v kvalitativní části (viz část 8.1).

V druhém případě se jednalo o analýzu legislativních zdrojů a jiných, převážně školských dokumentů. Zde se určila významová jednotka, v našem případě oblast přípravy na odchod z DD a následné osamostatnění. Nalezené informace se komparovaly se zjištěními z odborné literatury a výzkumných studií a jsou uvedeny v teoretickém zázemí disertační práce (např. oddíl 1.3.1).

Obrázek č. 7 Design výzkumu disertační práce.
Zdroj: Autorka.

5.3 Etické aspekty výzkumu

Punch (2006, s. 86) konstatuje, že v současnosti se v sociálních výzkumech stále častěji poukazuje na otázku etiky. Při přípravě i samotné realizaci výzkumu je nutné si uvědomovat etické zásady projektu, které zahrnují etickou odpovědnost výzkumníka v oblasti všeobecných principů akademické integrity, poctivosti a respektu ke všem, kteří se na výzkumu

podílejí. Etické požadavky se soustředí na přístup, souhlas a ochranu účastníků (srov. Hendl, 2016, s. 157-158; Švaříček, Šed'ová, 2007, s. 45-50).

Vzhledem k rozsáhlosti studie zaměřené na společensky citlivé a diskutabilní téma dětských domovů bylo zájmem výzkumníka zodpovědně dbát na všechny aspekty (nejen) výzkumné etiky.

V 1. etapě kvantitativní části výzkumu byli všichni vedoucí pracovníci DD osloveni skrze telefonické rozhovory, přičemž jim byl sdělen záměr studie spolu s žádostí o spolupráci. Těm respondentům, kteří se dobrovolně rozhodli pro účast na výzkumu, byl následně zaslán e-mail s průvodním dopisem (příloha č. 2), ve kterém byl znovu vysvětlen záměr studie a zamýšlená manipulace s daty. Součástí byl také odkaz na elektronický dotazník (příloha č. 1), který byl anonymní a položky týkající se konkrétních demografických údajů byly nepovinné.

Ve 2. etapě kvantitativního výzkumu, jejíž respondenty byly děti před odchodem z DD, proběhlo totožné oslovení vedoucích pracovníků dětských domovů (opět byl sdělen záměr a vyslovena prosba). Po domluvě byly dotazníky daným zařízením zaslány spolu s průvodním dopisem (příloha č. 4), ve kterém je výslovně uvedeno, že dotazníky jsou anonymní a data budou využita pro účely disertační práce. Vzhledem k anonymitě dotazníků nebylo třeba podepisovat žádné informované souhlasy ani jiné dokumenty o zachování a zpracování osobních údajů.

Fáze výzkumu, která se soustředila na shromažďování kvalitativních dat od samotných respondentů, byla co do etiky nejvíce kontrolovaná, a to především z důvodu osobních setkávání, která za tímto účelem proběhla. 1. etapa shromažďování kvalitativních dat byla charakteristická věkovou variabilitou participantů, kdy někteří neměli v době rozhovorů 18 let. Pro tyto účely byl připraven poučený a informovaný souhlas pro vedoucí pracovníky DD a zároveň i pro samotné jedince (příloha č. 5). V rámci zachování anonymity jsou při interpretaci údajů pozměněna křestní jména a nejsou udávány žádné místopisné informace.

Ve 2. etapě sběru kvalitativních dat byli již všichni participanté zletilí, tudíž byl další informovaný souhlas připraven již pouze pro ně samotné (příloha č. 6).

Od všech aktérů výzkumného šetření, jež projevíli zájem o zpřístupnění zpracovaných dat byly vybrány elektronické kontakty a po obhájení jim bude zaslána výzkumná zpráva i celá disertační práce. Švaříček a Šed'ová (2007, s. 49) v souvislosti s tímto upozorňují na možné komplikace v případě poskytnutí odborné zprávy jedincům s praktickým pohledem na danou věc, a to z důvodu možného nepochopení a diskutabilních interpretací zejména v kvalitativní části. Disertační práce má však významný přesah do praktické roviny

sledovaného problému, a proto je jedním ze žádoucích cílů její distribuce širokému spektru příjemců z řad odborných, praktických i politických.

V následující části již přistoupíme k podrobnému metodologickému popisu jednotlivých výzkumných etap. První dvě kapitoly prezentují data z kvantitativní fáze a kapitola č. 8 se soustředí na představení kvalitativní metodologie, ve které jsou zahrnuty obě její realizované etapy.

6 PŘÍPRAVA K ODCHODU A NÁSLEDNÉ OSAMOSTATNĚNÍ Z DĚTSKÝCH DOMOVŮ POHLEDEM ŘEDITELŮ (DESKRIPTIVNÍ ANALÝZA)

Disertační výzkum zaměřený na přípravu a odchod dětí z dětského domova má 2 fáze, přičemž v této a následující kapitole je reflektována první, kvantitativní fáze. **Hlavním cílem 1. etapy kvantitativní fáze** bylo zmapovat a deskriptivně popsat situaci, týkající se přípravy jedinců na odchod z dětských domovů a následného samostatného života.

Dílčí cíle 1. etapy kvantitativního výzkumu:

- Vymežit proces přípravy dětí na odchod z dětských domovů do samostatného života.
- Odhalit převládající formy práce s dětmi zaměřující se na odchod z dětského domova a přípravy na samostatný život.
- Určit stěžejní aspekty, které přípravu na odchod z dětského domova ovlivňují.
- Zjistit, jaké názory panují mezi odborníky z praxe ve vztahu k aktuálnímu nastavení systému a státní podpory v oblasti přípravy na osamostatnění z DD.
- Zjistit, zda a jakým způsobem se jednotlivé DD zajímají o životní cesty jedinců po odchodu z DD a popsat, jakými činiteli se samostatné životy těchto jedinců vyznačují.

Hlavní výzkumná otázka byla v souladu s cíli formulována takto: Jakou roli zastávají dětské domovy v procesu přípravy umístěných dětí na odchod ze zařízení a následně v samostatném životě a jakými aspekty je tato příprava ovlivněna?

Dílčí výzkumné otázky:

DVO₁: Jaké způsoby práce s dětmi užívají dětské domovy při jejich přípravě na odchod z dětského domova?

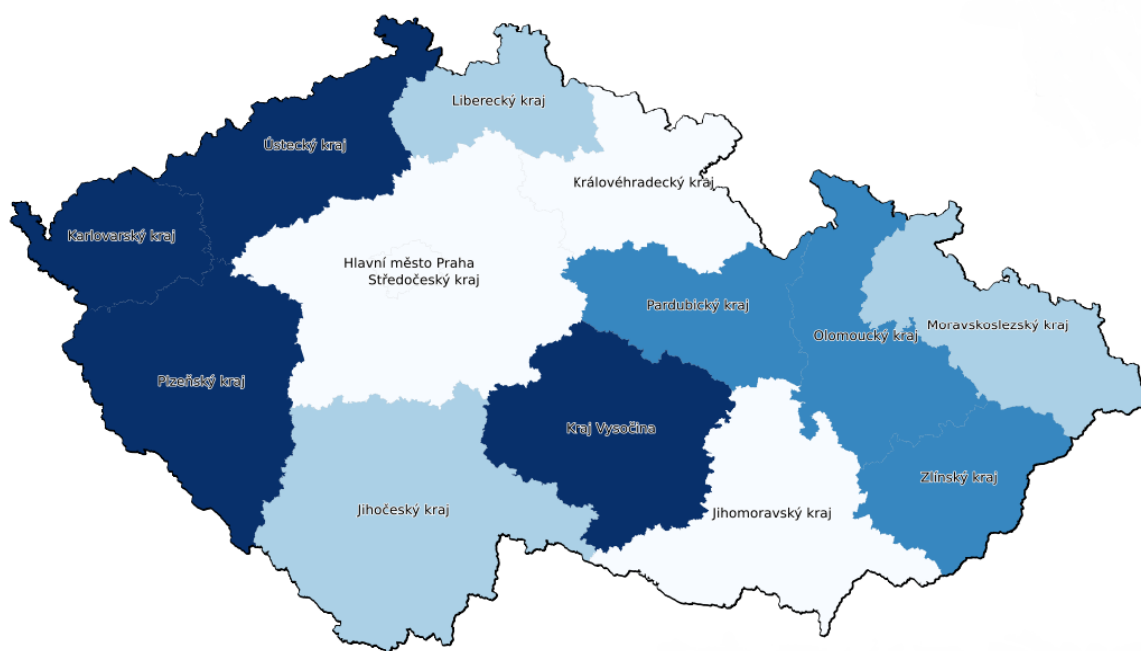
DVO₂: Jaké faktory pozitivně ovlivňují přípravu dětí na samostatný život?

DVO₃: Jaké limity se objevují při práci s dítětem při jeho přípravě na odchod z dětského domova?

DVO₄: Jakou roli sehrává DD v životě jedince po opuštění zařízení?

6.1 Respondenti

Představovaná 1. etapa kvantitativní fáze výzkumu byla realizovaná na jaře 2018. V tu dobu se na území České republiky nacházelo 142 dětských domovů⁸⁸. 2 dětské domovy byly v gesci MŠMT, 6 v privátním sektoru, 3 dětské domovy spravovala církve a zbylých 131 zařízení měly v kompetencích krajské úřady příslušných městských obvodů. V této fázi byli osloveni vedoucí pracovníci všech dětských domovů, jež spadají pod krajské úřady. Záměrně byla z výzkumného souboru vyřazena zařízení, jež pod krajské úřady nespádají, a to především z důvodu odlišného způsobu financování, nesourodého pracovního režimu, přístupů a metod práce a cílové klientely. Na obrázku č. 8 lze vidět rozložení DD podle jejich počtu na 1000 obyvatel s rozdělením na regiony. Nejtmavší jsou oblasti s nejvyšší koncentrací DD.

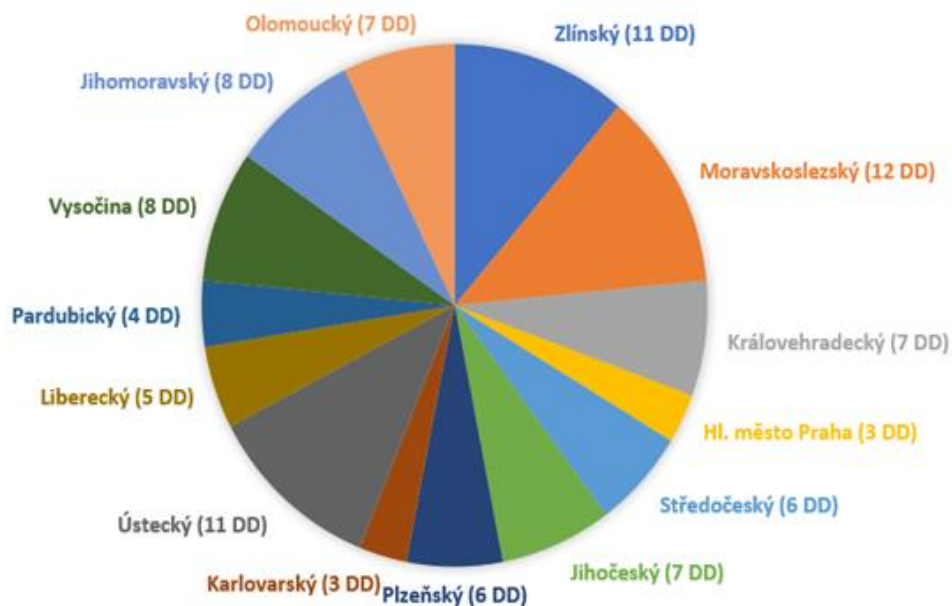

Obrázek č. 8 Rozložení dětských domovů podle jejich počtu v jednotlivých krajích na 1000 obyvatel. Zdroj: Hašová, Štenclová (2021).

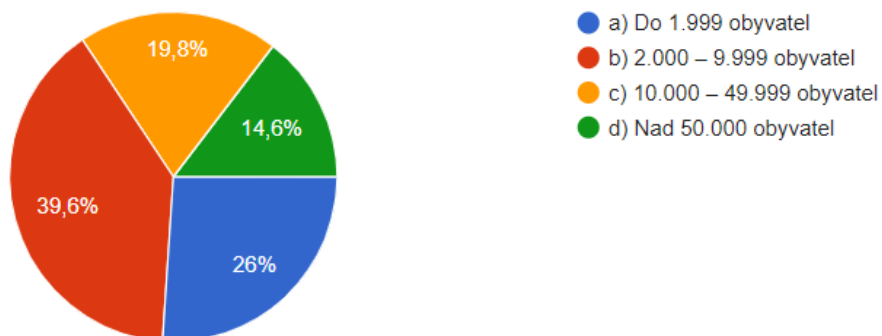
Osloven byl kompletní výzkumný soubor (N), který čítal 131 dětských domovů, přičemž by se dalo hovořit o exhaustivním výběru prvků do výzkumného souboru (Chráška, 2016, s. 17). Výběrový soubor (n) ve finální podobě zahrnovalo 98 výpovědí ředitelů DD. Návratnost dotazníků byla 75 %, přičemž tato je dle Gavory (2010, s. 130) požadovaná minimální návratnost, které je však zároveň nesnadné dosáhnout.

⁸⁸ Počty zařízení se v posledních letech liší (MŠMT, 2021).

Graf č. 1 prezentuje zastoupení jednotlivých zařízení z hlediska krajů a následný graf č. 2 jejich zastoupení z hlediska velikostí měst nebo obcí.

Graf č. 1 Počet dětských domovů z hlediska zastoupení v jednotlivých krajích v České republice.
Zdroj: Autorka.

Graf č. 2. Zastoupení DD z hlediska velikostí měst/obcí.
Zdroj: Autorka.

6.2 Sběr dat v 1. etapě kvantitativního výzkumu

První etapa kvantitativního výzkumu se vyznačovala potřebou získání vstupních informací k oblasti přípravy na odchod z DD i následného osamostatnění. Proto bylo snahou získat co možná nejvíce dat, na jejichž základě bylo možné určit výchozí rámec pro zkoumanou problematiku. Z tohoto důvodu se přikročilo ke zvolení dotazníkového šetření mezi řediteli dětských domovů.

6.2.1 Metoda sběru dat

Klíčovou metodou 1. etapy kvantitativní části výzkumu byl **dotazník vlastní konstrukce**⁸⁹, tvořený 21 položkami (příloha č. 1). Dotazník byl dle typu požadovaných informací rozdělen na několik tematických oblastí, které se ve 20 položkách zaměřovaly na:

- Systém přípravy dětí na odchod z dětského domova ze strany státu v České republice.
- Příprava dětí na odchod z dětského domova ze strany samotných dětských domovů.
- Limity přípravy dětí na odchod z dětského domova.
- Informace týkající se dětí po opuštění dětského domova.
- Demografické údaje (položky 14-20).

Položka 21 byla určena pro kvalitativní zpracování volných výpovědí respondentů k tématu výzkumu.

Dotazník disponuje položkami otevřenými (2, 4 a 21), uzavřenými i polouzavřenými. Uzavřené položky jsou dichotomické (12), polytomické – výběrové (1, 5, 10) a polytomické-stupnicové (9). V případě polouzavřených položek se vždy jednalo zároveň o položky polytomické-výčtové (3, 6, 7, 8, 11 a 13) (srov. Chráska, 2016, s. 160-161).

Dotazník byl sestrojen nejprve v tištěné podobě a poté převeden do online verze. Tento způsob se jevil vzhledem k velké diferencii dostupnosti respondentů v rámci České republiky jako nejvhodnější.

⁸⁹ Forma dotazníkových šetření byla zvolena pro 1. a 3. etapu výzkumu, a to především z důvodu velkého rozsahu výzkumného souboru (srov. Gavora, 2010, s. 121).

6.2.2 Předvýzkum, validita a reliabilita výzkumného nástroje

V rámci předvýzkumu byly mj. ověřeny vlastnosti výzkumného nástroje. Cílem bylo zjistit, zda zvolený výzkumný nástroj funguje a zároveň jakým způsobem funguje (srov. Gavora, 2010, s. 84). Pro posouzení funkce výzkumného nástroje v této etapě bylo přistoupeno k obsahové validitě, jež stanovuje, do jaké míry souhlasí obsah dotazníků s obsahem zkoumané oblasti (Gavora, 2010, s. 86). V souvislosti s tímto byl naplněn koncept triangulace. Tu lze používat jako strategii validity a zároveň ke zlepšení reliability. Dotazník byl po obsahové a metodologické stránce dále triangulován nezávislými odborníky – 6 odborníky z praxe (ředitelé DD) a 1 akademickým pracovníkem – metodologem. Cílem bylo poskytnutí zpětné vazby k jednotlivým formulacím otázek i odpovědí a případných modifikací či dalších návrhů v celkové konstrukci dotazníku. Na základě získaných informací byl dotazník v některých bodech přeformulován tak, aby byly otázky jednoznačnější. Taktéž byly doplněny 2 otázky týkající se obecného nastavení současného systému v oblasti přípravy na odchod z DD (položky 1 a 2) a 1 položka byla po opětovné konzultaci změněna z formy otevřených výpovědí do uzavřené podoby (položka č. 1). Vzhledem k povaze dotazníku nebylo přistoupeno k výpočtu reliability.

6.2.3 Postup při sběru dat

Před samotnou distribucí výzkumného nástroje bylo přistoupeno k telefonickému kontaktování každého vedoucího pracovníka DD ($N = 131$). Telefonní kontakty byly zjištěny z databáze ústavních a ochranných zařízení MŠMT. Pokud telefonní kontakty uvedeny nebyly, dohledávaly se na internetových stránkách dotyčných DD. Vzhledem k vyčerpání jednotlivých ředitelů, či nemožnosti jejich zastížení, trvalo veškeré telefonické kontaktování cca 14 dní. Po úspěšném zkontaktování byl vedoucím pracovníkům v rámci telefonického rozhovoru představen a vysvětlen záměr studie a vyslovena žádost k jejich participaci. Většina ředitelů byla velice vstřícná, mnozí z nich již během telefonování sdělovali své zkušenosti a pohledy na zkoumanou oblast. Vzhledem k profesním zkušenostem autorky disertační práce měli pocit, že se o téma zajímá někdo, kdo do povahy problematiky ústavní výchovy vidí a může tak spoustu aspektů osvětlit nejen z odborné, ale také z praktické roviny. Velmi kladně reagovali také na zastřešující akademické prostředí (Univerzita Palackého), ke kterému se jim vybavovalo spoustu pozitivních vzpomínek a zkušeností.

Ředitelé, kteří souhlasili s účastí ve výzkumu, byli požádáni o preferovanou e-mailovou adresu, skrze kterou bude probíhat následná komunikace. Na tyto jim byl následně odeslán e-mail s průvodním dopisem (příloha č. 2), ve kterém byl znovu osvětlen celý záměr studie, spolu s elektronickým odkazem, který směřoval k online podobě dotazníku (příloha č. 1).

Výhodou elektronického dotazníku bylo, že v relativně krátkém čase mohlo být osloveno velké množství respondentů po celém území České republiky. Jednotlivé výpovědi se u mnohých položek automaticky promítaly do grafické podoby. Zároveň mohly být průběžně sledovány počty respondentů a jejich odpovědi, které nám dávaly zpětnou vazbu v podobě návratnosti. Po prvotním zaslání e-mailu byl počet vrácených dotazníků během prvního týdne 76. Přistoupilo se tedy k opětovnému zaslání e-mailu s prosbou o participaci a finální vzorek pak utvořilo 98 dotazníků od ředitelů DD. Odpovědi se po vyplnění a odeslání automaticky uložily a po sesbírání všech dotazníků byl elektronický odkaz uzamčen. Poté se přistoupilo k analýze získaných dat a informací.

6.3 Analýza dat

Získaná data byla v souladu s cíli podstoupena deskriptivnímu vyhodnocení. Pracováno bylo s již hotovými grafickými výstupy z online dotazníku, ale také s výpověďmi, které se vzhledem k povaze položek náročnějších na vyhodnocování (např. položky 4 či 9) musely analyzovat jednotlivě a posléze konceptualizovat do jednoho celku. Pro tyto položky byly grafy ze získaných dat následně vytvářeny.

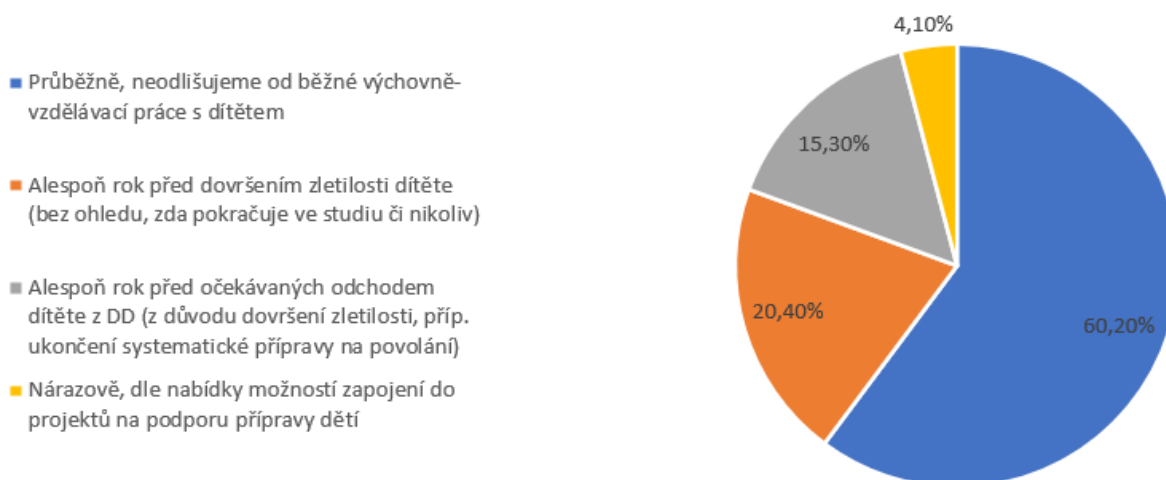
Otevřené položky byly analyzovány samostatně, kdy bylo přistoupeno k využití tzv. vytváření trsů (Mioviský, 2006, s. 221). V souladu s metodou byly jednotlivé výroky na základě tematicky vzájemné podobnosti kategorizovány a shromážděny do jedné zastřešující skupiny. Takto byly analyzovány položky 2 a 21. V položce 21 bylo zaznamenáno 21 výpovědí, které směřovaly v 8 případech k upřesnění demografických údajů (velikost DD, počet rodinných skupin, počet startovacích bytů, specifika klientely atp.). Ve zbylých 13 poznámkách byly uvedeny informace, které v sobě odrážely poznatky z praxe a směřovaly k negativním či protektivním faktorům, které ředitelé vnímají jako stěžejní v celé problematice ústavních zařízení s ohledem na sociální začleňování jedinců po odchodu z DD. Jelikož tyto poznatky korespondovaly s výpověďmi z položky č. 2, byly zahrnuty do téže analýzy a prezentovány u odpovídajících dílčích otázek (DVO₂ a DVO₃).

6.4 Výsledky a interpretace dat

Jak již bylo zmíněno, reflektovaná první fáze výzkumu sloužila k zjištění vstupních informací mapujících situaci ohledně přípravy dětí na odchod z dětského domova. Klíčový byl v této fázi popis stavu, proto mají prezentované výstupy výhradně deskriptivní povahu. Níže budou uvedena zjištění, která jsou prezentována v souvislosti s výzkumnými otázkami.

DVO: Jaké způsoby práce s klienty užívají dětské domovy při jejich přípravě na odchod z dětského domova?

V rámci zjišťování převládajících forem práce s dětmi, které se zaměřují na odchod z dětského domova a přípravu na samostatný život, byla v rámci otázek v dotazníku orientace směřována jednak na činnost samotných pracovníků DD a také na podíl spolupráce neziskového sektoru.

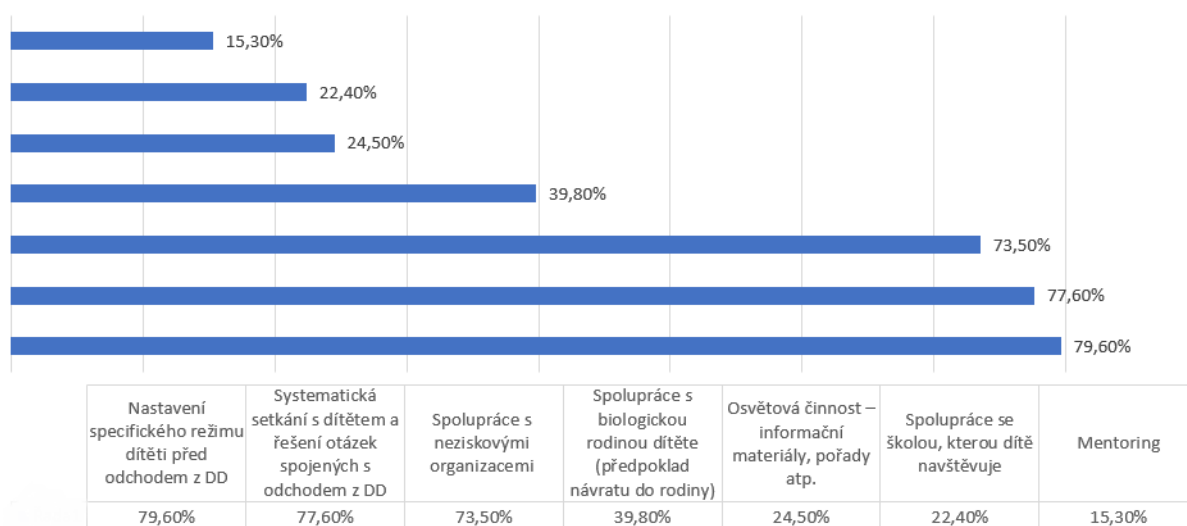

Graf č. 3. Časový rámec systematické přípravy na odchod z DD.
Zdroj: Autorka.

Z grafu č. 3 lze vyčíst, že 60,2 % DD neodlišuje přípravu jedinců na samostatný život od běžné, výchovné a vzdělávací činnosti s dětmi. Tento způsob by se tak dal přirovnat k fungování v běžných rodinách, kde se děti na jejich opuštění připravují bezpodmínečnou formou, průběžně a neorganizovaně. Daleko méně respondentů (20,4 %) již tuto přípravu charakterizuje jako specifickou aktivitu, na kterou soustředí pozornost alespoň rok před dovršením zletilosti dítěte, a to bez ohledu na to, zda pokračuje ve studiu či nikoliv. 15,3 % zařízení aplikuje systematickou přípravu alespoň rok před očekávaných odchodem dítěte

z DD (z důvodu dovršení zletilosti, příp. ukončení systematické přípravy na povolání). 4 respondenti se vyjádřili, že se systematickou přípravou jedinců k odchodu zabývají nárazově, dle nabídek možností zapojení se do projektů a programů neziskových organizací.

Tato příprava nabývá různých strategických dimenzí, které se v jednotlivých dětských domovech liší (viz graf č. 4). V této oblasti se jako nejčastější využívaná strategie jeví tzv. nastavení specifického režimu dětem, které čeká odchod z těchto zařízení. Takto se vyjádřilo téměř 80 % dotazovaných. Specifický režim představuje například bydlení v tréninkových či startovacích bytech a zástavbách, které jsou odděleny od zbytku dětského domova. Zde si jedinci hospodaří svými silami a jsou tak nuceni být více samostatní. Specifický režim spočívá také v důrazu na přijímání větší zodpovědnosti za sebe a své jednání (více v části 3.1).

Graf č. 4. Nejčastější způsoby přípravy na odchod z DD a samostatný život.
Zdroj: Autorka.

Dalším často užívaným přístupem při práci s dětmi je dle 77,6 % dotazovaných ředitelů jejich činnost zaměřená na systematická setkání s dítětem a řešení otázek spojených s odchodem z dětského domova. Setkávání probíhá ve formě individuálních pohovorů nejčastěji mezi jedincem a jeho kmenovým vychovatelem, dále jedincem a sociální pracovnící DD, jedincem a sociální pracovnící z OSPOD, jedincem a ředitelem DD či za kombinace přítomnosti jmenovaných s daným jedincem. Během těchto pohovorů se řeší aspirace a budoucí plány v oblasti bydlení, vzdělávání, financí či zaměstnání. Stále je zdůrazňovaná podpora a pomoc ze strany DD, avšak ta je bohužel možná jen do určité, omezené míry.

Třetím, nejčastějším způsobem (73,5 %) je spolupráce dětských domovů s neziskovými sektory. Tyto neziskové organizace se zaměřují na tvorbu a realizaci programů

a projektů, jež jsou zaměřeny na přípravu dětí na odchod z DD, ale poskytují také podporu v době po odchodu ze zařízení. Výčet vybraných neziskových organizací a jejich projektů lze dohledat v oddíle 3.2.2 této práce. V České republice není spolupráce s těmito organizacemi, tedy ani účast v projektech nijak povinná, proto je dětské domovy využívají dle vlastního uvážení a potřeb.

Téměř 40 % DD se vyjádřilo, že se snaží během umístění dítěte v DD spolupracovat a komunikovat s biologickou rodinou dítěte, a to v případě, pokud existuje možnost, že by se dítě do rodiny mohlo po opuštění DD vrátit. Tyto snahy jsou povětšinou v případech, kdy bylo dítě odebráno z rodiny z méně závažných důvodů (např. neplnění povinné školní docházky či nedostatečné bytové poměry), přičemž vztahy a emoční vazby s dítětem nebyly nijak narušeny.

24,5 % zařízení využívá také prostředků osvětové činnosti ve formě různých podpůrných příruček či pořadů, ze kterých si mohou dotyční osvojit znalosti z oblasti samostatného života či vizuálně představit, jak takový samostatný život vypadá a co obnáší.

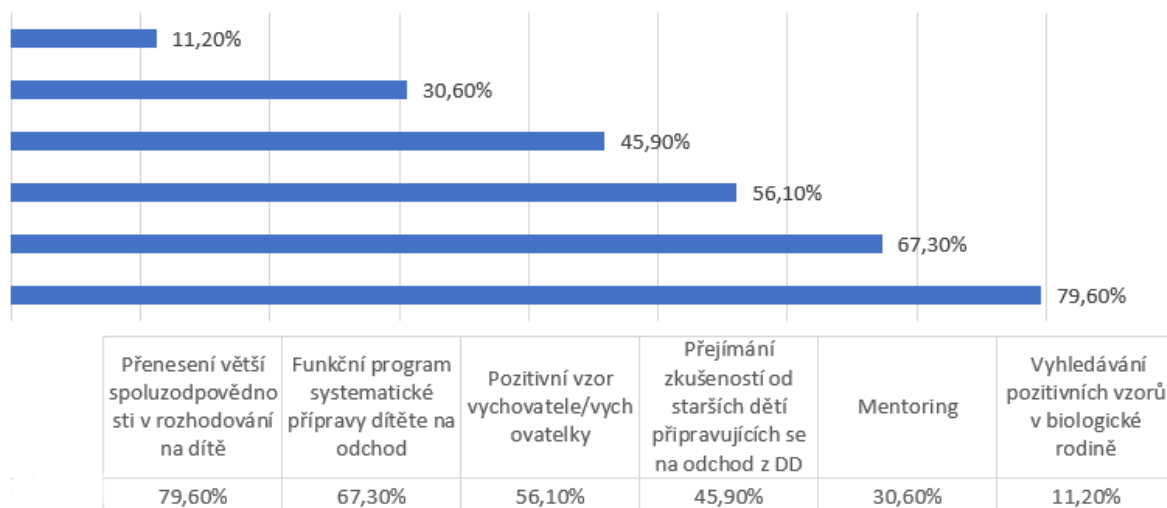
22,5 % DD vnímá v procesu přípravy na samostatný život důležitou úlohu školního prostředí. To může pro jedince představovat také formu motivace a podpory, a to zejména v případech, kdy jsou ve škole přítomny subjekty (učitelé, spolužáci, či jiní pracovníci), se kterými má navázány blízké vztahy vyznačující se důvěrou a pozitivními zkušenostmi.

V podkapitolách 1.3 a 3.2.2 bylo hovořeno o mentoringu, jako o specifické službě, která by mohla významně napomoci k úspěšné integraci do společnosti po opuštění DD (srov. Lazar, Blahová, 2020). Z výzkumu vyplynulo, že 15,3 % zařízení těchto služeb využívá a vnímají je jako protektivní v procesu přípravy na odchod z DD (viz DVO₂). Tyto služby však stále nemají v systémovém nastavení své stabilní místo, přestože na jejich benefity upozorňují také četná zahraniční výzkumné studie (Sulimani-Aidan a Tayri-Schwartz, 2021; Refaeli, 2019; Isakov, Hrnčic, 2018; Sulimani-Aidan a Melkman, 2018). Je možné, že i z tohoto důvodu je jejich využívání v procesu přípravy na odchod z DD menší, než kdyby měl mentoring v systému služeb své jednoznačné postavení.

DVO₂: Jaké faktory pozitivně ovlivňují přípravu dětí na samostatný život?

Faktorů, jež pozitivně ovlivňují úspěšné začlenění do společnosti a zvládnutí samostatného života, je celá řada. Jsme si vědomi, že velký podíl na tomto budou nést osobnostní faktory, predispozice jedince, či jeho životní zkušenosti. V této kvantitativní části jsme se zaměřili na zmapování především těch činitelů, které se dají vnějšími silami do jisté míry ovlivnit.

V souvislosti s tímto uvedlo 79,6 % respondentů, že nejvýznamnějším protektivním faktorem se v tomto ohledu jeví přenesení větší spoluzodpovědnosti v rozhodování na samotného jedince. O tomto jsme se již zmiňovali v předešlé interpretaci DVO₁ v oblasti nastavení specifického režimu, který mj. spočívá také v důrazu na přijímání větší zodpovědnosti za sebe a své jednání. Lze tedy konstatovat, že jsou si jednotlivá zařízení vědoma současného nastavení ústavní výchovy a jejich potencionálních rizik v podobě např. syndromu ústavní závislosti (blíže v 2.1.3) a tedy nutnosti konfrontace jedinců se skutečnými životními situacemi, ve kterých je důraz kladen především na osobnostní zdroje každého, s čímž souvisí právě uvědomění si zodpovědnosti za svá životní rozhodnutí. Významný podíl spoluzodpovědnosti a participace na procesu plánování odchodu z DD může poskytnout vědomí, že mají jedinci život ve svých rukou a mohou tak více ovlivňovat dění ve svém životě po odchodu, což potvrzují také Bengtsson a kol. (2018), Glynn a Mayock (2018) či Mhongera (2017).

Graf č. 5. Protektivní faktory, které ovlivňují přípravu na odchod z DD a následný samostatný život.

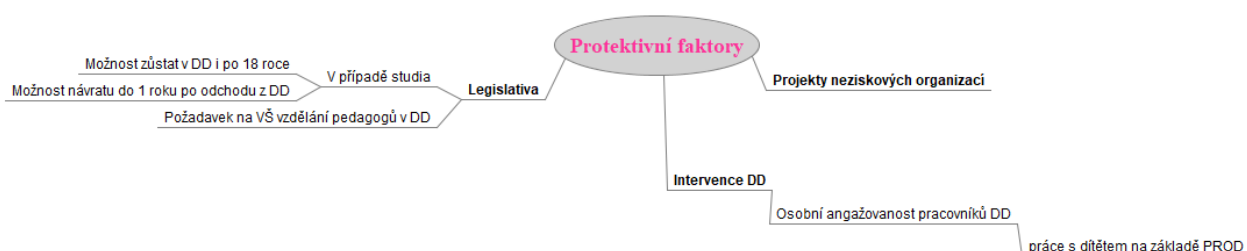
Zdroj: Autorka.

67 % respondentů se domnívá, že nastavení funkčního programu systematické přípravy dítěte na odchod z dětského domova je nedílnou součástí přípravy dětí. Tyto funkční programy jsou mj. ve velké míře součástí projektů neziskových organizací (viz DVO₁). 56,1 % dotazovaných považuje pozitivní vzor vychovatele/vychovatelky či jiných pracovníků dětského domova za velmi důležitý faktor, který pozitivně ovlivňuje přípravu dětí. To potvrzuje také výzkum českých autorů Hanákové a Kormaňáka (2015). V jejich výzkumu byla oblast vztahů, kdy děti z dětských domovů jsou příliš fixované na vychovatelky, jedním z klíčových zjištění. Tento faktor je potvrzen také zahraničními studiemi (např. Glynn a Mayock, 2018).

Ve výpovědích se dále objevovaly pozitivní aspekty v oblasti přejímání zkušeností od starších dětí v dětském domově (45,9 %). Tento poznatek je zásadní a jeho pozitivum je znatelné v případech, pokud dochází k úspěšným snahám jedinců v procesu přípravy na odchod z DD. V opačném případě by se mohl přenos zkušeností odrazit také v rovině negativní.

Již uvedené využívání mentoringu považuje 30,6 % dotazovaných za významný protektivní činitel v oblasti přípravy a následného začleňování jedinců z DD do společnosti (více DVO₁).

Součástí analýzy byly volné výpovědi respondentů k oblasti pozitiv a negativ, vztahující se ke zkoumané oblasti. Níže lze v grafickém znázornění (obr. č. 9) shlédnout témata, která z analýz vznikla v rovině protektivní.

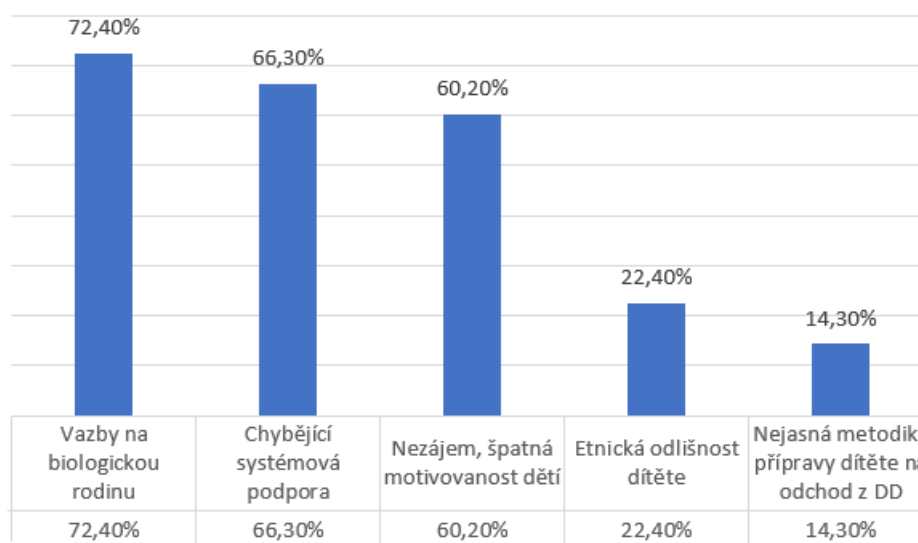
Obrázek č. 9 Analýza volných výpovědí k tématu přípravy na odchod z DD a následného osamostatnění – protektivní faktory.

Zdroj: Autorka.

V návaznosti na pozitivní vzory vychovatelů v DD byla právě osobnost a angažovanost jednotlivých pedagogických pracovníků shledána za zásadní, přičemž spousta z dotazovaných se odkazovala na jejich práci s dítětem na základě stanovených cílů v PROD (blíže v 1.3.1). Legislativa, která bude v následující interpretaci dat (DVO₃) označena za jednoznačně nevyhovující, byla v této oblasti vyzdvižena ve třech případech. Jednak ředitelé oceňují požadavky na vysokoškolské vzdělání pedagogických pracovníků, které zvyšuje odbornější práci s jedinci v DD. V druhém případě se vzhledem k výzkumnému problému odkazovaly na legislativní ukotvení péče o plnoleté jedince v případě jejich studia. Respondenti vyzdvihovali možnost zůstat v DD i po 18 roce a možnost vrátit se v případě potřeby i po odchodu z DD do 1 roku zpět. Potvrdilo se také významné postavení neziskového sektoru v této oblasti.

DVO₃: Jaké limity se objevují při práci s dítětem při jeho přípravě na odchod z dětského domova?

Tak jako se v průběhu přípravy dětí na odchod z ústavní péče objevují faktory protektivní, napomáhající k úspěšnému sociálnímu začleňování, naráží dětské domovy také na limity, které naopak tuto přípravu více či méně znesnadňují. Graf 6 tyto limity přehledně prezentuje.

Graf č. 6 Limity v procesu přípravy na odchod z DD a v osamostatnění.

Zdroj: Autorka.

Zajímavým zjištěním je, že 72,4 % respondentů udává, že největším limitem jsou vazby na biologickou rodinu. Ačkoliv se to může zdát jakkoli absurdní, tak nefunkční biologická rodina je v největším množství případů důvod, proč jsou děti do ústavní výchovy umístěné a je také podle tohoto šetření nejčastějším důvodem, který znesnadňuje pracovníkům v dětském domově připravit děti na samostatný život. Ve volných výpovědích k tématu se dva respondenti vyjádřili takto:

„Měla by být přísnější legislativa vůči rodičům, kteří se nehodlají starat o své děti, které jsou poté umisťovány do ústavní výchovy, ač se ničím neprovinily“.

„Neschopnost státu přimět rodiče, aby nesli zodpovědnost za svá jednání, která zapříčinila nařízení ústavní výchovy jejich dětí. V mnoha případech se v plnoletosti děti vrací do původního prostředí, které je stále ve stejném, či ještě horším stavu právě kvůli těmto rodičům.“

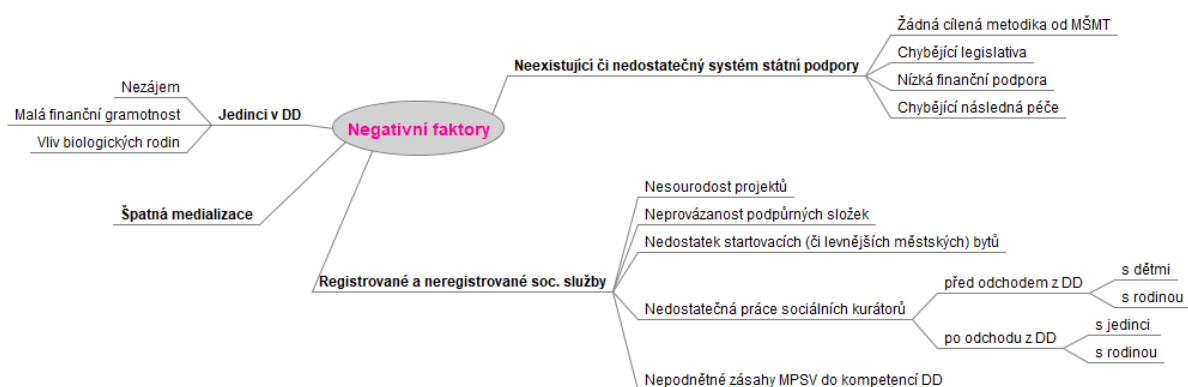
Tvrzení v sobě odráží realitu dětských domovů, ve které jsou nejčastěji děti z nefunkčního rodinného prostředí (blíže např. v podkapitole 1.2). Tento fakt je navíc podpořen dalším zjištěním, že téměř 82 % jedinců se po odchodu z DD navrací do biologické rodiny

(viz graf č. 7, s. 143), což ve velkém množství případů vede k přijetí totožného životního stylu. Toho stylu, před kterým je měl DD chránit (zjištění koresponduje s Gjuričovou (2007), která uvádí, že až 70 % mladých dospělých se po ukončení ústavní výchovy vrací do své původní rodiny). Opět to lze potvrdit tvrzením volné výpovědi respondentů, kteří tímto odkazují i na nesystémovost a nedostatek následné podpory:

„Jako negativa spatřujeme zejména nezáměr dětí, které odcházejí z DD většinou zpět do rodin, kde nemají motivaci k práci a k zaměstnání a upřednostňují život ze sociálních dávek.“

„Velký a zásadní problém spatřuji v možnosti mladistvého při odchodu z dětského domova v nalezení pracovního místa a samostatného bydlení, ve všem samozřejmě DD pomáhá, ale je to velmi obtížné, a hlavně zcela nesystémové. Ubytování na ubytovnách a návrat do biologické rodiny (který je nejčastější) je pro tyto mladistvé návratem do stavu před umístěním do DD. Vráť se do prostředí mnohdy demotivujícího a závislého na sociálních dávkách a velmi často se tomuto způsobu snadno přizpůsobí. Bylo by velmi přínosné, aby byla možnost získání samostatného bydlení bez ohledu na jejich trvalé bydliště (často vzdáleném od DD) a tím tedy spolupráce se spádovým MÚ příslušného DD, tím by měli opravdu šanci pokračovat v tom, na co jsou v DD po dobu minimálně 2 let připravováni.“

Tímto se dostáváme k dalšímu limitu, který 66,3 % respondentů spatřuje v systémové přípravě, tedy v úloze státní podpory, kterou zároveň 76,6 % dotazovaných hodnotí jako spíše či zcela nevyhovující. Třetím nejčastěji se vyskytujícím limitem je podle 60,2 % dotazovaných nezáměr dětí a jejich špatná motivovanost. I s těmito aspekty se snaží dětské domovy pracovat ať už svými silami či za pomoci neziskových organizací. Faktor biologické rodiny či osobnostního nastavení dítěte projevující se nedostatečnou motivovaností pro úspěšné začlenění se do společnosti je dán také etnickou odlišností dětí, což vyjadřuje 22,4 % respondentů. 14,3 % respondentům chybí jasnější a strukturovanější metodika, která by cílila na konkrétní oblasti v přípravě na odchod z DD.

Obrázek č. 10 Analýza volných výpovědí k tématu přípravy na odchod z DD a následného osamostatnění – negativní faktory.
Zdroj: Autorka.

Obrázek č. 10 prezentuje analýzu volných výpovědí ke zkoumanému tématu, vyskytujících se v rovině negativních činitelů, které přípravu a následné osamostatnění ztěžují. V těchto výpovědích se potvrdil již rozebraný nezáměr dětí a negativní vliv jejich původních rodin. Často byla zmiňovaná malá finanční gramotnost, na jejíž zvyšování se jednotlivé DD snaží v procesu přípravy průběžně pracovat (podk. 3.1) avšak i k tomuto mají omezené prostředky a reálné situace. Nejčastěji se však volné výpovědi vztahovaly k neexistující a nedostatečné státní podpoře. V oblasti přípravy chybí DD jasná metodika od MŠMT, o kterou by se mohla zařízení při své práci opírat a z čeho vycházet. V současnosti je celý proces přípravy nahodilý, nejednotný, rigidní a je na každém DD, jak jej nastaví a realizuje. S tím souvisí také chybějící legislativa ukotvující celou zkoumanou oblast. V našich podmínkách chybí zejména ukotvení následné péče po odchodu z DD (blíže např. podkapitola 1.3). V souvislosti s tímto se respondenti vyjádřili zcela výstižně:

„Podpora by měla být zajišťována komplexně státem. Ve skutečnosti po odchodu z DD nastává vakuum. Některé dětské domovy zajišťují ubytování a zaměstnání, někde pomáhají firmy. Roli státu supluje nejrozličnější neziskové organizace, jejichž činnost je však financována z prostředků EU nebo soukromých dárců. Stát však sám nic nedělá, nehradí, nekoordinuje. Absolutně chybí sociální bydlení, bydlení s asistencí, asistované zaměstnání. Stát zde prostě selhal a tváří se, jakoby se ho problém netýkal.“

„Je důležité zdůraznit, že negativa míří ke státnímu systému. Podpora v tomto směru není zcela optimální, ale existují nestátní nadace a fondy, které tento nedostatek saturují dostatečně, pokud je ze strany zařízení ochota ke spolupráci. Pořádání workshopů, sponzoring a organizace jiných akcí vedoucích k osvojení chybějících kompetencí. Ostuda státu je, že místo poděkování, situaci ještě komplikuje.“

„Jakákoliv příprava selže ve střetu s realitou, kdy stát o děti po ukončení nařízené ústavní výchovy nejeví žádný zájem a není zde plošná ochota tyto děti podporovat.“

„Stát žádnou přípravu nezajišťuje, vše vymýšlejí, připravují, zajišťují jednotlivá zařízení individuálně.“

„Státní systém neexistuje, DD si samotné vytváří systém, a navíc využívají nabídky různých NNo a projektů, které jsou DD nabízeny.“

„Negativem pak je nízká ba téměř nulová účast státu na zařazení dítěte z DD do společnosti a samostatného života. Zde bychom bez spolupráce s různými nadacemi jen velmi těžko hledali způsob, jak s dítětem spolupracovat i po jeho odchodu z DD. Zde chybí legislativa i účast státu.“

„Problematiku odchodu dětí do života z jakékoli formy náhradní výchovy či péče by měl komplexně ošetřit stát. Výkon lze částečně ponechat na neziskových organizacích (ať už nestátních či státních). Stát by však měl být tím, kdo celý proces koordinuje, nastavuje pravidla, financuje a kontroluje.“

„Žádná koncepce péče a pomoci mladistvým po odchodu z DD není – většinou řeší DD nad rámec svých povinností a možností.“

Na tato tvrzení navazuje další analyzované téma, které odkazuje na nesourodost projektů a neprovázanost podpůrných systémových složek po odchodu z DD. Na nedostatečnou systémovou podporu zejména v oblasti finanční gramotnost, nácviku pracovní agendy

(pohovor, napsání životopisu atp.), posílení sociálních dovedností či při podpoře vzdělávání jedinců z DD upozorňuje také řada zahraničních výzkumných studií (Jarczok a kol., 2020; Ungureanu a Tomita, 2020; Mhongera, 2017; Whitnish, 2017). Obrovských úskalím je nedostatek sociálního ubytování a jejich kapacit (zejména domů na půl cesty) na což upozorňovali např. již autoři Folda a kol. (2009) či Remsová (in Remsová, Klapko a kol., 2013, s. 109-111). Dodnes však nebyl tento problém vyřešen. Silným nedostatkem je podle respondentů nedostatečná práce sociálních kurátorů z OSPOD. Nedostatky v jejich práci se odráží jednak v nedostatečné práci s rodinou dítěte během jeho umístění v DD a zároveň v práci se samotným jedincem před i po odchodu z DD. Matoušek (2019) k tomuto sděluje, že detailní monitoring fungování rodiny dítěte během pobytu dítěte v ústavu, a zvláště před koncem pobytu je významným úkolem celého systému péče o ohrožené děti. Zároveň však dodává, že OSPOD pro tento monitoring nemá dobré podmínky a dětský domov ho nemá v popisu práce, má jen „vytvářet podmínky pro spolupráci s rodinou dítěte“, jak je uvedeno ve Výnosu MŠMT, kterým se stanoví standardy kvality péče o děti ve školských ústavních zařízeních (Myšková a kol., 2018). I k tomuto se váží výpovědi respondentů:

„Pokud nezajistí přípravu DD, tak je problematická. OSPOD se vůbec této iniciativy neúčastní. Spíše výjimečně je svolána případová konference o budoucnosti odcházejících dětí. Navíc se OSPOD o děti stará do 18 let. Takže děti odcházející ve vyšším věku nemají vůbec ze strany MPSV podporu. Tato oblast by měla být ze zákona předána na zařízení ústavní péče včetně financí a potřebných kompetencí.“

„Role státu v podstatě končí po odchodu ze zařízení pro výkon ústavní výchovy, práce kurátorů je nedostatečná (málo aktivní, očekává se aktivita od klienta – ta zpravidla spíše chybí).“

„...nezájem orgánů soc. podpory...“

„Chybí následná péče ze strany OSPOD mladým dospělým (sociální kurátor).“

*„S dětmi v domovech před odchodem se pracuje, děti se připravují, ale selhání přichází v zejména v prvních měsících a letech, kdy děti padnou na dno, ale stát nemá jednotnou koncepci, jak těmto dětem pomoci, zejména formou bydlení, materiální pomoci a průběžným dohledem... **a pokud opakovaně selžou, dává OSPOD většinově ruce pryč s tvrzením, že jim je již 18, ovšem nedochází jim, že tyto děti třeba teprve před rokem ukončily základní školu...** Takže tyto děti podporujeme z neoficiálních a zejména vlastních zdrojů, v době svého volna, na úkor dětí vlastních...“*

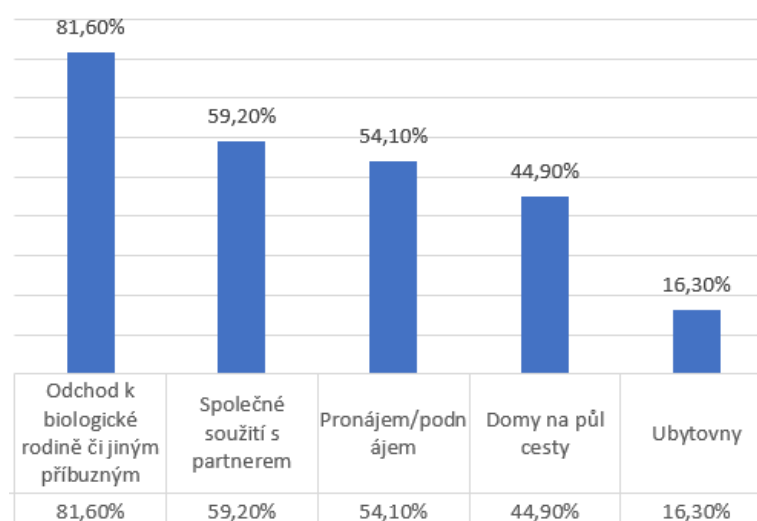
Ředitelům vadí mimovolné, neúčelné a mnohdy zcela nesmyslné zasahování resortu MPSV do jejich kompetencí, ačkoliv jsou DD řazeny pod MŠMT. Zde jsou patrné transformační snahy (blíže v části 1.4 či 1.5.1).

„Špatně medializovaná problematika (jen negativní při selhání jedinců), nejasná legislativa, nesmyslné návrhy a postupy stran MPSV, ačkoli je věc v gesci MŠMT atd.“

Negativní medializace je jedním z posledních problematických stránek, které ředitelé uváděli jako limitní v přípravě na odchod z DD i následném osamostatnění. Dětské domovy jsou širší, nezainteresovanou společností na základě neznalosti problematiky a zkreslených mediálních informací vnímány jako kategoricky špatné, jak uvádí Škoviera (2007, s. 39) až demonizované. V médiích lze vysledovat uvádění extrémních a nechvalných případů z oblasti DD a celé ústavní výchovy, přičemž o pozitivích se zmiňují málokdy. Tento trend negativně medializovaného obrazu a tendence vyzdvihovat nedostatky je však bohužel možný aplikovat na veškeré společenské dění.

DVO4: Jakou roli sehrává DD v životě jedince po opouštění zařízení?

Dětské domovy hrají důležitou roli nejen v životě jedince během jejich umístění do ústavní výchovy, ale také v době samostatného života. Řada dětí navázala v DD vztahy s vychovateli či jinými pracovníky a ostatními umístěnými jedinci, a tak se nezřídka stává, že vyhledávají kontakty se zařízením i po jejich odchodu. Stejně tak dětské domovy v souvislosti s přípravou na samostatný život zjišťují, kam povedou následné kroky po opuštění DD. Vzhledem k věku (18 let a výše) si však jedinci mohou zvolit, zda své místo dalšího pobytu zařízení sdělí, či nikoliv. Ředitelé tak na základě svých zkušeností uvádí následující místa nejčastějšího pobytu po odchodu z DD (graf č. 7).

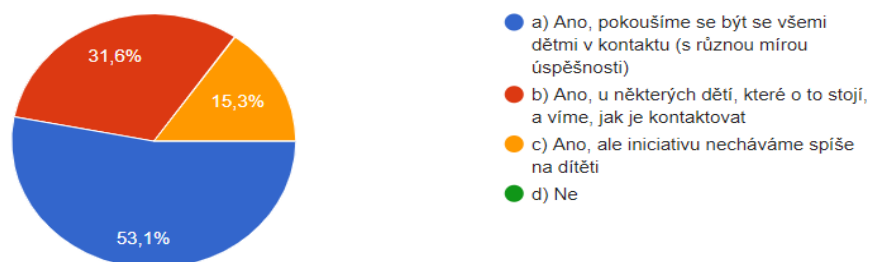

Graf č. 7 Nejčastější místa pobytu po odchodu z DD.

Zdroj: Autorka.

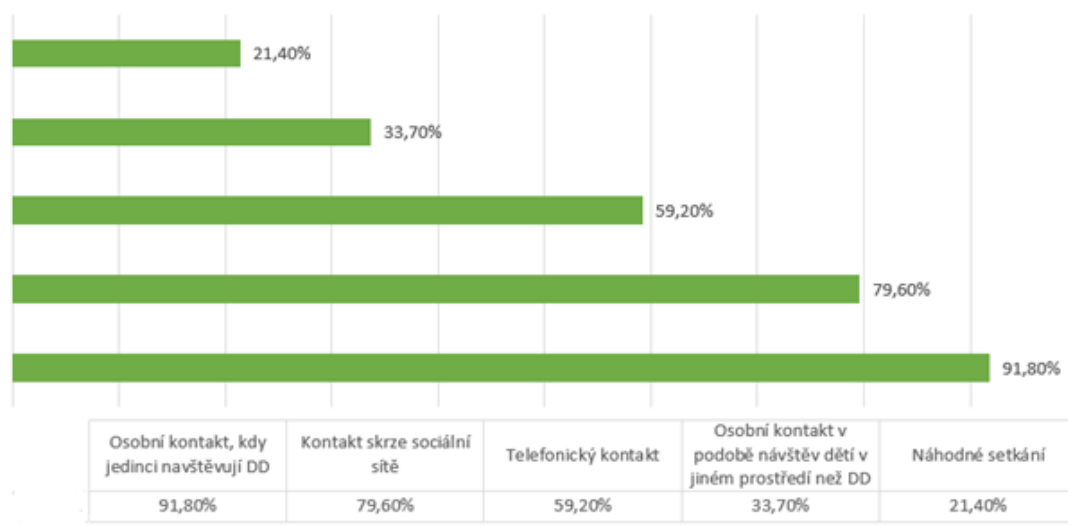
O drtivé většině jedinců, kteří po odchodu z DD směřují zpět do biologických rodin, jsme se zmínili již v DVO₃. Druhým, nejčastěji voleným způsobem pobytu je v téměř 60 % společné soužití s partnerem. 54,1 % jedinců odchází do pronájmu či podnájmu, přičemž v souvislosti s tímto se jedná nejčastěji o formu tzv. startovacích bytů, či zvýhodněných městských bytů (blíže v části 3.2.2). 44,9 % odchází do domů na půl cesty, na jejichž nedostatek upozorňují nejen odborníci (např. Folda a kol., 2009; Remsová in Remsová, Klapko, 2013, s. 109-111), ale také samotní ředitelé (DVO₃). Respondentů dále uvedli, že v 16,3 % případů vedou následné kroky na ubytovny.

Všichni respondenti uvedli, že se snaží i v době po odchodu dítěte z DD udržovat vzájemný kontakt s dítětem. Větší polovina dotazovaných uvedla, že se pokouší být v kontaktu se všemi dětmi po odchodu z DD, ale míra úspěšnosti se liší. Téměř 32 % se vyjádřilo, že jsou v kontaktu pouze s jedinci, kteří o kontakt projeví zájem, přičemž zařízení musí vědět, jakými způsoby je kontakt nejlepší uskutečnit. 15 % nechává iniciativu v oblasti vzájemného kontaktu po odchodu z DD na samotných jedincích.

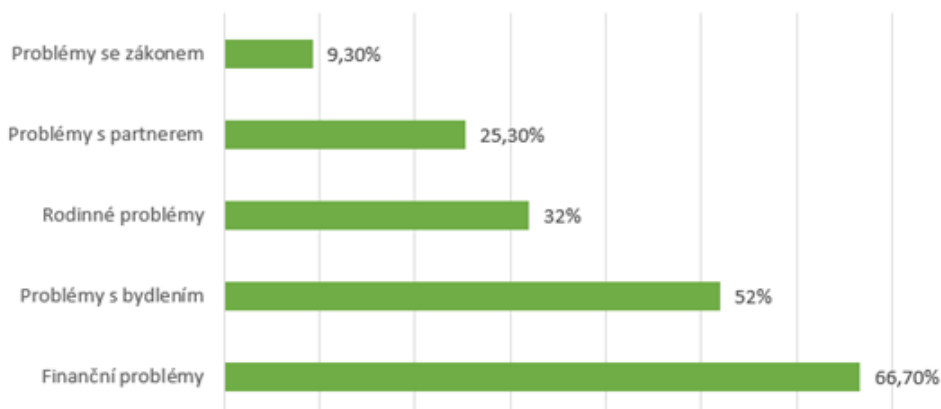
Graf č. 8 Kontakt s jedinci po odchodu z DD.
Zdroj: Autorka.

Nejčastěji využívaným způsobem kontaktu jsou situace, kdy jedinci po odchodu v době samostatného života sami navštěvují příslušný DD (graf č. 9). Tyto návštěvy mívají různé cíle a charakter (viz graf. č. 10). Pro pedagogické pracovníky jsou tyto návštěvy po odchodu ze zařízení jedním z jejich motivačních prvků. Jedinci se často objeví nečekaně, mnohdy již obklopeni svou vlastní rodinou (partnerem a dětmi). Přijdou tak vychovatelům, kteří se o ně léta starali ukázat a sdělit, jak se s nástrahami samostatného života popasovali. Vědomí toho, že se jedincům po odchodu z DD podařilo v životě zakotvit bez větších zádrhelů, že se jim v souladu s jejich možnostmi (osobnostními, sociálními i materiálními) daří a že v životě fungují, je významnou zpětnou vazbou. Vychovatelé tak mají pocit, že jejich nelehká a komplikovaná práce má smysl, a i když se mnohdy může zdát, že je situace v oblasti výchovy v ústavních zařízeních bezvýhodná (vzhledem k nastavení systému, či specifikům dětí), výsledky se mohou dostavit až po širším časovém období (pozn. autorky).

Graf č. 9 Nejčastější způsob kontaktu s jedinci po opuštění DD.
Zdroj: Autorka.

Velkým pomocníkem v současné době jsou sociální sítě, přes které udržují DD kontakt s jedinci po odchodu v téměř 80 %. Velká část zařízení preferuje také telefonický kontakt (59,2 %). Téměř 34 % respondentů uvedlo, že navštěvuje jedince po odchodu z DD v jejich aktuálním sociálním prostředí a 21,4 % mají kontakt pouze v případě náhodného setkání.

Graf č. 10 Nejčastější důvody, ve kterých jedinci vyhledávají kontakt s DD po jejich odchodu.
Zdroj: Autorka.

Nejčastějším důvodem pro opětovné kontaktování a vyhledání pomoci v DD jsou finanční problémy (66,7 %) a problémy s bydlením (52 %). Tato zjištění korespondují jednak s uvedenými negativními aspekty, které ovlivňují úspěšné začleňování jedinců z DD do společnosti (DVO₃), jednak také se soudobými výzkumnými zjištěními (Jarczok a kol., 2020; Tatiopolou a kol., 2020; Gwenzi, 2018). V 32 % přichází jedinci do DD řešit rodinné problémy a problémy s partnerem (25,3 %). Tito činitelé vytvářejí po opuštění DD významnou část

vztahových sítí, přičemž vysoká kvalita těchto vztahů je prediktorem úspěšnějšího sociálního začlenění do společnosti (Campos, Goig a Cuenca, 2020; Refaeli, Benbenishty a Zeira, 2019).

V 9 % případů se jedinci po odchodu z DD navrací zpět pro radu či podporu v souvislosti s kriminálními prohřešky či jinými problémy se zákonem. Vychovatelé a celkově DD má tedy zásadní roli v životě jedince i po jeho odchodu.

I z tohoto důvodu se oslovení ředitelé velmi angažovali ve svých výpovědích směrem ke zkoumané problematice a spolu s odpověďmi na dané oblasti uváděli mnozí z nich také možné inovativní návrhy, na zlepšení celkové situace přípravy a následného odchodu z DD.

Vize inovací směřovaly především k systému podpory a následné péče, kde by se řada respondentů přikláněla k podobnému systému, jako je tomu u osob propuštěných z vězení, či závislých z terapeutických komunit a psychiatrických léčeb. U těchto osob je totiž následný systém péče mnohonásobně více propracovaný, jednotný a vzájemně navazující. V případě jedinců po opuštění DD by se jednalo především o dohled, podporu a vedení zajišťované např. službou provázení, či mentorstvím. Některá tvrzení uvádíme níže:

„Není další vedení dítěte zajištěné státem, záleží pouze na osobnosti ředitele DD, jak má nastaven přístup k těmto dětem. Dítě potřebuje vedení jako například probační služba má následnou péči o vězně. Nechci tím říct, že děti jsou jako vězni, ale že by si zasloužily následnou péči.“

„Zajištění dohledu DD nad dítětem po odchodu z DD a to po časově omezenou dobu nařízenou legislativou.“

„Následná péče a dozor by měly být po odchodu směřovány zejména k zajištění odpovídajícího bydlení a zaměstnání.“

„Co velice chybí ze strany státu je systém částečné péče po odchodu, zejména první rok, kdy na jedince číhají různá nebezpečí. Konzultace, vedení, mentoring ...“

7 PŘÍPRAVA K ODCHODU A NÁSLEDNÉ OSAMOTATNĚNÍ Z PERSPEKTIVY JEDINCŮ Z DĚTSKÝCH DOMOVŮ (INDUKTIVNÍ ANALÝZA)

Předchozí kapitola prostřednictvím deskripce poskytla zásadní informace týkající se role dětských domovů v procesu přípravy umístěných dětí na odchod ze zařízení a následně v samostatném životě a o aspektech, kterými je tato příprava ovlivněna. V informacích se odrážely subjektivní názory a hodnocení ředitelů dětských domovů, přičemž s ohledem na prezentované výsledky je patrné, že se jedná o palčivé téma, kterému by bylo třeba věnovat dostatečnou pozornost, především v oblasti jednoznačného systémového nastavení. K možným žádoucím změnám a transformacím však povede (pokud vůbec) ještě dlouhá cesta, a proto je v této situaci příhodné zjistit, jak vnímají a hodnotí přípravu na odchod z dětského domova samotní jedinci, kterých se tento proces týká.

V druhé etapě kvantitativního výzkumu byla pozornost zaměřena nejen na zjištění subjektivních aktuálních názorů na odchod z dětského domova, ale také na měření jednoho z osobnostních konstruktů – self efficacy, jež je blíže popsána v podkapitole 3.3.2 této práce.

Záměrem kapitoly je představit druhou etapu kvantitativního šetření, jejíž **hlavním cílem** bylo zjistit a interpretovat subjektivní pohled dospívajících na připravenost k odchodu z dětského domova v kontextu s jejich self-efficacy. K tomuto bylo přistoupeno ke zvolení induktivní analýzy výsledků a verifikaci hypotéz.

Dílčí cíle 2. etapy kvantitativního výzkumu:

- Posoudit vztah mezi mírou aktuálně vnímané self-efficacy a subjektivním pocitem připravenosti na odchod z dětského domova.
- Zjistit, zda existuje vztah mezi existencí vědomí životní jistoty v oblasti bydlení a mírou aktuálně vnímané self-efficacy.
- Analyzovat vztah mezi zkušeností s cílenou přípravou na odchod z dětského domova a subjektivním pocitem připravenosti na odchod z dětského domova.
- Analyzovat vztah mezi mírou vyskytujících se vybraných protektivních faktorů vztahujících se k odchodu z dětského domova a subjektivním pocitem ze samostatného života.

Pro naplnění cílů bylo přistoupeno ke stanovení **šesti hypotéz**, které jsou definovány následovně:

H1: Klienti, kteří vnímají vlastní účinnost lépe, se cítí být lépe připraveni na odchod z DD než klienti s nízkou obecnou vlastní účinností.

H2: Klienti, kteří hodnotí svou vlastní účinnost lépe, se na odchod z DD těší více, než klienti s naměřenou nízkou obecnou vlastní účinností

H3: Klienti, kteří mají životní jistotu týkající se bydlení po odchodu z DD, mají vyšší vnímání obecné vlastní účinnosti než klienti, co tuto jistotu nemají.

H4: Klienti, kteří prošli nějakou formou cílené přípravy na odchod z DD se cítí být lépe připraveni než klienti, kteří touto přípravou neprošli

H5: Klienti, kterým vychovatelé pomáhají s řešením otázek týkajících se odchodu z DD, se cítí být připraveni na odchod lépe než ti, kterým vychovatelé nepomáhají.

H6: Klienti, kteří mají v zásobě kontakty, na které se mohou v případě potřeby po odchodu z DD obrátit, mají méně obav z odchodu než ti, co tyto kontakty zatím nemají.

7.1 Respondenti

Cílovou skupinou pro sběr dat ve druhé etapě kvantitativního výzkumu byli jedinci z DD ve věku od 17 do 26 let. Tyto totiž v dohledné době čeká odchod z dětského domova a osamostatnění se. Oblast výzkumného souboru tvořilo 98 dětských domovů v České republice. Tato zařízení se zapojila do první kvantitativní etapy výzkumu (kapitola 6). Do druhé etapy kvantitativního výzkumu se z tohoto počtu zapojilo 61 zařízení. Důvody, proč se zbylých 37 DD do druhé fáze nezapojily, byly následující:

- Absence cílové skupiny v DD.
- Oslovení jedinci odmítli vyplnit dotazníky.
- Oslovení ředitelé kategoricky nesouhlasí se sběrem dat u dětí v jejich zařízení, byť anonymního.
- Přesycení výzkumnými šetřeními v DD.

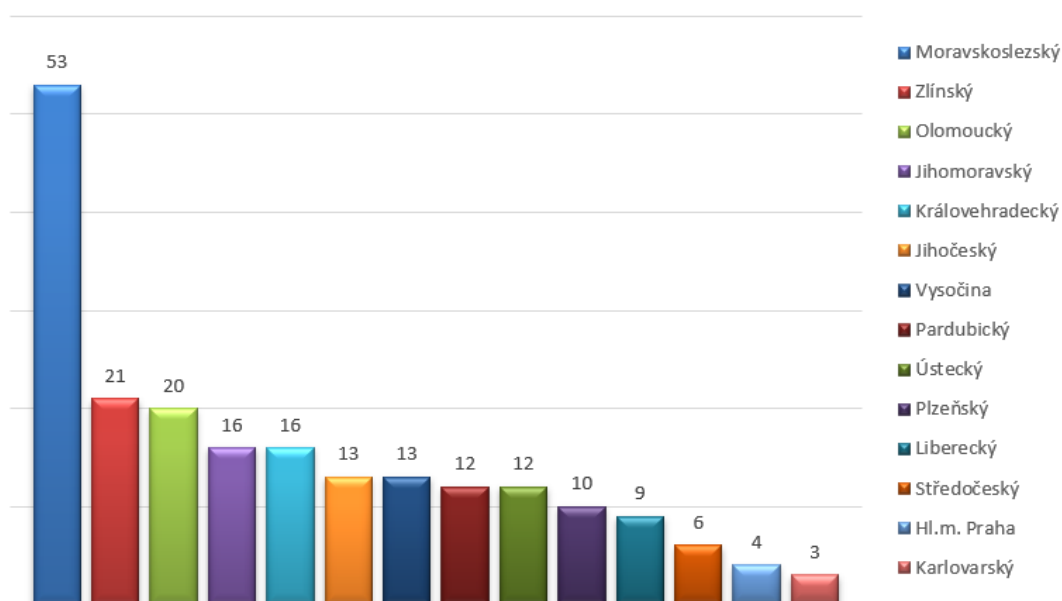
Z 61 dětských domovů tak bylo sesbíráno 263 dotazníků, přičemž výběrový soubor tvořilo nakonec 208 jedinců před odchodem z DD s rozložením 104 dívek a 104 chlapců.

Pohlaví	Absolutní četnost	Relativní četnost (%)
Chlapci	104	50
Dívky	104	50

Tabulka č. 4 Rozložení pohlaví respondentů.
Zdroj: Autorka.

Průměrný věk respondentů činil 18 let. Průměrný výsledek v dosažené self–efficacy klientů je 28,6 což značí spíše vysokou hodnotu self–efficacy u sledovaného výzkumného vzorku (srov. Štenclová, 2019a; 2019b).

Graf č. 11 prezentuje počty jedinců z DD zapojených do výzkumu z hlediska zastoupení jednotlivých krajů.

Graf č. 11 Počty navrácených dotazníků dle zastoupení jednotlivých krajů.
Zdroj: Autorka.

7.2 Sběr dat ve 2. etapě kvantitativního výzkumu

Ve druhé etapě kvantitativního výzkumu se přistoupilo k dotazníkovému shromažďování dat za účelem zjištění subjektivního pohledu adolescentů a mladých dospělých na jejich připravenost k odchodu z DD a k osamostatnění. Níže bude blíže specifikován zvolený výzkumný nástroj, způsoby zajištění jeho kvality a proces sběru dat.

7.2.1 Zvolená metoda

Pro kvantitativní sběr dat ve 2. etapě výzkumu byl zvolen taktéž výzkumný nástroj **dotazník**, který byl tvořen **nestandardizovanou** a **standardizovanou** částí (příloha č. 3).

První úsek tvoří dotazník vlastní konstrukce, který obsahuje 17 položek zaměřujících se na zjištění subjektivních názorů respondentů týkající se jejich odchodu z dětského domova směřující k osamostatnění se. Dotazník byl sestaven na základě informací z odborné literatury, vlastních zkušeností výzkumníka a také ve spolupráci s některými vedoucími pracovníky a vychovateli vybraných dětských domovů.

Dotazník obsahuje kromě demografických položek (13-17) dvě položky polouzavřené (4, 5), jednu otevřenou (9) a zbytek uzavřených. Uzavřené položky 1, 2, 3, 6, 8, 11 a 12 jsou položky škálové, na které respondenti odpovídali zakroužkováním zvoleného bodu na předložené škále (rozhodně ne – spíše ne – spíše ano – rozhodně ano). Položky 7 a 10 jsou položky dichotomické, u kterých je společně s polouzavřenou položkou 2 uvedena výzva k upřesnění zvoleného výběru. Do dotazníku byly zařazeny také tzv. L-otázky (položky 11, 12) což je speciální metoda na zjišťování tendenčního sklonu respondentů uvádět nepravdivé či přibarvené odpovědi (Gavora, 2010, s. 128).

Druhá část výzkumného nástroje představovala standardizovaný dotazník self-efficacy (*The general self-efficacy* – dále také **GSE**), jež v roce 1981 vytvořili autoři Matthias Jerusalem a Ralf Schwarzer (1995). Ti vycházejí z Bandurova konceptu a pojetí self-efficacy (blíže v podk. 3.2.2). Standardizaci dotazníku pro českou populaci provedl Jaro Křivohlavý v roce 1993 (Křivohlavý, Schwarzer a Jerusalem, 1993). Dotazník disponuje 10 položkami a odpovědi se zaznamenávají na čtyřbodové škále (naprosto nesouhlasí - spíše nesouhlasí - spíše souhlasí - naprosto souhlasí). Součtem odpovědí všech 10 položek získáme konečné složené skóre v rozsahu od 10 do 40 u každého respondenta. Škála se obvykle spravuje sama, ale vhodné je její zakomponování do komplexnějšího dotazníku. Byla vytvořena za účelem posouzení obecného pocitu vnímané self-efficacy s cílem předpovědět zvládnání každodenních potíží i adaptaci po prožití všech druhů stresujících životních událostí, kterou bezpochyby odchod z DD je. Lze jej tedy použít k predikci adaptace na životní změny, ale je také vhodný jako indikátor kvality života v jakémkoli okamžiku. Každá položka odkazuje na úspěšné zvládnání stresových situací a znamená interně stabilní připisování úspěchu vlastní osobě. Stupnice je určena pro běžnou dospělou populaci, včetně dospívajících. Osoby mladší 12 let by neměly být tímto nástrojem testovány. Ve vzorcích z 23 zemí se Cronbachovy alfy pohybovaly v rozmezí od 0,76 do 0,90 a stupnice je unidimenzionální (Schwarzer, Jerusalem, 1995).

Výběr představených, kombinovaných výzkumných nástrojů, jejich obsahu a délky byl podmíněn především snahou o co nejméně složitý proces při jejich vyplňování, a to především s přihlédnutím ke specifikům cílové skupiny jedinců z DD (viz kapitola 2).

7.2.2 Předvýzkum, validita a reliabilita výzkumného nástroje

Také v této fázi bylo pro potřeby platné konstrukce výzkumného nástroje v předvýzkumu přistoupeno k ověření prvotního návrhu dotazníku pro jedince, které čeká v dohledné době odchod z DD. Validita představuje schopnost výzkumného nástroje zjišťovat to, co má. Její zjišťování proběhlo třemi způsoby.

V prvním případě byli, stejně jako v první etapě, požádáni vybraní ředitelé o poskytnutí zpětné vazby k návrhu dotazníku. Následně byli o totéž požádáni vychovatelé, kteří s jedinci v DD pracují. V posledním, avšak nejdůležitějším případě bylo osloveno 7 jedinců ze dvou DD, aby se stejně jako vedoucí pracovníci a vychovatelé vyjádřili ke stavbě dotazníku. Cílem bylo zejména ověření toho, jak tito jedinci chápou a jak si vykládají jednotlivé formulace a položky, ověřována byla také délka dotazníku z hlediska udržení pozornosti, celková stylizace nabídnutých odpovědí atp.

Na základě získaných podnětů byl dotazník také modifikován. Vzhledem ke specifikům dětí byla délka dotazníku akorát odpovídající jejich pozornosti. Standardizovaná část, která byla v prvotním návrhu postavena jako první k vyplnění, byla po konzultacích a řadě zpětných vazeb zařazena na druhé místo. Bylo to z toho důvodu, že formulace otázek byla náročnější, než v případě dotazníku vlastní konstrukce a po jejím přečtení již někteří jedinci nebyli tolik motivováni pokračovat dále ve vyplňování.

Reliabilita, která znamená přesnost a spolehlivost výzkumného nástroje, byla zjišťována výpočtem vnitřní konzistence, jelikož se v rámci první etapy přistoupeno pouze k jednomu měření výzkumným nástrojem (Chráška, 2016, s. 166-168; Gavora, 2010, s. 90). Ta byla zjišťována pomocí Cohenova koeficientu kappa. Respondenti byli náhodně rozděleni do dvou skupin a zkoumala se míra shody mezi oběma skupinami.

Položka	κ
1) Těšíš se na tvůj odchod z DD?	0,820
2) Cítíš se být dostatečně připraven na odchod z dětského domova?	0,836
3) Je něco, čeho se po odchodu z DD obáváš?	0,914
6) Pomáhají Ti vychovatelé při řešení tvých otázek spojených s odchodem z DD?	0,778

7) Prošel/prošla jsi nějakou cílenou přípravou (programem, školením) na odchod z DD?	0,859
8) Hodnotíš tuto přípravu jako přínosnou?	0,832
10) Máš v zásobě kontakty, na které se v případě potřeby můžeš obrátit?	0,961
11) Víš už teď, kam po odchodu z DD půjdeš?	0,756

Tabulka č. 5 Cohenův koeficient kappa pro jednotlivé položky v dotazníku vlastní konstrukce.

Zdroj: Autorka.

V tabulce č. 5 lze vidět, že koeficient kappa u jednotlivých položek dosahuje dostatečně velkých hodnot. V případě položek 6 a 11 mluvíme o mírné vnitřní konzistenci, v případě položek 1, 2, 7 a 8 existuje mezi skupinami silná shoda a v případě položek 3 a 10 téměř perfektní shoda. Z koeficientů shody pro jednotlivé položky dotazníku vlastní konstrukce je možné vypočítat průměrný Cohenův koeficient, který v tomto případě činí 0,845 a jedná se o silnou shodu. Výsledky lze považovat za vyhovující z hlediska shody mezi oběma skupinami, a tedy také za vyhovující z hlediska reliability.

Položka	κ
A) Když se něco postaví proti mně, můžu nalézt způsob, jak dosáhnout toho, čeho dosáhnout chci.	0,706
B) Když se o to opravdu usilovně snažím, pak můžu zvládnout i nesnadné problémy	0,748
C) Pro mne je poměrně snadné držet se svých předsevzetí a dosáhnout cílů, které si stanovím.	0,889
D) Díky svým zkušenostem a možnostem vím, jak zvládat neočekávané situace.	0,768
E) Důvěřuji si plně, že zvládnou neočekávané situace.	0,840
F) Když se dostanu do obtíží, pak se můžu plně spolehnout na své schopnosti.	0,921
G) Bez ohledu na to, co se děje, jsem obvykle schopný/á vypořádat se s tím.	0,695
H) Vynaložím-li na to potřebné úsilí, pak můžu najít řešení pro téměř každý problém.	0,919
I) Pokud stojím před něčím novým, vím, jak se s takovou situací vyrovnat.	0,733
J) Pokud se vynoří nějaký problém, můžu ho zvládnout vlastními silami.	0,736

Tabulka č. 6 Cohenův koeficient kappa pro jednotlivé položky v dotazníku GSE.

Zdroj: Autorka.

V tabulce č. 6 lze vidět, že položky dosahují mírné až téměř perfektní shody. Průměrný Cohenův koeficient pro celý dotazník GSE činí 0,796. Tyto výsledky lze považovat za vyhovující z hlediska reliability. Co se týče Cronbachovo alfa, které by mělo mít minimálně hodnotu 0,7, ukazuje výsledek dotazníku GSE ($\alpha = 0,861$), že položky lze považovat i v tomto případě za vnitřně reliabilní.

7.2.3 Postup při sběru dat

Postup sběru dat ve druhé etapě kvantitativního výzkumu byl téměř shodný jako v případě první etapy. Před samotnou distribucí výzkumného nástroje bylo přistoupeno k telefonickému kontaktování každého vedoucího pracovníka DD, který byl zařazen do první etapy výzkumu. Osloveno bylo všech 98 zařízení.

Po úspěšném zkontaktování byl vedoucím pracovníkům v rámci telefonického rozhovoru představen a vysvětlen záměr druhé etapy výzkumu a vyslovena žádost o svolení participace jejich umístěných dětí. Většina ředitelů byla, stejně jako v první etapě, velice vstřícná. V několika málo případech došlo k situaci, kdy se v jednotlivých DD vyměnili mezi první a druhou etapou sběru dat vedoucí pracovníci, avšak i přesto dále svolili k účasti ve výzkumu ($n=61$). V téměř všech případech však bylo podmínkou zaslání dotazníku pro děti předem, aby si jej mohli ředitelé v klidu projít.

Součástí telefonátů byla také domluva preferovaného způsobu distribuce dotazníků, jejich množství (v případě pošty, dle počtu dětí na základě cílové skupiny) a jejich návratnosti. Ředitelé měli na výběr buďto elektronické zaslání dotazníku, který nazpět zasílali naskenované opět elektronickou formou nebo poštou. Někteří z nich volili opačný způsob, a to doručení poštou se zasláním zpět opět skrze poštu nebo elektronickou cestou. Některé dětské domovy byly nejvíce nakloněny osobnímu setkání a předání dokumentů. Ve 12 případech tak autorka přímo navštívila daná zařízení v Moravskoslezském a Olomouckém kraji. Výhodou osobního kontaktu bylo zajištění okamžité návratnosti dotazníků a možnost vysvětlovat a odpovídat na případné dotazy v průběhu vyplňování. Jindy byl osobní kontakt pouze za účelem předání vyplněných dokumentů.

V zaslaných e-mailech nebo dopisech byl kromě dotazníků přiložen průvodní dopis (příloha č. 4), ve kterém byl znovu osvětlen celý záměr studie. Vzhledem k anonymitě dotazníků nebylo třeba podepisovat žádné informované souhlasy ani jiné dokumenty o zachování a zpracování osobních údajů.

Zařízení, která nezaslala dotazníky zpátky ve sjednané době, byla kontaktována opětovně. Ve všech případech se jednalo pouze o důvody nepříznivých časových možností, či přemíry jiných povinností a opomenutí, přičemž v následujících dnech byly situace napraveny a vyplněné dotazníky doručeny. Vzhledem ke svolení telefonického kontaktování každého zařízení a kombinovaného způsobu doručování i pozdější návratnosti trval celý proces sběru dat přes tři měsíce. Po sesbírání všech dotazníků bylo přistoupeno k jejich analýze.

7.3 Analýza dat

Vzhledem k tomu, že navrácení dotazníků bylo postupné a kombinované, přistoupilo se ještě před samotnými analýzami k jejich ručnímu třídění v papírové i online podobě. Chráska (2016, s. 171) uvádí, že tento postup je vhodný u malých výběrů (do 100 jedinců), avšak v souvislosti s uvedeným jsme tento postup zvolili i v našem případě.

V rámci ručního třídění byly dotazníky rozdělovány na „hromádky“ podle třídícího znaku, kterým byl kraj, ze kterého daný jedinec pocházel. Vytvořeno tak bylo 14 hromádek papírových dotazníků a 14 počítačových složek. Vyřazeny byly dotazníky s chybějícími údaji, či s prokázaným tzv. L-skóre.

Polootevřená otázka č. 2 a otevřená č. 9 byly opět analyzovány metodou tzv. vytváření trsů (Miovský, 2006, s. 221). U položky č. 2 byly dotazníky v tomto případě rozděleny na dvě části. První z nich tvořila dotazníky s kladnou odpovědí na uvedenou položku, druhá část zahrnovala ty se zápornou odpovědí. Jednotlivé výroky obou položek byly poté na základě tematicky vzájemné podobnosti kategorizovány a shromážděny do jedné zastřešující skupiny. Tyto výroky jsou v případě položky č. 2 prezentovány pomocí myšlenkových map (obr. č. 12, 13). U položky č. 9 nebylo třeba myšlenkovou mapu vytvářet, neboť se ve všech případech jednalo o několik málo totožných výroků. Obě položky jsou interpretovány v následujícím oddíle 6.2.

Pro zbylá data byla v počítačovém programu MS Excel vytvořena databáze (příloha č. 7), která obsahovala indexované položky, kdy byly nenumerními údaji přiřazovány číselné kódy, aby se mohla data následně statisticky zpracovat. Údaje jednoho výzkumného respondenta byly zapsány do jednoho řádku (srov. Gavora, 2010, s. 160).

Analýza dat proběhla pomocí statistických programů SPSS a R, přičemž byla data prozkoumána vícero statistickými způsoby.

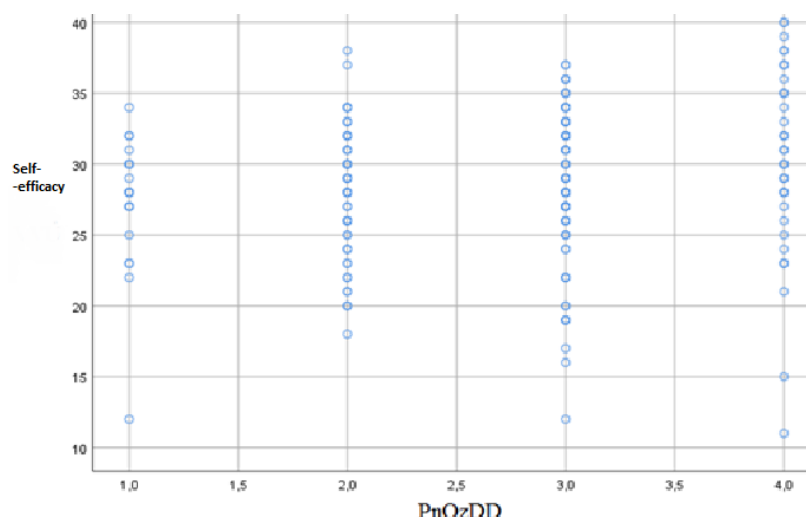
Všechny hypotézy byly ověřovány na hladině významnosti $\alpha=0,05$, jelikož se nejedná o zkoumanou problematiku, která by měla velký vliv na zdraví jedince, proto lze volit i vyšší riziko.

Nyní bude pro každou hypotézu představen výchozí předpoklad, její proměnné a postup při statistickém zpracování.

H1: *Klienti, kteří vnímají svou self-efficacy jako vysokou, se cítí být lépe připraveni na odchod z DD než klienti s nízkou self-efficacy.*

Předpoklad vycházel z informací z podkapitoly 3.3.2, ve které je mj. uvedeno, že jedinci s vysokou self-efficacy jsou přesvědčení o možnosti kontroly nad životními událostmi nad ovlivňováním dění ve svém životě. Pokud je jedinec přesvědčen o své schopnosti řídit dění svého života, má také lepší představu o zvládnání těžkostí, které v jeho životě vystanou (Bandura, 1997). Podle Bandury (2001) self-efficacy ovlivňuje schopnost člověka adaptovat se i na nepříznivou životní situaci a pružně se vypořádat s obtížnými situacemi. Dle Macka (2003, s. 52) zahrnuje self-efficacy také internalizaci nových norem a sociálních rolí, které vedou adolescenta do dospělosti. Proto se v rámci předpokladu očekávalo, že pro jedince s dosaženým, vyšším hrubým skórem v dotazníku GSE budou pocity ohledně připravenosti na odchod z DD pozitivnější a budou z něj mít menší obavy než jedinci s dosaženým nižším skórem.

Pro testování H1 byly stanoveny tyto **proměnné**: Self-efficacy a připravenost na odchod z dětského domova (dále PnOzDD). Proměnná self-efficacy je kardinální a proměnná PnOzDD je ordinální, tudíž hypotéza bude zkoumána pomocí Kendallova *tau c* a Spearmanova korelačního koeficientu. Bude ověřeno, zda existuje mezi těmito dvěma proměnnými pozitivní vztah.

Graf č. 12 Souvislost self-efficacy s PnOzDD.
Zdroj: Autorka.

Graf č. 12 poskytuje první představu o vztahu mezi proměnnými. Z bodového grafu lze předpokládat, že s rostoucí úrovní self-efficacy v průměru roste také úroveň PnOzDD. Tato závislost bude ale pravděpodobně malá.

Vztah mezi proměnnými bude dále prozkoumán v celém výzkumném vzorku a také zvlášť ve skupině mužů a žen.

	Výzkumný vzorek ($n = 208$)	Muži ($n_m = 104$)	Ženy ($n_z = 104$)
τ	0,148	0,065	0,207
$p \leq \alpha$	0,010 < 0,05	–	0,010 < 0,05
$p > \alpha$	–	0,419 > 0,05	–

Tabulka č. 7 Výsledky Kendallova τ c pro H1.

Zdroj: Autorka.

Jelikož je p -hodnota menší než hladina významnosti (viz tab. č. 7), byla zamítnuta nulová hypotéza ve prospěch alternativní hypotézy. Podle p -hodnoty soudím, že pravděpodobnost, že nezamítneme nulovou hypotézu, je malá. Znamená to, že nulová hypotéza o nezávislosti mezi proměnnými má velmi malou oporu v pozorovaných datech. Lze předpokládat pozitivní závislost mezi self-efficacy a PnOzDD. Tato závislost je signifikantní a malá. Toto zjištění podporuje i výsledek u skupiny žen, kde vychází vyšší signifikantní korelace mezi proměnnými, ale stále malá. Rozpor nastává u skupiny mužů, kde vychází statisticky nevýznamná korelace.

	Výzkumný vzorek ($n = 208$)	Muži ($n_m = 104$)	Ženy ($n_z = 104$)
ρ	0,175	0,078	0,239
$p \leq \alpha$	0,012 < 0,05	–	0,014 < 0,05
$p > \alpha$	–	0,433 > 0,05	–

Tabulka č. 8 Výsledky Spearmanova korelačního koeficientu pro H1.

Zdroj: Autorka.

Jelikož jsou hodnoty Kendallova a Spearmanova koeficientu podobné, lze předpokládat lineární vztah mezi proměnnými, což lze vyčíst také z grafu č. 11. Korelace mezi proměnnými je signifikantní a malá, je tedy možné vyšší hrubý skór self-efficacy spojit s pocitem lepší PnOzDD (viz tab. č. 8).

Toto zjištění opět podporuje i výsledek u skupiny žen, ale rozpor nastává u skupiny mužů, kde vychází statisticky nevýznamná korelace. P -hodnota je v tomto případě poměrně vysoká a nulová hypotéza má velkou oporu v pozorovaných datech. Předpoklad o existenci

pozitivního vztahu mezi proměnnými bude tedy dále ověřeno pomocí Mann-Whitney U testu. Zde je PnOzDD rozdělena na lepší a horší a je porovnáváno self-efficacy těchto dvou skupin.

Je zkoumáno, zda klienti, kteří se cítí být lépe připraveni na odchod z DD, vnímají svou self-efficacy vyšší než klienti, kteří se cítí být hůře připraveni na odchod z DD.

Skupina 1: klienti, kteří se rozhodně necítí a spíše necítí být dostatečně připraveni na odchod z DD.

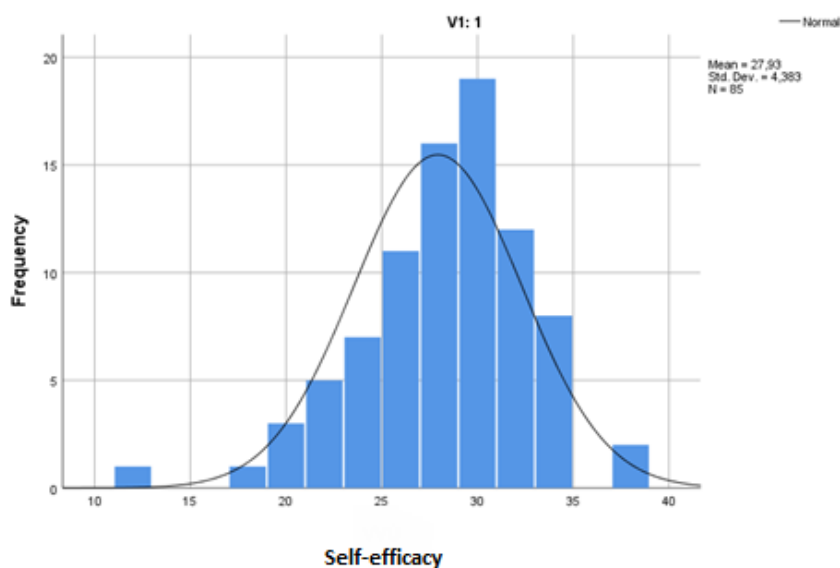
Skupina 2: klienti, kteří se rozhodně cítí a spíše cítí být dostatečně připraveni na odchod z DD.

	Skupina 1 ($n_1 = 85$)	Skupina 2 ($n_2 = 123$)
Aritmetický průměr	27,929	29,106
Rozptyl	19,209	31,800
Směrodatná odchylka	4,383	5,639
Medián	28	29

Tabulka č. 9 Deskriptivní hodnoty pro srovnání self-efficacy skupiny 1 a 2.

Zdroj: Autorka.

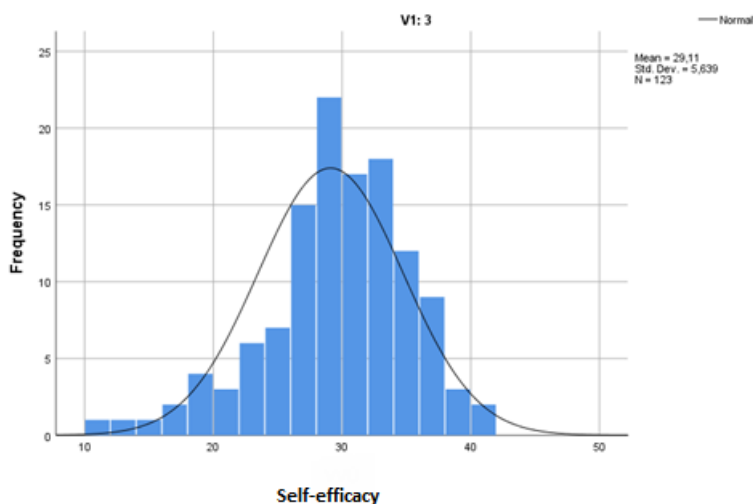
Na základě výsledků v tabulce č. 9 lze předpokládat, že klienti ze skupiny 2 vnímají vyšší self-efficacy (dosahují vyššího skóre v dotazníku GSE) než klienti ze skupiny 1. Jestli je tento rozdíl statisticky významný, bude dále testováno. Nejdříve bude ale blíže prozkoumáno rozložení četností obou skupin a ověřeno, zdali se jedná o normální rozdělení a lze tedy uvažovat i o aplikaci Dvouvýběrového t-testu.

Graf č. 13 Rozložení četností proměnné self-efficacy ve skupině 1 u H1.

Zdroj: Autorka.

Graf č. 13 ukazuje, že rozdělení se do určité míry vychyluje od normálního, neboť je špičatější než normální křivka a vychyluje se více doprava. Zda-li odchylky od normálu jsou natolik malé, aby bylo dané rozdělení považováno alespoň za přibližně normální, bylo dále ověřeno pomocí Shapiro-Wilk normality testu. Jelikož není p -hodnota 0,032 větší než 0,05, nelze předpokládat, že tato data pochází z normálního rozdělení.

Graf č. 14 Rozložení četností proměnné self-efficacy ve skupině 2 u H1.
Zdroj: Autorka.

Lze vidět, že ve skupině 2 (viz graf č. 14) jsou hodnoty self-efficacy více rozptýleny kolem průměru než ve skupině 1 (viz graf č. 13), a že graf pro skupinu 2 dosahuje vyšších hodnot. Rozdíl v hodnotách rozptýlů je podle výsledku Ansari-Bradley testu statisticky významný, jelikož je p -hodnota 0,041 nižší než 0,05. Celkově se obě rozdělení od sebe odlišují, ale tento rozdíl není příliš razantní, což se také projevuje v p -hodnotách.

Graf č. 13 ukazuje, že rozdělení se do určité míry vychyluje od normálního, neboť se vychyluje více doprava. Výsledek Shapiro-Wilk testu (p -hodnot = 0,003) ukazuje, že nelze předpokládat normální rozdělení. Hypotéza 1 bude tedy ověřena pomocí neparametrického testu a tím je Mann-Whitney U test.

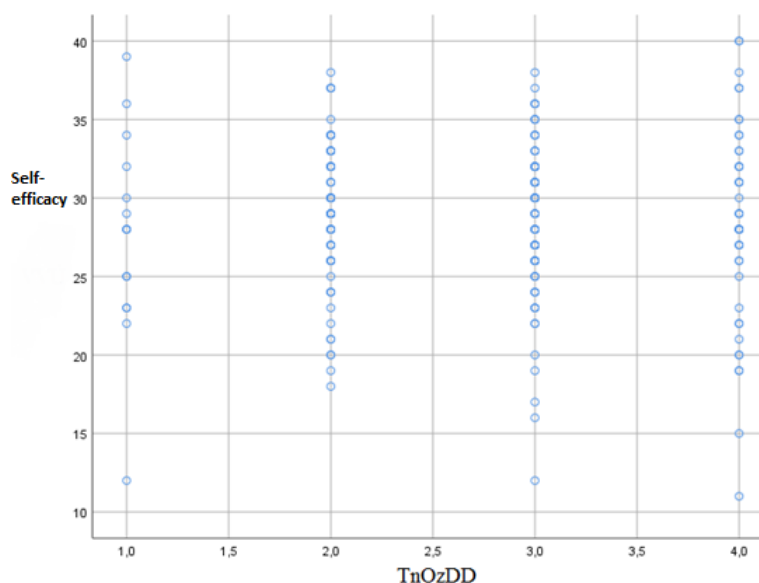
Výsledek Mann-Whitney U testu: p -hodnot = 0,044. Medián pro skupinu 1 je roven 28 a pro skupinu 2 je 29. Podle p -hodnoty soudě, že pravděpodobnost, že nezamítneme nulovou hypotézu, není malá. Znamená to, že nulová hypotéza o shodnosti mediánů nemá tak malou oporu v pozorovaných datech. I tak ale mluvíme o signifikantním výsledku, ale s jistou rezervou. Klienti ze skupiny 2, kteří se rozhodně cítí a spíše cítí být dostatečně

připraveni na odchod z DD, vnímají lépe self-efficacy než klienti ze skupiny 1. **Lze tedy vyšší self-efficacy spojit s pocití lepší připraveností na odchod z DD.**

H2: Jedinci z DD, kteří vnímají svou self-efficacy jako vysokou, se na odchod z DD těší více, než jedinci s naměřenou nízkou self-efficacy.

Předpokladem pro definování hypotézy bylo, že vysoká self-efficacy u adolescentů znamená větší výskyt pozitivního myšlení, emocí a pocitů štěstí. Přispívá také k zvládnání negativních emocí a mezilidských vztahů a k podpoře pozitivních očekávání od budoucnosti, k udržování vysokého sebepojetí a vnímání pocitu životního uspokojení (Caprara, Steca a kol., 2011). Jeden z pilířů životní spokojenosti člověka je také se mít neustále na něco těšit. To znamená nacházet pozitivní emocionální vazby zvědavosti a vzrušení přiměřené tomu, co člověka čeká a co přijde (Jelínek, 2013, s. 22-24). Pocit těšení se je úzce spjat s očekáváním něčeho, co se má stát v blízké budoucnosti. Proto by pro ně odchod z DD mohl představovat kýženou výzvu, možnost zařídit si život dle svého, na což by se přirozeně mohli těšit.

Pro testování H2 byly stanoveny tyto **proměnné**: Self-efficacy a těšení se na odchod z dětského domova (dále TnOzDD). Proměnná VVÚ je kardinální a proměnná TnOzDD je ordinální, tudíž hypotéza bude zkoumána pomocí Kendallova *tau c* a Spearmanova korelačního koeficientu. Bude ověřeno, zda existuje mezi self-efficacy a TnOzDD pozitivní vztah.

Graf č. 15 Souvislost self-efficacy s TnOzDD.

Zdroj: Autorka.

Graf č. 15 poskytuje první představu o vztahu mezi proměnnými. Z bodového grafu lze vyčíst, že hodnoty jsou spíše klesající a nelze tedy předpokládat, že s rostoucí úrovní self-efficacy v průměru roste také úroveň TnOzDD. Vztah mezi proměnnými se jeví spíše jako negativní než pozitivní.

Vztah mezi proměnnými bude dále prozkoumán v celém výzkumném vzorku a také zvlášť ve skupině mužů a žen.

	Výzkumný vzorek ($n = 208$)	Muži ($n_m = 104$)	Ženy ($n_z = 104$)
τ	-0,002	-0,023	0,018
$p \leq \alpha$	–	–	–
$p > \alpha$	0,977 > 0,05	0,794 > 0,05	0,840 > 0,05

Tabulka č. 10 Výsledky Kendallova *tau c* pro H2.

Zdroj: Autorka.

Jelikož je ve všech skupinách *p*-hodnota větší než hladina významnosti (viz tab. č. 10), nezamítá se nulová hypotéza, která předpokládá nezávislost mezi proměnnými. V celém výzkumném vzorku a ve skupině mužů vyšla dokonce záporná korelace. Vycházejí vysoké pravděpodobnosti, že se nezamítá nulová hypotéza. Znamená to tedy, že nulová hypotéza má velkou oporu v pozorovaných datech. Jelikož nejsou korelace kladné a signifikantní, nelze předpokládat pozitivní vztah mezi self-efficacy a TnOzDD.

	Výzkumný vzorek ($n = 208$)	Muži ($n_m = 104$)	Ženy ($n_z = 104$)
ρ	-0,004	-0,030	0,019
$p \leq \alpha$	–	–	–
$p > \alpha$	0,950 > 0,05	0,762 > 0,05	0,845 > 0,05

Tabulka č. 11 Výsledky Spearmanova korelačního koeficientu pro H2.

Zdroj: Autorka.

V případě Spearmanova korelačního koeficientu vycházejí podobné hodnoty jako u Kendallova *tau c* (viz tab. č. 11). Nelze tedy lepší self-efficacy spojit s vyšší mírou těšení se na odchod z DD.

Vztah mezi proměnnými je dále zkoumán pomocí Mann-Whitney U testu. Zde je míra těšení se na odchod z DD rozdělena na vyšší a nižší a je porovnáno self-efficacy těchto dvou skupin. Je zkoumáno, zda klienti, kteří se více těší na odchod z DD, vnímají lépe vlastní self-efficacy než klienti, kteří se těší méně na odchod z DD.

Skupina 1 - klienti, kteří se rozhodně netěší a spíše netěší na odchod z DD.

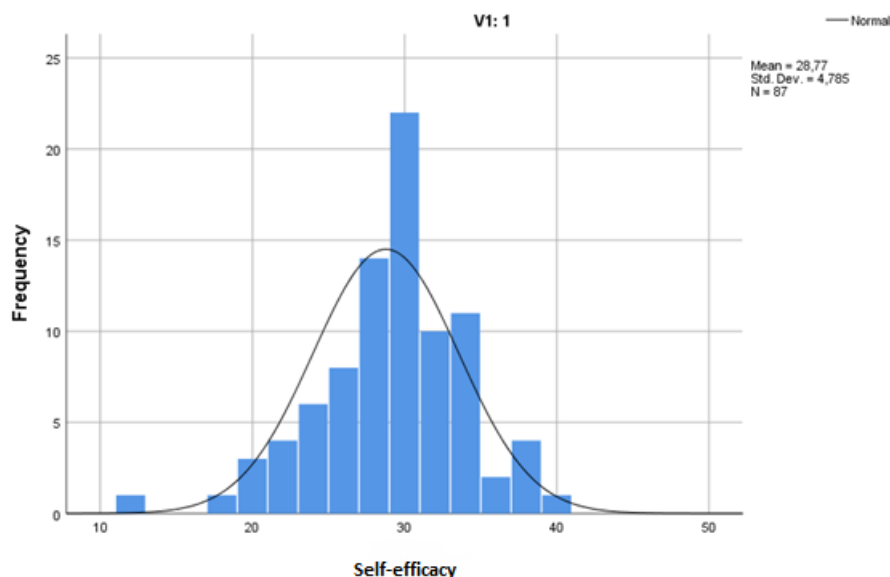
Skupina 2 - klienti, kteří se rozhodně těší a spíše těší na odchod z DD.

	Skupina 1 ($n_1 = 87$)	Skupina 2 ($n_2 = 121$)
Aritmetický průměr	28,770	28,521
Rozptyl	22,900	29,918
Směrodatná odchylka	4,785	5,470
Medián	29	29

Tabulka č. 12 Deskriptivní hodnoty pro srovnání self-efficacy skupiny 1 a 2.

Zdroj: Autorka.

V tabulce č. 12 lze vidět, že klienti ze skupiny 1 dosahují v průměru vyššího skóre v dotazníku GSE než klienti ze skupiny 2, což je v rozporu s předpokladem. Jestli existuje statisticky významný rozdíl mezi skupinami, bude dále testováno. Nejdříve bude ale blíže prozkoumáno rozložení četností obou skupin a ověřeno, zdali se jedná o normální rozdělení a lze tedy uvažovat i o aplikaci Dvouvýběrového t-testu.

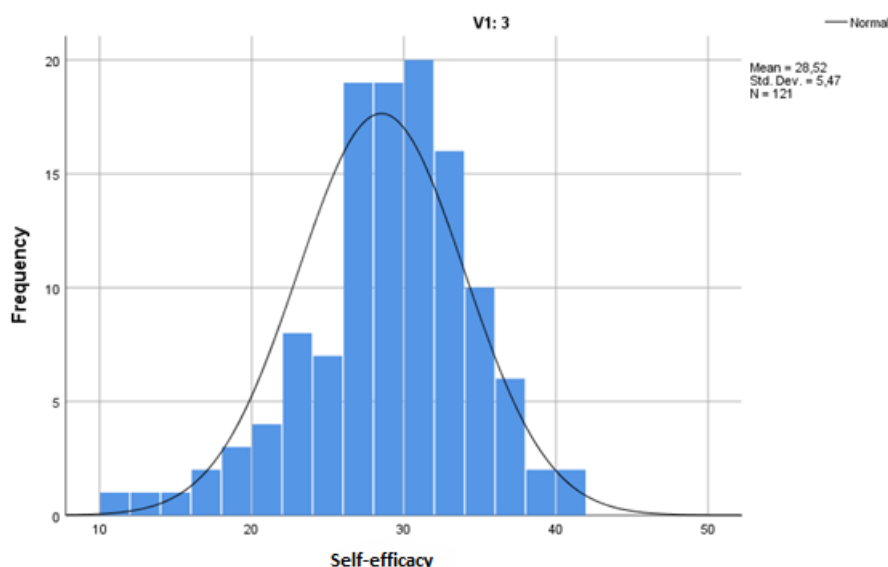

Graf č. 16 Rozložení četností proměnné self-efficacy ve skupině 1 u H2.

Zdroj: Autorka.

Graf č. 16 ukazuje, že rozdělení se do určité míry vychyluje od normálního, neboť je špičatější než normální křivka. Zdali odchylky od normálu jsou natolik malé, aby bylo dané rozdělení považováno alespoň za přibližně normální, bylo dále ověřeno pomocí

Shapiro-Wilk normality testu. Jelikož je p -hodnota 0,059 vyšší než 0,05, lze předpokládat normální rozdělení.

Graf č. 17 Rozložení četností proměnné self-efficacy ve skupině 2 u H2.
Zdroj: Autorka.

Graf č. 17 ukazuje, že rozdělení se do určité míry vychyluje od normálního, neboť se vychyluje více doprava. Výsledek Shapiro-Wilk testu (p -hodnot = 0,013) ukazuje, že nelze předpokládat normální rozdělení.

Lze vidět, že ve skupině 2 (viz graf č. 17) jsou hodnoty self-efficacy více rozptýleny kolem průměru než ve skupině 1 (viz graf č. 16). Na základě výsledku Ansari-Bradley testu bylo zjištěno, že tento rozdíl v hodnotách rozptylů není ale signifikantní, jelikož je p -hodnota 0,124 vyšší než 0,05. Dále také nelze předpokládat rozdíl v hodnotě mediánu, jelikož je medián stejný pro obě skupiny (viz tab. č. 11).

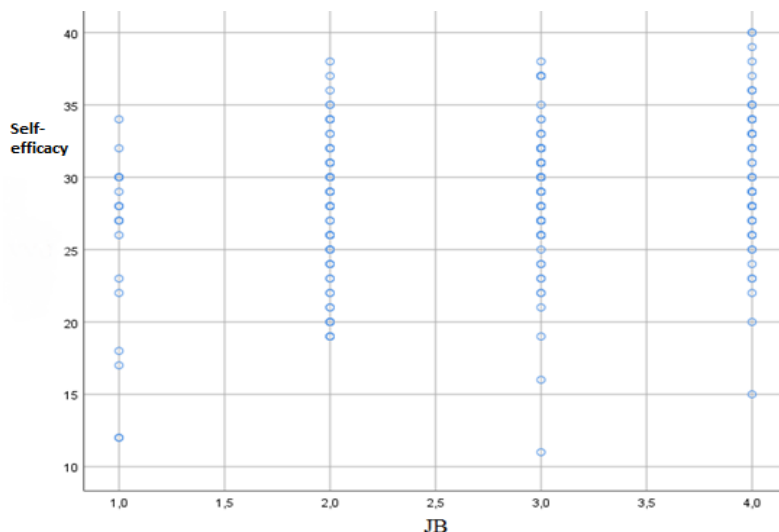
Ve výzkumném vzorku neexistuje statisticky významný rozdíl v self-efficacy u skupiny 1 a 2, a proto nelze rozhodovat o tom, zda klienti ze skupiny 2, kteří se rozhodně těší a spíše těší na odchod z DD, vnímají svou self-efficacy vyšší než klienti ze skupiny 1. **Nelze tedy vyšší self-efficacy spojit s vyšší mírou těšení se na odchod z DD.**

H3: Jedinci z DD, kteří mají životní jistotu týkající se bydlení po odchodu z DD, vnímají svou self-efficacy vyšší než jedinci, co tuto jistotu nemají.

Předpokladem pro stanovení hypotézy bylo zejména uvažování nad nedostatky v procesu přípravy i odchodu z DD. Jedním z nich je dle výzkumných zjištění (Tatsiopoulou a kol.,

2020; Gwenzi, 2018) nedostatečné bydlení, což potvrzují také výsledky z první fáze výzkumu (kapitola 6). Jedinci, kteří již během doby strávené v DD vědí, kam po odchodu z něj zamíří, by se měli dle předpokladu cítit jistěji a spolu s pocity vědomí životních jistot, by u nich měla být self-efficacy vyšší než u těch, kteří v této oblasti žádné jistoty nemají.

Pro testování H3 byly stanoveny tyto **proměnné**: jistota bydlení po odchodu z dětského domova (dále JB) a self-efficacy. Proměnná JB je ordinální a proměnná self-efficacy je kardinální, tudíž hypotéza bude zkoumána pomocí Kendalllova *tau c* a Spearmanova korelačního koeficientu. Bude ověřeno, zda existuje mezi JB a self-efficacy pozitivní vztah.

Graf č. 18 Souvislost JB se self-efficacy.
Zdroj: Autorka.

Graf č. 18 poskytuje první představu o vztahu mezi proměnnými. Z bodového grafu lze předpokládat, že s rostoucí úrovní JB v průměru roste také úroveň self-efficacy. Tato závislost bude ale pravděpodobně malá.

Vztah mezi proměnnými bude dále prozkoumán v celém výzkumném vzorku a také zvlášť ve skupině mužů a žen.

	Výzkumný vzorek ($n = 208$)	Muži ($n_m = 104$)	Ženy ($n_z = 104$)
τ	0,199	0,167	0,231
$p \leq \alpha$	0,001 < 0,05	0,039 < 0,05	0,006 < 0,05
$p > \alpha$	—	—	—

Tabulka č. 13 Výsledky Kendalllova *tau c* pro H3.
Zdroj: Autorka.

Jelikož je ve všech skupinách p -hodnota menší než hladina významnosti (viz tab. č. 13), zamítá se nulová hypotéza ve prospěch alternativní. Lze předpokládat pozitivní závislost mezi JB a self-efficacy. Tato závislost je signifikantní a malá. Toto zjištění podporuje i výsledek u skupiny mužů a žen. Podle p -hodnoty soudě, že pravděpodobnost, že nezamítáme nulovou hypotézu, je malá. Znamená to, že nulová hypotéza o nezávislosti mezi proměnnými má velmi malou oporu v pozorovaných datech.

	Výzkumný vzorek ($n = 208$)	Muži ($n_m = 104$)	Ženy ($n_z = 104$)
ρ	0,231	0,197	0,263
$p \leq \alpha$	$0,001 < 0,05$	$0,045 < 0,05$	$0,007 < 0,05$
$p > \alpha$	–	–	–

Tabulka č. 14 Výsledky Spearmanova korelačního koeficientu pro H3.
Zdroj: Autorka.

Jelikož jsou hodnoty Kendallova a Spearmanova koeficientu podobné, lze předpokládat lineární vztah mezi proměnnými, což lze vyčíst i z grafu č. 17. Korelace mezi proměnnými je signifikantní a malá, je tedy možné vyšší JB spojit s vyšší self-efficacy (viz tab. č. 14). Toto zjištění opět podporuje i výsledek u skupiny mužů a žen.

Vztah mezi proměnnými je dále zkoumán pomocí Mann-Whitney U testu. Zde je JB rozdělena na vyšší a nižší a je porovnán a self-efficacy těchto dvou skupin.

Je zkoumáno, zda klienti, kteří mají vyšší jistotu bydlení, vnímají také vyšší self-efficacy než klienti, kteří mají nižší jistotu ohledně bydlení.

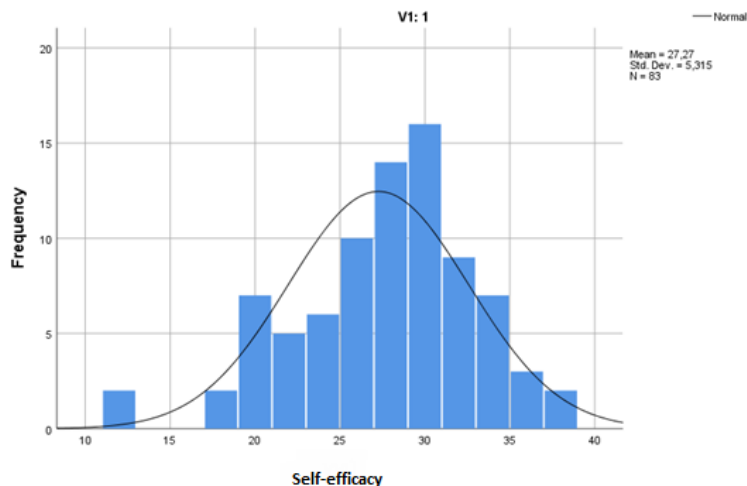
Skupina 1: klienti, kteří se rozhodně necítí a spíše necítí být si jistí bydlením po odchodu z DD.

Skupina 2: klienti, kteří se rozhodně cítí a spíše cítí být si jistí bydlením po odchodu z DD.

	Skupina 1 ($n_1 = 83$)	Skupina 2 ($n_2 = 125$)
Aritmetický průměr	27,265	29,528
Rozptyl	28,246	24,122
Směrodatná odchylka	5,315	4,911
Medián	28	30

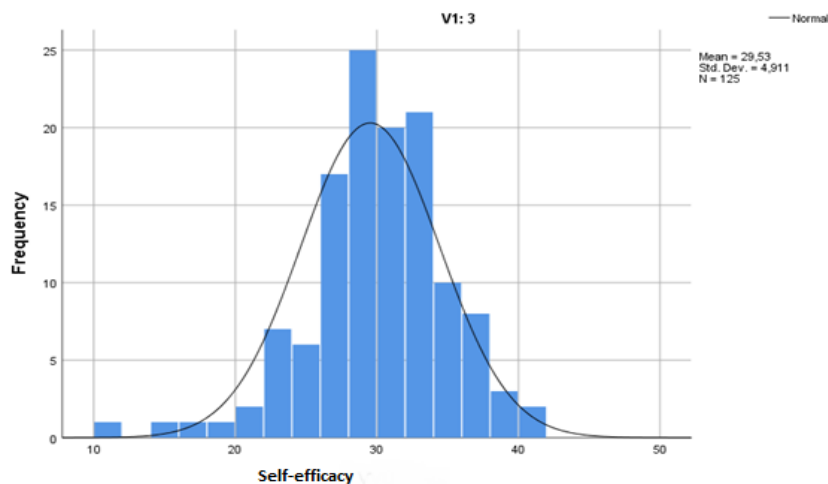
Tabulka č. 15 Deskriptivní hodnoty pro srovnání VVÚ skupiny 1 a 2.
Zdroj: Autorka.

Na základě výsledků v tabulce č. 15 lze předpokládat, že klienti ze skupiny 2 dosahují vyššího skóre v dotazníku GSE než klienti ze skupiny 1. Jestli je tento rozdíl statisticky významný, bude dále testováno. Nejdříve bude ale blíže prozkoumáno rozložení četností obou skupin a ověřeno, zdali se jedná o normální rozdělení a lze tedy uvažovat i o aplikaci Dvouvýběrového t-testu.

Graf č. 19 Rozložení četností proměnné self-efficacy ve skupině 1 u H3.
Zdroj: Autorka.

Graf č. 19 ukazuje, že rozdělení se téměř podobá normálnímu. Tento předpoklad byl dále ověřeno pomocí Shapiro-Wilk normality testu. Jelikož je p -hodnota 0,063 vyšší než 0,05, lze předpokládat, že tato data pochází z normálního rozdělení.

Graf č. 20 Rozložení četností proměnné self-efficacy ve skupině 2 u H3.
Zdroj: Autorka.

Lze vidět, že ve skupině 1 (viz graf č.19) jsou hodnoty self-efficacy více rozptýleny kolem průměru než ve skupině 2 (viz graf č.20), graf pro skupinu 2 je špičatější a dosahuje vyšších

hodnot. Výsledky Ansari-Bradley testu ukazují, že p -hodnota (0,698) je větší než hladina významnosti, a tedy nulová hypotéza o shodnosti rozptylů se nezamítá. Předpokládá se tedy, že rozdíl v hodnotách rozptylů není signifikantní. Celkově se obě rozdělení od sebe odlišují a také lze přepokládat, že skupina 2 dosahuje vyššího skóre v dotazníku GSE než skupina 1.

Graf č. 20 ukazuje, že rozdělení se do určité míry vychyluje od normálního. Výsledek Shapiro-Wilk testu (p -hodnot = 0,005) ukazuje, že nelze předpokládat normální rozdělení. Hypotéza 3 bude tedy dále ověřena pomocí neparametrického testu a tím je Mann-Whitney U test.

Výsledek Mann-Whitney U testu: p -hodnota = 0,003. Medián pro skupinu 1 je roven 28 a pro skupinu 2 je 30. Jelikož je p -hodnota menší než hladina významnosti ($\alpha = 0,05$), nulová hypotéza se zamítá. Nulová hypotéza o shodnosti mediánů má velmi malou oporu v pozorovaných datech. Klienti ze skupiny 2, kteří se rozhodně cítí a spíše cítí být si jistí bydlením po odchodu z DD, vnímají i svou self-efficacy jako vyšší než klienti ze skupiny 1. **Lze tedy vyšší míru jistoty bydlení po odchodu z DD spojit s vyšší vnímanou self-efficacy.**

H4: *Jedinci z DD, kteří prošli nějakou formou cílené přípravy na odchod z DD se cítí být lépe připraveni než jedinci, kteří touto přípravou neprošli.*

Předpoklad vycházel především z očekávání, že ti jedinci, kteří již během pobytu v DD měli, v rámci **cílených** programů či projektů zaměřených na přípravu jedinců na odchod z DD, možnost vyzkoušet si různorodé aktivity zaměřené na posilování schopností a znalostí potřebných k úspěšnému začlenění do společnosti po odchodu z DD (více např. podk. 3.2.2), si tímto upevnili svou sebejistotu a posílili pozitivní pocity směřující k očekávanému odchodu z DD.

Pro testování H1 byly stanoveny tyto **proměnné**: cílená příprava na odchod z DD (nominální proměnná, nezávislá proměnná), připravenost na odchod z DD (ordinální proměnná, závislá proměnná). Bude ověřeno, zdali to, jestli respondenti prošli nebo neprošli cílenou přípravou na odchod z DD, má vliv na jejich pocit připravenosti na odchod z DD.

Připravenost na odchod z DD	Cílená příprava na odchod z DD	
	ANO	NE
Rozhodně ne	6,3	16,0
Spíše ne	32,3	28,4
Spíše ano	38,6	39,5

Rozhodně ano	22,8	16,0
Celkem	100,0 % (127)	100,0 % (81)

Tabulka č. 16 Připravenost na odchod z DD v souvislosti s cílenou přípravou na odchod z DD (sloupcová %).
Zdroj: Autorka.

Z tabulky č. 16 vyčteme, že 22,8 % respondentů, kteří prošli cílenou přípravou na odchod z DD se rozhodně cítí být připraveni na odchod z DD. Ve skupině respondentů, kteří neprošli cílenou přípravou, odpovědělo rozhodně ano 16,0 % klientů. Rozdíl 6,8 % mezi procenty ale neindikuje podstatný rozdíl. Stejně tak u odpovědí spíše ano, spíše ne. Pouze rozdíl 9,7 % u odpovědi rozhodně ne se blíží k 10 % a indikuje věcně podstatný rozdíl. Celkově ale lze předpokládat, že v pocitu připravenosti na odchod z DD se klienti neliší v závislosti na tom, zda prošli nebo neprošli cílenou přípravou na odchod z DD.

Hodnota testového kritéria Pearsonova chí-kvadrát testu je 6,038. Jelikož je ale p -hodnota 0,110 větší než 0,05, nulová hypotéza o nezávislosti dvou proměnných se nezamítá. Což tedy znamená, že pocit připravenosti na odchod z DD není ovlivněn tím, zdali respondenti prošli nebo neprošli cílenou přípravou na odchod z DD. Hodnota Cramerova V 0,170 ukazuje malou závislost, nicméně opět se jedná o statisticky nevýznamný výsledek, jelikož je p -hodnota 0,110 větší než 0,05. **Nelze předpokládat, že klienti, kteří prošli cílenou přípravou, se cítí být lépe připraveni na odchod z DD než klienti, kteří touto přípravou neprošli.**

***H5:** Jedinci z DD, kterým vychovatelé pomáhají s řešením otázek týkajících se odchodu z DD, se cítí být připraveni na odchod lépe než ti, kterým vychovatelé nepomáhají.*

Výchozím **předpokladem** bylo podobně jako v předchozím případě očekávání, že ti jedinci, kteří cítí oporu ve svých vychovatelích v DD a jsou spolu s jejich pomocí jsou systematicky zapojováni do participace na procesu plánování jejich odchodu z DD (Bengtsson a kol., 2018; Mhongera, 2017), se zároveň cítí být lépe připraveni na tento přechod do samostatného života. Účast na plánování opouštění DD může poskytnout vědomí, že mají život ve svých rukou a mohou tak více ovlivňovat dění ve svém životě po odchodu z DD. Toto zjištění výrazně koresponduje s významem výskytu self-efficacy v životě jedinců a také s významnou úlohou vychovatelů jako podpůrné sítě (Glynn a Mayock, 2018).

Pro testování H1 byly stanoveny tyto **proměnné**: pomoc vychovatelů s řešením otázek týkajících se odchodu z DD (ordinální proměnná, nezávislá proměnná), připravenost na odchod z DD (ordinální proměnná, závislá proměnná). Bude ověřeno, zdali pomoc vychovatelů s řešením otázek týkajících se odchodu z DD má vliv na pocit připravenosti klientů na odchod z DD.

Připravenost na odchod z DD	Pomoc vychovatelů s řešením otázek týkajících se odchodu z DD			
	Rozhodně ne	Spíše ne	Spíše ano	Rozhodně ano
Rozhodně ne	46,7	18,2	5,9	5,8
Spíše ne	13,3	36,4	36,5	26,7
Spíše ano	26,7	31,8	40,0	41,9
Rozhodně ano	13,3	13,6	17,6	25,6
Celkem	100,0 % (15)	100,0 % (22)	100,0 % (85)	100,0 % (86)

Tabulka č. 17 Připravenost na odchod z DD v souvislosti s pomocí vychovatelů při řešení otázek týkajících se odchodu z DD (sloupcová %).

Zdroj: Autorka.

Tabulka č. 17 ukazuje, že jistý vztah mezi sledovanými znaky existuje. Připravenost na odchod z DD je lineárně podmíněna tím, zda byla poskytnuta pomoc vychovatelů při řešení otázek týkajících se odchodu z DD. Ti, kterým nebyla rozhodně poskytnuta pomoc vychovatelů, se cítí být mnohem častěji nepřipraveni na odchod z DD než ti, kterým byla rozhodně poskytnuta pomoc. V ostatních kategoriích se ale již tak jednoznačná souvislost neprojevuje, a tedy hodnoty korelačních koeficientů budou pravděpodobně nízké.

Vztah mezi proměnnými bude dále prozkoumán pomocí tří neparametrických koeficientů. Výsledky jsou uvedeny přehledně v tabulce č. 17.

	Hodnota koeficientu	<i>p</i> -hodnota
Goodmanovo-Kruskalovo <i>gama</i>	0,272	0,003
Kendalovo <i>tau b</i>	0,187	0,003
Somersovo <i>d</i>	0,195	0,003

Tabulka č. 18 Koeficienty pro měření závislosti u ordinálních proměnných založených na srovnávání dvojic.

Zdroj: Autorka.

Jelikož jsou *p*-hodnoty menší než 0,05, nulová hypotéza o nezávislosti dvou proměnných se zamítá (viz tab. č. 18). Všechny koeficienty říkají, že se zvyšující se pomocí vychovatelů při řešení otázek týkajících se odchodu z DD, se klienti cítí být připraveněji na odchod

z DD. Zjištěnou korelaci můžeme proto očekávat v základním souboru, míra této souvislosti je ale nízká.

H6: *Jedinci z DD, kteří mají v zásobě kontakty, na které se mohou v případě potřeby po odchodu z DD obrátit, mají méně obav z odchodu než ti, co tyto kontakty zatím nemají.*

Předpoklad vycházel z výzkumných zjištění, týkající se důležitosti podpůrných sociálních sítí v procesu začleňování do společnosti po odchodu z DD. Jedinci ve velké většině případů nemají vytvořeny rodinné vazby, ostatní vztahy jsou omezené a charakteristické neexistující podporou ať už během pobytu v DD a převážně po odchodu z něj (Sulimani-Aidan, 2019). Kromě důležitosti vztahů s vychovateli (viz H5) jsou významným zdrojem kontaktů přátelé, případně životní partneři (Refaeli, Benbenishty a Zeira, 2019). Stejně tak by mohli podpůrnou síť doplnit učitelé, či jiné osoby, se kterými se jedinci z DD dostávají do styku. Proto se v souvislosti se stanovením hypotézy očekávalo, že jedinci s vytvořenou podpůrnou sítí a dostatečným množstvím kontaktů, budou mít z osamostatnění méně obav než jedinci v opačném případě.

Pro testování H1 byly stanoveny tyto **proměnné**: zásoba kontaktů, na které se může klient v případě potřeby po odchodu z DD obrátit (nominální proměnná, nezávislá proměnná), obavy z odchodu z DD (ordinální proměnná, závislá proměnná). Bude ověřeno, zdali to, jestli klienti mají či nemají v zásobě kontakty na osoby, na které se mohou v případě potřeby obrátit po odchodu z DD, má vliv na jejich obavy z odchodu z DD.

Obavy z odchodu z DD	Zásoba kontaktů, na které se může klient v případě potřeby po odchodu z DD obrátit	
	ANO	NE
Rozhodně ne	10,1	1,3
Spíše ne	40,3	10,1
Spíše ano	37,2	58,2
Rozhodně ano	12,4	30,4
Celkem	100,0 % (129)	100,0 % (79)

Tabulka č. 19 Obavy z odchodu z DD v souvislosti se zásobou kontaktů, na které se může klient v případě potřeby po odchodu z DD obrátit (sloupcová %).

Zdroj: Autorka.

Z tabulky č. 19 lze vyčíst, že 12,4 % klientů, kteří mají v zásobě kontakty, se rozhodně obává z odchodu z DD. Ve skupině klientů, kteří nemají v zásobě kontakty, odpovědělo „rozhodně ano“ 30,4 % klientů. Rozdíl 18 % mezi těmito procenty indikuje podstatný rozdíl. Stejně tak vychází podstatný rozdíl i u ostatních položek. Celkově lze předpokládat, že v obavách z odchodu z DD se klienti liší v závislosti na tom, zda mají či nemají v zásobě kontakty, na které se mohou obrátit v případě potřeby po odchodu z DD. Z tabulky č. 19 lze dále vyčíst, že ti, co mají v zásobě kontakty, se méně obávají odchodu z DD než klienti, kteří tyto kontakty v zásobě nemají.

Hodnota testového kritéria Pearsonova chí-kvadrát testu je 34,149. Jelikož je p -hodnota $1,843 \cdot 10^{-7}$ menší než 0,05, nulová hypotéza o nezávislosti dvou proměnných se zamítá. Jelikož je chí-kvadrát test statisticky významný, je potřeba vypočítat adjustovaná rezidua k posouzení struktury závislosti.

Obavy z odchodu z DD	Zásoba kontaktů, na které se může klient v případě potřeby po odchodu z DD obrátit	
	ANO	NE
Rozhodně ne	2,5	-2,5
Spíše ne	4,7	-4,7
Spíše ano	-3,0	3,0
Rozhodně ano	-3,2	3,2

Tabulka č. 20 Adjustovaná rezidua – rozdíly mezi napozorovanou a očekávanou četností.
Zdroj: Autorka.

U všech položek vychází absolutní hodnota adjustovaných reziduí rovna 2 nebo vyšší než 2 a můžeme si být s 95 % pravděpodobností jisti, že tyto rozdíly jsou statisticky významné (viz tab. č. 20). U klientů se zásobou kontaktů je hodnota rezidua +2,5, což znamená, že tito klienti by volili odpověď „rozhodně ne“ významně častěji, než by odpovídalo hypotéze nezávislosti. U klientů bez zásoby kontaktů je hodnota rezidua -2,5, což znamená, že tito klienti by volili odpověď „rozhodně ne“ mnohem méně často, než by odpovídalo hypotéze nezávislosti. U odpovědi „rozhodně ano“ by klienti se zásobou kontaktu volilo tuto odpověď méně často a klienti bez zásoby kontaktu častěji, než by odpovídalo předpokladu nezávislosti.

Lze předpokládat, že obavy z odchodu z DD jsou ovlivněny tím, zdali klienti mají nebo nemají v zásobě kontakty, na které se mohou obrátit v případě potřeby po odchodu z DD. Hodnota Cramerova V 0,405 ukazuje, že tato závislost je střední a signifikantní, jelikož je p -hodnota $1,843 \cdot 10^{-7}$ menší než 0,05.

7.4 Výsledky a interpretace dat

Zprvu budou v podkapitole souhrnně prezentovány a interpretovány verifikované hypotézy a následně budou v souvislosti s tématem připravenosti na odchod z DD představeny získané informace z otevřené otázky v dotazníku, která zjišťovala konkrétní důvody pocitů připravenosti či nepřipravenosti na odchod z DD a samostatný život.

Závěr pro H1: ve výzkumném vzorku vyšla pozitivní závislost mezi vnímáním vlastní účinnosti a připraveností na odchod z DD, která je signifikantní a malá. Tedy jedinci s lepším vnímáním své self-efficacy mají tendenci se cítit připraveněji na odchod z DD. Dále existuje signifikantní rozdíl v self-efficacy mezi jedinci, kteří se cítí být připraveni na odchod z DD lépe a hůře, kdy lze lepší self-efficacy spojit s pocity lepší připravenosti na odchod z DD.

Lze předpokládat platnost H1: Jedinci, kteří vnímají svou self-efficacy jako vysokou, se cítí být lépe připraveni na odchod z DD, než jedinci s nízkou self-efficacy.

Závěr pro H2: ve výzkumném vzorku mezi vnímáním vlastní self-efficacy a těšení se na odchod z DD nejsou korelace kladné a signifikantní, nelze tedy předpokládat pozitivní vztah mezi proměnnými. Dále neexistuje statisticky významný rozdíl ve vnímání vlastní self-efficacy jedinců ze skupiny 1 a 2, kdy nelze vyšší self-efficacy spojit s vyšší mírou těšení se na odchod z DD.

Nelze tedy předpokládat platnost H2: Jedinci, kteří mají vyšší hrubý skóre v self-efficacy, se na odchod z dětského domova těší více, než jedinci s nízkou self-efficacy.

Zjištěné závěry H1 a H2 by se mohly interpretovat ve vzájemných kontextech. Vysoká hodnota self-efficacy dle potvrzení hypotézy H1 souvisí s pocitem lepší připravenosti pro odchod z DD, zároveň však zamítnutí hypotézy H2 poukazuje na nižší míru těšení se u těchto jedinců. Tento stav může být dán např. tím, že klienti, kteří svou self-efficacy hodnotí jako vysokou, tedy věří ve své schopnosti ovlivňovat svůj život, plánovat a jednat způsoby nezbytnými k dosažení cílů a zvládnutí nejrůznějších situací (odchod z DD, osamostatnění), si jsou zároveň více vědomi svých možných osobnostních limitů a odpovědnosti, kterou s sebou tyto situace přinášejí. Jedinci s vysokou hodnotou self-efficacy se tedy cítí být lépe připraveni na odchod, zároveň si však uvědomují jistá rizika a úskalí, povinnosti, závazky a určitý diskomfort, které s sebou svoboda a nezávislost nesou.

Závěr pro H3: ve výzkumném vzorku vyšla pozitivní závislost mezi jistotou bydlení po odchodu z DD a lepším vnímáním self-efficacy, která je signifikantní a malá. Tedy lidé s vyšší mírou jistoty bydlení po odchodu z DD mají lepší vnímání své self-efficacy. Dále existuje signifikantní rozdíl ve vnímání vlastní self-efficacy mezi jedinci, kteří mají vyšší a nižší životní jistotu bydlení po odchodu z DD, kdy lze vyšší míru jistoty bydlení po odchodu z DD spojit s lepším vnímáním své self-efficacy.

Lze tedy předpokládat platnost H3: Jedinci, kteří mají vyšší životní jistotu týkající se bydlení po odchodu z DD, vykazují vyšší hodnoty self-efficacy než klienti, co tuto jistotu mají nižší.

Platnost hypotézy H3 potvrzuje důležitost existence následného bydlení po odchodu z DD. Jak upozorňují ředitelé v první fázi výzkumu (kapitola 6) spolu s jinými odborníky (Remsová in Remsová, Klapko a kol., 2013, s. 110; Folda a kol., 2009, s. 33), je v naše prostředí akutní nedostatek tohoto bydlení, ať už ve formě domů na půl cesty, nebo levnějších variant např. městského bydlení. Ti jedinci, kteří měli jistotu následného pobytu a věděli dobře kam budou směřovat kroky po odchodu z DD, vykazovaly také vyšší hodnoty self-efficacy, která je současně prediktorem lepší připravenosti, na odchod z DD.

Závěr pro H4: při testování vyšly statisticky nevýznamné výsledky. Znamená to tedy, že pocit připravenosti na odchod z DD není ovlivněn tím, zdali klienti prošli nebo neprošli cílenou přípravou na odchod z DD.

Nelze tedy předpokládat platnost H4: Jedinci, kteří prošli nějakou formou cílené přípravy na odchod z DD se cítí být lépe připraveni než ti, kteří touto přípravou neprošli.

Hypotéza H4 se nepotvrdila, což poukazuje na to, že pocit připravenosti na odchod z DD není ovlivněn tím, zdali klienti prošli nebo neprošli cílenou přípravou směřující k odchodu z DD. Tato informace by mohla záviset také na množství a charakteristikách absolvovaných projektů a programů. Důležité by mohly být dále informace o tom, v jakém věkovém období jedinci dané projekty absolvovali, kolik jich bylo, zda byly několikadenní, či pouze jednodenní. Zajímavé by bylo zjišťování využitých metod v rámci projektů a posouzení míry osvojení daných cílových vědomostí či dovedností. Tyto podrobnosti však dotazník blíže do hloubky nezkoumal.

Závěr pro H5: ve výzkumném vzorku vyšla pozitivní závislost mezi proměnnými, která je signifikantní a malá. Pocit připravenosti na odchod z DD je ovlivněn tím, zdali klientům byla poskytnuta pomoc ze strany vychovatelů při řešení otázek týkajících se odchodu z DD.

Lze předpokládat platnost H5: Jedinci, kterým vychovatelé pomáhají s řešením otázek týkajících se odchodu z DD, se cítí být připraveni na odchod lépe než ti, kterým vychovatelé nepomáhají.

Závěr pro H6: při testování vyšly statisticky významné výsledky. Znamená to tedy, že obavy z odchodu z DD jsou ovlivněny tím, zdali jedinci mají či nemají v zásobě kontakty, na které se mohou v případě potřeby po odchodu z DD obrátit. Po hlubším zkoumání se potvrdilo, že ti, kteří mají v zásobě tyto kontakty, se méně obávají než jedinci, kteří tyto kontakty nemají v zásobě.

Lze tedy předpokládat platnost H6: Jedinci, kteří mají v zásobě kontakty, na které se mohou v případě potřeby po odchodu z DD obrátit, se méně obávají odchodu z DD než ti, co tyto kontakty zatím nemají.

Mezi hypotézami H5 a H6 by se opět daly nalézt souvislosti. U obou hypotéz se vycházelo z předpokladů založených na existencích vztahových podpurných sítí. Předpoklady byly stanoveny především na základě informací z výzkumných zjištění, která upozorňovala na důležitost pozitivních vazeb mezi vychovateli, či jinými osobami z DD (např.: Campos, Goig a Cuenca, 2020; Refaeli, Benbenishty a Zeira, 2019).

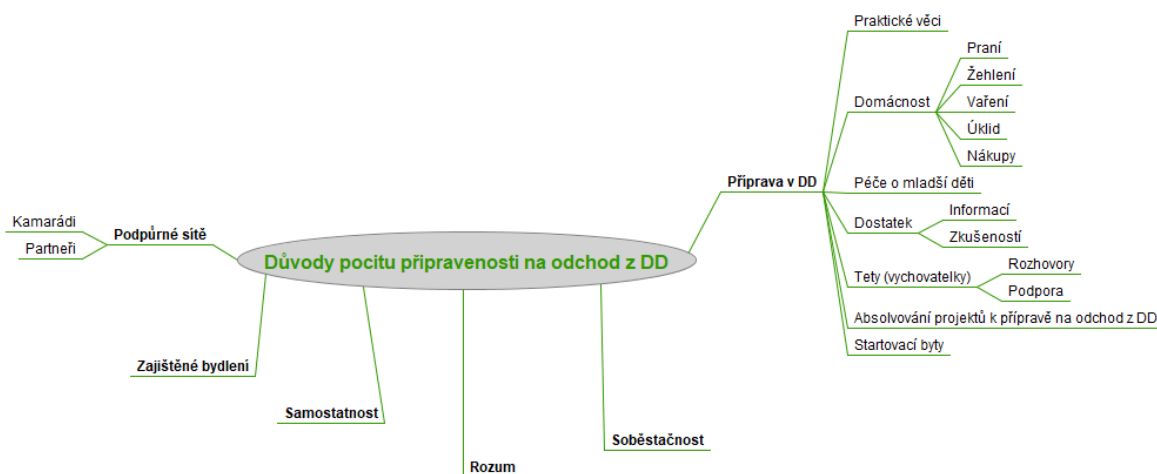
Jelikož u jedinců v DD může být narušen již ranný attachment (více v podk. 2.1.2) a také rodinné vazby nemusejí být ideální, natož podpurné, je třeba, aby si během pobytu v DD osvojili pozitivní zkušenosti z kontaktu s jinými lidmi, kteří pro ně mohou být v jejich následném samostatném životě zásadní. Proto je třeba dbát na utváření těchto vztahových sítí, zjišťovat, ke komu jedinci inklinují a podporovat je v úspěšném a pozitivním sociálním kontaktu.

V souvislosti s tímto by měl být důraz kladen také na systematickém zapojování do participace na procesu plánování jejich odchodu z DD. S tímto by jim měli pomáhat zejména vychovatelé s pozitivní vazbou, přičemž tato soustavná zapojování by mohla jedincům z DD napomoci k zažívání pocitů spojených se všemi benefity vysoké self-efficacy.

Položka č. 2 v dotazníku (příloha č. 3) zjišťovala, zda se respondenti cítí být dostatečně připraveni na odchod z DD. V závislosti na zvoleném druhu odpovědi na stupnici

rozhodně ne – spíše ne - spíše ano a rozhodně ano byl dále požadavek na upřesnění jejich výpovědí. Zjišťovány byly tedy konkrétní důvody proč se cítí, případně proč se necítí být na odchod z DD připraveni. Níže jsou prezentovány získané informace.

Obrázek č. 11 na následující straně ukazuje, jaké důvody uváděli respondenti ve vztahu k jejich pocitům připravenosti na odchod z DD.

Obrázek č. 11 Důvody pocitů připravenosti na odchod z DD.
Zdroj: Autorka.

Z obrázku č. 11 lze vyčíst, že dominantní zastoupení ve výpovědích respondentů měly informace směřující k samotné úloze DD v přípravě na samostatný život. Jedinci, kteří se cítí být připraveni na odchod z DD, vyzdvihovali to, že je DD na vstup do samostatného života dostatečně připravil, a to zejména v oblasti péče o domácnost, či o mladší děti. Z DD dostávali dostatek informací a získávali potřebné praktické zkušenosti. K tomuto jim dopomáhala řada absolvovaných projektů směřující k přípravě na odchod z DD a možnost samostatného bydlení ve startovacích bytech. Nespornou roli v celém procesu přípravy na odchod z DD sehrávají vychovatelé, jako zdroje podpory, se kterými mohli jedinci prostřednictvím společných rozhovorů načerpat další potřebné zkušenosti a informace. Podpůrná síť přátel, příp. partnerů také přispívá k pocitům dostatečné připravenosti na odchod z DD. Jedinci, kteří se cítí být připraveni na odchod zmiňovali pocity vlastní soběstačnosti a schopnosti samostatného života, stejně jako to, že během pobytu v DD dostali rozum, který pro ně představuje důležitou komoditu v samostatném životě. Pocity jistoty dodává zajištěné bydlení po odchodu z DD.

„Jsem samostatná a vím vše potřebné.“

„Bydlím na startovacím bytě a vše zvládám bez problémů.“

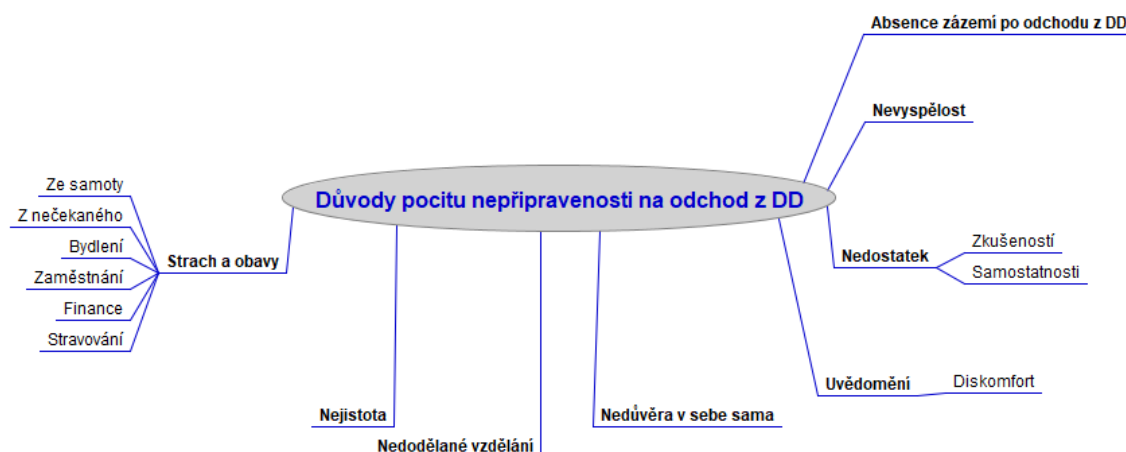
„Myslím si, že máme dost školení o životě, že už to víc ani nejde.“

„Jsem samostatná a soběstačná, umím se poradit a zeptat.“

„Protože jsem byl na startovacím bytě, tak si věřím.“

„Protože se s vychovateli o tom bavíme, mám mnoho informací a také zkušeností.“

Jeden z respondentů vše zhodnotil následovně: „Protože připravenému štěstí přeje 😊“

Obrázek č. 12 Důvody pocitů spojených s nepřipraveností na odchod z DD.

Zdroj: Autorka.

Obrázek č. 12 naopak prezentuje informace, týkající se důvodů spojených s pocity nepřipravenosti na odchod z DD. Těmito jsou zejména absence následného bydlení a potřebného zázemí. To prezentují například výroky:

„Nemám kam jít, jsem ráda, že existuje dětský domov.“

„Je těžké odejít odněkud, když vím, že se nemohu vrátit.“

Dále se jednalo o nedostatek zkušeností se samostatným životem, nedodělané vzdělání či uvědomění diskomfortu, který jedinci po opuštění DD v určitých situacích očekávají.

„Cítím se tu jako doma, nic mi nechybí“

„Už nebudu mít vše pod nosem.“

„Mám tu zázemí, podporu.“

„Nemám dodělané vzdělání.“

„Neumím si představit starat se ve všem sám o sebe.“

„Cítím, že je toho ještě hodně, co se můžu naučit a na co se připravit.“

Dominantně však respondenti uváděli obavy a strach, které se vázaly na oblasti spojené s pocity samoty a nečekaných situací a věcí, které život po odchodu z DD přinese. Dále se jednalo o strach se zajištěním a následným samostatným bydlením, spojeného s nedostat-

kem financí, či absencí zaměstnání. Někteří uváděli poměrně hluboké informace týkající se sebereflexe v oblasti vlastní nevyspělosti. U níže uvedených interpretací uvádíme pro představu také věk respondentů.

„Jsem ještě dítě – dospěla pouze věkem.“ (Respondentka, 18 let).

„Necítím se být připravena na dospělost a na vše, co k tomu patří.“ (Respondentka, 20 let).

„Protože mnohdy dělám rozhodnutí, které posléze na mě mají špatný dopad.“ (Respondent, 19 let).

„Necítím se být dostatečně zodpovědný a samostatný.“ (Respondent, 20 let).

Položka č. 9 se zaměřovala na to, co jedinci po odchodu z DD hodlají udělat mezi svými prvními kroky. Odpovědi byly v souladu s výše uvedeným a odpovídaly potřebám samostatného života. Jednalo se především o nalezení a zajištění bydlení, práce, úředních záležitostí, vydělat si peníze, někteří se zmiňovali i o následném vzdělávání.

V souvislosti s tímto se objevovaly také výroky: *„Svobodně žít.“* *„Být šťastná.“* *„Poděkovat tetám.“*

Kapitoly č. 6 a 7 představily první dvě etapy kvantitativní fáze výzkumu disertační práce. V následující kapitole seznámíme s druhou, kvalitativní fází a jejími dvěma etapami, v jejichž rámci bylo cílem zjistit zkušenosti jedinců z procesu jejich začleňování do společnosti a připravenosti na samostatný život.

8 ŽITÝ SVĚT JEDINCŮ Z DĚTSKÝCH DOMOVŮ – OČEKÁVÁNÍ VS. REALITA (ANALÝZA ZKUŠENOSTÍ)

První fáze výzkumu přinesla poznatky k tématu osamostatňování jedinců z dětských domovů z plošného úhlu pohledu, kdy jsme v obou jeho etapách pracovali s množstvím informací od velkého výzkumného souboru. Tato kvantitativní část tak na základě analýz dat vymezila objektivní rámec zkoumaného fenoménu, přičemž v aktuálně představované fázi bude pozornost soustředěna na zjištění subjektivních zkušeností několika jedinců z DD, vztahující se k jejich přípravě na odchod z DD a následně i k jejich samostatnému životu. K tomuto byla využita metoda Meaning constitution analysis (MCA) se všemi jejími metodickými postupy, přičemž byla dodržována pravidla fenomenologického přístupu a jeho principů (vše blíže popsáno v části 8.3). Doplnující metodou byla obsahová analýza dat, která posloužila především k prezentaci participantů v oddíle 8.1 a k hlubšímu pochopení informací a propojení kontextů v samotné interpretaci dat (část 8.4).

Hlavním cílem kvalitativní části výzkumu bylo vymezit zkušenost jedince z procesu jeho začlenění do společnosti a připravenosti na samostatný život.

Hlavní výzkumná otázka byla definována takto: Jak hodnotí informanti svou připravenost na odchod z DD v konfrontaci s reálnou zkušeností samostatného života?

Výzkum byl rozdělen na dvě etapy. **V první etapě bylo cílem** popsat subjektivní pohled dospívajících na připravenost k odchodu z dětského domova, zjistit jejich očekávání od samostatného života. V souladu s tímto cílem byla v předvýzkumu stanovena tato **výzkumná otázka**: Jaké jsou subjektivní názory dospívajících na jejich odchod z dětského domova?

V průběhu prvotní analýzy dat a informací, při níž autorka dodržovala pravidla fenomenologického přístupu⁹⁰, vystupovala na povrch jistá témata a fenomény. Ty sdělili participanté výzkumu s ohledem na své zkušenosti a prožitky, jež k tématu připravenosti na odchod z DD mají a které vnímají jako důležité. Na základě nich byly vytvořeny **3 dílčí výzkumné otázky**, zaměřující se na tyto oblasti do hloubky:⁹¹

⁹⁰ Více v podkapitole 8.3 Analýza dat – metoda MCA.

⁹¹ Hendl (2016, s. 46) uvádí, že kvalitativní výzkum disponuje možnostmi modifikace či formulace výzkumných otázek až v průběhu analýzy informací, popř. po prvotní předběžné analýze dat.

- 1) Jak se jedinci vyjadřují o sobě samých ve vztahu k připravenosti na odchod z DD?
- 2) Jaké emoce a pocity jedinci vyjadřují s ohledem na jejich odchod z DD a následné osamostatnění?
- 3) Jaké další aspekty jedinci popisují jako důležité v souvislosti s očekáváním od samostatného života po odchodu z DD?

V souladu s využitou metodou MCA byla pro tyto účely využita při sběru dat uvedená **instrukce**:

Zkus si představit dobu, kdy se osamostatníš a odejdeš z dětského domova. Popiš mi, jaké pocity se Ti při této představě vybaví, co Ti běží hlavou, zajímá mě vše, co tě napadne a co ty sám považuješ za důležité v souvislosti s tvým odchodem z dětského domova.

Ve druhé etapě kvalitativního výzkumu bylo cílem zjistit a pospat reálnou zkušenost jedinců související se samostatným životem po opuštění DD. **Výzkumná otázka** se zaměřila na popis této zkušenosti a na osobnostní a situační faktory, které se v procesu osamostatňování vyskytovaly a které participanté považovali za zásadní: Jak jedinci popisují reálnou zkušenost se samostatným životem po odchodu z DD a jací činitelé se v souvislosti s procesem osamostatňování vyskytly?

Na základě prvotní analýzy dat a informací vyvstala témata, která tvořila rámec tří vytvořených, níže uvedených, **dílčích výzkumných otázek**, zaměřujících se na zkoumanou oblast do hloubky:

- 4) Jak se jedinci vyjadřují o své vlastní roli v samostatném životě?
- 5) O jakých sociálních sítích se jedinci vyjadřovali v souvislosti s osamostatněním?
- 6) Jaké emoce a pocity jedinci popisují ve vztahu ke zvládnutí samostatného života?

Úvodní instrukce byla ve druhé etapě sběru dat formulovaná následovně:

Ráda bych, abys mi povyprávěl/a vše co Tě napadne a co si spojíš se svým samostatným životem v souvislosti s odchodem z dětského domova. Nejlepší by bylo, kdybys začal/a od situací a pocitů zažitých v prvních dnech po odchodu z dětského domova a postupně pokračoval/a až do dnešního dne. Nespěchej a povykládej mi prosím vše, co si vybavíš a co ty sám/a považuješ za důležité.

8.1 Participanti

Pro kvalitativní část výzkumu byli participanti určeni teoretickým záměrným výběrem (Hendl, 2016, s. 153). Tento proces nazývají Švaříček, Šed'ová (2007, s. 73) též graduální konstrukcí vzorku, kdy výzkumný soubor není utvořen v jednom momentě, naopak je rozšiřován a redefinován v průběhu sběru i analýzy dat. Shromažďování informací trvalo až do doby teoretické saturace, nebo též teoretického nasycení vzorku (srov. Hendl, 2016, s. 153; Gavora, 2010, s. 184; Švaříček, Šed'ová, 2007, s. 73), což znamená, že informace od nově přibraných participantů neobohacují stávající, jsou předvídatelné a opakující se.

V první etapě tvořilo výzkumný soubor 7 participantů, kteří v dohledné době očekávali odchod z DD. Avšak v druhé etapě se jednalo pouze o 6 osob, které se v době po odchodu z DD podařilo zkontaktovat a těchto 6 informantů bylo zahrnuto do konečného vzorku disertační práce.

V tomto oddíle bude stručně těchto 6 participantů představeno. Prezentované informace byly zjištěny pomocí obsahové analýzy dat – ze spisových složek každého jedince, které obsahovaly dokumenty anamnestické, soudní, školní, zdravotní či zprávy sociálních pracovníků a jiných odborníků, včetně vychovatelů. V rámci zachování anonymity jsou pozměněna křestní jména a nejsou uváděny žádné místopisné informace. Informace byly shromažďovány v čase prvních rozhovorů, před odchodem z DD, s čímž koresponduje také věk participantů. Poslední odstavec v jednotlivých popisech obsahuje informace týkající se odchodu z DD.

Marie (21 let)

V DD je dívka umístěna od svých 14 let spolu s její o 2 roky starší sestrou. Rodiče se rozvedli a obě dívky byly svěřeny do péče matky. Matka s nimi často střídala bydliště, byla vedena na úřadu práce a do rodiny docházela sociální pracovníce. V rodině ze strany matky i otce se vyskytovala závažná psychická onemocnění – schizofrenie⁹², drogová závislost, suicidium. Marie byla hospitalizována pro pokus o sebevraždu, kdy po propuštění z nemocnice ji matka nechala bezprizorní a odeslala ji k soc. pracovníci. Dívka strávila následující 2 dny u babičky, která však trpí schizofrenií a má ustanoveného opatrovníka, na péči o dítě nemá vhodné podmínky (u ní opět Mariin pokus o sebevraždu – spolykání léků na schizofrenii). Matka náhle zemřela, otec by dle jeho slov výchovu dívek nezvládl a obě sestry tak byly umístěny do pěstounské péče na přechodnou dobu. Marie tam však nebyla spokojená, kradla pěstounům alkohol, utíkala od nich, žila nočním životem. Opět pokus o sebevraždu. Poté i u sestry nařízena ústavní výchova v DD. Také v DD pokusy o suicidium (řezání po těle), hospitalizace v psychiatrické léčebně. S otcem i babičkou po

⁹² Závažná psychická porucha charakterizovaná poruchami myšlení, vnímání a osobnosti. Příznačná je emoční oploštělost a chudost. Existuje několik typů tohoto onemocnění. Typickými příznaky jsou např.: bludy, halucinace, raptý, dezorganizovaná řeč a chování, depresivní a euforické rozlady, poruchy spánku atp. Paralelně probíhá rozpad osobnosti (Dušek, Večeřová-Procházková, 2015, s. 224-228).

umístění do DD kontakty zprvu sporadické (1x za měsíc), v pozdějším věku již žádné. Dívka v časně adolescenci mívala špatné vztahy k autoritám, neuznávala je. Projevovaly se u ní prudké změny nálad. Od euforické, radostné nálady, do depresivní, utlumené, pasivní (predikce bipolární afektivní poruchy)⁹³. Byla v péči odborníků a měla předepsanou medikamentózní léčbu. Před nabitím zletilosti časté útky z DD, závislost na nikotinu. Postupem času se dívka i vzhledem ke zralosti osobnosti ve svých projevech uklidnila. Stále lze vyzorovat lepší a horší dny vzhledem k jejímu psychickému nastavení. Vztahy s autoritami se uklidnily, preferuje s nimi partnerské vztahy. Velmi těžší ze vztahu s partnerem, se kterým navázala kontakt již v DD a aktuálně jsou spolu 7 let. S ním plánuje soužití po odchodu z DD a založení rodiny. Marie má sklony k výtvarným a jiným estetickým pracím. Vystudovala SOU obor floristka, ve kterém mohla své umělecké sklony projevit. 2x se zúčastnila prestižní výtvarné soutěže, ve které se umístila na oceňovaných místech. Tyto zážitky zlepšují její náladu a sebevědomí, což přispívá k příznivějšímu vývoji v jejím psychickém stavu. Nyní studuje nádstavbové studium v oboru. Studium by ráda dokončila a udělala si řidičský průkaz. V DD je aktuálně na základě Smlouvy o setrvání zletilé nezaopatřené osoby do ukončení přípravy na budoucí povolání.

Marie maturitu zvládla. S přítelem si pronajala byt, ve kterém spolu žijí. Řidičský průkaz začala, prozatím jej nezískala.

Petr (17 let)

Do DD přišel Petr jako 8letý spolu se svými 6 sourozenci (dohromady jich má 9). Zemřel jim otec (společný pouze 3 dětem) a matka jejich výchovu nezvládla. Příjmy rodiny byly zajištěny sociálními dávkami, často měnili bydliště a začaly problémy s řádnou školní docházkou. S matkou situace řešena, k nápravě nedošlo. Následující rok přišla matka o bydlení, jelikož neplatila nájem. Následně tak žila s dětmi v azylovém domě. Jelikož si matka nebyla schopna upravit sociální poměry, souhlasila s nařízením ústavní výchovy. Petr se na prostředí DD adaptoval snadno, a to zřejmě i z důvodů silné citové vazby mezi všemi sourozenci.

Spolupráce a celková komunikace s matkou byla však velmi obtížná, její návštěvy dětí v DD byly sporadické, spíše žádné. Petr k matce žádnou vazbu až do dospívání neprojevoval, nemluvil o ní, nezajímal se. Spolu se sourozenci přišel na DD silně zanedbaný, výukově neodpovídal ani o rok nižším ročníkům. Vyšetření v PPP zjistilo podprůměrný intelekt a sníženou koncentraci pozornosti, z toho plynuly slabší školní výsledky a opakování 8. ročníku ZŠ. Povinnou školní docházku dohodil celou (tedy i 9. ročník) avšak s nevalným prospěchem a sníženým stupněm z chování za neomluvenou absenci (záškoláctví). Nyní navštěvuje dvouletý učňovský obor. Zdravotní stav má Petr dobrý, nebere žádné léky, přestože je sledován na endokrinologii, kvůli drobnému a malému vzrůstu. Zajímavým faktem je, že Petr je charakteristický až přehnaným hlídáním svých věcí, oproti tomu se u něj v období časně adolescence začalo projevovat rizikové chování spojené s krádežemi v prostředí DD, ve škole a v obchodech. Bylo zjištěno, že ke krádežím ho v mnoha případech nutila matka, za kterou chodil v rámci vycházek z DD pro cigarety (byl chycen spolu s ní a dalšími sourozenci v obchodě, kde kradli alkohol). Pro tyto skutky je aktuálně trestně stíhán a vyšetřován. Žádné známky agrese se však u Petra neprojevují. Je klidnější, ostýchavý, ochotný pomáhat, v kolektivu oblíbený a sdílný. Po rozhovoru s vychovatelem si danou věc uvědomí, umí uznat, že ne vždy má pravdu. Respektuje dospělé. Mezi zájmy patří ping pong, přičemž se účastnil řady soutěží. Je velmi vybíravý v jídle.

⁹³ Řadí se mezi poruchy nálad a může se vyskytovat v kterémkoliv věku. K jejím projevům může dojít po různých psychogenních zátěžích, traumatech a častěji se pozoruje v různých tzv. „přechodových obdobích“ (např. časná adolescence, klimakterium atp.). Významné jsou i vlivy konstituční, osobnostní, hereditární apod. (Dušek, Večeřová-Procházková, 2015, s. 242-243).

Petr odešel 4 měsíce po našem prvním rozhovoru z DD z důvodu ukončení přípravy na budoucí povolání na dům na půl cesty.

Ruda (19 let)

Ruda přišel do DD ve svých 10 letech. Do té doby vyrůstal s matkou a svými 6 mladšími sourozenci (matka porodila 15 dětí, starší sourozenci vesměs umístěni ve VÚ či ve výkonu trestu). Matka nežila s biologickým otcem Rudy, partnery často střídala a také děti má pokaždé s jiným otcem. Rodina byla v péči OSPOD dlouhou dobu. Ve výchově se projevovaly výrazné nedostatky, zhoršená byla hygienická úroveň domácnosti a zejména zanedbávání hygieny dětí a zdravotní péče. Vše bylo s matkou řešeno ve správním řízení a bylo jí uděleno soudní napomenutí. Vzhledem k nelepšení životních podmínek byly děti odebrány a Ruda byl spolu se svými 4 sourozenci umístěn do DD. Po dvou letech si je z DD vzal děda, který však záhy na to umřel. Babička odjela za sestrou na Slovensko, o děti se sama starat nechtěla, a proto byl Ruda i se svými sourozenci opět umístěn do DD.

Na život v ústavním zařízení se Ruda adaptoval, při psychické zátěži však reaguje nepřiměřeně situaci a velmi neadekvátně, bývá agresivní. Vyhýbá se povinností, nejví zájem o činnosti v DD, upřednostňuje sebe a své potřeby a zájmy, s lidmi často manipuluje, lže. Je zaměřen na materiální hodnoty a obohacování se. Matka jeho a sourozence navštěvovala velmi sporadicky. Studuje odborné učiliště, obor zedník. Ve škole má dobrý prospěch, avšak velké stížnosti jsou na jeho chování. Je velmi dominantní, má problém s uznáváním autorit, manipuluje s intelektově slabšími spolužáky, pokud mu někdo nevyhoví, uchyluje se k agresi, a to i k učitelům. Několikrát obdržel snížené známky z chování z důvodů velké neomluvené absence. Stejně chování uplatňuje v DD. Veškeré zájmy jsou chvilkové a povrchní, sleduje jednoduché cíle, kterých se snaží dosáhnout co nejmenší námahou. Podílel se na mnoha krádežích v DD i mimo něj, pro některé trestně stíhán. Mentální schopnosti se pohybují v pásnu lehké mentální retardace.

Během studia si našel přítelkyni, se kterou zplodili dítě. Školu nedokončil a spolu s ní odešel bydlet k jejím rodičům.

Bára (17 let)

Rodiče nezletilé byli zbaveni rodičovské odpovědnosti a Bára tak vyrůstala u svých pěstounů. Po konfliktech v pěstounské rodině byla umístěna v jejich 15 letech do DD. Rodiče však podali návrh na vrácení rodičovské odpovědnosti, čemuž soud vyhověl. Dívka tedy putovala z DD zpět k biologické rodině, kde však po roce soužití zjistila, že situace není ideální. Sama tedy požádala o znovunavrácení do DD. Během pobytu v DD si začala uvědomovat, že své biologické rodiče moc nezná. Často sdělovala, že jí chybí pěstounka a nerozuměla tomu. Nechápala, proč jí chybí pěstounská rodina a ne biologická. Bojí se odchodu z DD, je si vědoma, že u biologického otce bude mít velkou volnost a má z toho obavy. Bojí se, že s volným stylem výchovy nezvládne dostudovat střední školu, což by si moc přála.

Navštěvuje střední školu, obor kadeřnice. Prospěch má dívka průměrný, je bez výchovných problémů a nemá problémy s respektováním pedagogických autorit. Zdravotní stav je dobrý, není v péči žádného odborného lékaře, nemedikována.

Během pobytu v ústavním zařízení navázala opět vztahy s pěstounskou rodinou, kam také po odchodu z DD odešla. Školu nedodělala.

Klára (19 let)

Rodinné poměry dívky jsou problematické. Rodiče dívky byli v době jejího narození již postaršího věku. Tento fakt Klára velmi těžce nese, stydí se za ně. Má 3 nevlastní

sourozence, kdy s o dva roky starším bratrem z otcovy strany vyrůstala. U Kláry se již od útlého věku projevovaly poruchy chování, velmi agresivně jednala s bratrem i rodiči. Ti výchovu nezvládali, proto u ní byla v jejich 10 letech nařízena ústavní výchova v DD. Po dvou letech bylo rozhodnuto, že pominuly důvody ústavní výchovy, a z tohoto důvodu byla opět navrácena do biologické rodiny. Návrat Klára nezvládla – nerespektuje rodiče, vyhrožuje jim, manipuluje jimi, je agresivní. Další rok byla proto opět umístěna do DD. Z odborných záznamů lze vyčíst, že dívčina osobnost je dominantní, v disharmonickém vývoji směřující k hraniční poruše osobnosti⁹⁴. Charakterizována je rysy impulsivity a emoční nestability. Emotivita je plochá, deprivativního typu, diagnostikováno ADHD. V časně adolescenci se začalo vyskytovat sebepoškozující chování, psychosexuální nezralost, sexuální nevyhraněnost. Časný sexuální život, promiskuita. Dívka začala preferovat homosexuální vztahy, což přetrvává. Kouří a v pozdějším věku se přidružovala intoxikace alkoholem a stimulačními drogami (pervitin, extáze). Několikrát hospitalizovaná v psychiatrických nemocnicích. Užívá psychofarmaka. Studuje střední školu, obor kuchař/číšník.

Z DD odešla krátce po 19 narozeninách do domu na půl cesty, školu nedodělala.

Filip (20 let)

Filip přišel do DD v 17 letech. Pochází z nesezdaného soužití, otec cizinec nejevil o chlapce zájem. Matka výchovu zanedbávala. Proto byl umístěn spolu s o dva roky starším bratrem do pěstounské péče. Po 10 letech života s pěstounskou rodinou byl Filip přemístěn do pěstounské péče na přechodnou dobu z důvodu, že obvinil své stávající pěstouny z týrání, a proto nechce dále u této rodiny setrvat. Toto obvinění se neprokázalo, Filip si jej vymyslel a později se s pěstouny usmířil. U pěstounů na přechodnou dobu však bylo soužití časově omezeno a vzhledem k tomu, že se pro chlapce nenašla jiná vhodná pěstounská rodina, byl umístěn do DD. Měl velké problémy s adaptací na DD, nerespektoval režim a zvyklosti zařízení. S autoritami se přel o svou pravdu. Nezapojoval se do chodu rodinné skupiny. Je charakteristický svou lenivostí a neschopností udržovat pořádek ve svých věcech i ve společných prostorech. K ostatním umístěným dětem se chová hezky, avšak jeho chování se jeví jako účelové. Má sklony k fabulování. Často si vymýšlí historky ze svého života týkající se rodiny a také ohledně jeho zdravotního stavu. Po celou dobu života v DD o něj rodiče nejevili zájem. Měl období, kdy se stýkal se starším bratrem, což však netrvalo dlouho. Zapletl se do několika situací, pro které je trestně stíhán (především podvody).

Navštěvuje střední školu, obor pekař. Ve škole má slabší prospěch, chování je taktéž neuspokojující. Obdržel několik snížených známek z chování. Ve třídním kolektivu není oblíbený, neustále lže kvůli absenci, za kterou mu bylo uděleno podmíněčné vyloučení. Velmi rád tráví čas u počítače, hraje na kytaru. Zdravotní stav dobrý, nenavštěvuje žádné specializované lékaře, není medikován.

Střední školu nakonec s velkými problémy dostudoval a z DD odešel do domu na půl cesty.

Na základě výše uvedeného se může zdát, že se v osobních prezentacích klientů objevuje přespříliš informací, které přímo nesouvisejí s cíli výzkumu. Domníváme se však, že

⁹⁴ Řadí se mezi emočně nestabilní poruchu osobnosti a patří mezi nejfrekventovanější. Je charakteristická nestálostí identity, emocí a interpersonálních vztahů. Jedinci mívají narušené představy o sobě samých, svých cílech, preferencích, a to i vsexuální oblasti. Projevuje se nejčastěji v partnerských vztazích., které střídavě zatracují a idealizují, bojí se odmítnutí. Trpí neustálým pocitem vnitřní prázdnoty a jsou v nepřetržitěm riziku suicidiálního chování a sebepoškozování (srov. Cakirpaloglu, 2012, s. 248).

každou zkušenost a s tím související výpověď jedince je třeba posuzovat s ohledem na jeho životní příběh. Proto považujeme za důležité seznámit s osobnostmi a jejich životy, především z důvodu lepšího pochopení jejich myšlení a jednání, což se promítá v samotných interpretacích výsledků a dat.

8.2 Sběr dat v kvalitativní fázi výzkumu

Pro kvalitativní část výzkumu byla pro sběr dat zvolena metoda **narativních rozhovorů**, která se využívala při realizaci výpovědí od jedinců z DD ve dvou časových rovinách.

V prvním případě byly rozhovory uskutečňovány s jedinci, které v dohledné době čekal odchod z dětského domova za účelem osamostatnění a nabytí zletilosti, či ukončení přípravy na budoucí povolání. Druhé fáze rozhovorů byly realizovány se stejnou skupinou participantů, avšak proběhly v rozmezí 4-12 měsíců po odchodu z DD.

Vzhledem k osobnímu setkávání a citlivosti výzkumného tématu bylo snahou zajistit veškeré etické aspekty, stejně jako kontrolu kvality související s kvalitativní metodologií.

8.2.1 Zvolená metoda

Narativní rozhovor se vyznačuje skepsí vůči možnosti získat přístup ke zkušenosti jedince skrze schéma otázka-odpověď jako je tomu při polostrukturovaných, příp. strukturovaných interview. Z tohoto důvodu jsou během narativních rozhovorů participantů vybízeni ke zcela volnému vyprávění na předem zadané téma (Hendl, 2016, s. 180). Podle Ochrany (2019, s. 90) je narace kvalitativně celostním pohledem na zkoumanou událost, kdy prostřednictvím rozpravy rozkrýváme daný příběh se všemi jeho souvislostmi. Švaříček, Šedřová (2007, s. 160) označují narativní rozhovor synonymním termínem nestrukturovaný rozhovor, který je nejčastěji založen na jedné jediné předem připravené otázce. Vzhledem ke zvolené analytické metodě MCA (blíže popsané v oddíle 8.3) tvořily rámec obou interview tzv. úvodní instrukce (viz Strobachová in Gulová, Šíp, 2013, s. 96), které jsou definovány na počátku kapitoly.

8.2.2 Předvýzkum, zajištění kvality, reflexe subjektivity

Předvýzkum kvalitativní fáze byl proveden formou vstupních rozhovorů se třemi participanty, jejichž následná analýza a interpretace byla vydaná v publikačním výstupu (Štenclová, Čech, 2018b). Během těchto pilotních interview byl zajištěn vstup do terénu i pro následný sběr dat a navázán kontakt s dalšími potenciálními účastníky výzkumu. Ověřována byla také formulace úvodní instrukce, její pochopení a schopnost jedinců na ni adekvátně reagovat. U všech tří participantů došlo k plnému přijetí i pochopení zadání, a tudíž nebylo třeba instrukci nijak modifikovat pro následující sběr dat s ostatními účastníky. Zjišťovány byly také komunikační schopnosti výzkumníka vést narativní rozhovor s akcentem na velkou míru empatie a znalosti využívání technik aktivního naslouchání.

Kontrolou kvality výzkumu se u kvalitativních studií zajišťuje důvěryhodnost výzkumného šetření. V kvalitativních výzkumech se s již zmíněnými konstrukty validity a reliability pracuje odlišně, než je tomu v případě kvantitativních studií. V kvalitativních studiích se zpravidla jedná o pravdivost a platnost celého výzkumného procesu. Pravdivost odkazuje na to, že daná zjištění reprezentují jevy, ke kterým se odkazují a platnost označuje důvěryhodnost probádaných nálezů, tedy že existují důkazy podporující zjištěné informace (Švaříček, Šed'ová, 2007, s. 31).

Hendl (2016, s. 149) uvádí, že k naplnění důvěryhodnosti je třeba použít různorodé zdroje informací, potřebu delšího času pobytu v terénu, kontrolu výzkumného procesu kolegy nebo kontrolu získaných výsledků prostřednictvím samotných aktérů výzkumu. Kritérium důvěryhodnosti bylo naplněno dostatečně dlouhou dobou trvání studie. Data byla systematicky shromažďována od jara 2018 do ledna 2021.

Vnitřní validita, která taktéž zabezpečuje důvěryhodnost výzkumu, je zajištěna v části 8.4 Výsledky a interpretace dat za pomoci prezentace přímých citací výpovědí participantů. Také díky průběžným konzultacím s odborníky z řad DD i akademické obce, vedoucím disertační práce, pečlivých kritérií pro výběr informantů a co nejpřesnějším popisem výzkumného procesu, mohla být vnitřní validita naplněna. Vnější validita, tedy přesnost aplikace, je zajištěna pomocí reflexe subjektivity a popsáním limitů, jež z výzkumu vzešly (oddíl 9.1).

Vzhledem k velké osobní zainteresovanosti do celé problematiky disertační práce bylo náročným úkolem zůstat ve všech fázích studie neustrannou osobou a do sběru, analýz i samotných interpretací výsledků a dat nevnášet svou subjektivitu. Hendl (2016, s. 150) tento jev označuje jako reaktivitu, která znamená, že osobnost výzkumníka může ovlivnit procesy,

na něž je výzkum zaměřen, např. zkrácením oprávněností závěrů na základě vlastních subjektivních teorií, či vlastností. Autor (tamtéž) dále vyzdvihuje pozitiva fenomenologických přístupů, kdy konkrétně v našem případě bylo ve všech krocích analýzy informací stěžejní držet se principů fenomenologického výzkumu – „uzávorkovat se“, tzn. oprostít od všech svých domněnek, znalostí a osobních zkušeností. K tomuto výrazným způsobem napomáhal softwar Minerva, blíže popsany v části 8.3.

8.2.3 Postup při sběru dat

Vzhledem ke znalosti prostředí a osobní zainteresovanosti výzkumníka mohli být vybráni informanti nejprve nezávazně osloveni s žádostí o poskytnutí rozhovorů, přičemž jim bylo vysvětleno téma, záměr studie i způsob nakládání s řečenými informacemi. Ti, kteří se dobrovolně rozhodli informace poskytnout byli následně zařazeni do výzkumného vzorku. Dále byl již samotný sběr dat v obou etapách kvalitativního výzkumu obdobný. Rozdíl však spočíval v první etapě při počátku sběru dat, kdy byli nejprve, již závazně, osloveni vedoucí pracovníci s žádostí o možnost realizace rozhovorů s informanty, kteří již předem účast na výzkumu svolili. Jelikož dva z těchto jedinců nebyli v době prvních rozhovorů zletilí, bylo přistoupeno k podpisu informovaných souhlasů k realizaci interview (příloha č. 5) jednak řediteli DD, jednak samotnými participanty. V druhé etapě již všichni participanti dosáhli 18 let věku, a proto mohl být informovaný souhlas podepsán pouze jimi samotnými (příloha č. 6).

První etapa sběru dat probíhala vždy v prostředí DD, ve všech případech v pokojích participantů. Přesný den i čas se odvíjel od osobní domluvy, individuálních požadavků a organizace dne v DD. Jednalo se především o podvečerní hodiny, kdy měli informanti již všechny své záležitosti splněny a pořešeny, ostatní děti z rodinné skupiny měly večerní program, a tak bylo na poskytnutí rozhovorů zajištěno dostatek času i klidného prostředí.

Druhá etapa sběru dat, cílena na zjišťování zkušeností ze samostatného života již po odchodu z DD, probíhala v různorodých prostředích, jejichž výběr byl ponechán na participantech. Ve 3 případech se jednalo opět o prostředí daného DD. Jedinci tímto spojili rozhovor s návštěvou tet a ostatních dětí. V 1 případě byla autorka pozvaná do prostředí aktuálního bydliště a ve zbylých 2 případech se jednalo o schůzky v externím prostředí obce (kavárna, park), ve které jedinci žili.

Před samotnou realizací obou rozhovorů byl znovu sdělen záměr sběru dat a způsob jejich zpracování a uveřejnění. Po podepsání informovaného souhlasu se přistoupeno k zap-

nutí nahrávacího zařízení (aplikace záznamníku v mobilním telefonu), znovu se bylo optáno na souhlas s poskytnutím rozhovoru a jeho nahráváním a uvedla se tzv. úvodní instrukce (viz úvod 8 kapitoly), jejímž úkolem bylo navést participanta na téma, o kterém se měl volně rozpovídat. Během rozhovorů bylo ze strany výzkumníka užito především technik aktivního naslouchání (parafrázování, zrcadlení atp.) a snahou bylo co nejméně zasahovat do procesu rozhovoru, nechat informanty se volně vyjadřovat o čem sami chtějí a o všem, co je ve vztahu k připravenosti na odchod z DD a k samostatnému životu napadne (srov. Strobachová in Gulová a Šíp, 2013, s. 96; Sages, Lundsten, ©2009). Rozhovory trvaly v rozmezí od 10-35 min.

8.3 Analýza dat – metoda MCA

Informace získané z narativních rozhovorů byly přepsány do textových dokumentů Microsoft Word a následně zpracovány pomocí metody analýzy konstituce významu **Meaning constitution analysis** (dále MCA). Autorem je Roger Sages, švédský psycholog tureckého původu, který MCA zkonstruoval na bázi Husserlovy empirické fenomenologie (Strobachová in Gulová, Šíp, 2013, s. 86). Ta vychází především z konceptu předpokladu, že hlavním zdrojem poznání je lidská zkušenost a tzv. intersubjektivní realita v níž žijeme. Sám Husserl (2004) jí nazývá Lebenswelt (žitý svět) a každá osoba na ni nahlíží ze svého úhlu pohledu.

Hendl (2016, s. 73; s. 131) k tomuto uvádí, že fenomenologický přístup je založen na porozumění, jak jedinci vnímají určitou zkušenost. Výzkumník podle autora vstupuje do vnitřního světa jedince za účelem porozumění významům, jež fenoménu přikládá. Dále analyzuje získaná data, zachycuje podstatu prožité zkušenosti a v rámci fenomenologického zkoumání vytváří popis a interpretace sdělených prožitků. Výsledkem je záznam, který „zní pravdivě“ pro toho, kdo měl danou zkušenost s daným fenoménem, a poskytuje vhled pro toho, kdo ji neměl.

Metoda MCA patří k psychosémantickým metodám a Sages se ve svých výzkumech soustředí především na jedince, který utváří svůj žitý svět (Lebenswelt) tzv. konstituováním významu, k čemuž MCA významně napomáhá. Sages (Lundsten, ©2009) o metodě říká, že nám umožňuje a usnadňuje porozumět významu daných jevů (v rámci disertační práce aktivit, situací, vztahů a zkušeností s přípravou a odchodem z DD) pro osobnost zkoumané osoby (jedinců, kteří prožili kus života v dětském domově). Metoda zkoumá zkušenost participantů vzhledem ke konkrétním situacím a okolnostem přirozeného světa, ve kterých se nacházejí (Denglerová, Strobachová in Gulová a kol., 2010, s. 187).

Při práci s metodou MCA je důležité, aby výzkumník zaujal fenomenologický postoj. Ten je definován třemi zásadními pravidly fenomenologického výzkumu:

- 1) **Pravidlo epoché** – pozastavení všech hodnotících soudů, teorií a znalostí o daném tématu, výzkumník by se měl vůči nim tzv. „uzávorkovat“.
- 2) **Pravidlo deskripce** – cílem je fenomén co nejpodrobněji popsat, ne vysvětlovat.
- 3) **Pravidlo horizontalizace** – všechny informace jsou brány jako stejně významné (Strobachová in Gulová, Šíp, 2013, s. 93).

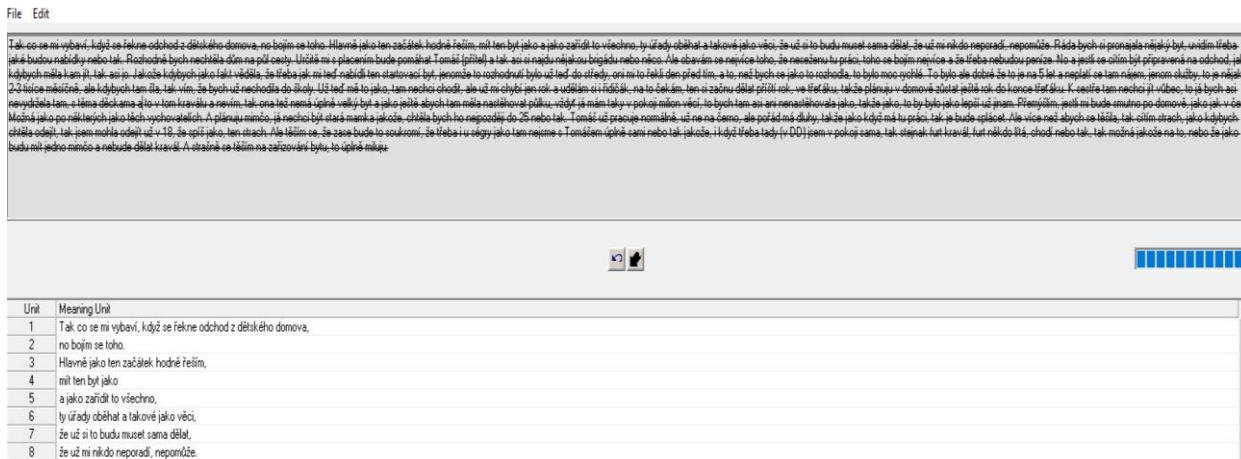
Fenomenologický postoj je zásadní tézí fenomenologie, který nám napomáhá ke zkoumání samotných faktů, kdy lidská zkušenost je jediným vodičkem a klíčem k poznání fenoménu, z nichž se skládá náš svět. V analýze tak výzkumník detailně a pečlivě analyzuje tzv. reflektovanou zkušenost jevu, a tím se přibližuje k její podstatě.

U popisu, analýzy a interpretace daných zkušeností by neměla být posuzovaná zkušenost nijak dopředu hodnocena (Strobachová in Gulová, Šíp, 2013, s. 94-95), přičemž Husserl (2004, s. 68-69) popisuje tento princip jako zdržení se soudů. Tento princip je založený na radikální změně uvažování, kdy je zapotřebí odhlédnout se od svých prekonceptů, názorů, zkušeností, které o daném fenoménu máme. Pravidlo deskripce je dle Husserla (2004, s. 143-149) vstupní branou fenomenologie, jelikož vše, co zkoumáme, je zapotřebí nejprve detailně popsat, nehodnotit, nevysvětlovat. Ve fenomenologickém přístupu je zásadní pojem intencionalita jakožto pojem odkazující k záměrnosti a účelnosti, kdy se nahlíží na jedince jako na činného aktéra, který utváří svůj svět. Husserl (2004, s. 167-170) dodává, že dané významy nejsou statické, proměňují se v čase, a tak nemůžeme utvářející se fenomény vytrhnout z životního kontextu a života vůbec. Z tohoto důvodu je důležité brát v potaz také situační faktory, které formují jedince, přičemž tímto dochází k jeho proměně v časovém horizontu (Husserl, 2004, s. 230).

MCA nám umožňuje fenomenologická východiska převést do praktické roviny, což je významně usnadněno softwarem Minerva, který je efektivním nástrojem k práci s textovou analýzou. Kromě Minervy jsou dalšími nespornými výhodami metody např.: poskytnutí možnosti kvalitativní i kvantitativní analýzy, rigoróznost postupu, MCA je podložena jasnou teorií, což usnadňuje její interpretaci, vzhledem k práci s volným zadáním nepodsouvá participantům své teorie a témata a vzhledem k tomu, že analýza jde za pouhou kategorizací dat a přináší tak významovou strukturu zkušenosti informanta, je předpokladem, že nejen popisuje stávající chování, ale predikuje také chování do budoucna (Strobachová in Gulová a kol., 2010, s. 187).

Nyní již přistoupíme k samotnému popisu v procesu analýzy pomocí metody MCA.

Prvotním krokem v procesu analýzy je otevření daného dokumentu v softwaru Minerva a rozklad textu na menší **významové jednotky** (tzv. meaning units)⁹⁵. Rozložený text vykresluje složitější cesty, spontánní procesy, a to je první krok vsříc čistému vidění významu (Sages, Lundsten, ©2009).

Obrázek č. 13 Rozklad textu na významové jednotky.

Zdroj: Autorka.

Jednotky se určují, kdykoliv výzkumník zaznamená nejmenší možný posun ve významu, tzv. významový skok a v tu chvíli by měl být text zalomen. V našem případě jsou významové jednotky relativně krátké, což zvyšuje přesnost analýzy (Sages, Lundsten, ©2009). Takto provedená analýza umožňuje výzkumníkovi jednodušeji porovnávat dosažené výsledky krok za krokem, identifikovat rozdíly, chyby nebo omyly, které mohou nastat.

Následoval krok analýzy **modalit**, kdy se každé významové jednotce určují modalitý významu. Modalitý nám poskytují pochopení zkušenosti osoby, kterou zkoumáme, popisují, jak se respondent staví ke světu, jaké jsou jeho zkušenosti a prožívání⁹⁶ (Sages, Lundsten, ©2009). Softwar Minerva disponuje sedmi předem danými modalitami a jejich kategoriemi blíže specifikují tvrzení v jednotlivé modalitě (tabulka č. 21 na následující straně).

⁹⁵ Tyto významové jednotky zvyšují spolehlivost a možnosti validace.

⁹⁶ To znamená, že fenomenologie není orientovaná jen na „co“ se objevilo, ale také na „jak se to vyskytlo“.

MODALITA	VYSVĚTLENÍ	KATEGORIE
Přesvědčení (<i>Belief</i>)	Jde o stupeň přesvědčení nebo způsob, kterým respondent vypovídá o zkušenosti.	<i>Doxa-affirmation</i> – bez váhání. <i>Doxa-negation</i> – nejistota, váhání. <i>Probability</i> – pravděpodobnost. <i>Possibility</i> – možnost. <i>Question</i> – dotaz na něco.
Funkce (<i>Function</i>)	Jakým způsobem je významová jednotka vyjádřena.	<i>Perceptive</i> – popis obecného vnímání <i>Signitive</i> – vyšší zapojení respondenta do hodnocení vnímání <i>Imaginative</i> – představa
Čas (<i>Time</i>)	Popisuje čas, který se vztahuje k entitě.	<i>Past</i> – minulost. <i>Present</i> – přítomnost. <i>Future</i> – budoucnost. <i>Always recurrent</i> – něco se obvykle děje. <i>Empty</i> – není vyjádřen.
Citové působení (<i>Affect</i>)	Vyjadřuje citové působení, hodnocení o vypovídané věci.	<i>Positive-prospective</i> – pozitivní s výhledem do budoucna. <i>Positive-retrospective</i> – pozitivní s ohlédnutím do minulosti <i>Neutral</i> – nehodnotí nebo žádně. <i>Negative-prospective</i> – negativní s výhledem do budoucna. <i>Positive-retrospective</i> – negativní s ohlédnutím do minulosti.
Vůle (<i>Will</i>)	Odráží přání subjektu či jeho zapojení/nezapojení do činnosti.	<i>Engagement</i> – subjekt je aktivní, něco dělá. <i>Aspiration</i> – subjekt vyjadřuje: má se něco stát. <i>Wish-positive</i> – pozitivní přání. <i>Wish-negative</i> – negativní přání. <i>Unengagement</i> – děje se něco bez zásahu subjektu. <i>None</i> – přání subjektu není v jednotce vyjádřeno.
Vlastnictví (<i>Property</i>)	Vlastnictví komu výpověď či věci ve sdělení patří.	<i>My</i> – můj, <i>your</i> – tvůj, <i>his</i> – jeho, <i>her</i> – její, <i>our</i> – náš, <i>your</i> – váš, <i>their</i> – jejich, <i>others</i> – jiných, <i>unspecified</i> – nspecifikovaný.
Subjekt (<i>Subject</i>)	Subjekt prožívající danou zkušenost.	<i>I</i> – já, <i>we</i> – my, <i>one-all</i> – kdokoliv, <i>none</i> – nevyjádřený subjekt, <i>you</i> – jako subjekt významové jednotky.

Tabulka č. 21 Modalita a jejich kategorie.

Zdroj: Richterová (2017, s. 116).

2	no bojím se toho.	a. doxa-negation b. signitive c. pres -> fut d. negative-prospective e. unengagement f. my g. I
3	Hlavně jako ten začátek hodně řeším,	a. doxa-affirmation b. signitive c. pres -> fut d. neutral e. engagement f. my g. I

Obrázek č. 14 Určování modalit a jejich kategorií.

Zdroj: Autorka.

Po určení modalit bylo přistoupeno k analýze tzv. **parciálních intencí**. Každá parciální intence tvoří část z celkového významu vyjádřeného informantem. Tyto intence představují předporozumění jedince danému fenoménu, jaká je zkušenost, z níž vychází a poukazují na

množství významů a výroků, které dotýčný o daném tématu má. Jsou tedy výsledkem pasivní syntézy a vedení konceptu ve vývoji této metody. Parciální intence se skládá z entit a predikátů. Entita označuje to, co se zjevuje k něčemu, co existuje pro osobní zkušenost daného jedince. Každá entita se může vztahovat k jednomu nebo více predikátům. Predikát označuje, co je o existujícím vypovězeno (Sages, Lundsten, ©2009 srov. Strobachová in Gulová, Šíp, 2013, s. 98).

Unit	Pure Meaning	Partial Intention	Entity	Predicate
1	Je to těžké se osamostatnit.	Osamostatnit se existuje	Osamostatnit se	existuje
		Osamostatnit se je těžké	Osamostatnit se	je těžké
		Těžkost existuje	Těžkost	existuje
		Já existuji	Já	existuji
2	když jsem delší dobu svázán s domovem.	Já jsem svázán	Já	jsem svázán
		Já jsem svázán s domovem	Já	jsem svázán s domovem
		Já jsem svázán s domovem delší dobu	Já	jsem svázán s domovem delší dobu
		Delší doba existuje	Delší doba	existuje
		Domov existuje	Domov	existuje
		Vazba existuje	Vazba	existuje
		Vazba na domov existuje	Vazba	na domov existuje

Obrázek č. 15 Ukázka analýzy parciálních intencí.
Zdroj: Autorka.

Strobachová (in Gulová, Šíp, 2013, s. 98) uvádí, že pomocí těchto třech výše zmíněných kroků analýzy získáváme kompletní noema, úplnou strukturu významu. Po analýze parciálních intencí u každé významové jednotky následovala fáze syntézy, která představuje část horizontu porozumění⁹⁷ jedinců z dětských domovů k tématu přípravy na odchod z DD a následného samostatného života.

8.4 Výsledky a interpretace dat

Dle Strobachové (in Gulová, Šíp, 2013, s. 100) je posledním krokem při užívání metody MCA fáze interpretace dat, kterou má na starosti sám výzkumník. Díky softwaru Minerva si výzkumník může zvolit, jak bude analyzovaná data interpretovat, avšak stále by se měl držet principů fenomenologického výzkumu a konkrétních pravidel MCA. Sages (Lundsten, ©2009) vymezuje 5 kroků fenomenologické interpretace: syntéza noematického jádra, syntéza modalit, syntéza kompletních noem, temporalizace noemy formulováním horizontů a poslední fáze představuje formulaci života, tzv. „žitého světa“ participanta. V rámci syntézy lze využít souhrnná data zobrazení softwaru Minerva, přičemž výzkumník slovně interpretuje tato zobrazení a porovnává je mezi sebou. Pomocí temporalizace lze také vytvářet horizonty porozumění a na základě jejich shrnutí vytvořit konečnou interpretaci tzv. „žitého světa“ jedince z DD.

⁹⁷ Způsob interpretace vážící se na jednotlivá noemata či entity s určenými modalitami. Zajímá nás, na jakou zkušenost nám poukazují, zjišťujeme významovou strukturu a prezentujeme, co je viditelné skrze ni (Strobachová in Gulová, Šíp, 2013, s. 100).

K interpretaci získaných dat bylo nejprve využito grafů modalit a pracováno se souhrnnými zobrazeními parciálních intencí. Za výzkumnou jednotku byl zvolen „jedinec z DD“ tedy participant výzkumu. Klíčové oblasti byly dány na základě dílčích výzkumných otázek. Díky obsahové analýze dat (osobních spisů jedinců z DD) byly zjištěny další informace týkající se jejich životů, což napomáhalo k hlubší interpretaci dat a výsledků. Takto byla interpretována každá analýza výpovědi jednotlivých informantů, přičemž k přehlednosti a schopnějším interpretacím napomáhalo vytváření myšlenkových map.

V případech, kdy informanti užívali jména k popisu osob, byla tato jména nahrazena zástupným označením pro popisovanou osobu (přítel, přítelkyně, pěstounka atp.).

Po jednotlivých interpretacích byly všechny shrnuty dle dílčích výzkumných otázek. Hledáno bylo to, co vše mají účastníci výzkumu společné a popsány byly významné fenomény. Jednotlivá témata a jejich subtémata, která se objevují v myšlenkových mapách a kterým bude v následující části věnována pozornost, se vynořovala v průběhu analýzy informací a dat, přičemž se ukázalo, že se v závislosti na stanovených dílčích otázkách vzájemně prolínají. Vzhledem k tomuto faktu se stalo, že budou v následujících interpretacích mnohé informace zmíněny hned několikrát.

Vzhledem k tomu, že ve výzkumu figurovalo 6 participantů, interpretace analýz jejich výpovědí byly velmi rozsáhlé. Proto jsou v této práci prezentovány pouze celkové výsledky a interpretace dat, přičemž v příloze č. 11 je pro představu uvedena interpretace dat a výsledků vybraného jedince z DD.

Strobachová (in Gulová, Šíp, 2013, s. 100) uvádí, že díky interpretaci lze postoupit od pouhého popisu jedince „vnímání a cítění“ k tomu, co „může být od jedince očekáváno“.

Rigoróznost metody nespočívá v identicky totožných analýzách stejného textu u různých výzkumníků, ale v možnosti na podrobném postupu MCA vždy ukázat a obhájit svůj analytický postup a svou interpretaci.

8.4.1 1. etapa kvalitativního výzkumu

V první etapě bylo cílem popsat subjektivní pohled dospívajících na připravenost k odchodu z dětského domova, zjistit jejich očekávání a obavy. V souladu s tímto cílem byla v předvýzkumu stanovena tato **výzkumná otázka**: Jaké jsou subjektivní názory dospívajících na jejich odchod z dětského domova? Ta byla dále rozčleněna na 3 níže interpretované dílčí otázky.

1) *Jak se jedinci vyjadřují o sobě samých ve vztahu k připravenosti na odchod z DD?*

Dílčí otázka č. 1 má za cíl blíže objasnit informace o pohledu klientů na sebe sama v kontextu přípravy na odchod z DD. V souvislosti s tímto lze poukazovat na existenci činného Já jako základního atributu subjektu, jako nositele a činitele vůle a týkajícího se psychické kvality, jež zajišťuje spojitost, zvláštnost či unikátnost osobní zkušenosti. Základem jáské zkušenosti je obvykle nějaký pocit, jež osoba identifikuje jako nedílnou součást sebe. Činné Já ovlivňuje poznávání a prožívání vnějšího světa a zároveň intrapsychické stránky člověka (Macek in Výrost, Slaměnik, 2008, s. 90-91).

Při interpretaci této dílčí otázky byla pozornost zaměřena na entitu „Já“, vyskytující se v parciálních intencích. V softwaru Minerva byly vyhledány všechny predikáty, které se k této entitě vážou a jež blíže specifikují řečené informace o entitě „Já“ v souvislosti s přípravou na odchod z DD. Tato entita se ve výpovědích objevovala s dominantním zastoupením. Na základě analýz bylo patrné, že se jedinci při vypravování opravdu soustředili na sebe a svou situaci, popisovali své pocity, názory a celkový pohled na zkoumanou oblast. Na entitu „Já“ se vážaly také další predikáty, které nesouvisely s výroky o přípravě na odchod z DD. I tento fakt dokládá, že vše participanty vyřčené se týkalo zejména jich samotných, což lze pokládat za velmi pozitivní. Může to poukazovat na existenci uvědomění, že následný život po odchodu z DD mají jen ve svých rukou, tudíž se v těchto situacích primárně budou muset zaměřit na sebe a své zdroje, na využití nabitých vědomostí, schopností a dovedností.

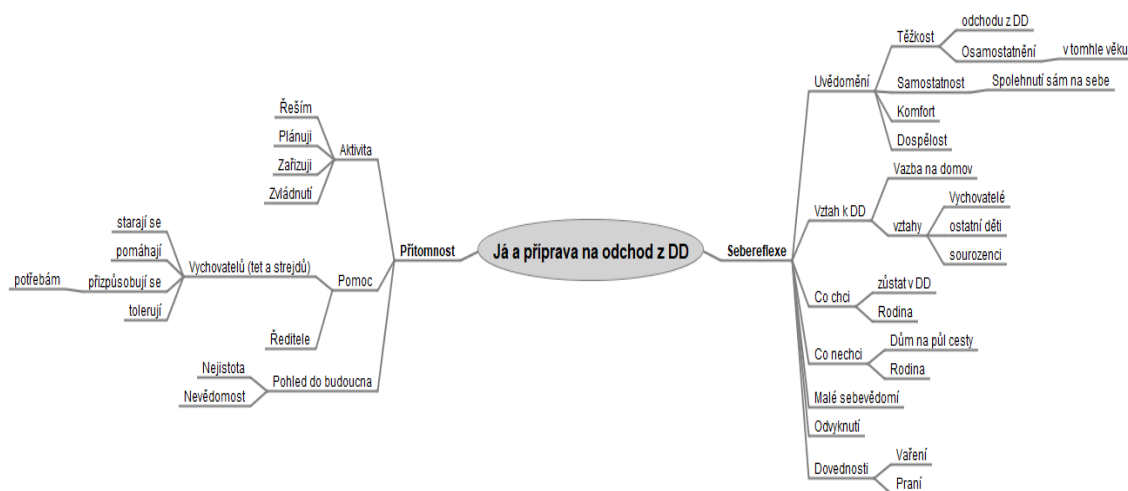
Po rozboru analýzy parciálních intencí vzešlo najevo, že se výroky participantů vážící se k první dílčí otázce promítaly v modalitě *Belief = přesvědčení* s naprostou převahou kategorie *doxa-affirmation*, což nasvědčuje tomu, že ve svých výpovědích hovořili jasně, výstižně, bez váhání a byli si jistí tím, co sdělují. U všech se však v následném zastoupení objevila kategorie *doxa-negation*, která označuje výroky váhající, nejisté s negativním zabarvením (od 15 % výskytu u Rudy až po téměř 50 % výskyt u Petra). V této kategorii to byly například sdělení týkající se zamyšlení nad svou přípravou k odchodu a následným samostatným životem „*No asi to nebude jednoduché...*“ (Ruda), „*Ale vůbec třeba nevím, co bych chtěl jako dělat...*“ (Petr).

U této dílčí otázky je jasná převaha kategorie *Signitive*, která se využívá v případě, když je osoba angažovaná ve výpovědi, která má i hodnotící charakter. Kategorie je součástí modality *Function = význam*. Na tuto informaci navazuje také převažující výskyt kategorie „*I*“ v modalitě *Subject*, která nám blíže udává, kdo byl subjektem ve větě. V případě inter-

pretované dílčí otázky je patrné, že subjekt „Já“ se objevoval ve všech výpovědích o entitě „Já“ a vše vyřčené participant udával s osobní angažovaností.

Po rozboru analýzy parciálních intencí vzešlo najevo, že se výroky participantů vážící se k první dílčí otázce promítaly v modalitě *Affects*, v nejčastěji zastoupené kategorii *neutral*. Jednalo se tedy o výroky bez emoční specifikace. Vzhledem ke všem vyskytujícím se kategoriím v této modalitě je však v analýze, a tedy i v následné interpretaci, limitující absence emoce, která by se zabývala přítomností z pozitivního či negativního hlediska. Modalita *Affects* totiž nabízí kategorie neutrálních emocí, pozitivních s odkazem na budoucnost či minulost a negativních opět s výhledem do minulosti nebo budoucnosti. I když se tedy některé výroky jeví jako pozitivní nebo negativní, jelikož je participant sdělili v čase přítomném, přiřazena jim byla kategorie *neutral*, tedy bez emocí (srov. Štenclová, 2017). Např.: „*No a jestli se cítím být připravená na odchod, jako kdybych měla kam jít, tak asi jo*” (Marie), „*...mám tu úžasné vychovatele...*” (Filip) jsou pozitivní výroky, avšak při analýze jim byla přiřazena kategorie *neutral*, a to z výše zmíněných důvodů. Možná i z tohoto důvodu je kategorie *neutral* nejčastěji zastoupenou emocí ve výpovědích informantů, vztahující se k této dílčí otázce. Po emočně neutrálně zabarvených výpovědích se klienti vyjadřovali s negativními nebo pozitivními emocemi směřující k budoucnosti „*...k sestře tam nechci jít vůbec...*” (Marie), „*...bojím se toho, jak to všechno zvládnou...*” (Filip), „*...těším se na svůj život...*” (Klára).

Modalita *Time = čas*, nám blíže specifikuje, o jakém a v jakém časovém horizontu participant své výroky sdělovali. Vzhledem k úvodní instrukci, která již navodila téma aktuální přípravy na budoucí odchod z DD, byla nejvíce zastoupenou kategorií *present-future*, tedy výroky sdělené v přítomném čase, ale odkazující na budoucí události „*...protože vím, že to bude těžké*” (Bára). Následovaly informace v čase budoucím „*...že se budu muset starat o hodně věcí...*” (Klára) a přítomném „*...takže jako si myslím, že takhle připravený jako jsem...*” (Ruda).

Obrázek č. 16 Myšlenková mapa – Entita „Já“ a její predikáty.
Zdroj: Autorka.

Obrázek č. 16 přehledně ukazuje všechny zkategorizované predikáty a entity, jež se vážou k entitě „Já“ v kontextu přípravy na odchod z DD. Ty jsou na základě jejich významu sloučeny pod 2 témata nesoucí název, který souhrnně pojmenovává dané entity a predikáty, jež se vážou k dílčí otázce č. 1. V tomto případě byla vytvořena témata **Přítomnost** a **Sebereflexe**, které jsou blíže specifikovány uvedenými subtématy a podpořeny danými predikáty.

Téma **Přítomnost** zahrnuje výroky, popisující aspekty, které si účastníci současně ve vztahu k jejich subjektivnímu pocitu přípravy na odchod z DD uvědomují, přičemž se jedná také o popis aktuálních aktivit, které v souvislosti s přípravou na odchod realizují. V subtématu *Aktivita* se odráží řečené týkající se konkrétních činností směřujících k přípravné fázi osamostatnění a odchodu z DD. Jedná se například o řešení toho, co vše lze udělat pro setrvání v DD „...řeším co udělat, jak to vyřešit, abych tu mohl dále zůstat...“ (Petr). Pro setrvání v DD i po nabytí zletilosti je podmínkou soustavná příprava na budoucí povolání (viz část 3.2). Účastnice Marie zase udává, že „Hlavně jako ten začátek hodně řeším...“, tedy že myšlenky upírá hlavně k prvním krokům po odchodu z DD což souvisí také s plánováním a zařizováním nejrůznějších věcí: „...co budu muset udělat a zařídit...“ (Bára), „...a jako zařídit to všechno...“ (Marie), „Takže jako bych chtěl někde do bytu, kde bysme si to s přítelkyní zařídili...“ (Ruda). Účastníci se hojně vyjadřovali výroky ve smyslu zvládnutí něčeho, což se projevovalo prospektivními výroky vztahující se k přípravě na odchod z DD, přičemž to bylo nejčastěji spojováno s pocíťovanou nejistotou v oblasti zvládnutí samostatného života: „...jestli to potom sám všechno zvládnou taky“ (Filip), a aktuální nevědomostí toho, jak bude, alespoň rámcově jejich život po odchodu z DD vypadat:

„Protože já ještě nevím, kam půjdu“ (Petr). Ruda pocítuje nevědomost v pocitu připravenosti na odchod z DD, což podporuje výrokem: „Ale jako co se týče toho, jestli jsem připraven tak to nevím.“ Zároveň však vzápětí dodává že spíše ano, jelikož se během života v DD osvojil pro něj potřebné dovednosti, které vyzdvihuje, když o své přípravě na odchod uvažuje: „Jako myslím že jo, takhle jako se zvládnou o sebe postarat si myslím, teta i strejda mě naučili něco i uvařit, vyperu, takže jako si myslím, že takhle připravený jako jsem...“

Posledním řečeným navazujeme na další subtéma *Pomoc, ve kterém* se jedinci vyjadřovali k podpoře, kterou v rámci přípravy na svůj odchod z DD dostávají od svého okolí. Tato podpora vycházela nejčastěji z iniciativ jejich vychovatelů, tedy tzv. „tet“ a „strejdů“, kteří se v dětských domovech snaží suplovat určité rodičovské kompetence. Každá rodinná skupina má své „kmenové“ vychovatele, tedy ty, kteří se o jedince z dané skupiny primárně starají a mají s nimi navázaný hlubší vztah než ostatní zaměstnanci DD. I z tohoto důvodu jsou vychovatelé důležitou součástí podpůrné vztahové sítě nejen během pobytu v DD, přípravy na odchod, ale u některých jedinců také v době samostatného života (srov. Glynn a Mayock, 2018). Tento fakt souvisí také s dílčími výsledky z kvantitativních etap DVO₂ a DVO₄, či hypotéza č. 5). Participanti se k entitám vychovatelů vyjadřovali následovně: „Jako s tetama i panem ředitelem se bavíme co bude...“ (Bára), „...teta i strejda mě naučili něco i uvařit...“ (Ruda). Filip pocítuje ve vychovatelích velkou oporu, což dokládá slovy: „Mám tu úžasné vychovatele, kteří se o mně starají jako o vlastního a kteří mi skoro všechny věci tolerují, pomáhají mi a přizpůsobují se mým potřebám.“ Dále v souvislosti s přípravou na odchod sdělil, že: „...vychovatelky mi pomáhají se připravit, zajistit vše, co budu potřebovat do života...“. Podobné sděluje také Ruda, který tvrdí, „...že kdybych něco nezvládal, můžu se vždycky přijít poradit s vychovatelem“ a Bára: „Vím, že mi s tím ze začátku pomůžou...“. Role tet a strejdů v DD jsou pro jedince opravdu nezastupitelné a zásadní.

To, že si jedinci aktuálně, v přítomném okamžiku, uvědomují všechny těžkosti, které s sebou odchod z DD přinese, souvisí mj. také se schopností jejich **sebereflexe**, což je druhé téma myšlenkové mapy. Participanti v jednotlivých subtématech hodnotili svou vlastní osobu v souvislosti s psychickými procesy a s ohledem na jejich přípravu k odchodu z DD. Schopnost sebereflexe dle Macka (in Výrost, Slaměník, 2008, s. 92-93) dává člověku zcela nový životní rozměr. Zahrnuje vědomé sebepoznávání, sebehodnocení a seberegulaci. U jedinců z DD má schopnost sebereflexe zásadní význam. Podle Macka (2003, s. 49) je pro celé období adolescence typická zvýšená sebereflexe a Běhounková (2011, s. 116) dodává, že je předpokladem pro sociálně kompetentní jednání (viz oddíl 3.3.1). Samotný výskyt entit, související se sebereflexí, je jedním z protektivních prediktorů související

s úspěšnější adaptací na životní změny, které v návaznosti na odchod z DD nastanou. Právě *Uvědomění* si nejrůznějších činitelů v oblasti sebereflexe je prvním subtématem, které bude následně popsáno. Podle Heluse (2018, s. 60-61) vědomí zaujímá v našich životech výrazné postavení, neboť abychom mohli žít svůj život jako my – tedy ty, či já, musíme si události svého života a celkově náš život vůbec uvědomovat. Tímto přebíráme zodpovědnost sami za sebe. V období adolescence se vyvíjí vědomí reflektivní, kdy jedinec sám sebe kriticky zkoumá a překonává v projektech svého dalšího vývoje. V dospělosti se vědomí odráží ve vyhranění vůči okolí, v zodpovědnosti a odhodlanosti vyjádřit svou životní pozici. Vědomí čerpá z komunikace, rozhovoru a diskurzu, přičemž v nich se také odráží. Participantů výzkumu si byli vědomi zejména těžkostí, které spolu s odchodem z DD a osamostatněním, přijdou. Filip se o těžkostech osamostatnění zmínil exaktně hned 2x: „*No je to těžké se osamostatnit...*“, „*...je to těžké v tomhle věku se osamostatnit...*“. Bára si je taktéž vědoma, že s dospělostí přijdou povinnosti související s odchodem z DD, přičemž se aktuálně cítí v otázce přípravy a osamostatnění nejistě: „*Jakože vím, že budu dospělá a musím se osamostatnit, ale prostě nevím, jestli to všechno zvládnu, je toho moc.*“ To, že samostatný život nebude, alespoň v začátcích, procházka „*růžovým sadem*“ si je vědoma i Klára: „*vím, že to žádná sranda nebude*“. Jedinci z DD si uvědomují, jaký komfort v DD mají a současně si uvědomují, že je tohle po odchodu nečeká, alespoň ne v plné míře jako v DD. Proto si zároveň uvědomují, že v rámci odchodu z DD je nutné se připravit na plnou samostatnost, kdy se v situacích budou prioritně spoléhat pouze sami na sebe: „*...se osamostatnit, odvyknout si od toho, že už mi nikdo nebude skákat za zadkem, že si už budu muset všechno zaopatřit sám*“ (Filip), „*Že se budu muset starat o hodně věcí o které se tady v domově starat nemusím jako třeba jídlo, vaření, placení nájmu a jiných věcí...*“ (Klára), „*Budu se muset starat o všechno sám a spoléhat se sám na sebe ve všem...*“ (Ruda), „*...tady se nemusím o nic starat*“ (Petr). Filip k tomuto sebereflektivně dodává, že: „*Nemám velké sebevědomí v tomhle.*“

Informanti se dále vyjadřovali o svých aktuálních potřebách ve smyslu chtěných, příp. nechtěných situací. V tomto vyjadřoval velmi rozporuplné výroky Petr. Bylo patrné, že je z celé situace budoucího odchodu nejistý, pořádně ještě neví, co by chtěl dělat, nebo kam by šel bydlet, a to i přesto, že jej tyto situace prakticky za několik málo chvil čekají, přičemž to potvrzuje např. řečeným: „*Ale vůbec třeba nevím, co bych chtěl jako dělat...*“. Přesto, že v úvodu rozhovoru participant sdělil: „*Já bych určitě chtěl být u někoho z rodiny nebo jako ten dům na půl cesty...*“, tak po hlubším rozebrání a zapřemýšlení nad celkovou situací dále říká uvedený: „*Brácha mě jako že mě chce, ale já tam jakože asi nechcu...*“, „*Pak mám ještě staršího bráchu, tam taky nechci a k mamce taky nechci...*“, „*Ale ten dům*

na půl cesty taky nechci...“. Dům na půl cesty kategoricky odmítá také Marie: *„Rozhodně bych nechtěla dům na půl cesty.“* Rodinné vztahy Petra nejsou nijak veselé. Po odchodu prvního zmíněného bratra do jiného zařízení vzájemné vazby ochably, Petr se cítí z jeho strany tlačěn do věcí, do kterých se mu moc nechce, např.: *„On mě bude tlačit do jeho roboty, a to já nechci...“.* K druhému bratrovi (nejstaršího ze sourozenců), začal participant chodit až v době adolescence, především kvůli poskytování azylu a dotování cigaretami. Stejně tak u matky Petr ví, že by ho s ní nic dobrého nečekalo *„...protože vím, že kdybych byl u ní tak bych nechodil do roboty, jakože nic...“.* Matka totiž stála v počátcích Petrových problémů se zákonem v oblasti krádeží, kdy jej sama do těchto aktivit nutila (viz 8.1). Petr se v čase rozhovoru zabýval tím, jak vyřešit svou situaci očekávaného odchodu, jelikož měl v dohledné době vykonat závěrečné zkoušky na učilišti: *„...řeším co udělat, jak to vyřešit, abych tu mohl dále zůstat...“.* Nerozhodná je v tomto ohledu také Bára, která se rozhoduje, zda jít po opuštění DD zpět k otci: *„A jakože se rozhoduju jestli půjdu k tatkově, ale moc se mi nechce, to už bych raději sama šla i když vím, že by to bylo asi jednodušší.“* Bára si však zároveň připouští, že má velké štěstí v tom, že má alespoň nějakou možnost následného pobytu po odchodu z DD: *„mám jednodušší v tom, že můžu k tomu tatkově, protože jiné děcka třeba odsad' nikoho nemají takhle ke komu by mohli jít...“.*

Vztahy k dětskému domovu, což je další subtéma myšlenkové mapy, vyjadřovali participant v souvislosti s přípravou na jejich odchod z DD především ve smyslu vazby a zvyknutí si na prostředí DD, s čímž souvisí větší uvědomované těžkosti opuštění DD a poskytovaného komfortu (viz např. 2.1.3 Syndrom ústavní závislosti). Kromě tohoto se jedinci připravují také na opuštění lidí, se kterými tráví v DD velké množství času. Mezi ně patří již zmínění vychovatelé, ostatní umístěné děti, ale také sourozenci, kteří s nimi v DD jsou. Klára uvedené vyjadřuje slovy: *„No ale nechce se mi, jsem tu už dlouho a zvykla jsem si tady na domov, děcka i tety.“* Petr uvádí: *„Bude pro mě nezvyk být bez sourozenců, bude mi smutno, i jako po těch vychovatelích...“.* Celkovou přípravu na odchod shrnuje Ruda následovně: *„...takhle jako se zvládnou o sebe postarat si myslím, teta i strejda mě naučili něco i uvařit, vyperu, takže jako si myslím, že takhle připravený jako jsem...“.* Marie se vyjadřuje s malou podmínkou také kladně: *„No a jestli se cítím být připravená na odchod, jako kdybych měla kam jít, tak asi jo.“*

2) *Jaké emoce a pocity jedinci vyjadřují s ohledem na jejich odchod z DD a následné osamostatnění?*

Dílčí otázka č. 2 má za cíl blíže objasnit informace o pocitech a emocích, které se u jedinců, v souvislosti s myšlenkami na odchod z DD a osamostatnění, objevují.

Emocemi lze dle Cakirpaloglu (2012, s. 204-215) označovat stavy organismu, které se manifestují specifickým prožíváním (příjemné – nepříjemné), fyziologickými změnami a odpovídajícím chováním. Jedná se o duševní procesy vyvolané významnými podněty a situacemi. Lze je definovat jako subjektivní vztah jedince k vlastním projevům, myšlenkám a vyhodnoceným fenoménům situace. Různé emoce v člověku probouzí různorodé pocity. Podle Honzáka (2017, s. 82) jsou emoce překládány do vědomí a to, co si uvědomujeme, jsou právě pocity. Profesor neurovědy Antonio Demasa vyjádřil uvedené výstižně: „Emoce se odehrávají v divadle těla, zatímco pocity v divadle vědomí.“ Emoce zajišťují momentální přežití našeho já, jsou intenzivní a krátkodobé. Oproti tomu pocity zajišťují dlouhodobé přežití našeho já a jsou trvalejšího charakteru.

V kapitole 2 jsme se zabývali specifickými rysy osobnosti dítěte v DD. Právě v emoční oblasti má velké množství jedinců z DD závažné nedostatky, které se mohou odrazit i v jejich následném životě po opuštění DD. To je dáno několika, v kapitole zmíněnými, faktory, od prožitých traumat, osvojeným stylem rané citové vazby či jinými osobnostními specifiky. Problémy jsou u adolescentů a mladých dospělých patrné zejména v emoční zralosti, kdy emočně zralý člověk by měl být schopen orientovat se ve svých pocitech a měl by je umět zvládat. V míře zvládnutí těchto aspektů se odráží stupeň emoční resilience, tedy odolnosti, která umožňuje zvládat zátěžové situace a zároveň si uchovat svou vlastní integritu (Vágnerová, 2007, s. 27).

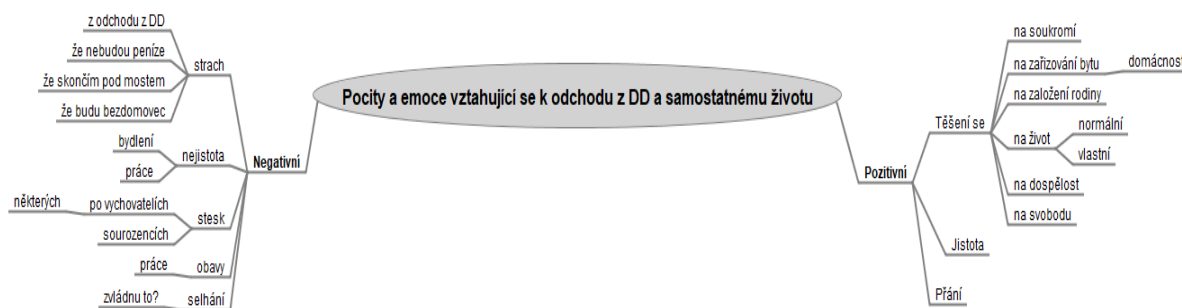
Ke zjištění toho, jaké participanti vyjadřují emoce a pocity související s jejich odchodem a následným osamostatněním, bylo využito všech entit popisujících tyto stavy objevujících se v parciálních intencích. Jednalo se o entity: „starost“, „strach“, „těšení se“, „netěšení se“, „jistota“, „nejjistota“, „obavy“, „pocit“, „nechuť“, „smutek“, „milování“ a „přání“.

Po rozboru analýzy parciálních intencí vzešlo najevo, že se výroky participantů vážící se k druhé dílčí otázce promítaly v modalitě *Affects=emoce*, v nejčastěji zastoupených kategoriích *positive-prospective* a *negative-prospective*. Tyto kategorie se využívají k popisu pozitivních nebo negativních jednotek, které participanti sdělují s pohledem do budoucnosti.

Pozitivní zástupce takového rčení je např.: „*A strašně se těším na zařizování bytu...*” (Marie) a negativní např.: „*Víc se teda netěším, že odejdu...*” (Filip).

Proto se také v modalitě *Time* = čas, která nám blíže specifikuje, o jakém a v jakém časovém horizontu participanti své výroky sdělovali, nejčastěji vyskytuje kategorie *present* → *future*, tedy výroky sdělené v přítomném čase, ale odkazující na budoucí události „*Ale těším se, že zase bude to soukromí...*” (Marie).

Stejně, jako v dílčí otázce č. 1, byl i u dílčí otázky č. 2 převažující výskyt kategorie „*I*“ v modalitě *Subject*, která nám blíže udává, kdo byl subjektem ve větě a to proto, jelikož se jedinci vyjadřovali o svých vlastních emocích a pocitech vztahující se k odchodu z DD a samostatnému životu. S tím souvisí také převaha kategorie *Signitive*, která se využívá v případě, když je osoba angažovaná ve výpovědi, která má i hodnotící charakter. Kategorie je součástí modality *Function*, která přibližuje, jakým způsobem je významová jednotka vyjádřena. V modalitě *Will*, která odráží přání subjektu, či jeho zapojení/nezapojení do popisované činnosti, byly, v kontextu s modalitami *Subject* a *Function*, nejpočetnější výroky v kategorii *engagement*, což svědčí o angažovanosti subjektu ve výroci: „*Jo já se toho bojím, protože si nejsem jistá, že to všechno zvládnou*” (Bára).

Obrázek č. 17 Myšlenková mapa – Pocity a emoce vyskytující se v parciálních intencích.
Zdroj: Autorka.

Obrázek č. 17 prezentuje vyskytující se emoce a pocity v parciálních intencích, které jsou na základě jejich významu sloučeny pod 2 témata nesoucí název, který souhrnně pojmenovává dané entity a predikáty, jež se vážou k dílčí otázce č. 2. V tomto případě byla vytvořena témata **Negativní** a **Pozitivní** pocity a emoce. Některé entity se shodují s entitami vyskytujícími se v dílčích otázkách č. 1 a č. 3. Z tohoto důvodu nebudu mnohé entity objasňovány znovu, nebo budou interpretovány v jiných kontextech či s jinými predikáty.

V tématu **Pozitivní** se participanti nejvíce vyjadřovali ve smyslu *těšení se* na něco, což je prvním subtématem. O pocitu těšení byla zmínka již v kapitole 7, kdy se hypotéza č. 2

zabývala vztahem mezi naměřenou self-efficacy a pocitem těšení se na odchod z DD. Hypotéza nebyla potvrzena což může být dáno např. tím, že klienti, kteří svou self-efficacy hodnotí jako vysokou, tedy věří ve své schopnosti ovlivňovat svůj život, plánovat a jednat způsoby nezbytnými k dosažení cílů a zvládnutí nejrůznějších situací (odchod z DD, osamostatnění), si jsou zároveň více vědomi svých možných osobnostních limitů a odpovědnosti, kterou s sebou tyto situace přinášejí. Přesto se však s ohledem na budoucí samostatný život pocit těšení se u jedinců vyskytuje, a to především ve vztahu ke konkrétním situacím, které po odchodu z DD u nich nastanou. Jedná se o širokou škálu situací, na které se participanti těší, jako např. Bára, která se těší na dospělost a na založení své vlastní rodiny: „*Jasně že na to že budu dospělá se těším a že si třeba i zařídím svoji rodinu a domácnost a tak.*“ Také Marie se těší na to, až bude být dítě, které by si přála prozatím jedno. Říká, že: „*...nebo že jako budu mít jedno mimčo a nebude dělat kravál...*“, čímž naráží na to, že rodinnou skupinu sdílí spolu s dalšími 6 malými dětmi, které se o rozruch dokážou postarat. Stejně jako Bára se těší na zařizování domácnosti a bytu, jelikož má sklony k estetickému cítění, výtvarnu a proto říká: „*A strašně se těším na zařizování bytu, to úplně miluju.*“

Na dospělost se těší také Petr, který v souvislosti s ní vyzdvihuje kýženou svobodu: „*Ale těším se, že jako budu už dospělý a nevím jako, že budu mít svobodu.*“, na kterou se nejvíce těší také Ruda: „*Nejvíce se těším na svobodu...*“. Podle Hartla a Hartlové (2015, s. 577) je svoboda pocit člověka, že veškeré rozhodování má pouze ve svých rukou a že okolní vnější vlivy sehrávají v jeho chování nepatrnou roli. S tímto výrazně koresponduje také charakteristika self-efficacy (více v oddílech 3.3.2 a 7). Těšení se na vlastní život vyjadřovala např. Klára: „*Těším se na svůj život a na to že si ho zařídím podle sebe*“ a promítlo se to také ve výpovědi Rudy: „*...žít normální život*“ i Báry: „*...ale jak říkám právě bych šla asi nejraději sama a už ten život si nějak sama zařídila.*“ Vzhledem k životním drahám participantů (viz část 8.1) není překvapením, že se touha po vlastním, mnohdy ještě idealizovaném životě u nich vyskytuje. Je to dost možná způsobené také tím, že během života v DD byli prakticky neustále obklopeni lidmi. Ať už se jednalo o vychovatele, jiný personál či ostatní děti. I z tohoto důvodu vyjadřovali participanti pocit těšení se na soukromí: „*Ale těším se, že zase bude to soukromí...*“ (Marie), „*...já se těším spíš na to soukromí*“ (Petr). Subtémata *jistoty* a *přání* jsou obsažena jako témata v dílčí otázce č.3 a z tohoto důvodu jim bude věnována pozornost až při interpretaci 3. dílčí otázky. Jsou však součástí vyjádřených emocí a pocitů, proto jsou součástí také myšlenkové mapy vztahující se k 2. dílčí otázce. Především přání je, podle Cakirpaloglu (2012, s. 211), stěžejní emocí, jejímž porozumění je podmínkou k porozumění všem ostatním emocím. Pociťuje se jako tendence něčeho dosáhnout, či něco

vykonat směrem k získání hodnotného cíle. Jistotu zas podle Patočky (2008, s. 31) potřebujeme, abychom se mohli cítit na pevné půdě v poznávání.

Opakem jistoty je *nejistota*, kterou participanti pociťovali zejména ve vztahu k oblasti bydlení a zaměstnání po odchodu z DD. Ta je subtématem v druhém tématu myšlenkové mapy, které je označeno jako **Negativní** emoce a pocity. Filip tuto nejistotu sděluje takto: „*Najít si práci, najít si byt a zajistit si jídlo a oblečení. Samozřejmě, že vychovatelky mi pomáhají se připravit, zajistit vše, co budu potřebovat do života ale já si nejsem jistý, jestli to potom sám všechno zvládnou taky...*“. V obdobném duchu se vyjadřovala také Bára: „*...protože si nejsem jistá, že to všechno zvládnou.*“ Velkou nejistotu vyvolává právě nevědomost toho, kam jedinci po odchodu z DD půjdou bydlet: „*...protože to teď ještě úplně nevím jako no*“ (Klára), „*Protože já ještě nevím, kam půjdu*“ (Petr). Také touto oblastí se zabývala již hypotéza č. 3 v kvantitativní části výzkumu. Platnost hypotézy H3 potvrzuje důležitost existence následného bydlení po odchodu z DD. Ti jedinci, kteří měli jistotu následného pobytu a věděli dobře kam budou směřovat kroky po odchodu z DD, vykazovaly také vyšší hodnoty self-efficacy, která je současně prediktorem lepší připravenosti, na odchod z DD.

Spolu s nejistotou byla nejhojněji zastoupenou emocí – *strach*. Strach signalizuje ohrožení vlastní hodnoty a zároveň vědomí osoby, že nelze adekvátně čelit ohrožující situaci či jinému subjektu (Cakirpaloglu, 2012, s. 213). Emoce strachu se vyskytla u všech participantů, přičemž plynula právě zejména z jejich nejistoty a obav z vlastního selhání. Výstižně se vyjádřil Petr: „*Určitě se mi vybaví strach...*“ a třeba Filip uvažoval takto: „*...bojím se toho, jak to všechno zvládnou a jestli nedopadnou třeba jako bezdomovec.*“ A velmi podobně se vyjádřil zase Petr: „*Největší strach mám že skončím pod mostem...*“. Celkového odchodu z DD se bojí Bára: „*Jo já se toho bojím, protože si nejsem jistá, že to všechno zvládnou*“, Klára: „*Na druhou stranu vím, že to žádná sranda nebude. Že se budu muset starat o hodně věcí o které se tady v domově starat nemusím jako třeba jídlo, vaření, placení nájmu a jiných věcí a jakože, no mám z toho trochu strach, že to třeba jako nezvládnou*“ i Marie: „*Tak co se mi vybaví, když se řekne odchod z dětského domova, no bojím se toho...*“. Marie zároveň sdělila, že se bojí své finanční situace po odchodu z DD: „*...toho se bojím nejvíce a že třeba nebudou peníze.*“ Marie nad celou situací odchodu z DD uvažovala velmi, a to především k jejímu věku a vidinou odchodu, který ji za rok, po ukončení školy, čeká. K tomuto sdělila následující: „*Ale více než abych se těšila, tak cítím strach, jako kdybych chtěla odejít, tak jsem mohla odejít už v 18, že spíš jako, ten strach.*“ Oblast bydlení je pro jedince před jejich odchodem z DD tedy velkým tématem, čehož se také nejvíce bojí. I z tohoto důvodu by bylo vhodné se v rámci transformačních snah zaměřit na možnosti následného bydlení po odchodu z DD,

na což apelují ředitelé DD (viz kapitola 6), odborníci (např. Tatsiopoulou a kol., 2020; Gwenzi, 2018; Remsová in Remsová, Klapko a kol., 2013, s. 110; Folda a kol., 2009, s. 33) tak jak je patrné, i samotné děti z DD. Ruda sdělil, že kromě strachu z nezískání bydlení, se bojí spíše finančních možností vztahující se k placení onoho bydlení, případně jiných záležitostí: „... *ale bojím se i toho, že třeba nebudu mít peníze na zaplacení bytu a ostatních věcí.*“ Druhou oblastí, která pro jedince představuje obavy a strachy je tedy oblast finanční. Jedinci si během rozhovorů uvědomovali důležitost finančních prostředků a možnost peníze vydělat v nějakém zaměstnání. Nelehkého úkolu si je vědom např. Petr: „...*peníze, práce ta se těžko hledá.*“ Obavy z toho má také Marie: „*Ale obávám se nejvíce toho, že neseženu tu práci...*“.

Posledním subtématem v tématu negativních pocitů a emocí je *stesk* nebo též smutek. Ten představuje negativní emoci související s vědomím, že navždy přicházíme o něco významného a hodnotného (Cakirpaloglu, 2012, s. 215). Stesk se týkal především uvědomění si ztráty vazeb, ke kterým po odchodu z DD do jisté míry dojde. Třeba Petr, který je v DD umístěn spolu s jeho sourozenci, si posteskl nad nezvyklou situací, kdy po odchodu z DD bude po 10 letech každodenního kontaktu najednou bez nich: „*Bude pro mě nezvyk být bez sourozenců, bude mi smutno, i jako po těch vychovatelích...*“. Po vychovatelích bude smutno nejen Petrovi, ale údajně také Marii: „*Přemýšlím, jestli mi bude smutno po domově, jako jak v čem. Možná jako po některých jako těch vychovatelích...*“ a Filipovi: „*Mám tu úžasné vychovatele, kteří se o mně starají jako o vlastního...*“. Klára si je vědoma ztráty zázemí v DD po jejím odchodu, což si v době rozhovoru ještě neuměla zcela představit a byl to pro ni divný, nepopsatelný pocit: „*Ale pořád si ještě neumím úplně představit, že už tady nebudu, že odejdu a už se sem nevrátím, je to divný pocit.*“

Obecně tedy participantů uváděli smíšené pocity, kdy se na jednu stranu na odchod z DD těšili a na druhou stranu se ho pro výše uvedené báli. To potvrzuje Klára, která sdělila: „*No mám z toho všeho takové jakože smíšené pocity.*“ Dokazují to také další tvrzení, např.: „...*tak jako na jednu stranu se i těším, ale na druhou zase ne no...*“ (Petr), „*Jakože na jednu stranu se těším, to je jasné. Těším se na svůj život a na to že si ho zařídím podle sebe. Na druhou stranu vím, že to žádná sranda nebude.*“ (Klára), „*Jestli se těším, to právě ani moc ne protože vím že to bude těžké ale jako jasně že na to že budu dospělá se těším...*“ (Bára), „*Nejvíce se těším na svobodu, ale bojím se i toho...*“ (Ruda).

3) *Jaké další aspekty jedinci popisují jako důležité v souvislosti s očekáváním od samostatného života po odchodu z DD?*

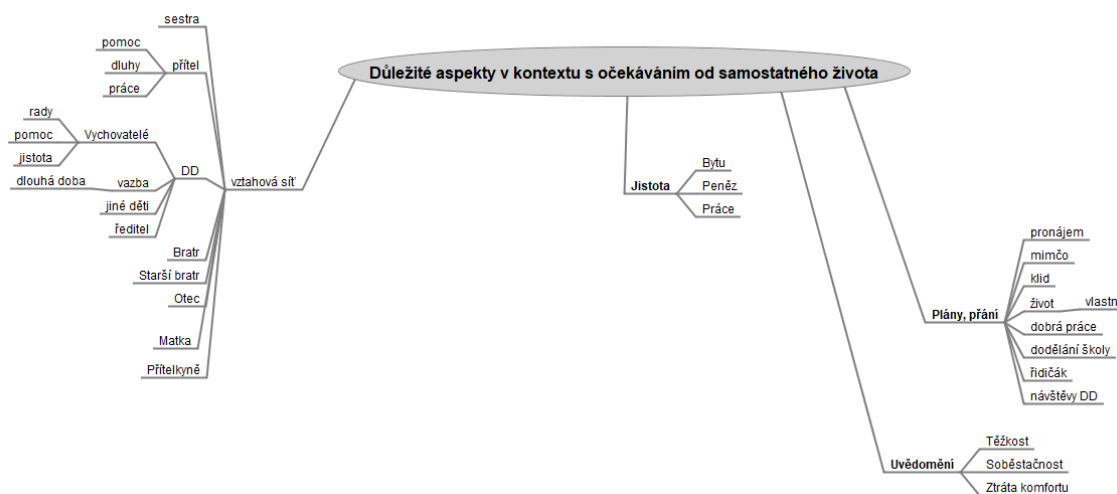
Dílčí otázka č. 3 má za cíl blíže objasnit informace o dalších hlediscích, která se participantům jeví jako důležitá v souvislosti s jejich očekáváním od samostatného života v době, kdy odejdou z DD.

Očekávání jinak označováno též jako *anticipace*, je dle Hartla a Hartlové (2015, s. 47) jakási předem vytvořená představa, předzvěst určitých událostí a dějů, které teprve nastanou. Očekávání napomáhá k plánování a vytváření různých strategií k řešení problémů. Především v období pozdní adolescence sehrává svou roli uvědomění si sebe samého v časových souvislostech, jež jsou propojeny minulostí, přítomností a budoucími perspektivami života (Macek, 2003, s. 64). Tohle propojení života ve smysluplný celek je klíčovou charakteristikou dospělé identity. Ve velké míře se adolescent zamýšlí nad svou osobní perspektivou a na významu nabývá budoucnost. Uvažuje o svých budoucích cílech a plánech jak v pracovní, tak osobní oblasti. K tomuto by měli být jedinci z DD podněcováni a měla by jim být umožněna participace ve všech krocích plánování jejich odchodu z DD (Lukšík, Hargašová, 2018). S tím souvisí podle Běhounkové (2011, s. 118) také cílený nácvik sociálních dovedností, kdy úroveň jejich zvládnutí posiluje v jedincích *self-efficacy* a spolu s možnostmi participace na řešení situací ve svém vlastním životě s sebou přináší perspektivu do budoucnosti, při které jedinec získává sebedůvěru v mezilidských vztazích a ve zvládnutí stresových situací. Na tento aspekt poukazuje zároveň řada zahraničních studií např. (Bengtsson a kol., 2018; Glynn a Mayock, 2018; Mhongera, 2017).

Ke zjištění toho, jaké další aspekty jedinci popisují jako důležité v souvislosti s očekáváním od samostatného života po odchodu z DD bylo využito všech entit objevujících se v parciálních intencích a popisujících tyto prospektivní aspekty. Některé entity se shodují s entitami vyskytujícími se v předešlých dílčích otázkách. Z tohoto důvodu nebudou interpretovány znovu, nebo budou popsány v jiných kontextech a s jinými predikáty.

Stejně jako ve dvou předešlých dílčích otázkách byl také u dílčí otázky č. 3 převažující výskyt kategorie „I“ v modalitě *Subject*, která nám blíže udává, kdo byl subjektem ve větě. Jedinci se vyjadřovali o svých vlastních očekáváním vztahujících se k samostatnému životu po odchodu z DD. S tím souvisí také převaha kategorie *Aspiration*, která se využívá v případě, když osoba popisuje událost, jev nebo děj, který se má v budoucnosti stát: „...ale jak říkám právě bych šla asi nejrady sama a už ten život si nějak sama zařídila“ (Bára). Kategorie je

součástí modality *Will*, která odráží přání participantů, či jejich zapojení nebo nezapojení do popisované činnosti. V této modalitě se dále vyskytovala kategorie *wish-positive*, která popisuje vyřčené pozitivní přání: „...a udělám si řidičák, na to čekám“ (Marie). V několika případech se rčení promítala také v protipólní kategorii *wish-negative*, tedy přání negativní, např.: „Pak mám ještě staršího bráchu, tam taky nechci...“ (Petr). V modalitě *Function*, která udává způsob vyjádřené významové jednotky, se střídaly kategorie, které značí zapojení osoby do řečeného a *imaginative*, výroky popisující nějakou představu popisovaného.

Obrázek č. 18 Myšlenková mapa – Důležité aspekty v kontextu s očekáváním od samostatného života.
Zdroj: Autorka.

Obrázek č. 18 prezentuje vyskytující se činitele, které participanté popisovali jako důležité v souvislosti s tím, co očekávají od samostatného života po odchodu z DD. Podle významů těchto činitelů byla vytvořena 4 témata nesoucí název, který souhrnně pojmenovává dané entity a predikáty, jež se vážou k dílčí otázce č. 3. V tomto případě byla vytvořena témata **Vztahová síť** a **Plány a přání, Jistota a Uvědomění**.

Prvním tématem v myšlenkové mapě je **Vztahová síť**. Toto téma velmi úzce souvisí se subtématy *co chci* a *co nechci* v myšlenkové mapě č. 17 u první dílčí otázky. V rámci nich sdělovali informanti své postoje k rodině v rámci přemýšlení nad jejich přípravou k odchodu z DD a následnými kroky po opuštění zařízení. Vztahová síť a její existence je významným aspektem nejen během života v DD, což přispívá k pocitu připravenosti na osamostatnění (viz např. kapitola 7 a dílčí otázka č. 1), ale zejména po opuštění DD, kdy se jedinci ocitnou odkázáni primárně sami na sebe a již utvořené vztahy jim v tomto nelehkém období mohou velmi napomoci. To koresponduje také s hypotézou č. 6, která se zaměřila na zjišťování vztahu mezi zásobou kontaktů, na které se mohou v případě potřeby po odchodu z DD obrátit

a mírou obav z odchodu z DD. Jedinci ve velké většině případů nemají vytvořeny rodinné vazby, ostatní vztahy jsou omezené a charakteristické neexistující podporou ať už během pobytu v DD a převážně po odchodu z něj (Sulimani-Aidan, 2019). V důsledku mnohdy nedořešených a narušených vztahů s biologickou rodinou a absence jiných příbuzných či blízkých vztahů, může u mladých lidí po odchodu z DD docházet k pocitu emocionální izolace a osamění (Campos, Goig a Cuenca, 2020). V této oblasti jim chybí potřebný sociální kapitál (např. Hanáková, Kormaňák, 2015). Kromě důležitosti vztahů s vychovateli (Glynn a Mayock, 2018), o kterých již byla zmínka v předchozích dílčích výzkumných částech, jsou významným zdrojem kontaktů přátelé, případně životní partneři (Refaeli, Benbenishty a Zeira, 2019). Participanti výzkumu se zmiňovali o existenci rodinných vazeb, avšak vzhledem k mnoha faktorům neměli velký zájem s nimi po opuštění DD bydlet, přestože možnost měli. Např. Petr k tomuto sděluje: „*Brácha mě jako že mě chce, ale já tam jakože asi nechcu.*“ Dále Petr sděluje: „*Pak mám ještě staršího bráchu, tam taky nechci a k mamce taky nechci, protože vím, že kdybych byl u ní tak bych nechodil do roboty, jakože nic...*“. Bára se vyjádřila následovně: „*A jakože se rozhoduju jestli půjdu k tatkoví, ale moc se mi nechce...*“ a stejně i Maruška, která udržuje vztahy se svou starší sestrou, jež stejně jako ona trávila dětství v DD. U ní tráví většinu víkendů či delších prázdnin, avšak neuvažuje o tom, že by po odchodu z DD zamířila k ní a to zejména z důvodů nevelkého bytu a nedostatku soukromí: „*K sestře tam nechci jít vůbec...*“. Marie se jako o největší podpoře vyjadřovala směrem ke svému příteli. Ten, stejně jako ona, pobýval nějakou dobu ve stejném DD a i když v jeho 18 letech odešel, partnerství jim vydrželo i nadále. Přítel Marie však start do života neměl zcela bezproblémový, doteď se potýká s dluhy, o čemž participantka ví a sděluje: „*Určitě mi s placením bude pomáhat přítel...*“, „*...už pracuje normálně, už ne na černo, ale pořád má dluhy, takže jako když má tu práci, tak je bude splácet.*“ O partnerovi se zmínil také Ruda, který by si přál odejít z DD do nějakého bytu, kde: „*...bysme si to přítelkyní zařídili a kde bysme prostě spolu byli.*“ K tomuto uvádí např. Refaeli, Benbenishty a Zeira (2019), že kvalita vztahů s životními partnery má zvláštní význam pro jejich subjektivní hodnocení kvality života. Zejména u Marie, která se dlouhodobě potýkala s psychickou nestabilitou, byla v péči psychologů i psychiatrů, je její stabilní vztah s partnerem žádoucí. Campos, Goig a Cuenca (2020) dodávají, že se založením vlastní rodiny si jedinci z DD rozšiřují své sociální síť.

Na téma vztahů lze navázat také subtématy v druhém tématu myšlenkové mapy jsou **Plány a přání**. O definici přání už byla zmínka v předchozí dílčí otázce v souvislosti s vyskytujícími se emocemi, kdy přání označuje tendenci něčeho dosáhnout, či něco vykonat směrem k získání hodnotného cíle. Přání tedy souvisí s plánováním a představami o

situacích či dějích, které jedinci z DD očekávají v souvislosti se samostatným životem. Jedná se např. o plánování již zmíněné rodiny: „*A plánuju mimčo, já nechci být stará mamka jakože, chtěla bych ho nejpozději do 25 nebo tak*“ (Marie), přání pronajmutí si bytu či nalezení vhodného zaměstnání: „*Takže jako bych chtěl někam do bytu...*“, „*Tak bych chtěl začít chodit co nejdříve do práce, najít si něco a tam chodit.*“ (Ruda), „*Chtěla bych si hned najít nějakou dobrou práci a hlavně byt*“ (Klára). Marie si také přeje dodělat si vzdělání. Studuje nádstavbové studium, které plánuje ukončit maturitní zkouškou. Úspěšné ukončení vzdělání pro ni, kromě s tím spojených benefitů, představuje také motivace vykonání řídičského průkazu: „*...ale už mi chybí jen rok a udělám si i řidičák, na to čekám, ten si začnu dělat příští rok, ve třetíáku, takže plánuju v domově zůstat ještě rok do konce třetíáku.*“ Petr dále plánuje návštěvy DD, protože si myslí, že mu po odchodu bude smutno po jeho sourozencích i vychovatelích: „*...takže plánuju tu třeba i chodit a tak.*“ Obecným přáním participantům je žít si vlastní život, přesto, že si jsou vědomi těžkostí a jiných strastí, které samostatný život obnáší: „*...já bych chtěl spíše svůj život si sám nějak udělat*“ (Petr), „*...ale jak říkám právě bych šla asi nejraději sama a už ten život si nějak sama zařídila*“ (Bára), „*Abych mohl jít bydlet s přítelkyní a žít normální život*“ (Ruda).

Právě **Uvědomění** všeho, co odchod z DD bude obnášet, zahrnuje další téma myšlenkové mapy, jež je podrobně popsáno v rámci interpretace 1. dílčí otázky. S tím souvisí také potřebné vědomí určitých **Jistot**, což je poslední popisované téma v myšlenkové mapě. Ty podle Patočky (2008, s. 31) potřebujeme, abychom se mohli cítit na pevné půdě v poznávání. Pevnou půdu představuje pro jedince z DD především zajištěná oblast bydlení, financí a zaměstnání, což dokládají také výzkumné studie (Arnau-Sabatés a Gilligan, 2020; Tatsiopoulou a kol., 2020; Gwenzi, 2018) a také jejich vyjádřená přání. Na základě analýzy hypotézy č. 3, popsané v části 7.3 a 7.4, se potvrdila důležitost vědomí existence a jistoty následného bydlení po odchodu z DD. Ti jedinci, kteří měli jistotu následného pobytu a věděli dobře kam budou směřovat kroky po odchodu z DD, vykazovaly také vyšší hodnoty self-efficacy, která je současně prediktorem lepší připravenosti, na odchod z DD.

8.4.2 2. etapa kvalitativního výzkumu

Ve druhé etapě kvalitativního výzkumu bylo cílem zjistit a pospat reálnou zkušenost jedinců související se samostatným životem po opuštění DD. **Výzkumná otázka** se zaměřila na popis této zkušenosti a na osobnostní a situační faktory, které se v procesu

osamostatňování vyskytovaly a které participanti považovali za zásadní: Jak jedinci popisují reálnou zkušenost se samostatným životem po odchodu z DD a jaké faktory se v souvislosti s procesem osamostatňování vyskytly? Ta byla dále rozčleněna na 3 dílčí, níže uvedené otázky.

4) *Jak se jedinci vyjadřují o své vlastní roli v samostatném životě?*

Stejně jako v případě dílčí otázky č. 1 má i právě interpretovaná dílčí otázka za cíl blíže objasnit informace o pohledu participantů na sebe sama, avšak v souvislosti s jejich rolí v samostatném životě, již po odchodu z DD. I v tomto případě lze poukázat na atribut jáství, o kterém byla řeč již při interpretaci zmíněné 1. dílčí otázky. Období pozdní adolescence, příp. začátků mladé dospělosti ve kterém se participanti nacházeli, je typické konsolidací vztahu k sobě, která pramení z pocitu vlastní autonomie a jedinečnosti. Svou roli v tom sehrává mj. uvědomění si sebe samého v časových souvislostech, jež jsou propojeny minulostí, přítomností a budoucími perspektivami života (Macek, 2003, s. 64). Tohle propojení života ve smysluplný celek je klíčovou charakteristikou dospělé identity, která by se právě v období mladé dospělosti měla zformovat a ustálit. Ve velké míře se tito jedinci zamýšlí nad svou osobní perspektivou a na významu nabývá budoucnost. Uvažuje o svých budoucích cílech a plánech jak v pracovní, tak osobní oblasti. Obdobným způsobem mohou dospívající, a to obzvláště dospívající v DD, uvažovat o minulosti, o situacích, které nastaly a o jejich důvodech, což pro ně může představovat zdroj určité nejistoty (Vágnerová, 2012b, s. 142).

Při interpretaci této dílčí otázky byla pozornost zaměřena, stejně jako při interpretaci 1. dílčí otázky, na entitu „Já“, vyskytující se v parciálních intencích. V softwaru Minerva byly vyhledány všechny predikáty, které se k této entitě vážou a jež blíže specifikují řečené informace o entitě „Já“ v souvislosti s jejich rolí v samostatném životě. Rozdílem oproti 1. dílčí otázce je fakt, že v těchto druhých etapách rozhovorů již entita „Já“ nefigurovala jako dominantní. Na základě analýz informací bylo patrné, že se jedinci při vypravování soustředili kromě na sebe také na popis situací související s jinými lidmi, což je prezentováno v interpretaci 5. dílčí otázky. Entita „Já“ se tak vyskytovala se zhruba polovičním zastoupením spolu s entitou „My apod.“. To může značit důležitost vlivů sociálních skupin v samostatném životě po odchodu z DD.

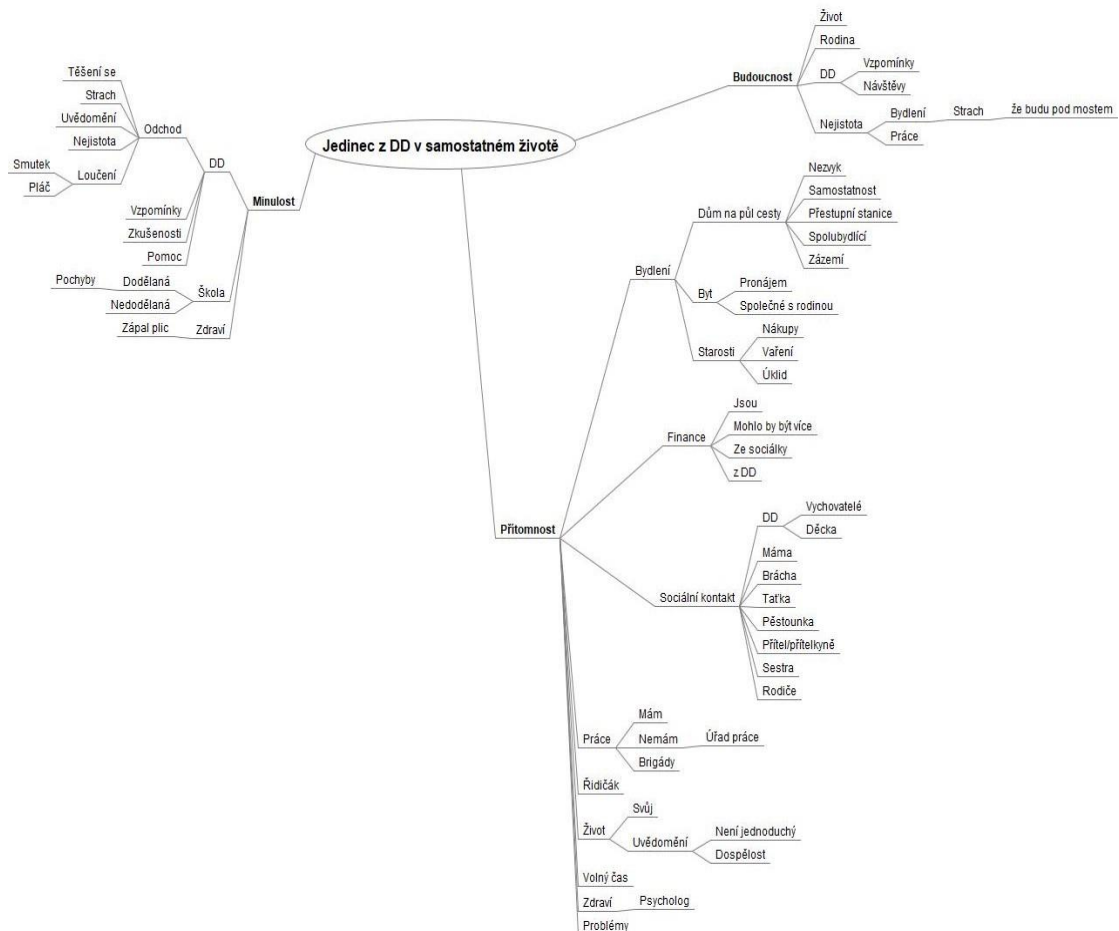
Po rozboru analýzy parciálních intencí vzešlo najevo, že se výroky participantů vážící se k entitě Já ve vztahu k samostatnému životu promítaly v modalitě *Belief = přesvědčení*

s naprostou převahou kategorie *doxa-affirmation*, což nasvědčuje tomu, že ve svých výpovědích hovořili jasně, výstižně, bez váhání a byli si jistí tím, co sdělují. U všech se však v následném zastoupení objevila kategorie *doxa-negation*, která označuje výroky váhající, nejspíše s negativním zabarvením (od 11 % výskytu u Filipa až po 35 % výskyt u holek Kláry a Báry). V této kategorii to byly například sdělení Kláry týkající se jejího aktuálního psychologického stavu: „...ale nikam k psychologovi nebo tak nechodím i když vím, že by to asi bylo lepší, ale nevím no, prostě nechodím” nebo Báry, když popisovala její školní neúspěšnost: „...školu jsem nedodělala. Nevím, nějak to nešlo.”

V modalitě *Subject*, která nám blíže udává, kdo byl subjektem ve větě, je jasné zastoupení kategorie „I“, jelikož jsme se zaměřili pouze na entitu „Já”. S tím souvisí jasná převaha kategorie *Signitive*, která se využívá v případě, když je osoba angažovaná ve výpovědi, která má i hodnotící charakter.

Modalita *Affects*, jež označuje emotivní zabarvení dané jednotky, se opět promítala nejčastěji v kategorii *neutral*. Jednalo se tedy o výroky bez emoční specifikace. Stejně jako v předchozích dílčích otázkách však tento jev lze přisoudit tomu, že se ve zmíněné modalitě nevyskytuje nabídka kategorií, které by popisovali emoce v přítomném čase. V tabulce č. 21 disertační práce lze vidět, že modalita *Affects* disponuje pouze kategoriemi odkazujícími na negativní a pozitivní emoce směřující k budoucnosti nebo minulosti a jednu kategorii s neutrálními emocemi. Pozitivní a negativní emoce v přítomném čase se tam nevyskytují. I z tohoto důvodu byla kategorie *neutral* nejčastěji zastoupenou kategorií, a to i přesto, že výroky měly jisté emoční zabarvení, např.: „Tím, že na to placení nejsem sama tak je to dobrý” (Marie) je jasně pozitivní výrok, ale jelikož byl sdělen v přítomném čase, byla mu přiřazena kategorie *neutral* apod. Po emočně neutrálně zabarvených výpovědích se klienti vyjadřovali s nejčastějším zastoupením kategorií *negative-retrospective* a *positive-retrospective* a to když hodnotili již uplynulé zážitky, situace či zkušenosti, např.: „S tím mi pomohla paní sociální” (Filip), „Rodiče mě doma nechtěli a já jsem tam s nimi jako taky nechtěla být...” (Klára). Zastoupeny však byly také kategorie e smocemi odkazujícími na budoucnost: „Na domov budu dobře vzpomínat” (Marie).

Popisované výroky s odkazem na časové osy, kdy se udály, nám naznačují také zastoupení daných kategorií času v modalitě *Time*. V případě popisované entity „Já” bylo pracováno s kategoriemi týkající se času minulého, přítomného, budoucího a také kategorie *present* → *future*, která označuje výroky řečené v přítomnosti, ale odkazující na budoucí dění, např.: „Takže teď je moje taková starost najít si tu práci abych měl i více peněz a mohl potom třeba jít i někam jinam, asi do bytu...” (Filip).

Obrázek č. 19 Myšlenková mapa - Entita „Já“ a samostatný život po odchodu z DD.
Zdroj: Autorka.

Myšlenková mapa (obr. 19) prezentuje všechny zkatégorizované predikáty a entity, jež se vážou k entitě „Já“ v kontextu samostatného života. Ty jsou na základě jejich významu sloučeny pod 3 témata, která byla vytvořena na základě časových os, ve kterým se významové jednotky promítly. Témata tedy nesou názvy **Minulý**, **Budoucí** a **Přítomný** čas. Ty jsou dále specifikovány uvedenými subtématy a podpořeny danými predikáty.

V čase **Minulém**, tedy v prvním tématu myšlenkové mapy, souvisely výpovědi jedinců z DD převážně se vzpomínkami na odchod z DD, či jiné aspekty s DD spojených. Přesto, že někteří jedinci vnímají jejich životy v DD jako nežádoucí – na DD nadávají, dávají za vinu pracovníkům vše, co se v jejich životech stalo atp., postupem času si mnoho z nich uvědomí, že jim DD poskytoval zázemí, jistotu a oporu. V těchto rčeních se tedy hojně promítaly emoce a pocity, které se s procesem odchodu z DD vyskytly a které budou dále podrobněji popsány v dílčí otázce č. 6. Alespoň obecně však uvedeme příklady, které souvisí s entitou „Já“ a výroky směřujícími do minulosti. Např. Marie se zamyslela nad celou proběhlou situací a vzpomínala, že „*I když jsem se na to těšila a dlouho jsem si to představovala tak pak jak to přišlo, tak stejně jako na to není ten člověk úplně připravený.*“ Hlavně při

samotném loučení, kdy z DD odcházela, pociťovala smutek, a dokonce se také rozplakala. Uvědomila si, že 7 let byl DD jejím zázemím a celá situace odchodu musela být pro ni velmi emotivní: „*Jen když jsem si balila ty věci tak to bylo takové smutné. Jakože jo, štválo mě to tam, to přiznávám, ale pak jak člověk si balí ty věci tak jsem si tak nějak uvědomila, že mi tam bylo vlastně fajn, že mi nic nechybělo. Dokonce jsem i brečela jak jsem se loučila s tetama a tak, tak to bylo takové smutné.*” Petr sděloval, že se celého odchodu bál, což bylo patrné také z první etapy rozhovorů: „*No tak já se toho hrozně bál...*”. Jeho strach pramenil především z nejistoty, jelikož jak sám dodává: „*... protože jsem vlastně nevěděl celou dobu kam po té škole půjdu...*”. Petr byl v DD jak i sám dokládá 10 let: „*Byl jsem v domově 10 let...*”. Klára si uvědomila, že rodina nebude místo jejího zázemí po odchodu z DD, jelikož rodiče se k tomu nijak nehlásili a ona sdělila, že: „*...já jsem tam s nimi jako taky nechtěla být, takže takhle to bylo lepší.*” K DD se vážou také vzpomínky, a to zejména na „bezstarostné časy” kdy se prakticky nemuseli o mnoho záležitostí starat. Zároveň však dodávají, že se dost věcí potřebných pro samostatný život naučili ještě v DD, z čehož v současnosti těží: „*...hodně jsme se toho naučil v děčáku...*” (Petr), „*Jako všechno jsem dělala i v domově jo, to si zas jako nemyslete...*” (Marie). Zkušenosti popisuje i Filip, který se naučil samostatnosti, když měl možnost, již jako plnoletý, během prázdninové doby, vyzkoušet samostatné bydlení, což mu následně velmi ulehčilo adaptaci na následné bydlení, po odchodu z DD: „*Už jsem byl jednou na ubytovně, když odjeli děcka na tábor tak jsem tam byl měsíc sám a staral jsem se tak to pro mě nebylo úplně jakože neznámé být sám.*” DD sehrál roli také jako podpora v situacích, týkající se osamostatnění nebo již samotného samostatného života, po odchodu z něj. Např. Ruda sdělil, že si byl nejistý ohledně zařizování potřebných věcí především na úradech, s čímž mu zaměstnanci DD pomohli: „*Je fakt, že jsem měl problémy ze začátku ohledně úřadů jako zařídit všechno dávky a tak, přihlásit se, nevěděl jsem co a jak, tak to mi pomohli ještě z domova*”. Klára ohledně zdravotního stavu uvedla, že byla hospitalizovaná kvůli zápalu plic a svou aktuální nezaměstnanost přičítá právě i tomuto faktu (viz další téma myšlenkové mapy): „*Byla jsem i v nemocnici, měla jsem zápal plic tak to ani práci si nešlo hledat...*”.

V minulém čase se dále participantů zaměřovali na situaci školní, což je druhé subtéma myšlenkové mapy. Sdělovali, zda a jakým způsobem školu udělali, případně nedodělali. U některých výroků stále převládá vliv DD v souvislosti se školním děním, kdy např. Petr sdělil: „*...jsem dodělal tu školu, že mě jako v domově donutili.*” Petr měl, stejně jako řada dalších, problémy s motivací ke školní docházce i k přípravě na vyučování. Systematickou přípravou a nepřetržitou prací vychovatelů s ním (rozhovory, motivace atp.) se mu povedlo školu dokončit. To se povedlo také Filipovi, který říká: „*Jo no tak já nakonec odešel z domo-*

va po ukončení školy, tu jsem dodělal ke konci roku... ”. Také Marie zvládla maturitu, které se velmi obávala. Ač očekávala jakýkoliv výsledek, tak v souvislosti s tímto předvídavě sdělovala, že: „...jako jak už jsem věděla že se blíží konec tak už jsem se i dívala po těch bytech. ” Připravovala se tedy na to, že DD tak jako tak opustí.

Ukončit úspěšně přípravu na budoucí povolání se však nepovedlo Báře, Kláře ani Rudovi. Klára odešla z DD ještě s neukončenou školou, avšak vzápětí ji přestala navštěvovat: „...tam jsem chodit přestala protože jsem to prostě nezvládala... ”. V obdobném duchu se vyjádřila také Bára: „...školu jsem nedodělala. Nevím, nějak to nešlo. Hodně jsem zameškala a pak už to nešlo dohnat, tak jsem to vzdala. ” Ruda pouze stroze dodal: „...a školu jsem teda jako nedodělal no. ” Ruda měl velmi dobře rozjetou školní přípravu. Přesto, že chování ve škole bylo velmi neuspokojující, prospěch i docházka byla bezproblémová do okamžiku, než si našel svou stávající partnerku. Vzhledem k tomu, že všichni z Rudovi rodiny disponují pouze základním vzděláním, Rudu jeho školní neúspěch prozatím nijak zvlášť netrápí.

Přítomnost je téma myšlenkové mapy, které v sobě obsahuje významové jednotky, vážící se k aktuální situaci jedinců, kteří žijí samostatný život již po odchodu z DD. Jedná se o nejobsáhlejší časové období, o kterém se participant vyjadřovali, což může poukazovat na to, že tito jedinci žijí přítomností, přičemž se aktuálně snaží v samostatném životě zorientovat, ustálit, nalézt své místo a vše zvládat. K tomuto jim významnou měrou pomáhají sociální kontakty, což je jedno ze subtémat daného tématu, jejichž úloha bude podrobně rozebrána v následující dílčí otázce. Stejně jako výroky odkazujícími na budoucnost, se participant zabývali v přítomném čase oblastí bydlení, zaměstnání a financí. Tyto 3 životní složky se jeví jako zásadní (spolu se zmíněnou sociální sítí) a to nejen u jedinců z DD, ale i u těch z běžných rodin. To, že jsou tyto oblasti stěžejní v procesu úspěšného začlenění do společnosti, dokazuje také řada zahraničních výzkumných studií např. (Arnau-Sabatés, Gilligan, 2020; 2015; Gilligan, Arnau – Sabatés, 2016; Tatsiopoulou a kol., 2020; Gwenzi, 2018). Kroky participantů směřovaly po odchodu z DD různými směry. Filip, Klára a Petr neměli přívětivé rodinné podmínky, a tak odešli do domů na půl cesty. Se zajištěním místa pomohly ještě v DD sociální pracovnice. Přesto, že následující výroky jsou řečené v minulém čase, byly zařazeny do tématu Přítomnost, jelikož v době rozhovorů představovaly domy na půl cesty aktuální bydliště jedinců, přesah do přítomnosti byl tedy patrný. Klára k tomuto sděluje: „*No tak já šla z domova na dům na půl cesty... Zařídit mi to pomohli ještě jakože v děčáku tety a paní sociální no... ”. Obdobně říká také Filip: „Jo no tak já nakonec odešel z domova po ukončení školy, tu jsem dodělal ke konci roku a už jsem měl domluvené místo na domu na půl cesty. S tím mi pomohla paní sociální” i Petr „Tak jako nakonec jsem teda na tom domě na půl*

cesty...". Petr zároveň dodává, že se na domov na půl cesty zatím adaptuje, ale zcela si na změnu prostředí ještě nezvykl (žil tam v době rozhovoru cca 4 měsíce): „*tak si tak nějak zvykám ale pořád si nemůžu jako to, úplně zvyknout...*”. Naopak pro Filipa představoval dům na půl cesty potřebné zázemí: „*Ale jsem jako rád, že tu můžu být, protože tu mám takové to zázemí.*” Filip vzpomínal svého spolubydlícího, se kterým zde sdílel byt a také Kláru, která odešla chvilku po něm do stejného zařízení domu na půl cesty. Přesto, že Filip sdělil, že vnímá rozdíly mezi nynějším ubytováním a DD, Klára k tomu dodávala, že mnohé podobnosti pociťuje: „*A vlastně jsem tu i s Klárou tak je super, že tu někoho znám. No tady (na domu na půl cesty) bydlím společně s jedním spolubydlícím a je to takové jiné než v děcáku*” nebo „*No jinak je to jiné, to je jasné*” (Filip), „*Není to tam tak špatné, akorát je to trochu podobné jako v děcáku, protože máme večerky a tak...*”. Přesto si jsou všichni vědomi, že je nutné převzít za sebe zodpovědnost a plně se zhostit samostatnosti a starosti o sebe. K tomu Petr sděluje: „*V tom domě na půl cesty si vařím sám...*” a Klára se přidává: „*...zároveň jako vím, že už jsem dospělá a musím se o věci starat sama. Musím si nakupovat, vařit a jakože starat se takhle, a to jako zvládám.*” Také Filip si uvědomuje, že se musí v samostatném životě již více spoléhat sám na sebe, protože jak sám říká, v dome na půl cesty už nemají takový komfort, jako tomu bylo v DD: „*...není tu taková pohoda jako v děcáku, není tu vše pod nosem.*” I tak je ale Filip moc vděčný za možnost být tam: „*Ale hlavně, že mám kde bydlet a i co jíst, takže to je dobré*”, přičemž mu velmi vyhovuje systém, který v domově na půl cesty funguje: „*Jsmo tu sice už jako dospělí všichni, ale stejně musíme dodržovat nějaké pravidla, třeba musíme být z venku tady do určité hodiny, a nebo nesmíme přijít opilý a tak ale to já nepiju a nemám vlastně ani kam chodit tak mi to nevadí. Takže jako pořád je to taková pomoc v tomto, že nám tu i někdo pomáhá, učí nás tady třeba i starat se o domácnost a když potřebujeme něco na úřadech tak se můžeme jakože to, poradit.*” Kromě potřeby samostatnosti a zodpovědnosti jsou si všichni 3 participantů vědomi také toho, že domov na půl cesty představuje v jejich životech pouze tzv. přestupní stanici. Jak již bylo uvedeno v podkapitole 3.2.1, jsou pobyty v těchto zařízeních časově omezena. Poskytnout podporu a zázemí v době po odchodu z DD, ale zároveň se musí jedinci snažit začlenit do společnosti prostřednictvím zaměstnání, aby mohli vydělat peníze a případně odejít z domova na půl cesty do jiného bydlení. K tomu informanti sdělili: „*No akorát zatím nevím, co bude až odtama odejdu. Musím si najít nějakou dobrou práci abych si mohla pronajmout nějaký byt...*” (Klára), „*Takže teď je moje taková starost najít si tu práci abych měl i více peněz a mohl potom třeba jít i někam jinam, asi do bytu, protože tady (v domě na půl cesty) můžu být jenom nějaký čas, ne na pořád, takže to teď musím řešit*” (Filip),

„...stejnak budu muset z toho domova na půl cesty odejít, že tam jako nemůžu být na furt, to jako vím, takže vlastně pořád řeším, co a jak bude s tím bydlením” (Petr).

Co se týče zbylých 3 participantů, tak Marie si s přítelem našla byt a žijí spolu v pronájmu: „No nakonec jsme šli s přítelem do bytu, sice jako je malý, ale pro začátek nám to stačí i než třeba bude to mimčo...”. Říká, že do začátku ji pomohly finance, které získala jako odchodné z DD (viz oddíl 3.2): „Takové ty začátky, kauci a tak, to se zaplatilo z těch peněz, co jsem dostala z domova.” A i ona stejně jako předešli 3 participanti z domů na půl cesty si uvědomovala starosti, které s sebou samostatný život přináší: „Je to fajn mít takhle ten svůj byt a starat se o to všechno i když jsou to jako i starosti. Vařit pro nás, uklízet.” Bára odešla bydlet k pěstounce, u které pobývala již v dřívějších časech, před příchodem do DD: „Odešla jsem teda k pěstounce, u které jsem vlastně bydlela už před tím, než jsem byla v domově.” Přesto, že jí u ní nic nechybí říká: „No potom později bych šla ráda bydlet sama s přítelem, ale teď to právě i kvůli jako těch peněz moc nejde no”. A Ruda s přítelkyní, která mezitím porodila holčičku, odešli bydlet k jejím rodičům: „Jinak jako žijeme a hospodaříme společně s těma rodičema...”, ale stejně jako Bára by si rád našel byt a odešel s přítelkyní a dcerou do samostatného bydlení: „Jako jasně že bychom se chtěli odstěhovat a jít někam sami s malou ale zatím máme kde být a i kvůli peněz a tak se to teď neřeší.”

Všech 6 dotazovaných se v kontextu s bydlením zmínili také o *finančních*, což je další subtéma popisovaného tématu a bude prezentováno spolu se subtématem *práce*. Kromě Marie se o finanční podpoře v podobě odchodného zmínila např. Klára: „Nějaké peníze jsem měla ještě z děcáku...”, která však zároveň řekla, že dominantní část peněz získává ze sociálního úřadu a brigád na které chodí, jelikož práci nemá: „Musím si najít nějakou dobrou práci abych si mohla pronajmout nějaký byt, akorát tím, že nejsem ani vyučená to není moc jednoduché hledat, tak na ty brigády alespoň můžu chodit.” „Z těch mám nějaké peníze a jakože zbytek ze sociálky no.” Na brigády chodí také Filip, který stejně jako Klára práci nemá, ale doufá, že by jej mohli na pracovní úvazek zaměstnat tam, kde na brigády dochází: „Já jsem právě na úřadu práce, zatím nemám práci. Chodím ale na brigády do pekárny kam mě možná vezmou právě do práce.” Zároveň sděluje, že: „Musím se snažit ale vycházet s penězi...”. Práci nemá ani Bára, ale jelikož je v jiné sociální situaci než Klára nebo Filip, netíží ji tento fakt tolik: „Práci nemám, sem tam někoho ostríhám, tak mi za to něco dají, ale bez školy mě na kadeřnici nikam nevezmou. Jsem tedy na úřadu práce ale jako jasně že bych si ráda našla aspoň nějakou brigádu...”. Do práce chodí ale Petr, který je rád, že má alespoň nějaké příjmy, i když plánuje do budoucna zaměřit se na vylepšení finanční situace prostřednictvím lépe placeného zaměstnání: „...a jinak teda

chodím do práce. Pomáhám v kuchyni v jednom hotelu, tak jako není to úplně ideální, ale lepší než nic. Alespoň nějaké peníze mám.” „...určitě bych jako chtěl i lepší práci za více peněz...”. Také Marie je zaměstnaná (a s ní také přítel). Jelikož má však přítel jisté závazky, odchází část financí na ně, ovšem Marie říká, že i přesto s penězi vychází: „*No a jinak pracuju a přítel teda taky. Dluhy má pořád, takže nějaké peníze i odchází jako na zaplacení těch dluhů, ale i tak pořád máme na ten byt a jídlo a tak.*” Na tzv. fušky dochází také Ruda. Jedná se především o dělnické či jiné pomocné, převážně výkopové práce, kterými si vydělává: „...*a já chodím na fušky...*”. Sděluje, že by rád, kdyby finance bylo více a mohli se tak s přítelkyní a malou dcerou přestěhovat od rodičů a bydlet spolu sami: „*A jako asi by bylo lepší mít více těch peněz takže budu chodit i více na ty fušky až se všechno vyřeší a pak i ten byt začnu řešit...*”. Ruda řečeným „až se všechno vyřeší“ odkazuje na aktuální problémy, do kterých se dostal. Řekl, že: „*Dostal jsem se i do nějakých problémů ohledně jedné firmy, tak to teď řeším taky no...*”. Podle dostupných informací to vypadá, že se Ruda připlétl k nějakým podvodům, kvůli kterým je teď trestně stíhán na svobodě. Problémy, avšak odlišné povahy, sdělila také Klára. Ta se již během života v DD léčila z psychických obtíží, které i v samostatném životě přetrvávají: „*No co se týče té psychiky tak to jako se uklidnilo ale ještě někdy mívám takové ty myšlenky a tak...*” zároveň, ale dodává, že k odborníkovi nedochází, přesto že si je vědoma, že by ji to situace značně ulehčilo: „...*ale nikam k psychologovi nebo tak nechodím i když vím, že by to asi bylo lepší, ale nevím no, prostě nechodím.*”

Petr jako jediný se vyjádřil k oblasti volného času. Uvědomil si, že v DD měl v rámci volnočasových aktivit možnost různorodého vyžití, což nyní v dome na půl cesty postrádá: „*No a pak je právě nejhorší ten volný čas. Jakože jo, dívám se na filmy nebo jsem na mobilu ale takhle si nemám třeba s kým jít zahrát ten fotbal nebo badminton jak v domově, tak to mi jako trochu chybí no, ten kontakt a společnost...*”. Marie si plní svůj sen a dělá si řidičák, sděluje ale: „...*ještě ho nemám, tak to jsem zvědavá, na ten se těším...*”. Zároveň by si přála žít svůj život: „*ale teď už bych si ráda zařídila ten svůj život...*”. Ohledně života si dále např. Klára uvědomuje, že: „*Takže jako vím, že ten život není jednoduchý...*” ale je si také vědoma, že: „*ale zároveň jako vím, že už jsem dospělá a musím se o věci starat sama...*”. Vědomí dospělosti a samostatného života zmiňuje také Bára: „*Ale jsem ráda, že už jsem dospělá a že už je to takové jiné ten život.*”

Co se týká **budoucnosti**, posledního tématu v myšlenkové mapě, všichni participanti se o budoucnosti ve svých výpovědích zmínili. Petr s Klárou, kteří po odchodu z DD odešli do domova na půl cesty, se ve vztahu k budoucnosti vyjadřovali s notnou dávkou nejistoty. Oba v době rozhovorů neměli jistotu v tom, kam po odchodu z domů na půl cesty půjdou:

„...budu muset z toho domova na půl cesty odejít, že tam jako nemůžu být na furt” (Petr), „No akorát zatím nevím, co bude až odtama odejdu” (Klára). Oba informanti tak ani po odchodu z DD svůj život nemají pevně v rukou. Už výchozí životní pozici měli značně ztíženou, trávili dětství v DD, přičemž jejich nejistota a obavy pokračují i v samostatném životě. Petr, který je z celého procesu odchodu z DD velmi nesvůj, se dokonce vyjádřil obavou, že: „...jako pod mostem bych fakt skončit nechtěl.” Trochu nejistoty z budoucnosti vyjádřila také Bára rčením: „...a uvidím, co bude dál”, která však více žije spíše přítomností, plánuje společné bydlení s přítelem a jelikož má nyní zázemí u pěstounské rodiny, nemá z budoucnosti velké obavy „No potom později bych šla ráda bydlet sama s přítelem.” S bydlením souvisí vydělávání peněz. Předmětem budoucích výroků tak byla oblast zaměstnání, které je podmiňujícím pro získání finančního obnosu. Klára například říká: „Musím si najít nějakou dobrou práci abych si mohla pronajmout nějaký byt...”. Stejně tak Petr by si přál být finančně zajištěný: „...určitě bych jako chtěl i lepší práci za více peněz...”. A potřebou finance k zajištění bydlení si je vědom také Ruda: „... budu chodit i více na ty fušky až se všechno vyřeší a pak i ten byt začnu řešit.” Marie se zamyslela and budoucností spíše ve smyslu stability vlastního života. Z výroku lze vyčíst, že etapa života v DD pro ni byla významná, avšak ráda by se soustředila na zajištění spokojeného života s partnerem a založila rodinu: „Na domov jako budu asi dobře vzpomínat, ale teď už bych si ráda zařídila ten svůj život, měla rodinu a tak. Tak snad to vše půjde.”

5) O jakých sociálních sítích se jedinci vyjadřovali v souvislosti s osamostatněním?

Cílem dílčí otázky č. 5 je popsat vztahové sítě, o kterých se jedinci, v souvislosti se samostatným životem, vyjadřovali. Oproti 1. etapě kvalitativního výzkumu, kde měla entita „Já“ dominantní zastoupení, se v druhé etapě rozhovorů zaměřovali participanté krom na sebe také na popis situací související s jinými lidmi, což je vyjádřeno entitou „My“, jež je předmětem této dílčí otázky.

Základní skladebnou komponentou sociálních souvislostí života člověka tvoří mj. jeho začlenění do vzájemných mezilidských vztahů. Tyto souvislosti tvoří druzí lidé, přičemž lze poukázat na tzv. afiliační potřebu. A označuje touhu člověka navazovat kontakty a vztahy s jinými lidmi, přičemž intenzita této potřeby je u každého jiná a je proměnlivá, závislá na dané situaci. Základním předpokladem interpersonálních vztahů je alespoň občasná interakce. Dále můžeme rozlišovat vztahy povrchní, které zpravidla vyplývají

z vnějších okolností, přičemž s jejich pominutím končí také vztahy. Ztráta těchto kontaktů není pro jedince nijak traumatizující. Oproti tomu vztahy těsné charakterizuje hlubší zájem o druhého, vzájemný respekt, důvěra atp. Jedná se o vztahy partnerské, či přátelské, kdy tyto chceme uchovat (Helus, 2015, s. 25-27).

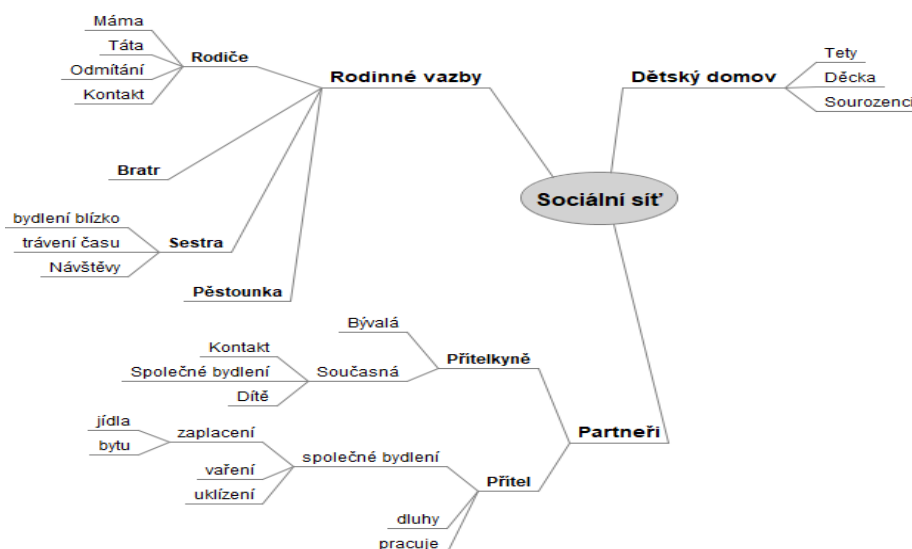
Některé výzkumné studie dokládají, že mladým lidem z ústavních zařízení chybí sociální síť a adekvátní podpora. Řada z těchto jedinců nich nemá vytvořeny rodinné vazby, vztahy jsou omezené a charakteristické neexistující podporou ať už během pobytu v DD a převážně po odchodu z něj (Sulimani-Aidan, 2019). Velmi přínosné vnímají jedinci v DD vztahy s vychovateli (Glynn a Mayock, 2018) a přáteli, případně s partnerem (Refaeli, Benbenishty a Zeira, 2019). Kvalita vztahů s životními partnery má zvláštní význam pro jejich subjektivní hodnocení kvality života. Nové síť se dále objevují se založením rodiny (Campos, Goig a Cuenca, 2020). Někteří jedinci z DD jsou však charakterističtí problémy v sociálních interakcích se svým okolím, které se projevují deficitem v komunikačních a jiných sociálních dovednostech (Mmusi, Van Breda, 2017). Problematické se jeví navazování vztahů, přičemž otázka důvěry a nedůvěry v druhé lidi je velmi sporná (Dima a Bucuta, 2020).

Ke zjištění toho, jak se účastníci vyjadřovali o jejich sociálních sítích v souvislosti se samostatným životem po odchodu z DD, bylo využito všech entit „My“, jež se objevují v jejich výpovědích. K entitě „My“ byly přiřčeny také entity, které konkrétně pojmenovávali dané členy sociální sítě (viz myšlenková mapa, obr. č. 21 na následující straně).

Po rozboru analýzy parciálních intencí se rozdíl ve výskytu kategorií oproti dílčí otázce č. 4 projevil v modalitě *Subject*, která určuje, kdo byl subjektem v řečeném. V souvislosti s interpretací této dílčí otázky se jednalo o výskyt kategorie *we*, tedy my, která se vyskytla s různým procentuálním poměrem zastoupení (od 30 % u Rudy, až po pouze 5 % u Petra). V kontextu s tímto se v modalitě *Property*, jež označuje, komu výpověď či věci ve sdělení patří, vyskytovala kategorie *our*, tedy naše, např. „*Hledali jsme vlastně ještě před koncem školy...*“ (Marie).

Zmíněné entity se ve vztahu k modalitě *Affects = emoce*, vyskytovaly, stejně jako v předchozích dílčích otázkách převážně s neutrálním emočním nábojem, což může být opět způsobeno absencí kategorií, které by popisovaly emoce v přítomném čase (viz interpretace 1. nebo 4. dílčí otázky). V zástupu za kategorií *neutral* byl výskyt významových jednotek účastníků v kategoriích *positive-prospective*, která zahrnuje výroky řečené s pozitivním emočním nábojem s výhledem do budoucnosti, např.: „*No potom později bych šla ráda bydlet*

sama s přítelem...“ (Bára) a *positive-retrospective*, když hodnotili již proběhlé události: „...*ale že hned s tím přítelem jsme šli...*“, „...*a taky pomáhala teta a pan ředitel...*“ (Marie). V minulém čase se participanti vyjadřovali ve vztahu k entitám My apod. jako druhé v pořadí, přičemž nejčastěji se ve významových jednotkách projevila kategorie *always-recurrent* v modalitě *Time=čas*. Ta popisuje něco, co se děje obvykle a má opakující se děj, např.: „*Žijeme tam spolu pořád...*“ (Ruda), „*Takhle si píšu dost se sourozencema a děčkama...*“ (Petr).

Obrázek č. 20 Myšlenková mapa – sociální síť participantů.
Zdroj: Autorka.

Myšlenková mapa na obrázku č. 20 představuje všechny entity, které souvisí se sociální sítí participantů. Vztahy se u dotazovaných projevily ve třech rovinách – v rovině vztahů souvisejících se prostředím dětského domova, rodinné vazby a vztahy partnerské. Proto byla vytvořena 3 témata v myšlenkové mapě, která tyto vztahy znázorňují: **Dětský domov**, **Partneři** a **Rodinné vazby**. Ty jsou blíže specifikována uvedenými subtématy a podpořena danými predikáty. Do tématu Rodinných vazeb je zařazena také pěstounka, která suplovala rodinný systém participantky Báry a v tématu Dětský domov jsou zařazení sourozenci, kteří byt tvoří síť rodinou, vyjadřoval se o nich Participant Petr pouze v kontextu dětského domova.

Jak již bylo uvedeno, řada jedinců z DD nemá vytvořeny uspokojivé **rodinné vazby**. Rodinná situace je dominantním činitelem v případě umístění dítěte do DD a mnohdy tento tzv. „toxický“ vliv rodiny přetrvává i během života jedince v ústavní výchově. V případě participantů výzkumu je třeba podotknout, že se žádný z nich po odchodu z DD nevrátil k biologické rodině.⁹⁸ Přesto s ní však vztahy v různé intenzitě a podobě udržují. Stěžejními

⁹⁸ Přesto, že v praxi to tak skutečně bývá (pozn. autorky) a upozorňují na to např. také vedoucí pracovníci z první fáze výzkumu (viz kapitola 6).

členy rodiny jsou rodiče. Právě ti by v rámci svých rodičovských kompetencí měli zabezpečit adekvátní uspokojování základních potřeb dítěte (viz podkapitola 1.1). Bohužel jsou v případě jedinců z DD zdrojem problémů a nejistoty (např. osobní spisy jedinců, oddíl 8.1). Jediný participant Filip se o rodině ani jiných příslušnících během rozhovoru nezmínil. Matka bydlí na zcela jiném místě, než byl Filip umístěn do DD. S bývalými pěstouny kontakt neudrží, s bratrem dříve ano, ale není známo, jak je to nyní. Klára má problémový vztah s rodiči již od raného dětství. Narodila se jim v jejich pokročilejším věku a v DD se několikrát vyjádřila ve smyslu, že se za ně stydí. Na významné události v jejím životě zvala raději tety z DD než rodiče. Pokud byla Klára doma, nefungovalo to. Proto ani po odchodu z DD neměli rodiče zájem poskytnout Kláře zázemí: „*Rodiče mě doma nechtěli a já jsem tam s nimi jako taky nechtěla být, takže takhle to bylo lepší.*“ Přesto však kontakt s nimi i přes všechny vzájemné neshody udržuje: „*Za rodičema občas chodím, někdy i na obědy a tak...*“. Bára to s rodinnými poměry také neměla jednoduché. Několikrát změnila životní místo (biologická rodina-pěstounská rodina-DD-biologická rodina-pěstounská rodina). Po odchodu z DD však zamířila k rodině pěstounské, protože si uvědomila, že ta jí byla po celý život oporou, ať byla její situace jakákoliv: „*Odešla jsem teda k pěstounce, u které jsem vlastně bydlela už před tím, než jsem byla v domově.*“ Volba pěstounky mohla být také účelová, jelikož jak sama Bára uvádí, nepracuje: „*Ale pěstounka mě do toho nijak nenutí.*“ Má u ní tedy z tohoto hlediska poměrně komfort. Také Bára však udržuje kontakt s rodiči. Zmiňuje zejména otce, kde nepřímou zdůvodňuje volbu, kdy po odchodu z DD odešla k pěstounce: „*A i za tatínkou chodím, tak jednou týdně takže i s tím jsem v kontaktu. Ten by mě taky vzal k sobě, ale to já nechci, protože vím, že bych se musela starat o děcka a tak a to jako fakt nechci.*“ Ruda udržuje kontakt se svou biologickou matkou, která však žije v jiné části republiky. Po odchodu z DD se přestěhoval spolu se svou přítelkyní k jejím rodičům, kteří je velmi podporují: „*...rodiče od mojí dost pomáhají...*“. V obdobném duchu jako Klára se vyjádřil i Petr, který zmínil kontakty s matkou a nejstarším bratrem. I přesto, že je navštěvuje, je rád, že šel po odchodu z DD na dům na půl cesty: „*Chodím jako i za mamou a bráchou, ale jsem rád, že s nimi jako nebydlím...*“. Matka Petra jej sice, pokud sama může, finančně a nikotinově dotuje, zároveň jej však dostala do mnoha problémů se zákonem za společné krádeže i navádějí k nim. Nejstarší bratr si již za krádeže a podvody odpykal trest ve VTOS. Přesto, že Petr se během života v DD potýkal s obdobnými problémy, kradl v DD i mimo něj, je si vědom, že by ho společný život s matkou nebo bratrem dostal dříve nebo později do VTOS taky. Kromě matky a nejstaršího Bratra uvedl Petr také kontakt se starší sestrou, která stejně jako on vyrůstala v DD. Velmi brzy však otěhotněla se skoro o 30 let starším

mužem, se kterým žije a vychovává malou dceru: „*Chodím i za ségrou, se i kouknout na malého...*“. Sesterský vztah a kontakt udržuje také Marie, jejíž kontakty s rodiči i jinými rodinnými příslušníky jsou velmi ochuzené. Matka ji zemřela a s otcem kontakty po odchodu do DD udržovala sporadicky, v posledních letech v DD téměř vůbec. Babička ji také zemřela a jiní členové rodiny nejsou známí. Do DD byla Marie umístěna spolu s její sestrou, která však následně odešla, avšak Marie s ní udržovala a stále udržuje vztah nadále. Především v pozdní adolescenci se jejich vztah ustálil, dívka u ní trávila většinu víkendů či prázdnin, a to mnohdy společně i s jejím přítelem. Spolu s ním se přestěhovala z DD do blízké lokality, kde bydlí také sestra, takže se mohou vzájemně často vídat. Dívka se k sestře vyjadřuje následovně: „*Od ségry teď bydlíme vlastně blízko, takže trávíme dost času spolu...*“.

Campos, Goig a Cuenca (2020) upozorňují na to, že kvalita vztahů s životními partnery má zvláštní význam pro subjektivní hodnocení kvality života jedinců z DD, přičemž nové vztahové sítě se dále objevují se založením rodiny. **Partneři** jsou v životech jedinců z DD stěžejní činitelé. Mohou poskytovat zdroj jistoty, bezpečí a pochopení, které tito jedinci nenašli u rodinných příslušníků⁹⁹. Participantka Marie odešla z DD do bytu společně se svým přítelem, se kterým se v DD poznala. Společného soužití se nijak neobávala, neboť čas spolu trávili už během dívčina pobytu v DD, a to zejména při dovolenkách u sestry: „*Trávili jsme spolu vikendy a delší čas už u ségry takže jako takhle v tomto nebyl problém...*“. Přítel je pro participantku nejen podpora emoční, ale také materiální, kdy sama říká, že: „*No nakonec jsme šli s přítelem do bytu, sice jako je malý, ale pro začátek nám to stačí i než třeba bude to mimčo. Tím, že na to placení nejsem sama tak je to dobrý.*“ O tomto se zmiňovala již v dílčí otázce č. 3, kdy se vyjádřila, že ji určitě s placením bytu bude přítel pomáhat, a to i přesto že ví, že je stále zadlužený. K tomu se však staví čelem, dluhy údajně splácí a stále jim zbyde dostatek finanční na obživu: „*Dluhy má pořád, takže nějaké peníze i odchází jako na zaplacení těch dluhů, ale i tak pořád máme na ten byt a jídlo a tak.*“ Je to určitě také tím, že jsou oba v zaměstnaneckém poměru: „*No a jinak pracuju a přítel teda taky.*“ Participantka působí spokojeně ve společné domácnosti s přítelem, i když si je vědoma i všech starostí, které se v souvislosti se společným partnerským bydlením vyskytují, jako je např. pravidelné vaření a uklízení. Společné soužití s přítelkyní a jejími rodiči zvolil také Ruda: „*No tak já vlastně odešel s přítelkyní k jejím rodičům...*“, „*Jinak jako žijeme a hospodaříme společně s těma rodičema.*“ Vzhledem k tomu, že si spolu

⁹⁹ Typologie těchto partnerů není předmětem výzkumu, avšak na základě zkušeností by bylo zajímavé se na ni zaměřit (dívky si mnohdy hledají mnohem starší partnery, protějšky jedinců jsou zatížené rizikovým chováním, dochází k promiskuitě, brzkému rodičovství atp.) (pozn. autorky).

velmi časně pořídili dítě, jim to i z hlediska výpomoci rodičů a nedostatku financí prozatím vyhovuje: „...*takže jako takhle se staráme i o malou, ta roste rychle tak se snažíme to všechno nějak zvládat a ti rodiče od mojí dost pomáhají.*“ Zároveň však sděluje, že společné bydlení bez rodičů samozřejmě plánují: „*Jako jasně že bychom se chtěli odstěhovat a jít někam sami s malou ale zatím máme kde být a i kvůli peněz a tak se to teď neřeší...*“. Podobně se vyjádřila také Bára, která nyní žije u pěstounky, ale jakmile si najde práci a bude si moct dovolit samostatné bydlení, plánuje jej s přítelem: „*No potom později bych šla ráda bydlet sama s přítelem, ale teď to právě i kvůli jako těch peněz moc nejde no...*“. Posledním participantkou, která se zmínila o existenci partnera, byla Klára. V jejím případě se přesněji jedná o existenci partnerky, ženy, jelikož Klára již během života v DD začala v partnerských vztazích více inklinovat k ženám a velmi ráda o těchto vztazích mluví. Často je však také střídá a žádný jí, co je známo, nevydržel dlouhou dobu. K tomuto Klára sdělila: „...*no a někdy mi uvaří i přítelkyně a jsme i někdy u ní takže se to zvládat takhle jako dá. Jo a rozešla jsem se i tou holkou co jsem s ní byla ještě když jsem byla v děcáku a teď mám jinou.*“

Třetím a zároveň posledním tématem myšlenkové mapy je **Dětský domov** a zahrnuje subtémata *tety, děcka a sourozenci*. Všichni informanti se nějakým způsobem o DD vyjádřili. Např. Marie i po odchodu z DD nadále udržuje kontakt s dětským domovem, k čemuž sdělila následující: „...*když jedu do města tak se vidím třeba i s děckama jako z děcáku nebo jsem byla už i párkrát tam jako podepsat i nějaké papíry a třeba i pro věci ještě a pokecat s tetama.*“ Velmi podobně se vyjádřila také Bára: „*Sem tam mi někdo z domova napíše a jdeme spolu i třeba ven, takže vím, co se tam děje. Já tam byla po odchodu párkrát za děckama a tetama se podívat.*“ S ostatními dětmi z DD udržuje kontakt také Petr, který společně s nimi zmínil také kontakt se svými sourozenci, kteří ještě nejsou zletilí a v DD setrvávají: „*Takhle si i píšu dost se sourozcema a děckama tak třeba se i venku setkáváme...*“. Petr již v první etapě rozhovoru, ještě před odchodem z DD sdělil, že: „*Bude pro mě nezvyk být bez sourozenců, bude mi smutno...*“. Ruda sděluje, že od jeho odchodu z DD v něm na návštěvě nebyl, avšak online kontakt s ním udržuje, a to zejména se sourozenci (dvěma mladšími sestrami), které v DD stále žijí: „*V domově jsem od té doby nebyl, jen jako jsem v kontaktu s nimi přes facebook.*“ Sociální sítě jsou dle sdělení ředitelů DD jednou z nejčastěji využívaných forem kontaktu mezi nimi a jedinci, kteří z DD odešli (viz. oddíl 6.1) Filip se zmínil pouze jednou větou o radosti, že v domě na půl cesty není zcela sám, jelikož je v něm spolu s ním také Klára, se kterou se znají již z DD: „*A vlastně jsem tu i s Klárou tak je super, že tu někoho znám.*“ Tento participant se k žádným jiným vztahovým sítím během rozhovoru nevyjádřil. Právě Klára způsobila zaměstnancům DD před svým odchodem mnoho starostí

a nezachovala se k nim zrovna nejlépe. Proto po svém osamostatnění zařízení ještě nenavštívila, ale jak sama říká, ráda by to udělala: „*Si říkám, že bych se tam šla někdy podívat, ale ještě jsem tam nebyla, nevím, mám asi i trochu strach, jestli by se tam se mnou chtěli bavit. Ale přemýšlím že bych tam fakt zašla.*“

Existence vztahových sítí je pro jedince po odchodu z DD důležitá coby zdroj podpory a jistoty, což např. Bára dokládá rčením: „*Tím, že mám tu pěstounku a ostatní lidi jakože i toho přítele kolem sebe tak se jako nebojím, že bych něco nezvládala, vím, že mi pomůžou což jako dělají i teď.*“ Sociální kontakty jsou zásadní zejména při uspokojování emocionálních potřeb jedinců z DD. Ti, kteří nemají možnost či nezvládají sociální sítě navázat a vytvořit by mohly pomoci např. mentorské programy (Sulimani-Aidan a Tayri-Schwartz, 2021; Lazar, Blahová, 2020; Refaeli, 2019; Isakov, Hrnčic, 2018; Sulimani-Aidan a Melkman, 2018) či tzv. peer programy (Whitnish, 2017).

6) *Jaké emoce a pocity jedinci popisují ve vztahu ke zvládnutí samostatného života?*

Zatímco se dílčí otázka č. 2 v první etapě kvalitativního výzkumu zaměřila na objasnění informací o pocitech a emocích, které se u jedinců v souvislosti s myšlenkami na odchod z DD a osamostatnění objevují, dílčí otázka č. 6 se cílí na popis emocí a pocitů, které se již konkrétně v samostatném životě vyskytují. Během druhé etapy rozhovorů participanti mnohem více používali pocitové a emotivní výroky, než tomu bylo v 1. etapě.

Na teoretické vymezení emocí a pocitů jsme se již zaměřili v rámci interpretace 2. dílčí otázky, proto jej nebudeme znovu uvádět a rovnou přistoupíme k samotné interpretaci poslední dílčí otázky.

Ke zjištění toho, jaké participanti vyjadřují emoce a pocity související s jejich odchodem a následným osamostatněním, bylo využito všech entit popisujících tyto stavy objevujících se v parciálních intencích. Jednalo se o entity: „starost“, „strach“, „těšení se“, „vztek“, „jistota“, „nejjistota“, „samota“, „pláč“, „nechut“, „smutek“, „nezvyk“, „přání“, „pohodlí“, „radost“, „spokojenost“, „pochyby“ a „problém“.

Po rozboru analýzy parciálních intencí vzešlo najevo, že se výroky participantů vážící se k 6. dílčí otázce promítaly v modalitě *Affects=emoce*, ve všech dostupných kategoriích. Nejčastěji zastoupenými byly kategorie *negative-retrospective* a *positive-retrospective*, které

se využívají k popisu pozitivních nebo negativních jednotek, které participanti sdělují s ohledem na již proběhlé události. Pozitivní zástupce takového rčení je např.: „*Dost věcí i něco do začátku nám dali v domově, jakože nějaké potraviny, vybavení do domácnosti a tak, tak to bylo super*” (Ruda) a negativní např.: „*...štválo mě to tam...*” (Marie). Participanti však vyjadřovali výroky s emotivním zabarvením také prospektivně, když mluvili o budoucnosti, použity byly tedy kategorie *positive-prospective* „*No potom později bych šla ráda bydlet sama s přítelem...*” a *negative-prospective* „*...protože jako pod mostem bych fakt skončit nechtěl*” (Petr).

Proto se také v modalitě *Time = čas*, která nám blíže specifikuje, o jakém a v jakém časovém horizontu participanti své výroky sdělovali, nejčastěji vyskytuje kategorie *past*, která zahrnuje výroky, které se týkají již proběhlých událostí „*Jen když jsem si balila ty věci tak to bylo takové smutné*“ (Marie). Hned za touto kategorií je, co do četností výskytu, kategorie *present* → *future*, jež označuje významové jednotky sdělené v čase přítomném, avšak odkazující k budoucímu dění „*... Tím, že mám tu pěstounku a ostatní lidi jakože i toho přítele kolem sebe tak se jako nebojím, že bych něco nezvládala...*” (Bára).

Stejně jako v dílčí otázce č. 4 byl i u dílčí otázky č. 6 převažující výskyt kategorie „*I*“ v modalitě *Subject*, která nám blíže udává, kdo byl subjektem ve větě a to proto, jelikož se jedinci vyjadřovali o svých vlastních emocích a pocitech vztahující se k samostatnému životu po odchodu z DD. S tím souvisí také převaha kategorie *Signitive*, která se využívá v případech, když je osoba angažovaná ve výpovědi, která má i hodnotící charakter. Kategorie je součástí modality *Function*, která přibližuje, jakým způsobem je významová jednotka vyjádřena. V modalitě *Will*, která odráží přání subjektu, či jeho zapojení/nezapojení do popisované činnosti, byly, v kontextu s modalitami *Subject* a *Function*, nejpočetnější výroky v kategorii *engagement*, což svědčí o angažovanosti subjektu ve výroci: „*...no a je mi i smutno někdy po tetách a děčkách*” (Klára).

Obrázek č. 21 Myšlenková mapa – Pocity a emoce vyjadřované participanty v kontextu samostatného života. Zdroj: Autorka.

Stejně jako v případě dílčí otázky č. 2, která se zaměřovala na emoce a pocity v souvislosti s odchodem z DD a následným osamostatněním, byla také u dílčí otázky č. 6 vytvořena 2 témata nesoucí název, který souhrnně pojmenovává dané entity a predikáty, jež se vážou k této dílčí otázce. V tomto případě byla tedy shodně vytvořena témata **Záporné** a **Kladné** pocity a emoce.

Zatímco se 1. etapě rozhovorů zaměřovali jedinci, v kontextu řečených emocí a pocitů, na budoucí dění po odchodu z DD, ve 2. etapě rozhovorů, když již zkušenosti se samostatným životem reálně získávají, se naopak **záporné emoce a pocity** projevovaly zejména ve vzpomínkách na odchod z DD. Hned v úvodu např. Marie sdělila smíšené, exaktně nedefinovatelné pocity, doslova: „*Tak bylo to celkově takové zvláštní po tolika letech se sbalit a odejít pryč.*“ Participantka uvědomuje, že přesto, že dlouho bojovala s adaptací na DD, stal se pro ni během let zázemím a jistotou.

V souvislosti se **zápornými emocemi a pocity** Marie dále sdělovala zejména zažité pocity smutku, když si balila své věci: „*Jen když jsem si balila ty věci tak to bylo takové smutné.*“ Přiznala, že i když ji DD v mnoha věcech štval („*Jakože jo, štvalo mě to tam...*“), smutek ji stejně při balení přemohl. Cílem našťvanosti je dle Cakirpaloglu (2012, s. 212) nastavení hranic vlastního Já. Kromě situace balení věcí pociťovala smutek také při samotném loučení, v den odchodu z DD, kdy se dokonce také rozplakala: „*Dokonce jsem i brečela jak jsem se loučila s tetama a tak, tak to bylo takové smutné.*“ Smutek po vychovatelích a ostatních dětech z DD vyjádřila také Klára: „*...no a je mi i smutno někdy po tetách a děčkách.*“

V souvislosti s pociťováním smutku se často vyskytovala entita samota. Jedinci bez adekvátní a stabilní sociální sítě se mohou po odchodu z DD ocitnou pro ně v nezvyklé situaci, kdy nemají např. s kým trávit volný čas. To sděloval např. Petr: „*No a pak je právě nejhorší ten volný čas. Jakože jo, dívám se na filmy nebo jsem na mobilu ale takhle si nemám třeba s kým jít zahrát ten fotbal nebo badminton jak v domově, tak to mi jako trochu chybí no, ten kontakt a společnost...*“. Pro participanty je nelehké adaptovat se na nové prostředí, zejména na neosobní prostředí domova na půl cesty, což sdělil např. Filip: „*...bydlím společně s jedním spolubydlícím a je to takové jiné než v děcáku*“, „*No jinak je to jiné, to je jasné...*“.

Velkým tématem byla v 1. etapě rozhovorů emoce strachu, která měla četné zastoupení také v 2. etapě rozhovorů. Mimo kvalitativní fázi výzkumu ji hojně vyjadřovali také jedinci během kvantitativního sběru dat (více v oddíle 7.4). Strach vyjadřoval například Petr, když se ohlížel zpět na situaci, kdy z DD měl teprve odejít: „*No tak já se toho hrozně bál...*“ ale zároveň také v přítomných myšlenkách, když uvažoval nad nutným odchodem z domova na půl cesty: „*...mám z toho pořád strach, protože jako pod mostem bych fakt skončit nechtěl.*“ Strach zmínila také Klára, když přemýšlela nad možnou návštěvou DD: „*...mám asi i trochu strach jestli by se tam se mnou chtěli bavit.*“ S emocí strachu souvisela pociťovaná nejistota z budoucností, a to zejména v oblasti bydlení a s tím spojené starosti s hledáním zaměstnání. Finanční soběstačnost je jedním z podmiňujících činitelů k získání adekvátního bydlení: „*Takže teď je moje taková starost najít si tu práci abych měl i více peněz a mohl potom třeba jít i někam jinam, asi do bytu, protože tady (v domě na půl cesty) můžu být jenom nějaký čas, ne na pořád, takže to teď musím řešit*“ (Filip), „*...stejnak budu muset z toho domova na půl cesty odejít, že tam jako nemůžu být na furt, to jako vím, takže vlastně pořád řeším co a jak bude s tím bydlením*“ (Petr), „*No akorát zatím nevím, co bude až odtama odejdu*“ (Klára).

Co se týče přítomnosti a samostatného života, vyjádřila participantka Marie povzdech nad starostmi každodenního života, kterých si je vědoma: „*...i když jsou to jako i starosti. Vařit pro nás, uklízet. Jako všechno jsem dělala i v domově jo, to si zas jako nemyslete, ale tak nějak když je to vaše a navíc to musíte dělat skoro každý den, to je něco jiného.*“ A Bára v souvislosti se starostmi uvedla, že si je vědoma toho, že kdyby šla bydlet k otci, místo k pěstounce tak: „*...bych se musela starat o děcka a tak a to jako fakt nechci.*“ Starosti jsou tedy v tomto ohledu sdělovány ani ne tak ve smyslu obav či duševního neklidu, jako spíše ve smyslu péče o domácnost, případně o nevlastní sourozence.

Mezi záporné pocity je zařazeno subtéma *pochyby*, které vyjádřil Petr směrem ke svému vzdělání. Petrovi se podařilo vystudovat dvouletý obor na středním odborném učilišti. Byla to jeho druhá škola, jelikož první z důvodu své demotivace a nechuti nezvládal,

proto zřejmě pochybuje o svém dosaženém vzdělání: „...že jako školu sice mám ale jakou že...“. Posledním subtématem, v tématu obsahující záporné emoce a pocity, je *problémy*. Ty vyjadřoval například Ruda, když se během rozhovoru přiznal, že: „*Je fakt, že jsem měl problémy ze začátku ohledně úřadů jako zařídit všechno dávky a tak, přihlásit se, nevěděl jsem co a jak...*“. Kromě těchto, poměrně snadno řešitelných problémů, ve kterých mu mj. pomohli zaměstnanci DD, dále sděloval: „*Dostal jsem se i do nějakých problémů ohledně jedné firmy, tak to teď řeším taky no.*“ Tyto problémy se týkali finančních podvodů, do kterých se Ruda zapletl, přičemž je kvůli nim trestně stíhán. Problémy z jiného soudku vyjádřila Klára, která ospravedlňovala svou aktuální nezaměstnanost také tím, že, měla zdravotní problémy: „*Byla jsem i v nemocnici, měla jsem zápal plic...*“ a zdravotní hledisko zmiňuje také u školního neúspěchu: „*Do školy vlastně nechodím, tam jsem chodit přestala protože jsem to prostě nezvládala, ta psychika a tak...*“. Se svým psychickým stavem měla Klára problémy již během života v DD a prakticky ještě před příchodem do něj, kdy žila s biologickými rodiči. V současné situaci se u ní údajně situace zlepšila, ale jak sama přiznává, tak: „*ještě někdy mívám takové ty myšlenky a tak, ale nikam k psychologovi nebo tak nechodím i když vím, že by to asi bylo lepší, ale nevím no, prostě nechodím...*“.

Nyní se již zaměříme na druhé téma myšlenkové mapy, které se zabývá **kladnými emocemi a pocity**, které participanti ve významových jednotkách vyjadřovali. Téma obsahuje 6 subtémat, která konkrétně prezentují entity kladných emocí a pocitů. Hned první v pořadí je subtéma *těšení se*, které se shodně objevilo také v tématu myšlenkové mapy na obrázku č. 17 u 2. dílčí otázky a zmínka o něm byla již v kapitole 7 u hypotézy č. 2. To vyjádřila participantka Marie, když vzpomínala na odchod z DD. Sdělila, že přesto, že se na odchod z DD těšila, byla to pro ni i tak nelehká situace: „...*I když jsem se na to těšila a dlouho jsem si to představovala tak pak jak to přišlo, tak stejně jako na to není ten člověk úplně připravený...*“. Zároveň *těšení se* vyjádřila také ve vztahu k budoucímu dění: Co se týče budoucnosti, vyjadřuje se pocitem těšení se na nejbližší očekávanou životní událost, čímž je pro participantku získání řidičského průkazu: „*Jo a začala jsem ten řidičák, ale ještě ho nemám, tak to jsem zvědavá, na ten se těším až ho budu mít.*“

Radost dle Cakirpaloglu (2012, s. 211) zkvalitňuje pocit současnosti, motivuje a rozšiřuje horizonty osoby a přispívá k pocitu duševní pohody. Velkou radost měl Petr z toho, že se mu povedlo dokončit vzdělání. Vnímá tento fakt jako osobní úspěch a je si vědom toho, že mu to může výrazně napomoci v samostatném životě: „*Jako jsem rád, že jsem dodělal tu školu, že mě jako v domově donutili. Jako jsem za to fakt rád, že se mi alespoň něco povedlo, tak alespoň něco do toho života mám jako takhle.*“ Radost vyjádřil také Filip, přičemž byla

spojena s vděčností, že může být v domě na půl cesty. Vzhledem k absenci rodinného zázemí a neexistence jiných vazeb, je pro tuto chvíli domov na půl cesty Filipovým zázemím: „*Ale jsem jako rád, že tu můžu být, protože tu mám takové to zázemí.*“ Bára sdělila, že má radost, že je dospělá: „*Ale jsem ráda, že už jsem dospělá...*“. Bára má totiž oproti Filipovi silné zázemí u své pěstounky. Dle jejich slov sice neví, co ji v budoucnu čeká, je však velmi spokojená se svou současnou situací: „*...zatím je všechno dobré a uvidím, co bude dál...*“. Spolu s radostí lze u participantů vysledovat také *spokojenost*, kterou můžeme definovat jako příjemnou emoci, jež člověk prožívá v případech, kdy uspokojil nějaká svá přání (Cakirpaloglu, 2012, s. 211). Ve významových jednotkách Marie se také projevíly pocity radosti spolu se spokojeností. Uvědomovala si, jak je fajn, že není v životě na vše sama a sdílí jej s přítelem, který ji pomáhá také s materiální stránkou života: „*Tím, že na to placení nejsem sama tak je to dobrý.*“ „*Takže jako jo, takhle ten život zatím zvládám ale myslím si že je to hodně tím, že jako nejsem na to všechno sama. Že třeba kdybych na to sama byla, tak by to bylo jako jiné, těžší no. Hlavně s tím placením všeho a tak celkově.* Radost má také z přetrvávajícího kontaktu s DD, konkrétně s tetami nebo ostatními dětmi: „*No jinak jako pořád jsem v kontaktu hlavně přes messenger jako s tetou, sem tam si napíšeme, tak to je dobré. Od ségry teď bydlíme vlastně blízko, takže trávíme dost času spolu a sem tam když jedu do města tak se vidím třeba i s děčkama jako z děcáku...*“. Radost má Filip také z kontaktu s Klárou, kterou zná již s DD a se kterou v době rozhovorů žil ve stejném domově na půl cesty: „*A vlastně jsem tu i s Klárou tak je super, že tu někoho znám.*“ A DD figuroval také v Rudově radostné výpovědi, kdy vděčně sdělil, že: „*Dost věcí i něco do začátku nám dali v domově, jakože nějaké potraviny, vybavení do domácnosti a tak, tak to bylo super.*“

Marie si uvědomila, že měla v DD *pohodlí a komfort*, což vyjádřila slovy: „*...tak jsem si tak nějak uvědomila, že mi tam bylo vlastně fajn, že mi nic nechybělo.*“ A taky konkrétně ve vztahu k vaření: „*Že jako v domově třeba vařila jídelna že a my jen o těch víkendech tak v tomto to jako bylo jednodušší.*“ Pohodlí a komfort, který byl v DD, si uvědomoval také Filip: „*...není tu taková pohoda jako v děcáku, není tu vše pod nose.*“

Jistota, což je další subtéma v myšlenkové mapě, byla participanty vyjadřována v souvislosti s jejich nynější situací. Jistotu tak pociťoval např. Filip, když popisoval svou současnou životní situaci, přičemž sděloval, že: „*...hlavně že mám kde bydlet a i co jíst, takže to je dobré.*“ Bára se v rámci jistoty zaměřila na vyzdvižení úlohy svých sociálních sítí, díky kterým onu jistotu pociťuje, kdy říká, že: „*Tím, že mám tu pěstounku a ostatní lidi jakože i toho přítele kolem sebe tak se jako nebojím, že bych něco nezvládala, vím, že mi pomůžou což jako dělají i teď.*“

Přání je emoce, jež se pociťuje jako tendence něčeho dosáhnout, něco vykonat či něco provést (Cakirpaloglu, 2012, s. 211). V případě participantů výzkumu směřovala jejich přání především k lepšímu a spokojenému životu. Jistě by si jej vzhledem ke svým životním drahám zasloužili. Tak např. Marie by si přála: „...ale teď už bych si ráda zařídila ten svůj život, měla rodinu a tak. Tak snad to vše půjde“ a také Petr sdělil: „...určitě bych jako chtěl i lepší práci za více peněz, ale to není tak jednoduché, že jako školu sice mám ale jakou že, takže uvidím. Bylo by to super.“

9 SHRNUÍ VÝZKUMU

Realizovaný výzkum se zaměřil na zjištění aspektů přípravy jedinců na odchod z dětských domovů a jejich úspěšné začlenění do společnosti. V souladu s tímto byl výzkum rozčleněn na 2 metodologické fáze (kvantitativní a kvalitativní) a probíhal ve 4 etapách. Stěžejní metodou pro potřeby kvalitativního výzkumu byla zvolena kvalitativní metoda analýzy konstituce významů – MCA. Při vyhodnocování kvantitativní fáze bylo užito deskriptivních a induktivních postupů. V následujícím textu proběhne shrnutí obou fází výzkumu. Pro naplnění hlavního cíle byly dále stanoveny cíle dílčí, dle kterých budou zjištěné výsledky a jejich interpretace prezentovány.

*Analýza legislativních
a vzdělávacích dokumentů
v souvislosti s přípravou
na samostatný život po opuštění
dětských domovů.*

Představovaný dílčí cíl byl naplněn pomocí obsahové analýzy dat, v jejímž rámci byly analyzovány zákony a jiné legislativní zdroje, školní vzdělávací programy dětských domovů a další dokumenty, dle kterých se řídí činnosti dětských domovů.

Z provedených analýz zákonů (č. 109/2002 Sb., 359/1999 Sb., 89/2012 Sb. příp. 108/2006 Sb. a 561/2004 Sb.), výnosu č. 17/2018 či vyhlášek, např. č. 438/2006 bylo zjištěno, že oblast přípravy na samostatný život a po odchodu jedinců z DD je v nich **nedostatečně ukotvena, či zcela chybí**, na což poukazují již dlouhodobě také jiné výzkumné studie (např. Remsová in Remsová a Klapko, 2013, s. 95-117). Legislativa nám ve zkoumané oblasti poskytuje pouze informace ohledně zajištění věcné pomoci nebo jednorázového peněžitého příspěvku při přechodu jedince z DD do samostatného života (zákon 109/2002 Sb.). Co se týče jiné než materiální pomoci, je uvedeno, že se dítěti ve spolupráci s OSPOD

poskytuje poradenská pomoc se zajištěním bydlení a práce, či při získávání možnosti pokračovat v další přípravě na povolání (zákon 359/1999 Sb.) (srov. Štenclová, 2018). Dále je deklarováno, že je dítěti po opuštění zařízení poskytována poradenská pomoc při řešení tíživých životních situací, což **mnohdy nekoresponduje s realitou**, přičemž na to upozorňují také samotní respondenti výzkumu (viz dále). Tyto zákony a legislativní zdroje však exaktně nevymezují žádné jednotné stanovy toho, jak by jedinci, opouštějící ústavní zařízení, měli být na tento odchod připravováni, aby u nich docházelo k úspěšnému začlenění do společnosti (Štenclová, 2018).

V oblasti české legislativy jsou tedy informace k odchodům z ústavních zařízení za účelem osamostatnění nedostačující a chybí v nich přesah do následného života po opuštění DD. Ukotvení následné péče po opuštění DD v legislativě je žádoucí zejména z důvodů **sjednocení celého systému**.

Následně byla provedena obsahová analýza 34 ŠVP DD, volně dostupných online na stránkách daných zařízení. Tyto školské dokumenty si každý DD zpracovává samostatně s ohledem na specifika zařízení i dětí v nich umístěných, v souladu se školským zákonem (zákon č. 561/2004 Sb.). Bylo však zjištěno, že ředitelé DD se při jejich tvorbě **nemohou opřít o žádný rámcový vzdělávací program** (jako je tomu v případě škol) **či jinou metodu z důvodu jejich neexistence**. Řada z nich tak vymezuje cíle a kompetence v ŠVP na základě rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání. Dominantní důraz je v DD kladen především na složku výchovnou, jelikož z velké části suplují rodinné působení, přičemž vzdělávací úloha tuto složku průběžně doplňuje. **Proto by se měly stanovené cíle v ŠVP DD více prosazovat ve výchovné sféře**, poněvadž ta vzdělávací je účelně plněna ve školách. Konkrétně stanovené a vytyčené oblasti a s nimi související cíle výchovného působení směřující k přípravě na odchod z DD, jsou v analyzovaných ŠVP DD dohledatelné pouze v několika málo případech. Obvykle se jedná spíše o sdělení, že dítě je na svůj odchod ze zařízení připravováno soustavně, po celý pobyt v DD. V rámci svých možností mu zaměstnanci pomáhají zařídit bydlení, zaměstnání a vyřešit všechny potřebné záležitosti na úřadech (srov. Štenclová, 2020).

Vzhledem k výše uvedenému lze poukázat na nedostatečné legislativní a jiné koncepční zajištění týkající se nejen přípravy jedinců na odchod z DD, ale také následné podpory po osamostatnění. V této oblasti chybí metodiky, stanovené postupy a cíle, o které by se zaměstnanci DD mohli opřít a jejichž plnění by mohlo napomoci k úspěšnějšímu začleňování jedinců z DD do společnosti. Mimo to by existence těchto koncepčně cílených dokumentů mohla napomoci k **upevnění role dětských domovů ve výchovné a vzdělávací**

soustavě, přičemž by se na základě nich mohla také kontrolovat kvalita péče a celého edukačního procesu (tolik proklamovaná v rámci transformačních snah i jiných trendů).

Dílčí cíl byl naplněn prostřednictvím 1. etapy kvantitativního dotazníkového šetření, jehož respondenty byli ředitelé dětských domovů napříč celou republikou (98 zařízení).

Popis aktuálně využívaných strategií dětských domovů v oblasti přípravy na samostatný život.

K tomuto byl využit výzkumný nástroj vlastní konstrukce, který disponoval 21 položkami (příloha č. 1). Hlavním cílem bylo zmapovat a deskriptivně popsat situaci, týkající se přípravy jedinců na odchod z dětských domovů a následného samostatného života. Vzhledem k definovanému cíli mají výsledky popisný charakter a významně napomohly ke zjištění vstupních informací na základě kterých bylo možné se v dalších fázích hlouběji orientovat.

Tato výzkumná etapa odhalila řadu okolností současného stavu problematiky. Především poukázala na skutečnost, že si ředitelé dětských domovů uvědomují závažnost problematiky a snaží se v rámci svých možností děti na odchod do společnosti připravit.

Více než polovina dotazovaných respondentů se shodla, že tuto přípravu **neodlišují od běžné výchovně-vzdělávací činnosti**. Tento způsob by se tak dal přirovnat k fungování v běžných rodinách, kde se děti na jejich opuštění připravují bezpodmínečnou formou, průběžně a neorganizovaně. Daleko méně respondentů již tuto přípravu charakterizuje jako specifickou aktivitu, na kterou soustředí pozornost alespoň rok před dovršením zletilosti dítěte, a to bez ohledu na to, zda pokračuje ve studiu či nikoliv.

Nejvíce se jednotlivým zařízením osvědčuje, v rámci přípravy na osamostatnění, **navstavit jedincům specifický režim**. Ten lze charakterizovat např. jako bydlení v tréninkových či startovacích bytech a zástavbách, které jsou odděleny od zbytku dětského domova. Zde si jedinci hospodaří svými silami a jsou tak nuceni být více samostatní (blíže k tomuto např. v oddíle 3.1). Dále se snaží pracovníci DD systematicky setkávat s jedinci, které čeká odchod z DD a **řešit s ním tuto situaci, otázky a problémy, jeho pocity a vše, co s tím souvisí**. Stále je jedincům zdůrazňovaná podpora a pomoc ze strany DD, avšak ta je bohužel možná jen do určité, omezené míry. Podmínkou pro efektivitu těchto setkávání je vytvořený vztah a důvěra v osobu, která tyto pohovory vede. Oporou v tomto snažení jsou **neziskové**

organizace a podpůrné programy, které zpravidla cílí na rozvoj osobnosti dospívajícího jedince, jeho sebepojetí a kvalitu sociálních vztahů (výčet aktuálně fungujících projektů a programů v této oblasti v podkapitole 3.2.2). DD se snaží spolupracovat také s **biologickými rodinami**, což se mnohdy míjí účinkem a okolo 15 % respondentů uvedlo také **mentoring**, jako podpůrnou službu při přípravě jedinců na odchod z DD. Poměrně nepatrné využívání mentoringových služeb v procesu přípravy na odchod z DD je dán zejména jeho **nejednoznačným a nestabilním postavením v systému sociálních služeb**. Na benefity mentoringu pro osoby se zkušeností s DD poukazuje řada výzkumných studií (Sulimani-Aidan a Tayri-Schwartz, 2021; Lazar, Blahová, 2020; Refaeli, 2019; Isakov, Hrnčic, 2018; Sulimani-Aidan a Melkman, 2018; Remsová in Remsová, Klapko, 2013).

Efektivitu celého procesu však ovlivňuje řada faktorů. Osvědčeným přístupem, která účinnost přípravy a následného začleňování zvyšuje, je dle respondentů **participační edukační přístup**, tzn. přenesení spoluzodpovědnosti na mladistvého z hlediska svého dalšího osobnostního rozvoje a začlenění do společnosti. Významnou úlohu participace na procesu plánování odchodu z DD potvrzují také zahraniční studie Bengtsson a kol. (2018), Glynn a Mayock (2018) či Mhongera (2017). Dominantní poslání v celém procesu sehrávají **osobnosti vychovatelů**, kteří o jedince denodenně pečují. Respondenti vyzdvihují v tomto ohledu legislativu, kdy oceňují zejména požadavky na VŠ vzdělání vychovatelů. Vzhledem k tomu, že se v DD uplatňují modely sociálního učení, je vyvrálá a stabilní osobnost vychovatele žádoucím prvkem v celém edukačním procesu (srov. Glynn, Mayock, 2018; Hanáková, Kormaňák, 2015). Sociální učení však probíhá také mezi dětmi navzájem, kdy **mladší jedinci mohou přebírat chování či postoje od těch starších**. Proto je důležité vhodnými postupy s jedinci připravující se na odchod z DD pracovat, motivovat je a podporovat, přičemž jejich odezva může být určující pro motivaci a jednání dětí, které tento proces čeká následně po nich. V návaznosti na pozitivní vzory vychovatelů a jejich práci byla právě osobnost a angažovanost jednotlivých pedagogických pracovníků shledána za zásadní, přičemž spousta z dotazovaných se odkazovala na jejich práci s dítětem na základě stanovených cílů v PROD (blíže v podkapitole 1.3.1). Pozitivně hodnotili respondenti také legislativní ukotvení péče o plnoleté jedince v případě jejich studia. Vyzdvihovali možnost **zůstat v DD i po 18 roce** (až do 26 let) a možnost **vrátit se v případě potřeby i po odchodu do 1 roku zpět do DD**.

V rovině negativních faktorů, které mohou DD znemožňovat efektivitu práce v procesu přípravy na odchod z DD, dominantně rezonuje **kontakt dítěte s biologickou rodinou** a její přetrvávající negativní vliv na dítě (srov. Matoušek, 2019; Sulimani-Aidan, 2019). Ačkoliv se to může zdát jakkoli absurdní, tak nefunkční biologická rodina je v

největším množstvím případů důvod, proč jsou děti do ústavní výchovy umístěné a je také podle tohoto šetření nejčastějším důvodem, který znesnadňuje pracovníkům v dětském domově připravit děti na samostatný život. Tento fakt je navíc podpořen dalším zjištěním, že téměř **82 % jedinců se po odchodu z DD navrací do biologické rodiny**, což ve velkém množství případů vede k přijetí totožného životního stylu. Toho stylu, před kterým je měl DD chránit (zjištění koresponduje s Gjuričovou (2007), která uvádí, že až 70 % mladých dospělých se po ukončení ústavní výchovy vrací do své původní rodiny).

Velké výhrady však mezi respondenty panují k oblasti systémové přípravy, tedy v **úloze státní podpory**, kterou většina dotazovaných hodnotí jako **nevyhovující**. V oblasti přípravy **chybí jasná metodika od MŠMT**, o kterou by se mohla zařízení při své práci opírat a z čeho vycházet. V současnosti je celý proces přípravy nahodilý, nejednotný, rigidní a je na každém DD, jak jej nastaví a realizuje. S tím souvisí také **chybějící legislativa** ukotvující celou zkoumanou oblast. V našich podmínkách chybí zejména ukotvení následné péče po odchodu z DD. Tyto informace korespondují s výsledky obsahové analýzy dat prezentované v předchozí části.

Limitující je také **nezájem dětí a jejich špatná motivovanost**. I s těmito aspekty se snaží dětské domovy pracovat ať už svými silami či za pomoci neziskových organizací. Zde však opět respondenti poukazují na **nesourodost projektů a neprovázanost podpůrných systémových složek** po odchodu z DD. Na nedostatečnou a neprovázanou systémovou podporu naráží také v zahraničí (Jarczok a kol., 2020; Ungureanu a Tomita, 2020; Mhongera, 2017; Whitnish, 2017).

Obrovských úskalím je **nedostatek sociálního ubytování a jejich kapacit**, zejména v domech na půl cesty. Téměř polovina respondentů uvedla právě domovy na půl cesty jako následné bydliště jedinců po odchodu z DD a z kvalitativní fáze této studie v nich našli zázemí 3 ze 6 participantů. Na chybějící kapacity upozorňovali již autoři některých studií (např. Folda a kol., 2009; Remsová in Remsová, Kapko, 2013) a přesto se situace i v dnešní době jeví stále stejná.

Silným nedostatkem je podle respondentů **nedostatečná práce sociálních kurátorů** z OSPOD. Přesto, že zákon č. 359/1999 Sb. deklaruje úlohu sociálních kurátorů při poradenské pomoci a podpoře jedincům z DD v oblasti zajištění bydlení, zaměstnání či řešení jiných tíživých situací, dle respondentů je jejich neuspokojivá. Nedostatky v jejich práci se odráží jednak v chabé práci s rodinou dítěte během jeho umístění v DD a zároveň v práci se samotným jedincem před i po odchodu z DD.

Negativní medializace je jedním z posledních problematických stránek, které ředitelé uváděli jako limitní v přípravě na odchod z DD i následném osamostatnění. Dětské domovy jsou širší, nezajímavou společností, na základě neznalosti problematiky a zkreslených mediálních informací, vnímány jako kategoricky špatné, jak uvádí Škoviera (2007, s. 39) až demonizované. V médiích lze vysledovat uvádění extrémních a nechvalných případů z oblasti DD a celé ústavní výchovy, přičemž o pozitivěch se zmiňují málokdy. Tento trend negativně medializovaného obrazu a tendence vyzdvihovat nedostatky je však bohužel možný aplikovat na veškeré společenské dění.

Dětské domovy sehrávají v životech jedinců důležitou roli. Pro řadu z těchto dětí představuje DD zázemí, bezpečí a jistotu. Někteří navázali v DD vztahy s vychovateli či jinými pracovníky a ostatními umístěnými jedinci, a tak se nezdá, že vyhledávají kontakty se zařízením i po jejich odchodu. Stejně tak dětské domovy v souvislosti s přípravou na samostatný život zjišťují, **kam povedou následné kroky po opuštění DD** a pokouší se s nimi být v kontaktu i v době osamostatnění. Již jsme uvedli **biologickou rodinou a domovy na půl cesty**, jako místa, kam se jedinci po odchodu z DD vypraví žít. Mimo ně uváděli respondenti, že až v 60 % se jedná o společné **soužití s partnerem**. Nejčastěji **probíhá kontakt buďto formou osobních návštěv dětí v DD nebo skrze sociální síť**. Důvody pro opětovné kontaktování a vyhledání pomoci v DD jsou zejména **finanční problémy a problémy s bydlením** (Jarczok a kol., 2020; Tatsiopolou a kol., 2020; Gwenz, 2018). Jedinci přichází do DD řešit také **rodinné či partnerské problémy**. Tito činitelé vytvářejí po opuštění DD významnou část vztahových sítí, přičemž vysoká kvalita těchto vztahů je prediktorem úspěšnějšího sociálního začlenění do společnosti (Campos, Goig a Cuenca, 2020; Refaeli, Benbenishty a Zeira, 2019).

Interpretace subjektivních pohledů dospívajících na připravenost na odchod z dětského domova.

Dílčí cíl byl uskutečněn v rámci 2. etapy kvantitativní fáze, prostřednictvím dotazníkového šetření mezi jedinci, které v dohledné době čekal odchod z DD (208 respondentů). Jejich věk se v době sběru dat pohyboval od 17-26 let. Hlavním cílem bylo zjistit a interpretovat subjektivní pohled dospívajících na připravenost k odchodu z dětského domova v kontextu s jejich self-efficacy. Pro sběr dat byl sestaven dotazník s nestandardizovanou a standardizovanou částí (příloha č. 3). Bylo stanoveno 6 hypotéz, jejichž analýza byla uskutečněna pomocí statistických programů SPSS a R, přičemž byla data prozkoumána vícero statistickými způsoby. Platnost hypotéz se potvrdila ve čtyřech případech (H1,

H3, H5 a H6), u zbylých dvou hypotéz (H2 a H4) se platnost nepotvrdila. Dotazníkové položky č. 2 a č. 9 byly analyzovány metodou tzv. vytváření trsů (Miovský, 2006, s. 221).

Zjištěné závěry H1 a H2 by se mohly interpretovat ve vzájemných kontextech. **Vysoká hodnota self–efficacy** dle potvrzení hypotézy H1 souvisí s pocitem **lepší připravenosti pro odchod z DD**, zároveň však zamítnutí hypotézy H2 poukazuje na **nižší míru těšení se** u těchto jedinců. Tento stav může být dán např. tím, že klienti, kteří svou self–efficacy hodnotí jako vysokou, tedy věří ve své schopnosti ovlivňovat svůj život, plánovat a jednat způsoby nezbytnými k dosažení cílů a zvládnutí nejrůznějších situací (odchod z DD, osamostatnění), si jsou zároveň více vědomi svých možných osobnostních limitů a odpovědnosti, kterou s sebou tyto situace přinášejí. Jedinci s vysokou hodnotou self–efficacy se tedy cítí být lépe připraveni na odchod, zároveň si však uvědomují jistá rizika a úskalí, povinnosti, závazky a určitý diskomfort, které s sebou svoboda a nezávislost přináší.

Platnost hypotézy H3 potvrzuje **důležitost existence následného bydlení po odchodu z DD**. Jak upozorňují ředitelé v první fázi výzkumu (kapitola 6) spolu s jinými odborníky (Remsová in Remsová, Klapko a kol., 2013, s. 110; Folda a kol., 2009, s. 33), je v našem prostředí akutní nedostatek tohoto bydlení, ať už ve formě domů na půl cesty, nebo levnějších variant např. městského bydlení. Ti jedinci, kteří měli jistotu následného pobytu a věděli dobře kam budou směřovat kroky po odchodu z DD, vykazovaly také vyšší hodnoty self–efficacy, která je současně prediktorem lepší připravenosti, na odchod z DD.

Hypotéza H4 se nepotvrdila, což poukazuje na to, že **pocit připravenosti na odchod z DD není ovlivněn tím, zdali klienti prošli nebo neprošli cílenou přípravou směřující k odchodu z DD**. Tato informace by mohla záviset také na množství a charakteristikách absolvovaných projektů a programů. Důležité by mohly být dále informace o tom, v jakém věkovém období jedinci dané projekty absolvovali, kolik jich bylo, zda byly několikadenní, či pouze jednodenní. Zajímavé by bylo zjišťování využitých metod v rámci projektů a posouzení míry osvojení daných cílových vědomostí či dovedností. Tyto podrobnosti však dotazník blíže do hloubky nezkoumal.

Mezi hypotézami H5 a H6 by se opět daly nalézt souvislosti. U obou hypotéz se vycházelo z předpokladů založených na **existencích vztahových podpůrných sítí**. Předpoklady byly stanoveny především na základě informací z výzkumných zjištění, která upozorňovala na důležitost pozitivních vazeb mezi vychovateli, či jinými osobami z DD (např.: Campos, Goig a Cuenca, 2020; Refaeli, Benbenishty a Zeira, 2019). Jelikož u jedinců v DD může být narušena již ranný attachment (více v podk. 2.1.2) a také rodinné vazby nemusejí

být ideální, natož podpůrné, je třeba, aby si během pobytu v DD osvojili pozitivní zkušenosti z kontaktu s jinými lidmi, kteří pro ně mohou být v jejich následném samostatném životě zásadní. Proto je třeba dbát na **utváření těchto vztahových sítí**, zjišťovat, ke komu jedinci inklinují a **podporovat je v úspěšném a pozitivním sociálním kontaktu**.

V souvislosti s tímto by měl být důraz kladen také na **systematickém zapojování do participace na procesu plánování jejich odchodu z DD** (Bengtsson a kol., 2018; Mhongerera, 2017). S tímto by jim měli pomáhat zejména vychovatelé s pozitivní vazbou, přičemž tato soustavná zapojování by mohla jedincům z DD napomoci k zažívání pocitů spojených se všemi benefity vysoké self-efficacy (např. Gavora a kol., 2020).

Dále byly v rámci dotazníkového šetření zjišťovány konkrétní důvody proč se cítí, případně proč se necítí být respondenti na odchod z DD připraveni.

Jedinci, kteří se **cítí být připraveni na odchod z DD**, vyzdvihovali to, že je DD na vstup do samostatného života dostatečně připravil. Během života v něm získali **dostatek informací** a osvojili si potřebné **praktické zkušenosti**. K tomuto jim dopomáhala řada absolvovaných **projektů** směřující k přípravě na odchod z DD a možnost samostatného **bydlení ve startovacích bytech**. Opět vyzdvihovali zásadní **roli vychovatelů a podpůrnou síť** přátel, příp. partnerů v celém procesu přípravy na odchod z DD. Jedinci, kteří se cítí být připraveni na odchod zmiňovali **pocity vlastní soběstačnosti** a schopnosti samostatného života, stejně jako to, že během pobytu v DD **dostali rozum** (tzn. vyžrali), který pro ně představuje důležitou zásadu v samostatném životě. Pocity jistoty dodává zajištěné bydlení po odchodu z DD.

Naopak respondenti, kteří se **necítí být dostatečně na odchod připraveni**, uvedli mezi důvody zejména **absenci následného bydlení** a potřebného zázemí. Dále se jednalo o **nedostatek zkušeností** se samostatným životem, **nedodělané vzdělání** či uvědomění **diskomfortu**, který jedinci po opuštění DD v určitých situacích očekávají (srov. např. Refaeli, 2019). Dominantně však respondenti uváděli v souvislosti s jejich pociťovanou nepřipraveností **obavy a strach**, které se vázaly na oblasti spojené s **pocity samoty**, neočekávaných situací a věcí, které život po odchodu z DD přinese. Dále se jednalo o strach se zajištěním a následným **samostatným bydlením**, spojeného s **nedostatkem financí**, či **absencí zaměstnání**. Někteří uváděli poměrně hluboké informace týkající se sebereflexe v oblasti **uvědomění vlastní nevyspělosti**.

Mezi představy o prvních krocích po opuštění DD jedinci řadili nalezení a zajištění bydlení, práce, úředních záležitostí, zajištění finanční nezávislosti, někteří se zmiňovali i o následném vzdělávání.

Dílčí cíl byl naplněn prostřednictvím kvalitativní fáze výzkumu, jež probíhalo ve dvou etapách. Participanty bylo 6 osob, vyrůstajících v DD. Jejich charakteristika je uvedena v části 8.1. V první etapě výzkumu se nacházeli ještě v DD a očekávali odchod z něj, v druhé etapě již žili mimo DD samostatný život. Jak uvádí Bengtsson a kol. (2018) v dosavadním poznání chybí ve zkoumaném odvětví studie tohoto typu, které by studovaly situace před odchodem z DD a následně po něm.

***Vymezení zkušeností jedinců z procesu jejich
začlenění do společnosti
a připravenosti na samostatný život.***

Na základě analýzy dat a informací získaných z nestrukturovaných rozhovorů vzešly z výzkumu výsledky, které jsou podrobně popsány a rozebrány v kapitole 8 (část 8.4). Níže již budou uvedena podstatná zjištění, vyplývající ze shrnutí těchto informací. Nejprve budou odprezentovány sumarizované výsledky z první etapy kvalitativního šetření a následně z etapy druhé.

V první etapě bylo cílem popsat subjektivní pohled dospívajících na připravenost k odchodu z dětského domova, zjistit jejich očekávání od samostatného života.

Na základě analýz bylo zjištěno, že se jedinci ve vztahu k připravenosti na odchod z DD zaměřovali ve výpovědích výhradně na sebe, své pocity a očekávání. Při rozhovorech mluvili jasně a výstižně, přesto se v nich zrcadlily jisté obavy a nejistoty, a to zejména z očekávané budoucnosti. Tyto poznatky platily pro všechny zkoumané entity vzhledem k dílčím výzkumným otázkám.

Pomocí entity „Já“, vztahující se k 1. dílčí otázce, bylo zjištěno, že byli jedinci ve svých výpovědích velmi angažováni, často se jednalo o výroky s hodnotícím charakterem, vyjadřující sebereflexi. Z toho lze usuzovat, že si celou situaci budoucího odchodu, a hlavně své pocíťované připravenosti vztahují přímo ke své osobě, uvědomují si svou úlohu během celého procesu a také o sobě a svých možnostech v kontextu s tímto více či méně přemýšlí. O připravenosti k odchodu a sobě samých se vyjadřovali ponejvíce v čase přítomném, který však odkazoval k budoucnosti, jelikož se jedinci vyjadřovali k budoucím situacím, s neutrálním emočním nábojem. Přesto však vyjadřovali pozitivní i negativní projevy emocí a pocitů, které se k budoucnosti vážou.

Tyto emoce a pocity do hloubky zkoumala 2. dílčí otázka. Šlo např. o: těšení se či netěšení, nechuť, strach, stesk, obavy, nejistotu či naopak jistotu, přání a starosti. Z tohoto výčtu emočních projevů lze usuzovat, že proces očekávaného osamostatnění nenechává

participanty zcela chladnými. Vyvolává to v nich škálu uvedených pocitů a emocí, kdy v této etapě převažovaly zejména ty s negativním emočním nábojem. Řada z nich má strach z odchodu z DD a cítí nejistotu a obavy zejména v tom, zda se jim povede nastartovat samostatný život úspěšně. S tím souvisí strach z nedostatku financí, či nevyhovujícího bydlení. Naopak se velmi těší na pomyslnou svobodu, kterou si s dospělostí a odchodem z DD spojují. Také na větší soukromí. Tyto entity byly vztahovány opět k času budoucímu ať už v negativní, či pozitivní rovině, avšak řečeny byly v čase přítomném.

3. dílčí otázka se zaměřila na zkoumání všech entit objevujících se v parciálních intencích, zaměřujících se na prospektivní aspekty znázorňující očekávání. Participanti hojně vyjadřovali své aspirace a přání, přičemž si uvědomovali také těžkosti a ztrátu komfortu, které ze samostatného života vyplývají. Osoby byly i zde ve svých výrociích velmi angažované a sdělovaly také jisté představy popisovaných situací a jevů, souvisejících se samostatným životem. Pro jeho úspěšné zvládnání popisovali jedinci zejména potřebu podpory od jejich vztahových sítí a potřebu jistoty v oblasti bydlení, zaměstnání a financí. S tímto souvisela také některá přání, kdy jedinci by rádi dodělali školu, našli si dobrou práci, sehnali vhodné bydlení, založili rodinu, a hlavně by chtěli žít svůj život v klidu a po svém.

Ve druhé etapě bylo cílem zjistit a pospat reálnou zkušenost jedinců související se samostatným životem po opuštění DD.

Na základě analýz bylo zjištěno, že přesto, že se jedinci stejně jako v případě 1. etapy sběru dat, ve vztahu k samostatnému životu zaměřovali ve výpovědích na sebe a své pocity souvisejících se samostatným životem, zahrnovali do svých vyprávění také entitu „My“, která popisuje angažovanost ostatních osob (součást 5. dílčí otázky). Je tak zřejmé, že samostatný život jedinců po odchodu z DD a jejich sociální začleňování, je vázáno na interakci a sociální vztahy s druhými lidmi. I v případě 2. etapy kvalitativního výzkumu mluvili participanti převážně jasně a výstižně, avšak i přesto se v nich objevovalo také zastoupení nejistých výroků, směřujících k budoucímu životu. Tyto poznatky platily pro všechny zkoumané entity vzhledem k dílčím výzkumným otázkám.

Stejně jako v případě dílčí otázky č. 1 měla také dílčí otázka č. 5 za cíl blíže objasnit informace o pohledu participantů na sebe sama, avšak v souvislosti s jejich rolí v samostatném životě, již po odchodu z DD. Pomocí entity „Já“ bylo zjištěno, že byli jedinci ve svých výpovědích opět velmi angažováni a často se jednalo o výroky s hodnotícím charakterem. Participanti využili všech časových horizontů, tedy popisovali sebe v kontextu situací minulých, přítomných i budoucích. Sdělovali především emočně neutrální výpovědi, přesto se ve

výpovědích emoce projevíly, a to jak k minulým zážitkům, tak k budoucímu životu (součást 6. dílčí otázky).

Co se týče minulosti, vraceli se participanti ve svých výpovědích zpětně k situacím, týkající se odchodu z DD. Vzpomínali na to, jak celý proces probíhal, jak se balili a loučili s vychovateli, jak měli strach a obavy z toho, co přijde. Hodnotili, co vše se v DD naučili a jaké zkušenosti díky němu získali a co z toho následně v samostatném životě využívají, jako je např. vaření, praní, nebo nácvik samostatnosti. Vzpomínali také na školní úspěchy či neúspěchy, sdělovali, jestli a jakým způsobem se jim školu podařilo dokončit.

Ve vztahu k přítomnosti rezonovala dominantní 4 témata, která se prolínají celou problematikou. Jsou jimi oblast bydlení, zaměstnání, financí a vztahových sítí. 3 ze 6 participantů odešlo do domů na půl cesty. Je tedy patrné, že je tato služba jedinci z DD hojně využívána a mělo by se tedy posílit její kapacity i rozmístění napříč celou republikou. V jednom případě šla informantka zpět k pěstounské rodině, ve které žila ještě před příchodem do DD a ve dvou případech se jednalo o společné soužití s partnerem či partnerkou. Mimo pěstounky či partnerů řadili jedinci do sociální sítě rodinné příslušníky (matku, otce, sourozence), se kterými sice nebydleli, ale v různé intenzitě je navštěvovali a kontakt s nimi udržovali. Participanti neopomněli zmínit ani kontakt s DD, zejména s vychovateli a ostatními jedinci, se kterými v zařízení žili. Po finanční stránce žádný z nich nevyjadřoval výrazné potíže i když přiznávali, že by bylo lepší, mít financí více a také že se musí dost hlídat v tom, za co utrácí. Výše finančního zajištění se odvíjela také od způsobu bydlení (s rodinou, partnerem, dům na půl cesty) a zejména ve vztahu k existenci či neexistenci zaměstnanec-kého poměru. 2 participanti sdělili, že mají trvalou práci. Jeden chodí na tzv. fušky, víceméně se jedná o sezónní práce a 3 z nich mají příjem z brigádní činnosti, tedy jsou na úřadu práce. Zbytek financí získávají z dávek státní sociální podpory. Jeden z participantů zmínil ve vztahu k přítomnosti problematiku volného času, jehož náplň není tak pestrá, jako bývala v DD. Chybí mu variabilita společenského vyžití. Další se zmínila o svém aktuálním psychickém stavu, který je dle ní mnohem lepší, než býval dříve, za života v DD, ovšem stále ji sem tam psychické potíže přepadnou. Odbornou pomoc však nevyhledala ani nikam nedochází, přesto že si je vědoma, že by to situaci ulehčilo. Jedna z participantek dělá řidičák, o němž se již zmiňovala také během 1. etapy sběru dat, takže přání se jí zatím plní. V době rozhovorů si jedinci uvědomovali, že samostatný život není jednoduchý, přesto však sdělovali, že jsou rádi, že jsou dospělí. Dává jim to jakési vědomí svobody a potencionálních možností zařídit si svůj život podle sebe. Vzhledem k rodinným situacím, kvůli kterým byli do DD umístěni

a následnému životu v ústavní výchově, která se také řídí danými pravidly a strukturou, je pro ně svoboda kýženým cílem, ke kterému směřují.

S ohledem na budoucnost vyjadřují informanti nejistotu a strach. Je to spojeno opět převážně s trojicí bydlení, zaměstnání, finance. Kromě tohoto si od budoucnosti slibují lepší život a zařízení své vlastní rodiny. Plánují stále udržovat kontakty s DD, zejména formou návštěv.

Jak již bylo naznačeno, participanti se ve 2. etapě sběru dat nesoustředili ve výpovědích pouze na sebe samé, ale také se vyjadřovali o jejich sociálních sítích. Mezi tyto sítě zahrnovali rodinu, životní partnery a osoby, které poznali v DD. Tyto vztahy a vzájemné interakce jim více či méně pomáhají ukotvit v samostatném životě a posílit vědomí, že nejsou na vše sami. V případě jednoho informanta se však sociální sítě téměř nevyskytovaly. U dalších dvou byly velmi omezené, příležitostné. V těchto případech by bylo vhodné uvažovat o posílení sociálního kontaktu např. mentoringem, který by je mohl nasměrovat na další možnosti vytváření sociálních vazeb.

Poslední dílčí otázka se zaměřovala na popis emocí a pocitů, které se již konkrétně v samostatném životě vyskytují. Během druhé etapy rozhovorů participanti mnohem více používali pocitové a emotivní výroky, než tomu bylo v 1. etapě. V této oblasti užívali následných emocí a pocitů: starost, strach, těšení se, vztek, jistota, nejistota, samota, pláč, nechuť, smutek, nezvyk, přání, pohodlí, radost, spokojenost, pochyby a problém. Ty se vázaly již k výše uvedeným situacím. Strach, nejistota a pochyby byly vztahovány zejména k budoucnosti, k nejistému životnímu směřování a k prozatím nevyřešeným věcem okolo bydlení. Pláč či smutek se týkal především situace ohledně odchodu z DD, což bylo pro participanty velmi emotivní. Smutek však pociťovali také zpětně, když se cítili osamělí a prostředí DD jim chybělo. Zejména ti, co byli v domě na půl cesty, vyjadřovali nezvyk ve vztahu k jinému prostředí. U jednoho z participantů se problémy týkaly finančních podvodů, do kterých se zapletl a také vyřizování úředních záležitostí po odchodu z DD. Zdravotní problémy vyjadřovala jedna participantka.

Informanti jsou přes všechny trable rádi, že mají zázemí a po odchodu z DD neskončili na bez přístřeší. Někomu finančně pomáhají partneři či rodina. Jistota bydlení, obživy a sociální podpory je pro ně v samostatném životě stěžejní. Radost vyjadřují také ti, co úspěšně ukončili vzdělání. Na DD vzpomínají rádi, ve výpovědích se neobjevily žádné výrazné negace. I přesto však pro ně dospělý život představuje nový pomyslný začátek, od kterého si hodně slibují. V době rozhovorů však řada z nich ještě neměla zcela stabilní místo v životě, především ti, kteří odešli bydlet do domů na půl cesty. I v tomto by bylo žádoucí

posílit systém o služby následné podpory, které by těmto jedincům napomáhali se úspěšně zorientovat v samostatném životě a začlenit se tímto bez problémů do společnosti.

Výše jsou uvedena zjištění, obsahující témata a oblasti, vyplývající z kvalitativních analýz a interpretací stanovených dílčích otázek. Ty sloužily k odpovědi na hlavní výzkumnou otázku, která zní: **Jak hodnotí informanti svou připravenost na odchod z DD v konfrontaci s reálnou zkušeností samostatného života?**

V těchto tématech a oblastech se jedinci zaměřovali především na svou roli během celého procesu přípravy, odchodu z DD a samostatného života. Lze tedy usuzovat, že si uvědomují závažnost situace, ke které se snaží svými zdroji přispět. K celému procesu se vyjadřovali pomocí široké škály pocitů a emocí, které v souvislosti s připraveností k odchodu z DD a se samostatným životem vnímají. Svou připravenost účastníci hodnotili kladně, tzn. vyjadřovali pocity připravenosti, ale tyto výroky byly vždy podmíněny existencí dalších faktorů. Těmi byly zejména zajištěné bydlení a finanční nezávislost, s čímž souvisí jistota stabilního zaměstnání. Tomuto odpovídá platnost hypotézy H3 z 2. etapy kvantitativního výzkumu. S těmito aspekty korespondovaly jejich obavy, strach a nejistota, které při přemýšlení nad budoucností pociťovali. Zmíněné pocity v nich vyvolávala zejména absence následného bydlení, které vyjadřovali taktéž respondenti v rámci dotazníkového šetření.

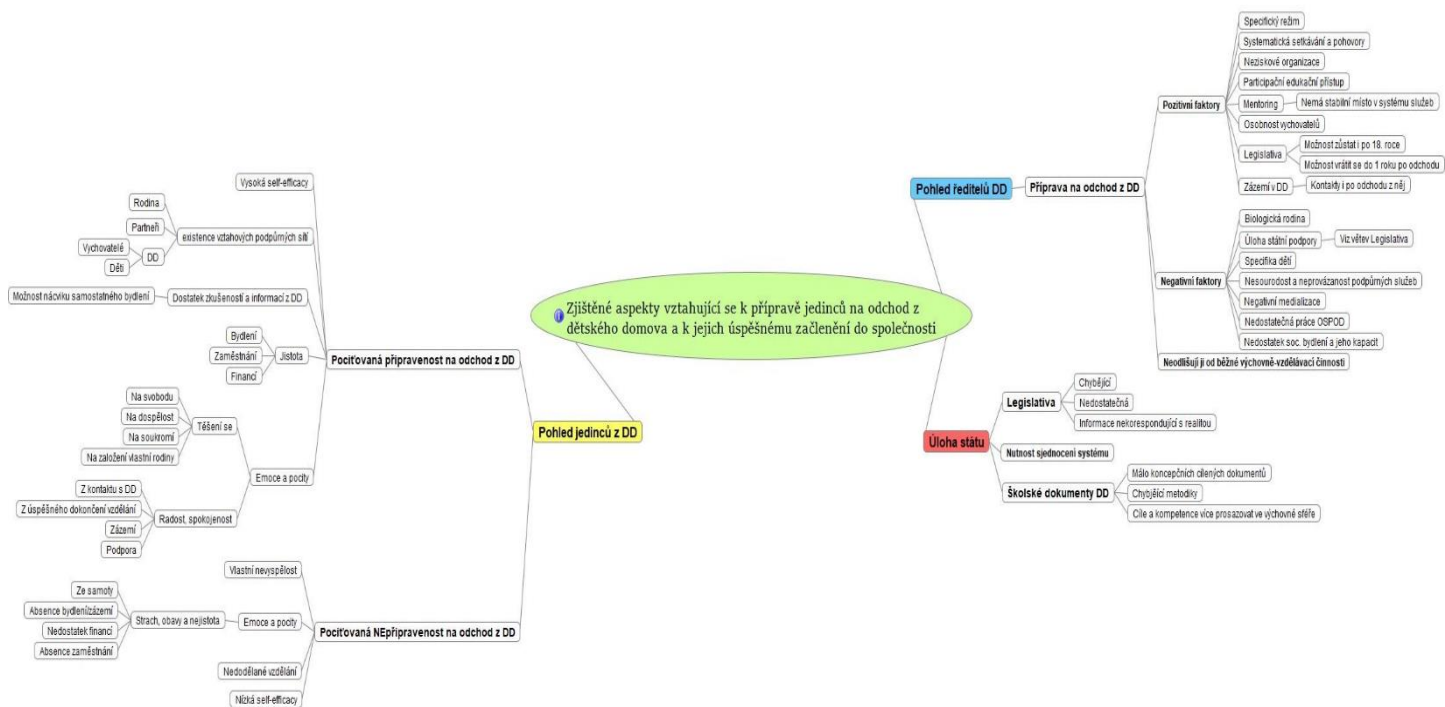
V samostatném životě se potýkali s běžnými problémy týkající se právě zvýšené potřeby finanční kontroly, shánění zaměstnání či vyřizování na úřadech. Objevil se však i případ, kdy se problémy dostaly až do konfrontace s trestním právním systémem. Také psychické problémy, se kterými se někteří v DD potýkali, nevymizeli s dospělostí. Přesto, že si jsou účastníci vědomi těžkostí, které samostatný život po odchodu z DD přináší, těží ze zkušeností a informací, které právě v rámci života v ústavní výchově získali. Pocit vlastní soběstačnosti je vzhledem k pocitu připravenosti na odchod z DD stěžejní, přičemž také na tuto protektiva upozornili respondenti v kvantitativní fázi.

Významné činitele v celém procesu přípravy k odchodu i v následném samostatném životě představovaly sociální vazby v jejich vztahových sítích. Součástí těchto sítí byli rodinní příslušníci, partneři a vychovatelé a jiní jedinci z prostředí DD. Jejich existence představovala důležité zdroje emocionální i materiální podpory, vědomí jistoty a zázemí, což potvrzuje platnost hypotéz H5 a H6.

Mezi účastníky se však neobjevil žádný, který by měl všechny tyto identifikované podpůrné faktory zcela zajištěné. Někomu se dařilo v zaměstnání a měl pravidelný přísun financí, avšak chyběly mu pevné sociální vazby. Naopak někdo měl kolem sebe vytvořenou

poměrně stabilní sociální základnu, avšak chyběl mu zaměstnanecký poměr. Každý z nich se však snažil všemi silami i zdroji v samostatném životě obstát. Výše zmíněné lze shrnout výrokiem Marie, která sdělila: svými slovy: „*Na domov jako budu asi dobře vzpomínat, ale teď už bych si ráda zařídila ten svůj život, měla rodinu a tak.*“

Na základě uvedených informací lze konstatovat, že se v rámci disertační práce podařilo splnit všechny stanovené dílčí cíle. Ty sloužily k uskutečnění hlavního cíle disertační práce, kterým bylo zjištění a vymezení aspektů přípravy jedinců na odchod z dětského domova a jejich úspěšného začlenění do společnosti. Nejpodstatnější zjištěné aspekty lze v sumari-zované podobě shlédnout v grafickém znázornění na obrázku č. 22.

Obrázek č. 22 Podstatné aspekty zjištěné v rámci výzkumu.
Zdroj: Autorka.

Zjištěné informace korespondují s realizovanými výzkumnými studiiemi a odbornou literaturou, jež jsou uvedeny v teoretické části disertační práce a zároveň kontextuálně propo-jovány v částech výsledků a interpretací dat všech výzkumných etap.

9.1 Limity výzkumu

Realizovaný výzkum v disertační práci může disponovat určitými limity a omezením, které z metodologického procesu vyvstaly.

Za limitní lze považovat subjektivitu a angažovanost badatele ve výzkumných výstupu, a to i s ohledem na velkou zainteresovanost autorky do zkoumané oblasti (Hendl, 2016, s. 150; Pelikán, 2011, s. 25–36).

Úhel pohledu nabízí také zamyšlení se nad volbou smíšeného výzkumného designu. V jeho rámci totiž dochází k prolínání různých způsobu práce a filozofických východisek, z perspektivy některých metodologických puristů neslučitelných (Hendl, 2016, s. 52; Gavora, 2010, s. 38).

Jednotlivé limity je možné popsat pro použití zvolených metod sběru dat a jejich analýz. V 1. i 2. etapě kvantitativního šetření se pracovalo s nestandardizovanými výzkumnými nástroji. Přesto, že byly pečlivě sestaveny a ověřeny v předvýzkumu, vzhledem k jejich nestandardizaci mohou vyvstat debaty o jejich validnosti. Při kvantitativním sběru dat v 2. etapě mohlo být limitní pochopení a následné odpovědi na dotazníkové položky, s ohledem ke specifickým jedinců z DD. Limitujícím faktorem může být rozsah kvantitativního výzkumného vzorku. Obecně platí, že statisticky významný vliv se snáze odhalí při větším rozsahu. Dále, observační přístup (na rozdíl od experimentálního) umožňuje interpretovat nalezené vztahy pouze jako asociační, nikoli kauzální.

Co se týče sběru a analýzy kvalitativních dat, přesto, že zvolená metoda MCA umožnila zkoumat data do hloubky, pevně dané roztrídění modalit bylo v rámci analýz i interpretací limitní ve využívané modalitě, jež se zabývala emocemi, tedy modalita *Affects*. Omezujícím byla absence emoce, která by se zabývala přítomností z pozitivního či negativního hlediska. Modalita *Affects* totiž nabízí kategorie neutrálních emocí, pozitivních s odkazem na budoucnost či minulost a negativních opět s výhledem do minulosti nebo budoucnosti. I když se tedy některé výroky jeví jako pozitivní, jelikož je řekl informant v čase přítomném, byla jim přiřazena kategorie *neutral*, tedy bez emocí, např.: „...*mám tu úžasné vychovatele...*“ (Filip), je jasně pozitivní výrok, avšak při analýze mu byla přiřazena kategorie *neutral*, a to z výše zmíněných důvodů. Možná i z tohoto důvodu je kategorie *neutral* nejčastěji zastoupenou emocí ve výpovědích jedinců z DD ve všech zkoumaných dílčích otázkách. Analýza konstituce významů MCA umožňuje detailní analýzu získaných výpovědí, část syntetická je hloubkově deskriptivní, primárně ale není zaměřena na vytváření

teorií. Limitem získaných dat mohlo být také verbální vyjadřování participantů, přičemž mohlo dojít ke zkreslení z důvodu jejich mentální úrovně, či snaze přikrášlovat si realitu.

Za úskalí práce lze považovat také skutečnost, že do kvalitativního výzkumného šetření byli zapojeni participanté pouze z jednoho kraje v ČR, tudíž výsledky získané z analýz nelze zobecnit pro celou populaci jedinců z DD. Každý kraj, každý DD a každý jedinec má svá specifika, se kterými je nutné v případě kvalitativních studií počítat. Je také nutné brát v úvahu, že se všemi 6 participanty měla autorka práce navázaný vztah a udržovali nějakým způsobem kontakt s DD (buť pouze online), což poukazuje na vyšší ochotu kooperace v 2. etapě kvantitativního výzkumu a tím i na jejich lepší životní situaci. Lze předpokládat, že pokud by participanté měli životní situaci nezvládnutou, pravděpodobně by bylo těžce proveditelné s nimi opětovný kontakt navázat a o skutečnostech neúspěšného začlenění bychom se nedozvěděli. Také nekonzistentní doba sběru kvalitativních dat, zejména ve 2. etapě, mohla zkreslit získané informace. Výsledky lze ale zahrnout do výchozího rámce zkoumané problematiky. Ukázka životních drah jedinců po odchodu z DD může sloužit jako zpětná vazba pro zaměstnance, kteří s nimi v DD pracují a k pochopení širších kontextů, které usnadní zařízením volbu odpovídajících strategií, postupů a metod, směřující k přípravě jedinců na odchod z DD a k úspěšnému začlenění do společnosti.

9.2 Doporučení pro praxi

Shrneme-li prezentované informace týkající se zkoumané problematiky přípravy k opouštění DD a sociálního začleňování jedinců po jejich odchodu do samostatného života, můžeme identifikovat následující oblasti, na které by mohl být kladen důraz při uvažování o změnách v současném systému ústavní výchovy a jejich zařazování do praxe. Na některé z níže uvedených upozorňovali již v minulosti mnozí čeští i zahraniční odborníci (např. Jarczok a kol., 2020; Ungureanu a Tomita, 2020; Matoušek, 2019; Lukšík a kol., 2017, s. 121-130; Remsová in Remsová, Klapko, 2013, s. 95-118) přičemž se zdá, že situace zůstává stále neměnnou. Vzhledem k palčivosti výzkumného zájmu zůstává otázkou, z jakého důvodu se problematice ústavní výchovy a jejím konkrétnějším podobám nevěnuje patřičná pozornost. Kvůli tlakům Evropské unie v souvislosti s transformací DD, vzhledem k evidentní nutnosti modernizace stávajících edukačních systémů a s přihlédnutím k množství novodobých výzkumných studií, které se přímo cílí na identifikaci problematických míst by bylo vhodné přenést ústavní zařízení s akcentem na DD z okraje politických i společenských

zájmů do jejich patrnosti. V následujícím textu je uveden výběr stěžejních doporučení, která by k tomuto mohla napomoci.

- Proklamovaná transformace¹⁰⁰ by měla proběhnout především v modifikaci aktuálně nastaveného systému. Více než na resortní změny, které např. na Slovensku nepřinesly mnoho pozitiv¹⁰¹, by měl být kladen důraz na přeměny stávajících zařízení ve smyslu např. zmenšení kapacit jednotlivých DD, rozdělení na co nejmenší bytové jednotky, ideálně se stabilním a malým týmem pedagogických a jiných odborných pracovníků.
- Zaměřit se na zpracování metodik a dalších dokumentů výhradně pro DD, čímž by se posílila jejich autonomie ve školské soustavě. Především „manuál“ pro tvorbu ŠVP, ve kterém by byl prostor na vymezení reálných cílů, kompetencí a aspektů přípravy na samostatný život.
- Vytvoření návazných služeb a inkluzivní a koordinované sítě aktérů podpory mladým lidem po odchodu z DD. Zajištění jejich kooperace a multioborový přístup (neziskové organizace, psychologové, sociální pedagogové, mentoři, svépomocné skupiny atp.). Zavedení této podpory minimálně prvních 12 měsíců po odchodu z DD (čím delší časové období, tím lépe).
- Akcentovat dostupnost a ukotvení služeb doprovázení a mentoringu již v procesu přípravy na odchod z DD i následně po něm (těch však v ČR stále není dostatek viz např. podkapitola 3.2.2).
- Provázanost a sourodost aktuálně poskytovaných registrovaných i neregistrovaných sociálních služeb.
- Systematická a kontinuální příprava na samostatný život podpořena individualizovanými plány odchodu (individuální sezení s vychovateli, sociálnímu kurátory, případové konference za účasti dalších odborníků, mentorská podpora aj.).
- S tím však souvisí nutnost inovací a změn ve stávající legislativě s důrazem na ukotvení problematiky odchodu z DD a následné péče, tzn. stanovit předepsání nároku dítěte na kontinuum péče přesahující hranici zletilosti a systémové zajištění tohoto kontinua ze strany systému.
- Během pobytu v DD zajištění psychoterapeutické péče směřující k podpoře zpracovávání traumatických událostí a k budování vlastní identity. Zajištění setkávání

¹⁰⁰ Více o tomto např. v částech 1.2, 1.5.1.

¹⁰¹ Více v podkapitole 1.4 Srovnání českého modelu dětských domovů s vybranými zahraničními přístupy.

s odborníky specializovaných na práci s dětmi z ústavní výchovy (psycholog, psychiater, terapeut, sociální pedagog, etoped atp.).

- Zvyšování odbornosti a kvalifikace vychovatelů formou kurzů, školení, programů, projektů, sociálně-psychologických či psychoterapeutických výcviků atp. Zajištění supervizí.
- Prostřednictvím projektů a programů posilovat sociální kompetenci jedinců v DD.
- Programy a projekty týkající se přípravy na samostatnost založené na přímé zkušenosti s nároky samostatného života. V nich akcentovat zejména finanční a právní gramotnost, nastavení režimu dne, organizaci volného času, sebeobslužnou činnost, vlastní zdraví a mezilidské vztahy.
- Navrácení kompetencí a úloh diagnostickým ústavům, jež byly platné před novelizací občanského zákoníku č. 89/2012 (viz 1.1), aby docházelo ke správnému umístění dítěte do zařízení ústavní či ochranné výchovy dle jeho specifík a potřeb. Vyvažovalo by se tímto střídání dítěte v různých typech zařízení a nekompetentní poskytování péče. S tím souvisí nutnost zavedení specializovaných zařízení pro děti a mladistvé s psychickými diagnózami (běžně jsou umístováni do DD, ve kterých však z hlediska nastavení, organizace, povahy práce i zaměstnaneckému složení nemůže docházet k adekvátní saturaci jejich potřeb).
- Detailní monitoring fungování rodiny dítěte během pobytu v DD a zvláště před jeho ukončením a plánovaným osamostatněním. Posilovat participaci rodin na procesu plánování odchodu jedince z DD.
- Před koncem pobytu v DD či při vyšším věku dítěte možnost přechodu do tréninkových či startovacích bytů s vysokou mírou samostatnosti.
- Zvýšení nabídky registrovaných sociálních služeb a jejich kapacit, především domů na půl cesty.
- Vytvoření specializovaných informačních a poradenských služeb a systému funkční rychlé pomoci v krizových situacích.
- Podpora zaměstnavatelů k ochotě zaměstnávat jedince po odchodu z DD a pomáhat jim při vstupu na pracovní trh.
- Zvyšovat společenské povědomí o problematice ústavní výchovy a zaměřit se na příklady dobré praxe.

ZÁVĚR

Disertační práce se zaměřila na problematiku sociálního začleňování jedinců, kteří vyrůstají v dětských domovech a chystají se je, za účelem osamostatnění, opustit. Argumentace potřeby zkoumání tohoto fenoménu vychází zejména ze specifík jedinců, kteří vyrůstají v osobitém sociálním prostředí dětského domova. Jedná se o populaci, jejichž životní podmínky jsou natolik odchýleny od obvyklé normy, že mohou ohrožovat jejich zdraví a vývoj. Jsou tak vystaveni rizikovým situacím a projevům chování, přičemž je ohroženo jejich začleňování do společnosti. Cílem práce bylo v návaznosti na uvedené zjistit a vyspecifikovat aspekty, jež do procesu přípravy jedinců na odchod z dětského domova a jejich začleňování do společnosti vstupují a na základě nich identifikovat oblasti, na které by mohl být kladen důraz při uvažování o změnách v současném systému ústavní výchovy a jejich zařazování do praxe.

Proto jsme se v prvních dvou kapitolách teoretické části práce zabývali charakteristikou ústavní výchovy a popisem jednotlivých specifík jedinců z dětských domovů. V poslední teoretické kapitole byl prostor věnován představení procesů a činitelů, které se v oblasti jejich sociálního začleňování využívají a angažují. Uvedeny jsou také nejnovější, zahraniční výzkumné studie a jejich výsledky. Ty i přes patrnost mezinárodních kulturních rozdílů poukázaly na obdobné nedostatky a oblasti, v souvislosti s přípravou jedinců k odchodu z dětských domovů a jejich životem po odchodu, které reflektuje také výzkum v disertační práci a jiné tuzemské studie. Teoretické poznatky se vztahují k výzkumné části disertační práce, jejímž prostřednictvím byl zrealizován rozsáhlý, déle než 3 roky trvající komplexní výzkum. Ten byl rozdělen na kvalitativní a kvantitativní metodologické zpracování, přičemž probíhal ve čtyřech vzájemně se prolínajících etapách. Podpůrnou metodou byla obsahová analýza dat, jež umožnila přiblížit život 6 participantů kvalitativní fáze a prozkoumat legislativní zdroje a školské dokumenty. Výzkumný problém analyzoval 3 prvky: výpovědi ředitelů dětských domovů stejně jako samotných jedinců k danému tématu a legislativu a školské dokumenty. Stěžejní bylo interpretovat subjektivní pohled jedinců na jejich připravenost k odchodu z dětských domovů v kontextu jednoho z osobnostních konstruktů, self-efficacy. Ke zmíněnému je možné uvést naplnění konceptu triangulace. Tu lze používat jako strategii validity a zároveň ke zlepšení reliability. V našem případě se jednalo o zajištění triangulace pomocí vícero zdrojů dat (rozhovory s řediteli, s jedinci z DD), kombinace metod (dotazníky, rozhovory, obsahová analýza), využití smíšeného výzkumného přístupu a následné využití softwaru Minerva v rámci analýzy metodou MCA, který svou pevně danou posloupností kontrolovatelných kroků zajistil konzistenci při kódování.

Na základě analýzy dat a informací bylo zjištěno že oblast přípravy na samostatný život a po odchodu jedinců z dětských domovů je v naší legislativě nedostatečně ukotvena, či zcela chybí. Uvedené informace mnohdy nekorespondují s realitou. Stejně tak chybí cílené podpůrné dokumenty výhradně pro potřeby dětských domovů, jejichž existence by mohla posílit autonomii těchto zařízení ve školské soustavě. Především chybí manuály či metodiky pro tvorbu školních vzdělávacích programů, ve kterých by byl prostor na vymezení reálných cílů, kompetencí a aspektů přípravy na samostatný život. Nedostatky jsou sledovány také v nesourodosti projektů a neprovázanosti podpůrných systémových složek po odchodu ze zařízení. Obrovským úskalím je nedostatek sociálního ubytování a jejich kapacit, zejména v domech na půl cesty. Značná odpovědnost se tak v procesu přípravy k odchodu z dětských domovů přenáší na samotné dětské domovy a jejich zaměstnance. Ti jsou však, mimo již uvedené, limitováni ve svých snahách např. jejich negativní medializací, která v naší společnosti panuje. Také nežádoucí vliv biologické rodiny komplikuje zařízením adekvátně připravovat jedince na úspěšné začlenění do společnosti. Limitující je také nezáměr dětí, těžká motivovanost a jiná osobnostní specifika. Jejich přípravu na samostatný život se však dětské domovy, i přes výše uvedené, snaží neodlišovat od běžné výchovně-vzdělávací činnosti. Tento způsob by se tak dal přirovnat k fungování v běžných rodinách, kde se děti na jejich opuštění připravují bezpodmínečnou formou, průběžně a neorganizovaně. Nejvíce se zařízením osvědčuje nastavit jedincům specifický režim s vysokou mírou přenesení zodpovědnosti a autonomie, s čímž souvisí také participační edukační přístup. Osvědčila se také systematická setkávání s jedinci, které čeká odchod a s tím spojené řešení otázek, problémů, strategií a všeho, co s tím souvisí. Oporou v tomto snažení jsou neziskové organizace, jejich projekty a podpůrné programy. Ty zpravidla cílí na rozvoj osobnosti dospívajícího jedince, jeho sebepojetí a kvalitu sociálních vztahů. Jednou z těchto podpůrných služeb je tzv. mentoring, jehož benefity nejsou, kvůli nestabilnímu postavení v systému sociálních služeb, bohužel stále dostatečně využívány.

Analýza subjektivních pohledů a zkušeností jedinců, týkající se odchodu z dětských domovů a následně jejich samostatného života, odhalila řadu dalších informací, které svou výpovědní povahou doplňovaly získané informace z ostatních etap. Pomocí standardizovaného dotazníku cíleného na zjištění vnímané self-efficacy bylo prokázáno, že ti jedinci, kteří vykazují vyšších hodnot tohoto osobnostního konstruktů, se cítí být také lépe připraveni na odchod z dětského domova. Z tohoto důvodu by bylo možné uvažovat o zařazování cílených a systematických nácviků posilování sociální kompetence do výchovně-vzdělávacích činností, přičemž je spolu s ní předpoklad zvyšování self-efficacy. Z rozhovorů vplynuly

oblasti, které v participantech vzbuzují největší obavy. Týkaly se zejména následného bydlení, zajištění zaměstnání a stabilního příjmu financí. Pochyby směřovaly i ke svým vlastním zdrojům, schopnostem, dovednostem a dostatečnou mírou osvojených zkušeností. Důležitým prvkem, který hraje významnou a nezastupitelnou úlohu v procesu přípravy na odchod z dětského domova, ale následně také v samostatném životě, je existence vztahových sítí. Konkrétně ji představuje síť rodiny, životních partnerů, ale také vychovatelů a ostatních dětí ze zařízení. Je tak patrné, že dětské domovy sehrávají v jejich životech důležitou roli. Pro řadu z nich představují zázemí, bezpečí a jistotu. Někteří v dětských domovech navázali vztahy s vychovateli či jinými pracovníky a ostatními umístěnými jedinci, a tak se nezdá, že vyhledávají kontakty se zařízením i po jejich odchodu. Tyto kontakty jsou udržovány převážně online skrze sociální sítě, nebo prostřednictvím osobních návštěv v zařízení. Mimo běžná setkání a kontakt, kdy se jedinci přijdou podělit o své životní úspěchy a směřování, se jedná zejména o opětovné vyhledání kontaktu z důvodů finančních, rodinných či partnerských problémů, problémů s bydlením či se zákonem.

Na mnoho z uvedeného poukazují již řadu let různí odborníci, kteří zároveň apelují na nutnost změn ve stávajícím systému, k čemuž prozatím nedošlo. Je patrné, že celá zkoumaná oblast je komplikovaná a rozsáhlá, do procesu úspěšného začlenění jedinců po odchodu z dětských domovů vstupuje mnoho osobitých i situačních faktorů. I z těchto důvodů by bylo vhodné se na její modernizaci a modifikaci zaměřit, posilovat kompetence samotných jedinců i postavení dětských domovů a jiných podpůrných složek v systému i celé společnosti. Výzkum realizovaný v této práci se může stát také podnětem k dalšímu zkoumání. Žádoucím by byla realizace kvalitativních a dlouhodobých longitudinálních studií, které by se zaměřovaly na životní dráhy a kvalitu života mladých lidí, kteří strávili život v dětských domovech. Předmětem zájmu by mohly být experimentální studie, týkající se cíleného posilování sociálních kompetencí formou různorodých metod, technik a programů. Cílem by byla zjištění, zda tyto strategie systematického a dlouhodobého posilování sociálních kompetencí jsou pro jedince přínosným během života v DD i následně po odchodu z něj. Zajímavým by bylo také zkoumání typologie životních partnerů jedinců z dětských domovů. Ti byli uváděni jako důležití členové sociálních sítí, přičemž jejich volba a následné vztahové soužití by také mohla poodkrýt více ze životů jedinců po odchodu z dětských domovů.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

1. AINSWORTH, Mary a kol. *Patterns of attachment: A psychological study of the strange situation*. Oxford, England: Lawrence Erlbaum; 1978.
2. ANDERLIKOVÁ, Lore. *Cesta k inkluzi: úvahy z praxe a pro praxi*. Praha: Triton, 2014. ISBN 978-80-7387765-1.
3. ANTONUCCI, C. Toni a kol. Convoys of social relations: Integrating life-span and life-course perspectives. In: Lerner, R., Lamb, M., & Freud, A. *The handbook of life-span development*. Hoboken, N. J.: John Wiley & Sons, 2010, s. 434–473.
4. ARNAU-SABATÉS, Laura a Robbie GILLIGAN. Support in the workplace: How relationships with bosses and co-workers may benefit care leavers and young people in care. *Children and Youth Services Review*, Volume 111, April 2020.
5. ARNAU-SABATÉS, Laura a Robbie GILLIGAN. What helps young care leavers to enter the world of work? Possible lesson learned from an exploratory study in Ireland and Catalonia. *Children and Youth Services Review*, 2005, 53, 185-191. DOI 10.1016/j.childyouth.2015.03.027.
6. ARNETT, J. Jeffrey. *Adolescence and emerging adulthood*. Pearson Prentice Hall, Upper Saddle River, 2009. ISBN 978-0-13-505258-7.
7. ATKINSON, Cathy a Rebekah HYDE. Care leavers' views about transition: a literature review. *Journal of Children's Services*, 14(1), 2019, 42–58.
8. ATKINSON, Rita L. a kol. *Psychologie*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-640 3.
9. BANDURA, Albert. *Social learning theory*. Prentice-Hall: Englewood Cliffs, 1977.
10. BANDURA, Albert. The self system in reciprocal determinism. *American Psychologist*, 33(4), 1978, 344-358.
11. BANDURA, Albert. *Social foundations of thought and action: A social cognitive theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, Inc. 1986, ISBN 978-0-13-815614-5.
12. BANDURA, Albert. Self-efficacy. In: V. S. Ramachandran (Ed.), *Encyclopedia of human behavior* (Vol. 4, pp. 71-81). 1994, New York: Academic Press.
13. BANDURA, Albert, BARBARANELLI, Claudio, CAPRARA, Gian Vittorio a Concetta PASTORELLI. Multifaceted impact of self-efficacy beliefs on academic functioning. *Child Development*, 67(3), 1206-1222. 1996.
14. BANDURA, Albert. *Self-efficacy: the exercise of control*. New York: W.H. Freeman. 1997, ISBN 978-0-7167-2850-4.
15. BANDURA, Albert, PASTORELLI, Concetta, BARBARANELLI, Claudio a Gian Vittorio CAPRARA. Self-efficacy pathways to childhood depression *Journal of Personality and Social Psychology*, 76(2), 258, 1999.
16. BANDURA, Albert. Social cognitive theory: An agentic perspective. *Annual Review of Psychology*, 52(1), 2001.
17. BARTOŇOVÁ, Miroslava a VÍTKOVÁ, Marie. *Strategie ve vzdělávání dětí a žáků se speciálními vzdělávacími potřebami: texty k distančnímu vzdělávání*. 2., přeprac. A rozš. Vyd. Brno: Paido, 2007. 247 s. ISBN 978-80-7315-158-4.
18. BAUMGARTNER, František, OROSOVÁ, Olga a Josef VÝROST. Sociální inteligence, sociální kompetence. In: Výrost, Jozef a Ivan Slaměnik. *Sociální psychologie*. 2. přeprac. a rozš. vyd. Praha: Grada, 2008. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-1428-8.
19. BENDL, Stanislav. *Vychovatelství: učebnice teoretických základů oboru*. Praha: Grada, 2015. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-4248-9.
20. BENGTTSSON, Mattias, SJÖBLOM, Yvonne a Peter Öberg. Young care leavers' expectations of their future: A question of time horizon. *Child & Family Social Work*. 2018; 23:188–195.

21. BERNSTEIN, Basil. *Class codes and control I. Volume I – Theoretical studies towards a Sociology of language*. 1. Vyd. London: Routledge & Kegan Paul Ltd., 1971. ISBN 978-0415302876.
22. BĚHOUNKOVÁ, Leona. *Rozvoj sociálních dovedností ohrožených dětí v institucionální výchově v kontextu přípravy na samostatný život*. Disertační práce, 2011. Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta.
23. BĚHOUNKOVÁ, Leona. *Fenomén odchodu do samostatného života dítěte vyrůstajícího v náhradní výchovné péči*. Praha: Národní ústav pro vzdělávání, školské poradenské zařízení a zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků a Klinika adiktologie, 1. lékařská fakulta Univerzity Karlovy v Praze a Všeobecná fakultní nemocnice v Praze ve vydavatelství Togga, 2012. ISBN 978-80-87652-87-9.
24. BITTNER, Petr a kol. *Děti z ústavů!: právní a psychologické dopady ústavní výchovy z pohledu ochrany rodiny a nejlepšího zájmu dítěte*. Brno: Liga lidských práv, 2007. Práva v souvislostech. ISBN 978-80-903473-4-2.
25. BLATNÝ, Marek a kol. *Psychologie osobnosti: hlavní témata, současné přístupy*. Praha: Grada, 2010. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-3434-7.
26. BLATNÝ, Marek. *Psychologie celoživotního vývoje*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2017. ISBN 978-80-246-3462-3.
27. BOSTOCK, Lisa. *Promoting resilience in fostered children and young people*. London: Social care institute for excellence, 2004. ISBN 1-904812-15-5.
28. BOWLBY, John. *Attachment and loss: Attachment. Hardcover*; New York, Ny: Basic Books Inc., U.S., March 2, 1969.
29. BOWLBY, John. *A Secure Base: Clinical Applications of Attachment Theory*. London: Routledge. 1988.
30. BRISCH, Karl Heinz. *Poruchy vztahové vazby: od teorie k terapii*. Praha: Portál, 2011. Spektrum (Portál). ISBN 978-80-7367-870-8.
31. BROWNE, Kevin a kol. *Identifying best practice in deinstitutionalisation of children under five from European institutions*, 2005. European Union Daphne Programme, Final Report No. 2003/046/C). Birmingham: WHO/University of Birmingham, 2005.
32. BROWNE, Kevin a kol. *Mapping the number and characteristics of children under three in institutions across Europe at risk of harm*, 2004 (European Union Daphne Programme, Final Project Report No. 2002/017/C), Birmingham, England: University Centre for Forensic and Family Psychology.
33. BRUCH, Carol. Alienation syndrome and parental alienation: Getting it wrong in child custody cases. *Family Law Quarterly*, 35, 2001. Dostupné na: http://www.abanet.org/family/familylaw/fam353_06_bruch_527_552.pdf.
34. BUNDLE, Annabelle. Health of teenagers in residential care: comparison of data held by care staff with data in community child health records. *Arch Dis Child*, 84, 2001, 10-14.
35. BURČÍKOVÁ, Petra, KUTÁLKOVÁ, Petra a Daniel HŮLE. *Cool je...vědět víc: ústavní výchova a rizika komerčního sexuálního zneužívání*. Praha: La Strada, 2008. Dostupné z: https://www.strada.cz/images/Publikace/Ohrozene/cool_je.pdf.
36. ČAKIRPALOGLU, Panajotis. *Úvod do psychologie osobnosti*. Praha: Grada, 2012. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-4033-1.
37. CAMPOS, Gema, GOIG, Rosa a Elena CUENCA. Relevance of the social support network for the emancipation of young adults leaving residential care. *Electronic Journal of Research in Educational Psychology*, 18(1), 27-54. ISSN:1696-2095. 2020.
38. CAPRARA, Gian Vittorio a Patrizia STECA a kol. The Contribution of Self-Efficacy Beliefs to Dispositional Shyness: On Social-Cognitive Systems and the development of Personality Dispositions. *Journal of Personality*, 71(6), 2003, 943-970.

39. CAPRARA, Gian Vittorio a Patrizia STECA a kol. Looking for adolescents' well-being: Self-efficacy beliefs as determinants of positive thinking and happiness. *Epidemiology and Psychiatric Sciences*, **15**(1), 30-43, 2011. doi:10.1017/S1121189X00002013.
40. CARR, Nicola a Siobhán McALISTER. The double-bind: Looked after children, care leavers and criminal justice. In: P. Mendes, & P. Snow (Eds.). *Young people transitioning from out-of-home care: International research, policy and practice*, 2016. (pp. 3–21). London: Palgrave Macmillan UK.
41. COLTON, Matthew. Factors associated with abuse in residential child care institutions. *Children and society* **16**, 2002, s.33-44.
42. CORNEAU, Guy. *Chybějící otec, chybující syn. Jak absence otce ovlivňuje utváření mužské identity*. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0075-8.
43. CROWELL, Judith, TREBOUX, Dominique a Everett WATERS. The Adult Attachment Interview and the Relationship Questionnaire: Relations to reports of mothers and partners. *Personal Relationships*, 1999, **6**(1), 1–18.
44. ČECH, Tomáš. Dospívající v ústavní výchově a příprava na dospělost a život ve společnosti. In: Vítková, M., a Friedmann, Z. (eds.) *Profesní orientace žáků se speciálními vzdělávacími potřebami* [CD-ROM]. Brno: Masarykova univerzita, 2012. s. 253-261, 9 s. ISBN 978-80-210-5941-2.
45. DALLOS, Rudi a Penny COMLEY-ROSS. Young people's experience of mentoring: Building trust and attachments, *Clinical Child Psychology and Psychiatry*. **10**(3), 2005, pp. 369-383.
46. DDS. *Dejme dětem šanci – pomoz mi do života*. <https://www.dejmedetem-sanci.cz/4/projekty/58/pomoz-mi-do-zivota.html>.
47. ČERVINKOVÁ RIEGROVÁ, Marie. *O nalezcích v Čechách*. Praha, 1988.
48. DELORS, Jacques. *Learning: the treasure within; report to UNESCO of the International Commission on Education for the Twenty-first Century* (highlights). Paris: Unesco Pub, 1996.
49. DEPARTMENT FOR EDUCATION. *Children in Children's Homes in England-Data Pack*. London, Department for Education, 2011. Dostupné z: <https://discovery.ucl.ac.uk/id/eprint/1482355/>.
50. DIMA, Gabriela a Caroline SKEHILL. Making sense of leaving care: the contribution of Bridges model of transition to understanding the psycho-social process. *Children and Youth Services Review*, **33**(12), 2011, 2532–2539.
51. DIMA, Gabriela. *Experiences of young people leaving care: a Romanian psycho-social study*. Saarbrücken: LAP Lambert Academic Publishing, 2012. ISBN 978-3659246180.
52. DIMA, Gabriela a Caroline MCGREGOR. The construction of a stigmatized care identity: the case of young people leaving public care in Romania. In: M. Milcu, R.E. Wubbolding, I. Testoni. *Modern research in health, education and social sciences*. Editura Universitara, Bucuresti, 2014, pp. 81–93.
53. DIMA, Gabriela a Mihaela Dana BUCUTA. Introducing psychodrama into programmes preparing young people transitioning from residential care. *Zeitschrift für Psychodrama und Soziometrie*, № S1, (19), 2020, pp. 47–62.
54. DOLEŽALOVÁ, Pavla a kol. *Trauma v dětství a adolescenci: průvodce pro pedagogy*. Klecany: Národní ústav duševního zdraví, 2017. ISBN 978-80-87142-32-5.
55. DONNON, Tyrone a Wayne HAMMOND. Understanding the relationship between resiliency and bullying in adolescence: An assessment of youth resiliency from five urban junior high schools. *Child and adolescent psychiatric clinics of North America*, **16**(2), 2007, 449-471.

56. DOZIER, Mary a kol. Infants and Toddlers in Foster Care. *Child Development Perspectives*, 2013, **7**(3), 166-171.
57. DUNOVSKÝ, Jiří. *Postavení dítěte ve společnosti se zřetelem k sociálnímu osíření*. Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, Praha, 1970.
58. DUNOVSKÝ, Jiří a kol. *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*. Praha: Grada, 1995. ISBN 8071691925.
59. DUNOVSKÝ, Jiří. *Sociální pediatrie: vybrané kapitoly*. Praha: Grada, 1999. Psyché (Grada). ISBN 80-7169-254-9.
60. DUŠEK, Karel a Alena VEČEŘOVÁ-PROCHÁZKOVÁ. *Diagnostika a terapie duševních poruch. 2., přepracované vydání*. Praha: Grada Publishing, 2015. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-4826-9.
61. EMBLETON, Lonnie a kol. Models of care for orphaned and separated children and upholding children's rights: Cross-sectional evidence from western Kenya. *BMC International Health and Human Rights*. 2014; **14**(1):1.
62. EUROCHILD. *Children in alternative care*. National surveys: 2nd edition, 2010. [online] [cit. 09. 01. 2021]. Dostupné z: <http://www.eurochild.org>.
63. EUROSTAT. *Age of young people leaving their parental household, 2019*. Dostupné z: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Age_of_young_people_leaving_their_parental_household&oldid=494351#Geographical_differences.
64. EVROPSKÁ KOMISE. *Zpráva o České republice*. Pracovní dokument útvarů komise, Brusel: 2020. Dostupný z: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020SC0502&from=EN>.
65. FARMER, Elaine, MOYERS, Sue a Jo LIPSCOMBE. *Fostering adolescents*. United Kingdom: Jessica Kingsley Publishers, 2004. ISBN 1-84310-227-7.
66. FERRER-WREDER, Laura a KROGER, Jane. *Identity in Adolescence: The Balance Between Self and Other*. 4th Edition, Routledge: Adolescence and society, 2019. ISBN 9781138055605.
67. FIDA, Robert a kol. „Yes, I Can“: the protective role of personal self-efficacy in hindering counterproductive work behavior under stressful conditions. *Anxiety Stress Coping*. 2015; **28**(5):479-99. doi: 10.1080/10615806.2014.969718.
68. FISCHER, Slavomil a Jiří ŠKODA. *Sociální patologie: závažné sociálně patologické jevy, příčiny, prevence, možnosti řešení. 2., rozš. a aktualiz. vyd.* Praha: Grada, 2014. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-5046-0.
69. FOLDA, Jan a kol. *Systém náhradní péče o děti a mladistvé a následné péče o mladé lidi odcházející z náhradní péče v České republice: Situační analýza*. Praha: Sdružení SOS dětských vesniček, 2009. ISBN 978-80-254-4799-4.
70. GABURA, Ján. *Teória rodiny a proces práce s rodinou*. Bratislava: Iris, 2012. ISBN 9788089256952.
71. GARBER, Benjamin. Parental alienation in light of attachment theory: consideration of the broader implications for child development, clinical practice, and forensic process. *Journal of Child Custody*, 1, 2004, pp. 49-76.
72. GARDNER, Richard. *Parental alienation syndrome: A guide for mental health and legal professionals*. Cresskill, NJ: Creative Therapeutics, 1992.
73. GAVORA, Peter, MAREŠ, Jiří, Svatoš, TOMÁŠ a Adriana WIEGEROVÁ. *Self efficacy v edukačních souvislostech II*. Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, Fakulta humanitních studií, 2020. ISBN 978-80-7454-949-6.
74. GAVORA, Peter. *Úvod do pedagogického výzkumu. 2., rozš. České vyd.* Brno: Paido, 2010. ISBN 978-80-7315-.

75. GILLIGAN, Robbie a Laura ARNAU-SABATÉS. The role carers in supporting the progress of care leavers in the world of work. *Child and Family Social Work*. 2016, 22, 792-800. DOI 10.1111/cfs.12297.
76. GJURIČOVÁ, Jitka. *Analýza stavu a dalšího vývoje mladých lidí po opuštění zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy za období 1995–2004*. Praha: MV a MŠMT, 2007. ISBN 978-80-254-0259-7.
77. GJURIČOVÁ, Šárka a Jiří KUBIČKA. *Rodinná terapie: systemické a narativní přístupy*. 2., dopl. a přeprac. vyd. Praha: Grada, 2009. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-2390-7.
78. GLYNN, Natalie a Paula MAYOCK. “I’ve changed so much within a year”: care leavers’ perspectives on the after care planning process. *Child Care in Practice*, 2018, 25(1), 79-98.
79. GOLDING, S. Kim. *Nurturing attachments: supporting children who are fostered or adopted*. Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers, 2008. ISBN 978-1843106142.
80. GOLDSTEIN, Arnold. *The Prepare Curriculum: Teaching Prosocial Competencies*. Champaign, Illinois: Research Press, 1999. ISBN 9780878224197.
81. GOTTWALDOVÁ, Martina a kol. *Dlouhodobá příprava dětí s nařízenou ústavní výchovou na vstup do samostatného života: Metodická příručka ESF projektu Poradenské centrum pro děti a mládež s nařízenou ústavní výchovou*. Chrudim: Centrum J. J. Pestalozziho, o.p.s., 2006.
82. GRAHAM, Gay. Attachment Theory and Wellbeing for the Young Person in Residential Care: the Provision of a Second Chance Secure Base for the Child in Crisis. *Relational Child and Youth Care Practice*, Vol. 19(1), 2005.
83. GUDBRANDSSON, Bragi. *Children in institutions: prevention and alternative care. Final Report as approved by the European Committee for Social Cohesion (CDCS) at its 12th meeting (Strasbourg, 17-19 May 2004)*. Strasbourg: Council of Europe, 2004. [online]. Dostupné z: <https://bettercarenetwork.org/library/the-continuum-of-care/residential-care/children-in-institutions-prevention-andalternative-care>.
84. GWENZI, Getrude Dadirai. The Transition from Institutional Care to Adulthood and Independence: A Social Services Professional and Institutional Caregiver Perspective in Harare, Zimbabwe. *Child Care in Practice*, 2019, 25(3), 248-262.
85. HÁJEK, Bedřich a kol. *Pedagogické ovlivňování volného času: trendy pedagogiky volného času*. Vyd. 2., aktualiz. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-262-0030-7.
86. HÁJKOVÁ, Vanda a Iva STRNADOVÁ. *Inkluzivní vzdělávání: [teorie a praxe]*. Praha: Grada, 2010. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-3070-7.
87. HANÁKOVÁ, Lenka a Michal KORMAŇÁK. *Jsou na odchod do běžného života připraveny děti z dětských domovů?* 2015. [cit. 2021-01-01]. IPSOS [online]. Dostupné z: https://www.ditearodina.cz/images/soubory/ke-stazeni/vyzkumy/Pruzkum_Integrace-deti-z-detskych-domovu-do-spolecnosti.pdf.
88. HARTL, Pavel a Helena HARTLOVÁ. *Psychologický slovník*. Třetí, aktualizované vydání. Praha: Portál, 2015. ISBN 978-80-262-0873-0.
89. HAŠOVÁ, Lenka a Veronika ŠTENCLOVÁ. *Distribution of children’s homes in Czech republic*. 2021. Dostupný z: <https://lenkahas.com/post/domovy.html>.
90. HAVEL, Jiří. *Vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami na 1. stupni základní školy jako východisko inkluzivní didaktiky*. Brno: Masarykova univerzita, 2013. ISBN 978-80-210-6395-2.
91. HAVIGHURST, J. Robert. *Developmental tasks and education*. 3rd edition. New York: McKay, 1972, ISBN 978-0679300540.
92. HAVLÍK, Radomír a Jaroslav KOŤA. *Sociologie výchovy a školy*. Vyd. 3. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-262-0042-0.

93. HEIMSTADEN. *Společenská odpovědnost*. Dostupné z: <https://heimstaden.cz/cz/s-nami-domu>.
94. HELUS, Zdeněk. *Sociální psychologie pro pedagogy*. 2., přepracované a doplněné vydání. Praha: Grada, 2015. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-4674-6.
95. HELUS, Zdeněk. *Úvod do psychologie*. 2., přepracované a doplněné vydání. Praha: Grada, 2018. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-4675-3.
96. HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Čtvrté, přepracované a rozšířené vydání. Praha: Portál, 2016. ISBN 978-80-262-0982-9.
97. HICKS, Leslie, Ian GIBBS a kol. *Managing children's homes: developing effective leadership in small organisations. Costs and Outcomes in Children's Social Care*. Jessica Kingsley Publishers, London, 2007. ISBN 9781843105428.
98. HILES, Dominic, MOSS, Duncan, WRIGHT, John a Rudi DALLOS. Young people's experience of social support during the process of leaving care: a review of the literature. *Children and Youth Services Review*, **35**(12), 2013, 2059–2071.
99. HOFFMANOVÁ, Jaroslava. K vývoji sociální péče o mládež v Čechách. In: *Sborník archivních prací*, roč. XXXII., č. 2, s. 419–439.
100. HONZÁK, Radkin. *Psychosomatická prvouka*. Praha: Vyšehrad, 2017. ISBN 9788074299124.
101. HOSKOVCOVÁ, Simona. *Diagnostika vnímání osobní účinnosti (self-efficacy) a vliv praktických zkušeností (mastery experience) zprostředkovaných rodiči na self-efficacy předškolních dětí* (výzkumný projekt Katedry psychologie Filosofické fakulty UK Praha, 2009). Dostupné z: <https://self-efficacy.webnode.cz/o-self-efficacy/>.
102. HOWE, David. *Attachment Theory for Social Work Practice*, 1995. London: Macmillan Press Ltd. ISBN 9780333625620.
103. HUSSERL, Edmund. *Ideje k čisté fenomenologii a fenomenologické filosofii I*. Praha: Oikoymenh, 2004. ISBN 80-7298-085-8.
104. HUYNH, Hy V. a kol. Factors affecting the psychosocial well-being of orphan and separated children in five low-and middle-income countries: Which is more important, quality of care or care setting? *PLoS ONE*, 2019, **14**(6): e0218100. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0218100>.
105. CHRÁSKA, Miroslav. *Metody pedagogického výzkumu: základy kvantitativního výzkumu*. 2., aktualizované vydání. Praha: Grada, 2016. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-5326-3.
106. CHUDÝ, Štefan, Alena JŮVOVÁ a Pavel NEUMEISTER a kol. *Vybrané diskurzy teorie a praxe ve vzdělávání a uplatnění sociálních pedagogů v kontextu pomáhajících profesí* [sic] II. Brno: Paido, 2011. ISBN 978-80-7315-227-7.
107. ISAKOV, Anita Burgund a Jasna HRNCIĆ. Resilience among Youth in the Process of Preparation for Leaving Alternative Care. *Journal of Social Service Research*, **47**(1), 88-103.
108. ISAKOV, Anita Burgund a Jasna HRNCIĆ. Preparedness for emancipation of youth leaving alternative care in Serbia. *International Journal of Child, Youth and Family Studies* (2018) **9**(1):83–107.
109. JACOBS, Catherine, ILAN-CLARKEY a Antonia BIFULCO. Caring about attachment in young people in residential care: the use of the attachment style interview. Report of a voluntary sector and university partnership. *Medicine, Psychology, Political Science*, 2012. Dostupné z: https://lifespantaining.org.uk/wp-content/uploads/Attachment_style_in_res_care.pdf
110. JANÁČKOVÁ, Kateřina. *Možnosti intervence u delikventní mládeže v diagnostickém ústavu*. Bakalářská práce. Hradec Králové: Pedagogická fakulta, 2017.

111. JANOŠEK, Jaromír. Aspirační úroveň, výkonový motiv a vnímané sebeuplatnění jako psychologické faktory výkonnosti ve společenských podmínkách. *Pražské sociálně vědní studie – Psychologická řada PSY-005*, 2005, ISSN 1801-5999.
112. JANSKÝ, Pavel. *Problémové dítě a náhradní výchovná péče ve školských zařízeních*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2004. ISBN 80-7041-114-7.
113. JARCZOK, Marion, KRÜGER KNECHT Beatrice, MITROVIC, Tanja, GÉRARD Gomera a Andreas JUD. Care leaver needs and accessibility: Findings from the first large-scale project in Switzerland. *Child & Family Social Work*. 2021; 26:11–25.
114. JEDLIČKA, Richard. Nezpracované tíživé situace a jejich důsledky. In: Jedlička, Richard a kol. *Děti a mládež v obtížných životních situacích: nové pohledy na problematiku životních krizí, deviací a úlohu pomáhajících profesí*. Praha: Themis, 2004. ISBN 80-7312-038-0.
115. JEDLIČKA, Richard. *Psychický vývoj dítěte a výchova: jak porozumět socializačním obtížím*. Praha: Grada, 2017. Psyché (Grada). ISBN 978-80-271-0096-5.
116. JELÍNEK, Vladimír. *Jak zvládat emoce pomocí obrazů žvlů: praktický návod na dosažení emoční rovnováhy*. Praha: Grada, 2013. ISBN 978-80-247-4609-8.
117. JEŽOWICZOVÁ, Zdenka. *Připravenost dětí z dětského domova na samostatný život*. Technická univerzita v Liberci: Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická. Bakalářská práce, 2020.
118. JOHNSON, Rebecca a kol. The Risk of Harm to Young Children in Institutional Care The Risk of Harm to Young Children in Institutional Care. 2006. *Trauma Violence & Abuse* 7(1):34-60.
119. KAUFFMAN, M. James. *Characteristic Emotional and Behavioural Disorders of Children and Youth*. 8th ed., New Jersey, Upper Saddle River: Prentice Hall. ISBN 978-0135159743.
120. KELLY, Bernia kol. *Transitions and outcomes for care leavers with mental health and/or intellectual disabilities: Final report*. 2016. Belfast, UK: Queen's University Belfast.
121. KENDRICK, Andrew. Social exclusion and social inclusion: themes and issues in residential child care. In: D. Crimmens a I. Milligan (eds). *Facing Forward: Residential Care in the 21st Century*. Lyme Regis: Russel House Publishing, 2005.
122. KENDRICK, Andrew a kol. *Residential Child Care: Prospects and Challenges*. Jessica Kingsley Publishers, 2007. Pro Quest Ebook Central.
123. KLÍMOVÁ CHALOUPOKOVÁ, Jana. Hotel? Mamahotel! Kdy mladí Češi opouštějí svá rodná hnízda. *Studenta*, 2018, 32-33. [online]. [cit 2021-01-02]. Dostupné z WWW: <https://www.soc.cas.cz/sites/default/files/soubory/studenta-2018-12-05.pdf>.
124. KLUSOVÁ, M. Institucionální péče o ohrožené děti. In: *Zásahy veřejné moci do rodičovských práv a jejich dopad na rodinný život. Právní komparativní studie*. Praha: Poradna pro občanství/Občanská a lidská práva, 2006.
125. KNORTH, J. Erik a kol. Under one roof: a review and selective meta-analysis on the outcomes of residential child and youth care. *Children and Youth Services Review*, 2008, vol. 30(2), 123-140.
126. KOPŘIVOVÁ, Lenka. *Odchod dětí z dětského domova*. Diplomová práce. Masarykova univerzita: Pedagogická fakulta, 2006.
127. KOŤA, Jaroslav. Socializace. In: Jedlička, Richard a kol. *Děti a mládež v obtížných životních situacích: nové pohledy na problematiku životních krizí, deviací a úlohu pomáhajících profesí*. Praha: Themis, 2004. ISBN 80-7312-038-0.
128. KOŤA, Jaroslav. Jak je možné rozumět pojmu socializace. In: Jedlička, Richard a kol. *Poruchy socializace u dětí a dospívajících: prevence životních selhání a krizová intervence*. Praha: Grada, 2015. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-5447-5.

129. KOUKOLÍK, František a Jana DRTILOVÁ. *Vzpouora deprivantů: nestvůry, nástroje, obrana*. Nové, přeprac. vyd. Praha: Galén, c2006. Makropulos. ISBN 978-80-7492-120-9.
130. KOVAŘÍK, Jiří. Posuzování potřeb ohroženého dítěte. In: Matoušek, Oldřich a kol. *Metody a řízení sociální práce*. 2. vyd. Praha: Portál, 2008. s. 201–230. ISBN 978-80-7367-502-8.
131. KOZOŇ, Antonín a kol. *Návrat pedagogiky do dětských domovov*. Trenčín: SpoSo-IntE, 2019. ISBN 978-80-89533-22-0.
132. KÖVESDI, Andrea a Krisztina TÖRÖ a kol. The Protective Role of Self-Efficacy for Resilience in the COVID-19 Period. *Acta Scientific Neurology* (3), 2020, ISSN: 2582-1121.
133. KPDD. *Klub přátel dětských domovů – činnost a projekty*. Dostupné z: <http://klubprateldetidd.cz/cinnost/>.
134. KUKLA, Lubomír a kol. *Sociální a preventivní pediatrie v současném pojetí*. Praha: Grada Publishing, 2016. ISBN 978-80-247-3874-1.
135. KULÍSEK, Petr. Problémy teorie raného citového přilnutí (attachment). *Československá psychologie*, 2000, **44**(5), 404–423.
136. KRATOCHVÍL, Stanislav. *Skupinová psychoterapie v praxi*. 3., dopl. vyd. Praha: Galén, c2005. ISBN 9788072623471.
137. KRAUS, Blahoslav. *Základy sociální pedagogiky*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2014a. ISBN 978-80-262-0643-9.
138. KRAUS, Blahoslav. *Společnost, rodina a sociální deviace*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014b. Recenzované monografie. ISBN 978-80-7435-411-3.
139. KREJČOVÁ, Lenka. *Psychologické aspekty vzdělávání dospívajících*. Praha: Grada, 2011. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-3474-3.
140. KROJOVÁ, Eva. *Systém náhradní rodinné péče v České republice a Španělském království*. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze: Filosofická fakulta, 2007. Dostupné z: https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/12009/DPTX_-2007_1_11210_ASZK10001_118398_0_52075.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
141. KŘIVOHLAVÝ, Jaro, SCHWARZER, Ralf a Matthias JERUSALEM. *Czech Adaptation of the General Self-Efficacy Scale*. 1993. [online]. [cit 2021-01-28]. Dostupné z WWW: <http://userpage.fu-berlin.de/~health/czec.htm>.
142. KVAČKOVÁ, Aneta. *Připravenost dětí z dětského domova na samostatný život*. Univerzita Pardubice: Fakulta filozofická. Diplomová práce, 2020.
143. LADD, Gary. *Children's peer relations and social competence: a century of progress*. London: Yale University Press, ISBN: 9780300106435.
144. LANE, Kathleen, GRESHAM, Frank a Tam O'SHAUGHNESSY. *Interventions for Children Withor At-Risk for Emotional and Behavioral Disorders*. Boston: Allyn & Bacon, 2002. ISBN 9780205321827.
145. LANGMEIER, Josef a Dana KREJČÍŘOVÁ. *Vývojová psychologie*. 2., aktualiz. Vyd. Praha: Grada, 2006. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-1284-0.
146. LANGMEIER, Josef a Zdeněk MATĚJČEK. *Psychická deprivace v dětství*. Praha: Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-1983-5.
147. LAZAR, Petr a Petra Anna-Marie BLAHOVÁ. Využití mentorství u mladých dospělých opouštějících ústavní a ochrannou výchovu při návratu do přirozeného sociálního prostředí. *Sociální pedagogika*, 2020, **8**(2), 100–114.
148. LUKŠÍK, Ivan a kol. *Kvalita života dětí a mladých lidí v ústavne starostlivosti*. Trnava: Trnavska Univerzita, Pedagogická fakulta, 2017. ISBN 978-80-568-0077-5.

149. LUKŠÍK, Ivan a Lucia HARGAŠOVÁ. Impact of residential care culture on quality of life of care leavers. *International Journal of Child Youth and Family Studies*, 2018, **9**(2):86.
150. MACEK, Petr. *Adolescence*. Vyd. 2., upr. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-747-7.
151. MACEK, Petr. Sebesystém, vztah k vlastnímu já. In: Výrost, Jozef a Ivan Slaměník. *Sociální psychologie. 2., přeprac. A rozš.* Vyd. Praha: Grada, 2008. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-1428-8.
152. MAIN, Mary a SOLOMON, Judith. Procedures for identifying infants as disorganized/disoriented during the Ainsworth Strange Situation. In: M. T. Greenberg, D. Cicchetti, & E. M. Cummings (Eds.), *The John D. and Catherine T. MacArthur Foundation series on mental health and development. Attachment in the preschool years: Theory, research, and intervention*, 1990, (p. 121–160). University of Chicago Press.
153. MANN-FEDER Varda a Martin GOYETTE. *Leaving care and the transition to adulthood: international contributions to theory, research, and practice*. New York: Oxford University Press, 2019. ISBN: 9780190630485.
154. MAREŠ, Jiří. Přehledové studie: jejich typologie, funkce a způsob vytváření. *Pedagogická orientace*, 2013, roč. **23**(4), s. 427–454.
155. MARION, Élodie, PAULSEN Veronika a Martin GOYETTE. Relationships matter: understanding the role and Impact of social networks at the edge of transition to adulthood from care. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 34, 2017, 573–582.
156. MARTÍNEK, Zdeněk. *Agresivita a kriminalita školní mládeže. 2., aktualizované a rozš. vydání*. Praha: Grada, 2015. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-5309-6.
157. MATĚJČEK, Zdeněk. Některé zkušenosti ze sledování duševního vývoje dětí v dětských domovech pro děti od 1-3 let. *Československá pediatrie*, 15, 1960, 234–241.
158. MATĚJČEK, Zdeněk. *Duševní vývoj dětí v našich dětských domovech*. Kandidátská disertační práce, Karlova univerzita, Praha, 1969.
159. MATĚJČEK, Zdeněk. Pojem psychické subdeprivace. *Psychol. Patopsychol. Dieta*, 22, 1987, 5, s. 419–428.
160. MATĚJČEK, Zdeněk. *Dítě a rodina, v psychologickém poradenství*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992, ISBN 80-04-25236-2
161. MATĚJČEK, Zdeněk. Teoretická úvaha nad pozdními následky psychické deprivace a subdeprivace. *Československá psychologie*, 1996, **40**(5), 369–375.
162. MATĚJČEK, Zdeněk. Chlapci a dívky bez otců: Psychosociální deprivace aneb alternativní adaptace? *Československá psychologie*, 1997, **41**(5), 455–457.
163. MATĚJČEK, Zdeněk, BUBLEOVA, Věduna a Jiří KOVAŘÍK. *Pozdní následky psychické deprivace a subdeprivace*. 1. vyd. Praha: Psychiatrické centrum Praha, 1997. 69 s. ISBN 80-85121-89-1.
164. MATOUŠEK, Oldřich. *Ústavní péče*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1995. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-85850-08-7.
165. MATOUŠEK, Oldřich, PAZLAROVÁ, Hana a Lenka BALDOVÁ. *Individuální plánování služeb u ohrožených dětí a mládeže s důrazem na mladistvé odcházející z ústavní výchovy*. Praha: Člověk hledá člověka, 2008. ISBN 978-80-254-2756-9.
166. MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. Vydání třetí. Praha: Portál, 2016. ISBN 978-80-262-1154-9.
167. MATOUŠEK, Oldřich. Odcházení mladých dospělých z ústavní péče. *Fórum sociální práce*, 2019, **2**(12), 55–57.
168. MERZ, Emili a kol. Parent-reported executive functioning in postinstitutionalized-children: A follow-up study. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*. 2013; **42**(5):726–733.

169. MHONGERA, Berejena Pamhidzayi. Preparing for successful transitions beyond institutional care in Zimbabwe: adolescent girls' perspectives and programme needs. *Child Care in Practice*, 2017, **23**(4), 372-388.
170. MIKULINCER, Mario a Phillip R. SHAVER. *Attachment in Adulthood: Structure, Dynamics and Change*. The Guilford Press, New York, 2007, ISBN-978-1-59385-457-7.
171. MILLOVÁ, Katarína. Teorie celoživotního vývoje. In: Blatný, Marek a kol. *Psychologie osobnosti: hlavní témata, současné přístupy*. Praha: Grada, 2010. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-3434-7.
172. MIMO DOMOV. *Projekt – Život nanečisto*. 2021. Dostupné z: http://2019.mimodomov.cz/data/File/TZ_OOH_2016-2_%20zaverecna-zprava.pdf.
173. MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. *Centrální databáze kompetencí: autonomní systém pro správu znalostí, dovedností a měkkých kompetencí* [online], 2017. [cit.2021-01-13]. Dostupné z: <http://kompetence.nsp.cz/mekkeKompetence.aspx>.
174. MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. *Registr poskytovatelů sociálních služeb*. [online], [cit.2021-01-30]. Dostupné z: http://iregistr.mpsv.cz/socreg/hledani_sluzby.do?SUBSESION_ID=1612205015667_1&zak=&zaok=&sd=domy+na+p%C5%Afl+cesty.
175. MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY. *Statistická ročenka školství– výkonové ukazatele*. Odbor statistiky, analýz a rozvoje, 2021. [online]. [cit 2021-01-01]. Dostupné z <http://toiler.uiv.cz/rocenka/rocenka.asp>.
176. MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada, 2006. Psyché (Grada). ISBN 8024713624.
177. MMUSI, Ipeleng Fatima a Adrian D. VAN BREDA. Male care-leavers' transfer of social skills from care into independent living in South Africa. *Children and Youth Services Review*, Volume 81, October 2017, Pages 350-357.
178. MORANTZ, Gillian a kol. Child abuse and neglect among orphaned children and youth living in extended families in sub-Saharan Africa: What have we learned from qualitative inquiry. *Vulnerable Children and Youth Studies*. 2013; **8**(4): 338–352.
179. MUSIL, Libor. *Osoby se syndromem ústavní závislosti a řešení jejich problému v Brně: podkladová studie pro koncepci Magistrátu města Brna*. Brno: Fakulta sociálních studií MU, 2000.
180. MUSCAT BARON, Astrid, MUSCAT BARON, Yves a Nicolas SPENCER. The care and health needs of children in residential care in the Maltese Islands. *Child: Care, Health and Development*, 2001, **27**(3), 251-262.
181. MÜHLEISEN, Stefan a Nadine OBERHUBER. *Komunikační a jiné měkké dovednosti: soft skills v praxi*. 2008, Praha: Grada. ISBN 978-80-247-2662-5.
182. MÜHLPACHR, Pavel. *Vývoj ústavní péče: filozoficko historický pohled*. Brno: Masarykova univerzita, 2001. 49 s. ISBN 80-210-2512-3.
183. MÜHLPACHR, Pavel. Životní styl mládeže jako příčina sociálního handicapu. *Sborník z 2. konference ŠKOLA A ZDRAVÍ 21*, Brno, 2006. Dostupné z: https://www.ped.muni.cz/z21/2006/konference_2006/sbornik_2006/pdf/046.pdf.
184. MUNRO, Eileen. *Munro review of child protection: final report – A child-centred system*. London: Secretary of State for Education by Command of Her Majesty, 2011. ISBN 9780101806220. Dostupné z: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/zpravy/uploads/attachment_data/file/175391/Munro-Review.pdf.
185. MYŠKOVÁ, Lucie, SMETÁČKOVÁ, Irena, NOVOTNÁ, Hana, ONDER, Jakub, KUŽELOVÁ, Hana a Radek PTÁČEK. *Vzdělání u osob se zkušeností s náhradní*

- formou péče v dětství. *Pedagogická orientace*, 2015, **25**(1), 63–83. <https://doi.org/10.5817/PedOr2015-1-63>.
186. MYŠKOVÁ, Lucie a kol. *Standardy kvality péče o děti ve školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy a preventivně výchovné péče a standardy kvality služeb ambulantních středisek výchovné péče*. Praha: Národní ústav pro vzdělávání, školské poradenské zařízení a zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků, 2018. ISBN 978-80-7481-222-4.
 187. NAD. *Nadání a dovednosti – projekt Rozhled*. Dostupné z: <https://www.nadaniadovednosti.cz/rozhled/>.
 188. NAKONEČNÝ, Milan. *Lexikon psychologie*. Praha: Vodnář. 1995. 397 s. ISBN 80-85255-74-x.
 189. NAKONEČNÝ, Milan. *Sociální psychologie*. Vyd. 2., rozš. a přeprac. Praha: Academia, 2009. ISBN 978-80-200-1679-9.
 190. NÁRODNÍ AKČNÍ PLÁN. *Národní akční plán k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti na období 2009 až 2011* [online]. Praha: MPSV, 2009 [cit.2021-10-01]. Dostupné z WWW: <https://www.databaze-strategie.cz/cz/mpsv/strategie/narodni-akcni-plan-k-transformaci-a-sjednoceni-systemu-pece-o-ohrozene-deti-na-obdobi-2009-az-2011>.
 191. Nařízení vlády č. 460 ze dne 31. prosince 2018 o stanovení částky příspěvku na úhradu péče, částky kapesného, hodnoty osobních darů a hodnoty věcné pomoci nebo peněžitého příspěvku dítěti ve školských zařízeních pro výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2013-460>.
 192. NEAGU, Mariela. *Young adult's perspectives on their experiences of different types of placement in Romania*. PhD thesis. Oxford: University of Oxford, 2018.
 193. NEWMAN, Tony a Sarah BLACKBURN. *Transitions in the lives of children and young people: Resilience factors*. Edinburgh: The Scottish executive education department, 2002, ISSN-0969-613X.
 194. NĚMEC, Jiří a Věra VOJTOVÁ a kol. *Vzdělávání žáků se sociálním znevýhodněním: Education of socially disadvantaged pupils*. Brno: Paido, 2009. ISBN 978-80-7315-191-1.
 195. NFVK. *Nadační fond Veroniky Kašákové – Restart*. Dostupné z: <https://www.nfvk.cz/restart/>.
 196. NJNL. *New job new life*. Dostupné z: <http://www.newjobnewlife.cz/o-projektu.html>.
 197. NOVÁKOVÁ, Marie. Poruchy psychického vývoje dětí předškolního věku v ústavních zařízeních. In: *Problémy Pediatrie v praxi a ve výzkumu*, Praha, 1957, 138–140.
 198. NOVOTNÝ, Jan Sebastian. *Zdroje resilience a problémy s přizpůsobením u dospívajících*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2015. ISBN 978-80-7464-700-0.
 199. NTM. *Nadace Terezy Maxové*. Dostupné z: <https://www.nadaceterezymaxove.cz/nase-pomoc/ke-stazeni/>.
 200. OCHRANA, František. *Metodologie, metody a metodika vědeckého výzkumu*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2019. ISBN 978-80-246-4200-0.
 201. OTEVŘENÁ BUDOUCNOST. *Projekty*. Dostupné z: <https://www.otevrenabudoucnost.cz/nase-projekty/>.
 202. OUDOVÁ, Drahomíra. *Analýza sociální kompetence dospívajících*. Brno, 2007. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií.
 203. OSN. *Směrnice o náhradní péči o děti*. Rámec organizace spojených národů, [online]. 2009. [cit. 2021-01-31]. Dostupné z: <http://www.vterinapote.cz/static/uploads/files/smernice01.pdf>.

204. O'CONNOR, Thomas a Michael RUTTER. Attachment disorder behavior following early severe deprivation: extension and longitudinal follow-up. English and Romanian Adoptees Study Team. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry*, 2000, Jun;39(6), 703-12.
205. OPŘI SE. *Program spolku Opři se*. Dostupné z: <http://www.oprise.cz/stranka/Program-spolku-Opři-se/3>.
206. PALEČEK, Jan. Shrnutí podnětů vyplývajících ze sekundární analýzy. In: Novák, Ondřej a kol. *Náhradní péče o děti v Dánsku, v Anglii a Walesu, na Slovensku a v Polsku*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2013. ISBN 978-80-87455-15-9.
207. PATOČKA, Jan, CHVATÍK, Ivan a Jan FREI, ed. *Fenomenologické spisy: texty z let 1931-1949*. Praha: OIKOYMENH, 2008. ISBN 978-80-7298-307-0.
208. PATRON. *Projekt patron*. Dostupné z: <https://ipatron.cz/>.
209. PELIKÁN, Jiří. *Základy empirického výzkumu pedagogických jevů*. 2., nezměn. vyd. Praha: Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-1916-3.
210. PEMOVÁ, Terezie a Radek PTÁČEK. *Zanedbávání dětí: příčiny, důsledky a možnosti hodnocení*. Praha: Grada Publishing, 2016. ISBN 978-80-247-5695-0.
211. PFIFFNER, Linda a kol. Father absence and familial anti social characteristic, *Journal of Abnormal Psychology*, 2001, **29**(5), 357-367.
212. PIKARTOVÁ, Sandra. *Příprava dětí na odchod z dětského domova a jejich následné zařazení do společnosti*. Ústí nad Labem, 2019. Bakalářská práce (Bc.). Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, Pedagogická fakulta.
213. PILAŘ, Jiří. Péče o děti v zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy. In: Jedlička, Richard a kol. *Poruchy socializace u dětí a dospívajících: prevence životních selhání a krizová intervence*. Praha: Grada, 2015. ISBN 978-80-247-5447-5.
214. PLEVOVÁ, Ilona a Regina SLOWIK. *Komunikace s dětským pacientem*. Praha: Grada, 2010. Sestra (Grada). ISBN 9788024729688.
215. PRISIAZHNAIA, Nadezhda Vladimirovna. Orphan Children: Adjusting to Life After the Boarding Institution. *Russian Education and Society*. Volume **50**(12), 2008.
216. PRŮCHA, Jan a kol. *Pedagogický slovník*. 7., aktualiz. a rozš. Vyd. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0403-9.
217. PTÁČEK, Radek, KUŽELOVÁ, Hana a Libuše ČELEDOVÁ. *Vývoj dětí v náhradních formách péče*. Právo na dětství, 2011. Praha: MPSV. ISBN 978-80-7421-040-2.
218. PUGNEROVÁ, Michaela. Psychická deprivace. In: Pugnerová, Michaela a Jana KVINTOVÁ. *Přehled poruch psychického vývoje*. Praha: Grada, 2016. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-5452-9.
219. PUNCH, F. Keith. *Developing Effective Research Proposals*. SAGE, 2006. ISBN 978-1412921268.
220. REFAELI, Tehila. Needs and availability of support among care-leavers: A mixed-methods study. *Child & Family Social Work*, 2019 **25**(2).
221. REFAELI, Tehila, BENBENISHTY, Rami a Anat ZEIRA. Predictors of life satisfaction among care leavers: A mixed-method longitudinal study. *Children and Youth Services Review*, Volume 99, April 2019, Pages 146-155.
222. REMSOVÁ, Lenka. Odchod z ústavní péče v kontextu metody divadla utlačovaných a kritického participačního akčního výzkumu. In: Remsová, Lenka a Dušan Klapko a kol. *Výzkumný exkurz do dramatické výchovy*. Brno: Masarykova univerzita, 2013. ISBN 978-80-210-6651-9.
223. RICHTEROVÁ, Bohdana. *Sociální kontext krádeží na základních školách se zaměřením na školní a rodinné prostředí: vícepřípadová studie*. Disertační práce. Univerzita Palackého v Olomouci: Pedagogická fakulta, 2017.
224. ROSENZWIG, Saul. An outline of frustration theory. In: McHunt, J.V. (Ed.), *Personality and behavior disorders*. New York: Harper, 1944, s. 379-388.

225. ROSMALEN Van, Lenny, Van Der HORST, Frank a Van Der VEER, René. From secure dependency to attachment: Mary Ainsworth's Integration of Blatz's Security Theory into Bowlby's Attachment Theory. *History of Psychology*, 2016, **19**(1), 22-39.
226. SAGES, Roger a Jonas LUNDSTEN. *Meaning Constitution Analysis: A Phenomenological Approach to Research in Human Sciences* [online]. Lunds: Lunds Universita, 2009, s. 199-208. Dostupné z: https://scholarworks.gvsu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1091&context=iaccp_papers.
227. SAGONE, Elisabetta, DE CAROLI, Maria Elvira a kol. Resilience and perceived self-efficacy in life skills from early to late adolescence. *International Journal of Adolescence and Youth* **25**(1), 2020.
228. SATIR, Virginia. *Model růstu: za hranice rodinné terapie*. Brno: Cesta, 2005. ISBN 80-7295-071-1.
229. SEBEROVÁ, Alena. Akční výzkum v historických souvislostech a inspiracích. In: Richterová, Bohdana, Seberová, Alena, Kubičková Hana, Sekera Ondřej, Cisovská-Hana a Žaneta ŠIMLOVÁ. *Akční výzkum v teorii a praxi*. Ostrava: Pedagogická fakulta Ostravské univerzity, 2020. ISBN 978-80-7599-176-8.
230. SEKERA, Julius. *Mikrořízení a interpersonální vztahy v organizacích ústavní výchovy*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2001. ISBN 80-7042-187-8.
231. SEKERA, Julius a kol. *Komunitní systém v resocializačních zařízeních pro adolescence. I, Mezilidské vztahy personálu v resocializačních zařízeních pro adolescence*. Vyd. 1. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Pedagogická fakulta, 2008. 235 s. Spisy Pedagogické fakulty Ostravské univerzity. ISBN 978-80-7368-534-8.
232. SEKERA, Julius. *Sociální pedagogika II*. Ostrava: Ostravská Univerzita, 2014. ISBN 978-80-7464-677-5.
233. SHECHORY, Mally a Eliane SOMMWFELD. Attachment Style, Home-Leaving Age and Behavioral Problems Among Residential Care Children. *Child Psychiatry Hum Dev*, 2007, **37**, 361–373.
234. SCHOFIELD, Gillian, LARSSON, Birgit a Emma WARD. Risk, resilience and identity construction in the life narratives of young people leaving residential care. *Child and Family Social Work* 2017, **22**, pp 782–791.
235. SHONKOFF, P. Jack a Deborah, A. PHILLIPS. *From Neurons to Neighborhoods: The Science of Early Childhood Development*. 2000: Washington, DC: National Academy Press.
236. SCHEIN, Stevie a kol. Implementing Attachment and Biobehavioral Catch-up with foster parents. *International Journal Of Birth*, 2017, **5**(2), 22-26.
237. SCHNEIBERG, František. Děti jsou ohroženější, než se může zdát. *Právo a rodina*, 2011, **13**(4), s.12-16. ISSN1212-866X. Dostupné z: <https://www.sancedetem.cz/srv/www/content/pub/cs/odborna-knihovna/deti-jsou-ohrozenejsi-nez-se-muze-zdat-18263.html>.
238. SINCLAIR, Ian, Kate WILSON a Ian GIBBS. *Foster Placements: Why They Succeed and Why They Fail*. Jessica Kingsley Publishers, 2005. ISBN 9781843101734.
239. SLAMĚNÍK, Ivan. *Emoce a interpersonální vztahy*. Praha: Grada, 2011. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-3311-1.
240. SLOWÍK, Josef. *Speciální pedagogika. 2., aktualizované a doplněné vydání*. Praha: Grada, 2016. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-271-0095-8.
241. SMYKE, T. Anna a kol. Placement in Foster Care Enhances Quality of Attachment Among Young Institutionalized Children. *Child Development*, 2010, **81**(1): 212–223.
242. SMYKE, T. Anna a kol. Attachment disturbances in young children. I: The continuum of care taking casualty. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 2002, **48**(2), 210-218.

243. SND. *Srdce na dlani – projekt rok poté*. Dostupné z: <https://srdcenadlani.cz/nase-projekty/projekt-rok-pote/>.
244. SOBOTKOVÁ, Irena. Pěstounská péče na přechodnou dobu: psychologické aspekty. *Československá pediatrie*, 2015, **70**(6), 361-367.
245. SOBOTKOVÁ, Veronika a kol. *Rizikové a antisociální chování v adolescenci*. Praha: Grada, 2014. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-4042-3.
246. SOLLÁROVÁ, Eva. Socializace. In: Výrost, Jozef a Ivan Slaměník. *Sociální psychologie*. 2., přeprac. a rozš. Vyd. Praha: Grada, 2008. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-1428-8.
247. SONUGA-BARKE, Edmund, SCHLOTZ, Wolff a Michael RUTTER. Psychological growth and maturation following early severe institutional deprivation: Do they mediate specific psychopathological effects? *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 75, 2010, 143-166.
248. SPENCE, Susan. Social Skills Training with Children and Young People: Theory, Evidence and Practice. *Child and Adolescent Mental Health*, **8**(2), 2003.
249. SPK-Centrum. *Analýza systému náhradní péče v Pardubickém kraji v kontextu zjišťování potřeb mladých lidí opouštějících tento systém*. 2018. Dostupné z: <https://www.skp-centrum.cz/files/2e74bdf3d35b206dc51a49503961044f.pdf>.
250. SPRÁVNÝ START. Projekt SPRÁVNÝ START, 2018. Dostupné z: <http://www.spravnystart.cz/>.
251. SPITZ, René. Hospitalism. An Inquiry in to the Genesis of Psychiatric Conditions in Early Childhood. *Psychoanal. Stud. Child*, 1, 1945, 53–74.
252. SPITZ, René. The psychogenic diseases in infancy: An attempt at their etiological classification. *Psychoanal. Stud. Child*, 6, 1951, 255-275.
253. STANDARDY PRO PÉČI O DĚTI MIMO DOMOV V EVROPE. *Quality 4 Children*. Praha: Sdružení SOS dětských vesniček, Člověk hledá člověka, o. s., 2008. ISBN 978-80-254-3665-3. Dostupné z: <http://www.knihovnanrp.cz/online-katalog/quality4children-standarty-pro-peci-o-deti-mimo-domov-v-evrope/>.
254. STANĚK, Miloš. *Monitoring problematiky ohrožených dětí v České republice*. Praha: Nadace Sirius, 2008. ISBN 978-80-902847-0-8.
255. STÁTNÍ POLITIKA NNO. *Státní politika vůči NNO na léta 2015 – 2020*. Dostupné z: https://www.vlada.cz/assets/ppov/rnno/dokumenty/statni_politika.pdf.
256. STEIN, Mike. *Resilience and young people leaving care: Overcoming the odds*. Research Report. Joseph Rowntree Foundation, 2005, York.
257. STEIN, Mike. Missing year of abuse in childrens homes. *Child and Family Social Work* 11, 2006a, 11-21.
258. STEIN, MIKE. Research review: young people leaving care. *Child and Family Social Work* 2006b, 11, 3, 273–279.
259. STEIN, Mike. Resilience and young people leaving care. *Child Care in Practice*. 2008. **14**(1).
260. STEIN, MIKE. *Young people leaving care: supporting pathways to adulthood*. Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers, 2012. ISBN 9781849052443.
261. STEIN, MIKE. Supporting young people from care to adulthood: International practice. *Child & Family Social Work*, **24**(3), 2019, 400–405.
262. STECA, Patrizia a John. R. Z. ABELA a kol. Cognitive Vulnerability to Depressive Symptoms in Children: The Protective Role of Self-efficacy Beliefs in a Multi-Wave Longitudinal Study. *J Abnorm Child Psychol*. 2014 Jan; **42**(1): 137–148.doi: 10.1007/s10802-013-9765-5.
263. STEVENSON, Margaret. Some emocional problems of orphange children. *Canadian journal of psychology*. 1952, no. 6.

264. DENGLEROVÁ, DENISA a Barbara STROBACHOVÁ. Jak lépe rozpoznat bariéry ve vzdělávání u samotných sociálně znevýhodněných dětí aneb: psychosémantické metody jako alternativní psychologicko-pedagogická diagnostická metoda. In: Gulová, Lenka. *Analýza vzdělávacích potřeb romských žáků*. Brno: Masarykova univerzita, 2010. Sociálně pedagogický výzkum. ISBN 978-80-210-5342-7.
265. STROBACHOVÁ, Barbara. MCA: Fenomenologický pohled na vzdělávání sociálně znevýhodněných žáků. In: Gulová, Lenka a Radim ŠÍP, ed. *Výzkumné metody v pedagogické praxi*. Praha: Grada, 2013. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-4368-4.
266. SULIMANI-AIDAN, Yafit a Talia TAYRI-SCHWARTZ. The role of natural mentoring and sense of belonging in enhancing resilience among youth in care. *Children and Youth Services Review*, Volume 120, January 2021.
267. SULIMANI-AIDAN, Yafit. Qualitative exploration of supporting figures in the lives of emerging adults who left care compared with their noncare-leaving peers. *Child & Family Social Work*. 2019; 24:247–255.
268. SULIMANI-AIDAN, Yafit a Eran MELKMAN. Risk and resilience in the transition to adulthood from the point of view of care leavers and case workers. *Children and Youth Services Review*, Volume 88, May 2018, Pages 135-140.
269. SYCHROVÁ, Adriana. *Ústavní péče v resocializačním kontextu*. 1. vyd. Univerzita Pardubice, 2014. ISBN 978-80-7395-756-8.
270. SYMBIOS. *Sdílené bydlení Brno*. Dostupné z: <https://www.symbiosbrno.cz/#pilirepodpory>.
271. ŠIMKOVÁ, Eva. *Management a marketing v praxi neziskových organizací*. Vyd. 5., upr. Hradec Králové: Gaudeamus, 2012. ISBN 978-80-7435-230-0.
272. ŠKOVIERA, Albín. *Dilemata náhradní výchovy: [teorie a praxe výchovné péče o děti v rodině a v dětských domovech]*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-3185.
273. ŠKOVIERA, Albín. *Prevýchova. Úvod do teorie a praxe*. Bratislava: FICE, 2011. ISBN 978-80-969253-4-6.
274. ŠKOVIERA, Albín. Dětské domovy na Slovensku v sociálnom rezorte – zisky a straty. In: Pacnerová, Helena a Myšková, Lucie (eds). *Kvalita péče o děti v ústavní výchově*. Praha: NUV, 2016. s. 75-83. ISBN 978-80-7481-157-9.
275. ŠMÍDOVÁ MATOUŠOVÁ, Olga. Systém náhradní péče o děti ve Velké Británii – v Anglii a Walesu. In: Novák, Ondřej a kol. *Náhradní péče o děti v Dánsku, v Anglii a Walesu, na Slovensku a v Polsku*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2013. ISBN 978-80-87455-15-9.
276. ŠTENCLOVÁ, Veronika. *Zátěžové aktivity pohledem klientů 2. fáze léčby v Terapeutické komunitě pro drogově závislé Fides Bílá Voda*. Diplomová práce. Ostravská univerzita: Pedagogická fakulta, 2017.
277. ŠTENCLOVÁ, Veronika. Příprava jedinců na odchod z dětského domova a jejich následná integrace do společnosti. In: *Sborník z konference Fórum mladých výzkumníků VI*. Zlín: Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, Fakulta humanitních studií, 2018. -1 online zdroj. ISBN 978-80-7454-792-8. s. 71–82.
278. ŠTENCLOVÁ, Veronika. Self-Efficacy: The Perception of Self-Preparedness for Leaving Institutional Care and Becoming an Independent Individual. In: *7th Mediterranean an Interdisciplinary Forum on Social Sciences and Humanities, MIFS 2019a*, 16-17 May, Barcelona, Spain, Proceedings. Skopje: European Scientific Institute, ESI, 2019a. (226 p.). ISBN 978-608-4642-69-5, s. 26 – 37.
279. ŠTENCLOVÁ, Veronika. Subjective view of individuals for leaving institutional care. In: *Proceedings of IAC 2019b in Vienna, International Academic Conference: Teaching, Learning and E-learning (IAC-TLEI)*, s. 8-15. ISBN 978-80-88203-11-7.

280. ŠTENCLOVÁ, Veronika. Příprava na odchod dětí z dětského domova v podmínkách české ústavní výchovy. *Křižovatky X. Úskalia náhradnej výchovy. Recenzovaný zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie*. Bratislava, 2019c. ISBN 978-80-972188-9. 1., s. 144–152.
281. ŠTENCLOVÁ, Veronika a Tomáš ČECH. Preparing individuals to leave the children's home and their subsequent integration in society – outputs of the quantitative part of the research survey. In: *EDULEARN18 Proceedings. 10th International Conference on Education and New Learning Technologies: 2nd-4th July, 2018a, Palma, Mallorca, SPAIN*. ISBN: 978-84-09-02709-5, ISSN: 2340-1117, s. 4961-4969.
282. ŠTENCLOVÁ, Veronika a Tomáš ČECH. Preparation of children to leave institutional care as a means of successful social integration. In: *ICERI2018 Proceedings. 11th International Conference of Education, Research and Innovation: 2018b, Seville, SPAIN.*, ISBN: 978-84-09-05948-5, ISSN: 2340-1095, s. 10258-10267.
283. ŠTENCLOVÁ, Veronika a Tomáš ČECH. Příprava dětí na odchod z DD jako prevence neúspěšného začlenění do společnosti. In: *Zagrozenia jednostki we współczesnym społeczeństwie*. Dąbrowa Górnicza: Wydawnictwo Naukowe Akademii WSB, 2019. ISBN 978-83-65621-65-8, s. 431-440.
284. ŠTENCLOVÁ, Veronika. Návrh inovací školních vzdělávacích programů dětských domovů v kontextu rozvoje kompetencí dospívajících pro samostatný život po odchodu z DD. Olomouc: *e-Pedagogium*, 2020, č. 3, s. 7-19. ISSN 1213-7758.
285. ŠULOVÁ, Lenka. *Raný psychický vývoj dítěte*. 2. vyd. Praha: Karolinum, 2010. ISBN 978-80-246-1820-3.
286. ŠVARŘÍČEK, Roman a Klára ŠEĐOVÁ. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-313-0.
287. TAN, Jianfeng, YANG, Wu, MA, Hongwei a Yulan YU. Adolescents' core self-evaluations as mediators of the effect of mindfulness on life satisfaction. *Social Behavior and Personality*, **44**(7), 2016, 1115–1122.
288. TATSIPOULOU, Paraskevi, CHATZIDIMITRIOU, Christina, GEORGACA Eugenie a Grigori ABATZOGLOU. A qualitative study of experiences during placement and long-term impact of institutional care: Data from an adult Greek sample. *Children and Youth Services Review*, Volume 116, September 2020.
289. TICHÝ, Jakub. *Problematika socializace dětí po odchodu z dětského domova*. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, 2010.
290. TRUMPETER, N. Nevelyn. *The Role of Self-Efficacy in Mediating the Effect of Physical Activity on Adolescent Depression*. (Doctoral dissertation). 2015. Dostupné z: <https://scholarcommons.sc.edu/etd/3610>.
291. UNGUREANU Roxana a Mihaela TOMITA. Now what? The experience of youth leaving care in four European countries. *Technium Social Sciences Journal* Vol. 9, 550-558, July 2020 ISSN: 2668-7798.
292. USTAWA, 2020. Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu urodziny i systemie pieczy zastępczej (tekst jedn. Dz. U. z 2020 r. poz. 821). Dostupné z: <http://pcpr.boleslawiec.pl/ustawa-o-wspieraniu-rodziny-i-systemie-pieczy-zastepczej/>.
293. ÚZIS. F40-F48 Neurotické, stresové a somatoformní poruchy. In: *Ústav zdravotnických informací a statistiky ČR, MKN-10, 10.revize Mezinárodní klasifikace nemocí, Česká verze*, platnost od 1. 1. 2020. Dostupné také z: <https://mkn10.uzis.cz/prohlizec/F40-F48>
294. ÚZIS. F90-F98 Poruchy chování a emocí s obvyklým nástupem v dětství a v dospívání. In: *Ústav zdravotnických informací a statistiky ČR, MKN-10, 10. revize Mezinárodní klasifikace nemocí, Česká verze*, platnost od 1. 1. 2020. Dostupné také z: <https://mkn10.uzis.cz/prohlizec/F90-F98>.

295. VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie II.: dospělost a stáří*. Praha: Karolinum, 2007. ISBN 978-80-246-1318-5.
296. VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*. Vyd. 2., dopl. a přeprac. Praha: Karolinum, 2012a. ISBN 978-80-246-2153-1.
297. VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychický vývoj dítěte v náhradní rodinné péči*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2012b. ISBN 978-80-87455-14-2.
298. VALENTA, Milan a kol. *Slovník speciální pedagogiky*. Praha: Portál, 2015. ISBN 978-80-262-0937-9.
299. VÁLKOVÁ, Jitka. *Příprava dětí v dětských domovech na samostatný život*. Univerzita Tomáše Bati ve Zlíne: Ústav pedagogických věd, 2017. Bakalářská práce. Dostupné z: https://digilib.k.utb.cz/bitstream/handle/10563/40317/-v%C3%A1lkov%C3%A1_2017_dp.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
300. VAN BREDA, D. Adrian. Patterns of criminal activity among residential care-leavers in South Africa. *Children and Youth Services Review*, Volume 109, Feb.2020.
301. VAN IJZENDOORN, Marinus a kol. Plasticity of growth in height, weight and head circumference: Meta-analytic evidence of massive catch-up of children's physical growth after adoption. *Journal of Developmental and Behavioral Pediatrics*, 2007, 28, 334-343.
302. VAN IJZENDOORN, Marinus a kol. Children in Institutional Care: Delayed Development and Resilience. *Monogr Soc Res Child Dev*. 2011 Dec; **76**(4): 8–30.
303. VAŠUTOVÁ, Maria. *Pedagogické a psychologické problémy dětství a dospívání*. Ostrava: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, 2005. ISBN 80-7042-691-8.
304. VAŠUTOVÁ, Jaroslava. *Proměny vzdělávacího kontextu a kompetence učitelů pro tvorbu ŠVP v odborném vzdělávání*. Studijní texty pro projekt Pilot S. Praha: NÚOV, 2006, Dostupné z: <http://www.nuov.cz/kurikulum>.
305. VETEŠKA, Jaroslav a Slavomil FISCHER. *Psychologie kriminálního chování: vybrané otázky etiologie, andragogické intervence a resocializace*. Praha: Grada, 2020. Psyché (Grada). ISBN 978-80-271-0731-5.
306. VLACH, Jakub. Úspěšnost dětí z dětských domovů v sekundárním a terciárním vzdělávání – Porovnání pohledu klientů a jejich vychovatelů. *Sociální pedagogika*, 2017, **5**(2), 72–84. <https://doi.org/10.7441/soced.2017.05.02.06>.
307. VORRIA, Panayiota a kol. Early experiences and attachment relationships of Greek infants raised in residential group care. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 44, 2003, 1208-1220.
308. VRTBOVSKÁ, Petra. *O ztraceném dítěti & cestě do bezpečí: attachment, poruchy attachmentu a léčení*. Tišnov: Scan, 2010. ISBN 80-86620-20-4.
309. VTEŘINA POTÉ. Dostupné z: <http://www.vterinapote.cz/o-nas/>.
310. VÝBOR OSN. *Projednávání zpráv předložených účastnickými státy podle článku 44 úmluvy*. Výbor pro práva dítěte, třicáté druhé zasedání, 2003. Dostupné z: https://www.vlada.cz/assets/ppov/rlp/dokumenty/zpravy-plneni-mezinumluv/Z_v_re_n_doporu_en_2CRC_CZ_2.pdf.
311. VÝBOR OSN. *Podnět ke sjednocení služeb pro ohrožené děti a k úpravě podmínek pro poskytování pobytových služeb těmto dětem, zejména služeb rané péče v kolektivní formě*. Výbor pro práva dítěte Rady vlády ČR pro lidská práva, 2015. Dostupné z: [sjednoceni-systemu-pece-o-ohrozene-deti_Podnet \(1\).pdf](https://www.vlada.cz/assets/ppov/rlp/dokumenty/zpravy-plneni-mezinumluv/Z_v_re_n_doporu_en_2CRC_CZ_2.pdf).
312. Vyhláška č. 438 ze dne 13. září 2006 kterou se upravují podrobnosti výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy ve školských zařízeních. Dostupná také z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-438>.

313. Vyhláška č. 505 ze dne 29. listopadu 2006 kterou se provádějí některá ustanovení zákona o sociálních službách. Dostupná také z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-505>.
314. VYMĚTAL, Jan. *Obecná psychoterapie*. 2., rozšířené a přepracované vyd. Praha: Grada, 2004. 339 s. ISBN 80-247-0723-3.
315. VYGOTSKIJ, Lev Semenovič. *Myšlení a řeč*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1971.
316. VYGOTSKIJ, Lev Semenovič. *Vývoj vyšších psychických funkcí*. Praha: SPN, 1976.
317. WANG, Shu-Linga Pei-Yi WU. The role of feedback and self-efficacy on web-based learning: The social cognitive perspective. *Computers & Education* 51 (2008)1589–1598.
318. WEBSTER, Daniel a kol. Placement Stability for Children in Out of-Home Care: A Longitudinal Analysis, *Child Welfare League of America*, 2000, **79**(5), 614-632.
319. WERTHEIMER, Richard. Youth who “ageout” of foster care: troubled lives, troubling prospects. *Child Trends Research Brief*, 59. 2002. Washington D.C.
320. WIEGEROVÁ, Adriana a kol. *Self-efficacy: (osobne vnímaná zdatnosť) v edukačných súvislostiach*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 2012, ISBN 978-80-10-02355-4.
321. WIJK, L. Kristen a kol. Behavioral and emotional symptoms of postinstitutionalized children in middle child hood. *Journal Child Psychol Psychiatry*. 2011, Jan; **52**(1): 56–63.
322. WINNICOTT, Donald. Transitional objects and transitional phenomena. *International Journal of Psychoanalysis*. 1953; 34, 89–97.
323. WINNICOTT, Donald a kol. The theory of the Parent-Infant Relationship. *International Journal of Psychoanalysis*, 41, 1960, 240-595.
324. WITNISH Brittany. *Young care leavers: The need for peer support*. Young Thinker in Residence: Youth Affairs Council Victoria, November 2017.
325. WHETTEN, Kathryn a kol. Three-year change in the well being of orphaned and separated children in institutional and family-based care settings in fivelow-and middle-in come countries; Positive Outcomes for Orphans (POFO) Research Team. *PLoS ONE*, 2014, **8**(9).
326. YOUR CHANCE. *Projekt Začni správně*. Dostupné z: <https://www.yourchance.cz/>.
327. Zákon č. 89 ze dne 22. března 2012 občanský zákoník. In: *Sbírka zákonů České republiky*. Dostupný také z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-89>.
328. Zákon č. 99 ze dne 17. prosince 1963 občanský soudní řád. In: *Sbírka zákonů České republiky*. Dostupný také z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1963-99>.
329. Zákon č. 104 ze dne 8. dubna 1991 Sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí o sjednání Úmluvy o právech dítěte. In: *Sbírka zákonů České republiky*. Dostupný také z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1991-104>.
330. Zákon č. 108 ze dne 31. března 2006 o sociálních službách. In: *Sbírka zákonů České republiky*. Dostupný také z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-108>.
331. Zákon č. 109 ze dne 5. února 2002 o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů. In: *Sbírka zákonů České republiky*. Dostupný také z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2002-109>.
332. Zákon č. 218 ze dne 31. července 2003 o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže). In: *Sbírka zákonů České republiky*. Dostupný také z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2003-218>.

333. Zákon č. 279 ze dne 26. listopadu 1993 o školských zariadeniach. In: *Sbierka zákonů Slovenské republiky*. Dostupný také z: <https://www.zakonypreludi.sk/zz/1993-279>.
334. Zákon č. 305 ze dne 14. července 2005 o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnokuratore a o zmene a doplnení niektorých zákonov. In: *Sbierka zákonů Slovenské republiky*. Dostupný také z: <https://www.zakonypreludi.sk/zz/2005-305>.
335. Zákon č. 359 ze dne 9. prosince 1999 o sociálně právní ochraně dětí. In: *Sbírka zákonů České republiky*. Dostupný také z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1999-359>.
336. Zákon č. 561 ze dne 24. září 2004 o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon). In: *Sbírka zákonů České republiky*. Dostupný také z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2004-561>.
337. ZÁMEČEK. *Časopis Zámeček*. Dostupné z: <https://www.zamecek.net/cs>.
338. ZELINA, Miron. Inštitucionalizované diéta – niektoré psychologické zistenia a súvislosti výchovy. In: *Podmienky výchovy v súčasných dětských domovoch*. 1980, s. 27-40. Bratislava: VÚDÚaP.
339. ZILCHER, Ladislav a Zdeněk SVOBODA. *Inkluzivní vzdělávání: efektivní vzdělávání všech žáků*. Praha: Grada, 2019. ISBN 978-80-271 0789-6.

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ

ADD	Deficit pozornosti bez projevů hyperaktivity.
ADHD	Deficit pozornosti spojen s hyperaktivitou.
CAN	Syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte.
ČR	Česká republika.
DD	Dětský domov.
DDŠ	Dětský domov se školou.
DÚ	Diagnostický ústav.
MCA	Meaning constitution analysis.
MPSV	Ministerstvo práce a sociálních věcí.
MŠMT	Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy.
MZ	Ministerstvo zdravotnictví.
NÚV	Národní ústav pro vzdělávání.
OSN	Organizace spojených národů.
OSPOD	Orgán sociálně právní ochrany dětí.
PAS	Syndrom odcizeného rodiče.
PROD	Program rozvoje osobnosti dítěte.
ŠVP	Školní vzdělávací program.
VTOS	Výkon trestu odnětí svobody.
VÚ	Výchovný ústav.
ZDVOP	Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc.

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obr. č. 1	Soustava školských zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy v ČR.	15
Obr. č. 2	Demografické rozložení dětských domovů v ČR v roce 2021.	21
Obr. č. 3	Vybrané faktory ovlivňující chování a mentální procesy u jedince v dětském domově.	38
Obr. č. 4	Vymezení období dospívání se zaměřením na adolescenci v tradičním a moderním pojetí.	58
Obr. č. 5	Rozdíl mezi pojetím integrace a inkluze.	96
Obr. č. 6	Schéma recipročního determinismu podle A. Bandury (1986).	98
Obr. č. 7	Design výzkumu disertační práce.	125
Obr. č. 8	Rozložení dětských domovů podle jejich počtu v jednotlivých krajích na 1000 obyvatel.	129
Obr. č. 9	Analýza volných výpovědí k tématu přípravy na odchod z DD a následného osamostatnění – protektivní faktory.	138
Obr. č. 10	Důvody pocitů připravenosti na odchod z DD.	140
Obr. č. 11	Rozklad textu na významové jednotky.	174
Obr. č. 12	Určování modalit a jejich kategorií.	175
Obr. č. 13	Ukázka analýzy parciálních intencí.	188
Obr. č. 14	Myšlenková mapa – Entita „Já“ a její predikáty.	189
Obr. č. 15	Myšlenková mapa – Pocity a emoce vyskytující se v parciálních intencích.	190
Obr. č. 16	Myšlenková mapa – Entita „Já“ a její predikáty.	194
Obr. č. 17	Myšlenková mapa – Pocity a emoce vyskytující se v parciálních intencích.	199
Obr. č. 18	Myšlenková mapa – Důležité aspekty v kontextu s očekáváním od samostatného života.	204
Obr. č. 19	Myšlenková mapa – Entita „Já“ a samostatný život po odchodu z DD.	209
Obr. č. 20	Myšlenková mapa – sociální síť participantů.	217
Obr. č. 21	Myšlenková mapa – Pocity a emoce vyjadřované participanty v kontextu samostatného života	223
Obr. č. 22	Podstatné aspekty zjištěné v rámci výzkumu	240

SEZNAM TABULEK

Tab. č. 1	Počet dětí v dětských domovech šk. rok 2019/2020.	82
Tab. č. 2	Přehledová studie výzkumů zaměřující se na dobu před odchodem z ústavních zařízení.	109-110
Tab. č. 3	Přehledová studie výzkumů zaměřující se na dobu po odchodu z ústavních zařízení.	111-114
Tab. č. 4	Rozložení pohlaví respondentů.	149
Tab. č. 5	Cohenův koeficient kappa pro jednotlivé položky v dotazníku vlastní konstrukce.	152
Tab. č. 6	Cohenův koeficient kappa pro jednotlivé položky v dotazníku GSE.	152
Tab. č. 7	Výsledky Kendallova tau c pro H1.	156
Tab. č. 8	Výsledky Spearmanova korelačního koeficientu pro H1.	156
Tab. č. 9	Deskriptivní hodnoty pro srovnání self-efficacy skupiny 1 a 2.	157
Tab. č. 10	Výsledky Kendallova tau c pro H2.	160
Tab. č. 11	Výsledky Spearmanova korelačního koeficientu pro H2.	160
Tab. č. 12	Deskriptivní hodnoty pro srovnání self-efficacy skupiny 1 a 2.	161
Tab. č. 13	Výsledky Kendallova tau c pro H3.	163
Tab. č. 14	Výsledky Spearmanova korelačního koeficientu pro H3.	164
Tab. č. 15	Deskriptivní hodnoty pro srovnání VVÚ skupiny 1 a 2.	164
Tab. č. 16	Přípravenost na odchod z DD v souvislosti s cílenou přípravou na odchod z DD (sloupcová %).	166-167
Tab. č. 17	Přípravenost na odchod z DD v souvislosti s pomocí vychovatelů při řešení otázek týkajících se odchodu z DD (sloupcová %).	168
Tab. č. 18	Koeficienty pro měření závislostí u ordinálních proměnných založených na srovnávání dvojic.	168
Tab. č. 19	Obavy z odchodu z DD v souvislosti se zásobou kontaktů, na které se může klient v případě potřeby po odchodu z DD obrátit (sloupcová %).	169
Tab. č. 20	Adjustovaná rezidua-rozdíly mezi napozorovanou a očekávanou četností.	170
Tab. č. 21	Modality a jejich kategorie.	189

SEZNAM GRAFŮ

Graf č. 1	Počet dětských domovů z hlediska zastoupení v jednotlivých krajích v České republice.	130
Graf č. 2	Zastoupení DD z hlediska velikostí měst/obcí.	130
Graf č. 3	Časový rámec systematické přípravy na odchod z DD.	134
Graf č. 4	Nejčastější způsoby přípravy na odchod z DD a samostatný život.	135
Graf č. 5	Protektivní faktory, které ovlivňují přípravu na odchod z DD a následný samostatný život.	137
Graf č. 6	Limity v procesu přípravy na odchod z DD a v osamostatnění.	139
Graf č. 7	Nejčastější místa pobytu po odchodu z DD.	143
Graf č. 8	Kontakt s jedinci po odchodu z DD.	144
Graf č. 9	Nejčastější způsob kontaktu s jedinci po opuštění DD.	145
Graf č. 10	Nejčastější důvody, ve kterých jedinci vyhledávají kontakt s DD po jejich odchodu.	145
Graf č. 11	Počty navrácených dotazníků dle zastoupení jednotlivých krajů.	149
Graf č. 12	Souvislost self-efficacy s PnOzDD.	155
Graf č. 13	Rozložení četností proměnné self-efficacy ve skupině 1 u H1.	157
Graf č. 14	Rozložení četností proměnné self-efficacy ve skupině 2 u H1.	158
Graf č. 15	Souvislost self-efficacy s TnOzDD.	159
Graf č. 16	Rozložení četností proměnné self-efficacy ve skupině 1 u H2.	161
Graf č. 17	Rozložení četností proměnné self-efficacy ve skupině 2 u H2.	162
Graf č. 18	Souvislost JB se self-efficacy.	163
Graf č. 19	Rozložení četností proměnné self-efficacy ve skupině 1 u H3.	165
Graf č. 20	Rozložení četností proměnné self-efficacy ve skupině 2 u H3.	165

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1	Dotazník pro vedoucí pracovníky - 1. fáze kvantitativního výzkumu (1. etapa).
Příloha č. 2	Úvodní dopis pro vedoucí pracovníky DD – 1. etapa kvantitativního výzkumu.
Příloha č. 3	Dotazník pro jedince z DD (17-26 let) - 1. fáze kvantitativního výzkumu (2. etapa).
Příloha č. 4	Úvodní dopis pro vedoucí pracovníky DD – 2. etapa kvantitativního výzkumu.
Příloha č. 5	Informovaný souhlas – 2. fáze (kvalitativní výzkum, 1. etapa).
Příloha č. 6	Informovaný souhlas – 2. fáze (kvalitativní výzkum, 2. etapa).
Příloha č. 7	Ukázka podkladů pro statistické zpracování dat.
Příloha č. 8	Ukázka přehledu zastoupených modalit a jejich kategorií u participantky Marie.
Příloha č. 9	Entity a predikáty vyskytující se v parciálních intencích u participantky Marie.
Příloha č. 10	Ukázka realizovaného rozhovoru v 1. a 2. etapě kvalitativního šetření s participantkou Marií.
Příloha č. 11	Výsledky a interpretace dat a informací z 1. a 2. etapy kvalitativního šetření založených na analýzách rozhovorů s participantkou Marií.

Příloha č. 1 Dotazník pro vedoucí pracovníky - 1. fáze (kvantitativní výzkum, 1. etapa).

PŘÍPRAVA JEDINCŮ NA ODCHOD Z DĚTSKÉHO DOMOVA

V Olomouci dne 23. 4. 2018

Vážená paní ředitelko,
vážený pane řediteli,

dovolujeme si Vás oslovit se zdvořilou žádostí o spolupráci na výzkumu, který se zaměřuje na sociální integraci dětí, které po dosažení zletilosti (či po ukončení studia) opouštějí dětské domovy.

Náš výzkum, podpořený projektem *Příprava jedinců na odchod z dětského domova a jejich následná integrace do společnosti*, bude mít několik fází. Tento dotazník reflektuje první fázi a zaměřuje se na zmapování vstupních informací ohledně přípravy dětí na odchod z dětských domovů a velmi bychom Vás nebo jinou kompetentní osobu ve Vašem domově chtěli požádat o vyplnění všech informací s tímto tématem spojených. Jedná se o základní demografické údaje o Vašem DD, dále informace mapující způsoby práce s dětmi směřující k odchodu ze zařízení, spolupráci s jinými organizacemi participujícími na osobnostním rozvoji dětí atp. Tyto informace zjišťujeme ve všech DD v rámci České republiky a jsou pro nás velmi důležité.

Dotazník je primárně anonymní, pokud si nebudete přát, nebudou žádné informace spojovány s Vaší osobou ani Vaším DD. Pokud však na anonymitě netrváte, budeme velmi rádi vzhledem k příp. dalším dotazům a následné spolupráci v dalších fázích výzkumu (viz příložený průvodní dopis).

Pokud by vás zajímaly výsledky této práce, na konci dotazníku je kolonka na vepsání emailu. Výsledky vám rádi zašleme. Pokud budete mít k dotazníku či výzkumu jakékoliv dotazy či připomínky, neváhejte nás kontaktovat, budeme rádi za jakoukoliv zpětnou vazbu (e-mail: veronika.stenclova01@upol.cz, tomas.cech@upol.cz, tel. [REDACTED]).

Dotazník obsahuje 21 položek, jeho vyplnění dotazníku by Vám nemělo zabrat více než 20 minut času. O vyplnění a odeslání dotazníku bychom Vás rádi požádali do

Děkujeme Vám za spolupráci. Za výzkumný tým

Mgr. Veronika Štenclová
řešitelka projektu a koordinátorka výzkumu

doc. PhDr. Tomáš Čech, Ph.D.
odborný garant výzkumu

Systém přípravy dětí na odchod z DD v ČR (ze strany státu)

1. Pokud byste měli zhodnotit systém státní podpory pro přípravu dětí na odchod z DD v České republice, tak podpora dětí je:

- a) Zcela vyhovující a dostatečná
- b) Spíše vyhovující
- c) Spíše nevhovující
- d) Zcela nevhovující

2. V čem vidíte z hlediska systému přípravy jeho (vypište):

Pozitiva:.....

Negativa:.....

Příprava dětí na odchod z DD

3. Jakými způsoby připravujete děti na odchod z dětského domova a jejich samostatný život? (označte 3 nejtypičtější způsoby)

- a) Systematická setkání s dítětem a řešení otázek spojených s odchodem z DD
- b) Nastavení specifického režimu dítěti před odchodem z DD (např. samostatný pokoj, rozvoj specifických kompetencí jako starost o domácnost, finanční gramotnost atp.)
- c) Osvětová činnost – informační materiály, pořady atp.
- d) Zapojení do podpůrných projektů zaměřených na osamostatnění dítěte
- e) Spolupráce s neziskovými organizacemi (programy na přípravu dětí na odchod z DD)
- f) Mentoring – pravidelné setkávání s dospělou autoritou (zpravidla stejného pohlaví), která s dítětem řeší otázky běžného života ve společnosti
- g) Spolupráce s biologickou rodinou dítěte (předpoklad návratu do rodiny)
- h) Spolupráce se školou, kterou dítě navštěvuje
- i) Jiný způsob – vymezte:

4. Pokud spolupracujete s některou z neziskových organizací, příp. se zapojujete do projektů zaměřujících se na sociální integraci dětí z dětských domovů, o jaké projekty se jedná? Zhodnot'te úspěšnou spolupráci za poslední 3 roky. (vymezte všechny a seřad'te dle nejvyššího podílu spolupráce)

<i>Organizace</i>	<i>Název projektu</i>
1.
2.
3.

5. S dětmi na systematické přípravě na odchod z DD pracujete:

- a) Průběžně, neodlišujeme od běžné výchovně-vzdělávací práce s dítětem
- b) Alespoň rok před dovršením zletilosti dítěte (bez ohledu, zda pokračuje ve studiu či nikoliv)
- c) Alespoň rok před očekávaných odchodem dítěte z DD (z důvodu dovršení zletilosti, příp. ukončení systematické přípravy na povolání)
- d) Nárazově, dle nabídky možností zapojení do projektů na podporu přípravy dětí
- e) Nezaměřujeme se cíleně na přípravu dětí na odchod z DD

6. Co pozitivně podporuje přípravu dítěte na odchod dítěte z DD a jeho následnou úspěšnou integraci? (označte nejefektivnější body, maximálně však 3)

- a) Funkční program systematické přípravy dítěte na odchod
- b) Pozitivní vzor vychovatele/vychovatelky
- c) Mentoring – vedení dospělou autoritou
- d) Přejímání zkušeností od starších dětí připravujících se na odchod z DD
- e) Vyhledávání pozitivních vzorů v biologické rodině
- f) Přenesení větší spoluzodpovědnosti v rozhodování na dítě
- g) Jiné – vypište:

Limity přípravy dětí na odchod z DD
--

7. Na jaké limity, problémy narazíte při práci s dítětem při jeho přípravě na odchod z DD? (označte max. 3 nejtypičtější limity)

- a) Chybějící systémová podpora
- b) Nejasná metodika přípravy dítěte na odchod z DD
- c) Nedostatek projektů a extérních služeb neziskových organizací
- d) Nevyhovující podmínky v DD
- e) Nezájem, špatná motivovanost dětí
- f) Vazby na biologickou rodinu dítěte

- g) Etnická odlišnost dítěte
 h) Jiné – vypište:

Dítě po odchodu z DD

8. Kam nejčastěji vedou kroky dětí, které opustí dětský domov? Stačí odhad vycházející z Vaší osobní zkušenosti za uplynulé 3 roky. Označte max. 3 nejčastější kroky.

- Odchod k biologické rodině či jiným příbuzným
- Společné soužití s partnerem
- Domy na půl cesty
- Ubytovny
- Pronájem/podnájem/vlastní byt
- Jiné – vymezte:

9. Jaké je ve Vašem dětském domově nejčastější nejvyšší dosažené vzdělání dětí při odchodu z DD za účelem osamostatnění se (dosažení zletilosti, či ukončení vzdělávání)? Pokuste se prosím procentuálně vymezit u každé položky (odhad dle Vaší zkušenosti za uplynulé 3 roky).

a) Základní	%
b) Učební obor bez výučního listu	%
c) Učební obor s výučním listem	%
d) Střední škola s maturitou	%
e) Vyšší odborná škola	%
f) Vysoká škola	%

10. Mapujete životy dětí i po odchodu ze zařízení v následujících 2 letech po odchodu dětí z DD? Jde o pravidelný i nepravidelný, občasný kontakt se zaměřením na úspěšnost začlenění jedince do společnosti (Označte typickou odpověď. Pokud je odpověď „ano“, přejděte k další otázce)

- a) Ano, pokoušíme se být se všemi dětmi v kontaktu (s různou mírou úspěšnosti)
- b) Ano, u některých dětí, které o to stojí, a víme, jak je kontaktovat
- c) Ano, ale iniciativu necháváme spíše na dítěti
- d) Ne

11. Nejčastější způsoby mapování životních cest dětí. Označte max. 3 nejtypičtější způsoby, kterými se dovídáte o životech dětí).

- a) Telefonický kontakt
- b) Kontakt skrze sociální sítě
- c) Osobní kontakt v podobě návštěv dětí či setkání s nimi
- d) Osobní kontakt, kdy děti navštěvují DD
- e) Náhodné setkání
- f) Jiné – vypište:

12. Vracejí se k Vám děti po odchodu z Vašeho dětského domova s žádostí o pomoc?

Vymezte zkušenost za poslední 3 roky. Pokud ano, pokračujte prosím k další otázce.

- a) Ano
- b) Ne

13. Co tyto jedince k opětovnému vyhledání Vaši pomoci nejčastěji vede? Označte

kroužkem 2 nejtypičtější důvody.

- a) Rodinné problémy
- b) Problémy s partnerem
- c) Problémy se zákonem
- d) Finanční problémy
- e) Problémy s bydlením
- f) Jiné – vypište:

Demografické údaje

14. Kolik dětí se aktuálně nachází ve Vašem dětském domově? Uveďte počet.

.....

15. Kolik jedinců se aktuálně nachází ve Vašem dětském domově ve věkové hranici 17 a více let? Uveďte počet.

.....

16. Kolik plánovaných odchodů dospělých jedinců máte v letošním roce (tzn. těch, kteří do jednoho roku opustí Váš DD)? Uveďte počet.

.....

17. Kolik rodinných skupin čítá Vaše zařízení? Uveďte počet.

.....

18. Kolik má Váš domov zaměstnanců? Uved'te počet.

..... Z toho pedagogických:

19. V jaké kraji se nachází Váš DD?

- a) Hlavní město Praha
- b) Středočeský kraj
- c) Jihočeský kraj
- d) Plzeňský kraj
- e) Karlovarský kraj
- f) Ústecký kraj
- g) Liberecký kraj
- h) Královéhradecký kraj
- i) Pardubický kraj
- j) Kraj Vysočina
- k) Jihomoravský kraj
- l) Olomoucký kraj
- m) Zlínský kraj
- n) Moravskoslezský kraj

20. Obec/město, kde se nachází Váš DD, má:

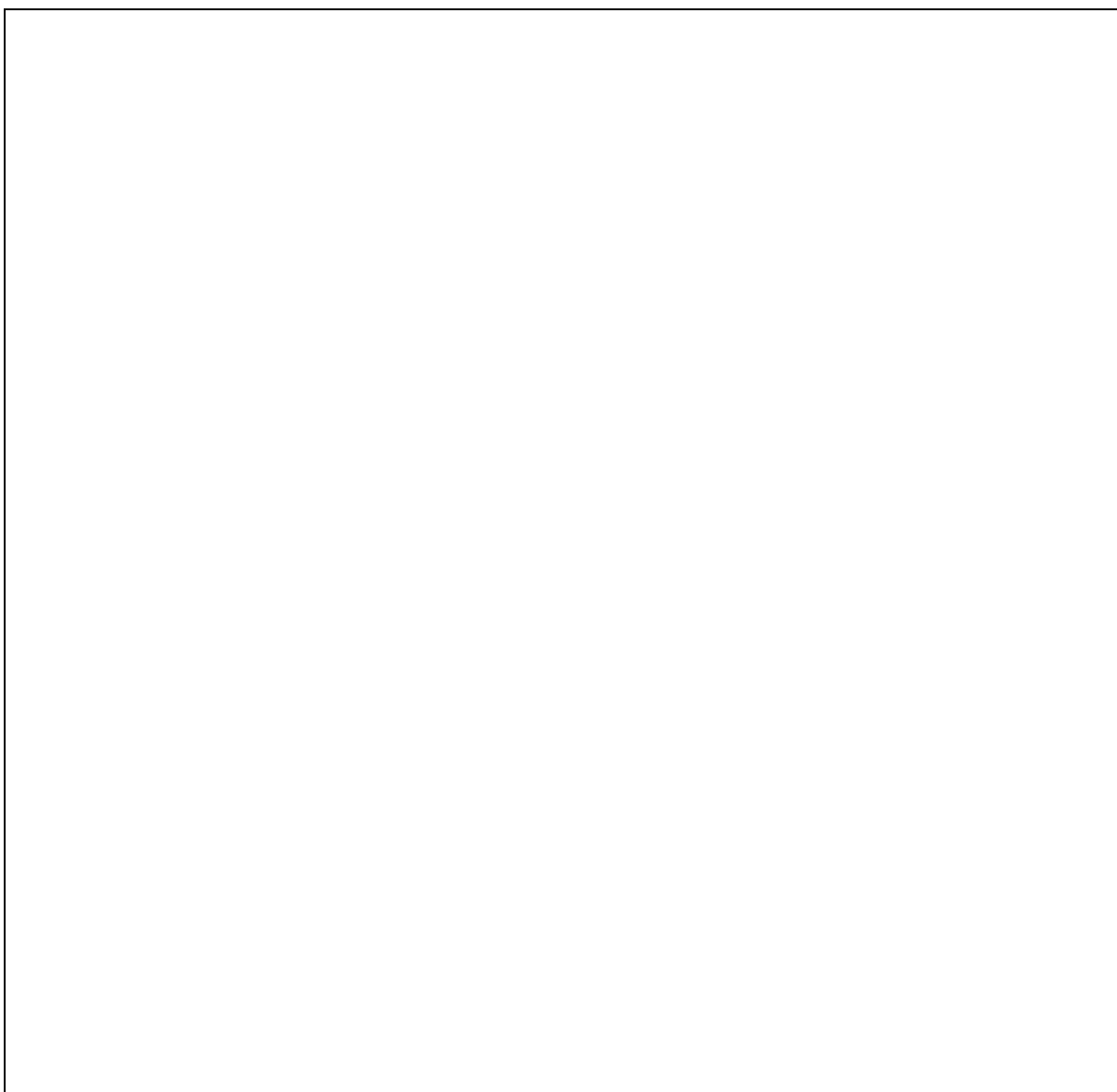
- a) Do 1.999 obyvatel
- b) 2.000 – 9.999 obyvatel
- c) 10.000 – 49.999 obyvatel
- d) Nad 50.000 obyvatel

Název a sídlo našeho DD (dobrovolně).....

Prostor na vyplnění e-mailu pro zaslání výsledků výzkumu:

.....

21. Pokud byste nám chtěli k tématu výzkumu sdělit jakékoliv postřehy, poznatky či připomínky, budeme velmi rádi. Využít k tomu můžete následující stranu.

Děkujeme za pomoc a spolupráci na výzkumu!

Tým řešitelů PdF UP v Olomouci

Příloha č. 2 Úvodní dopis pro vedoucí pracovníky DD – 1. etapa kvantitativního výzkumu.

Pedagogická
fakulta

Ústav pedagogiky
a sociálních studií

V Olomouci dne 30. 4. 2018

Vážená paní ředitelko,
vážený pane řediteli,

jsme tým pracovníků Pedagogické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci a dovolujeme si Vás oslovit se zdvořilou žádostí o spolupráci na výzkumu, který se zaměřuje na sociální integraci dětí, které po dosažení zletilosti (či po ukončení studia) opouštějí dětské domovy.

Náš výzkum, podpořený projektem *Příprava jedinců na odchod z dětského domova a jejich následná integrace do společnosti*, bude mít několik fází. Dotazník, který je součástí zaslaného e-mailu, reflektuje první fázi a zaměřuje se na zmapování vstupních informací ohledně přípravy dětí na odchod z dětských domovů a velmi bychom Vás nebo jinou kompetentní osobu ve Vašem domově chtěli požádat o vyplnění všech informací s tímto tématem spojených. Jedná se o základní demografické údaje o Vašem DD, dále informace mapující způsoby práce s dětmi směřující k odchodu ze zařízení, spolupráci s jinými organizacemi participujícími na osobnostním rozvoji dětí atp. Tyto informace zjišťujeme ve všech DD v rámci České republiky a jsou pro nás důležitým východiskem pro další výzkum.

V druhé fázi bychom velmi rádi získali informace od dětí ve Vašem DD, které se připravují na odchod z ústavní výchovy. Také v této fázi bychom Vás rádi v horizontu následujících týdnů požádali o spolupráci. Uvědomujeme si, že jste zatíženi mnoha dalšími administrativními úkoly, stejně tak že dostáváte žádosti o jiná šetření apod. Přesto věříme, že nám budete moci pomoci. Rádi bychom otevřeli seriózní odbornou diskusi na řešené téma a snad i dílčím způsobem pomohli praxi přípravy dětí na odchod z DD. Víme, že je to běh na dlouhou trať, ale věříme, že přinese alespoň dílčí výsledky.

Děkujeme Vám za spolupráci. Za výzkumný tým

Mgr. Veronika Štenclová
řešitelka projektu a koordinátorka výzkumu

doc. PhDr. Tomáš Čech, Ph.D.
odborný garant výzkumu

Příloha č. 3 Dotazník pro jedince z DD (17-26 let) - 1. fáze (kvantitativní výzkum, 2 etapa).

Pedagogická fakulta
Univerzity Palackého v Olomouci

Ahoj,
vím, že se chystáš na zásadní životní krok – odchod z dětského domova. Tímto dotazníkem bych ráda zjistila, jestli se cítíš být na tento významný okamžik dostatečně připravený. Tím myslím, jaké pocity, zkušenosti nebo názory se Ti v souvislosti odchodem z dětského domova vybaví.

Zajímaly by mě odpovědi na několik otázek, které s Tvým osamostatněním souvisejí. Budu moc ráda, pokud mi je zodpovíš tak, jak je cítíš, zcela po pravdě. Dotazník nemusíš podepisovat, proto Tvé odpovědi budou zcela anonymní. Možná také pomohou v budoucnu kamarádům z dětských domovů, kteří se na tento krok budou také jednou připravovat.

Děkuji za Tvůj čas a pravdivé zodpovězení otázek.

Veronika Štenclová
Pedagogická fakulta UP v Olomouci

Část 1

1) Těšíš se na tvůj odchod z DD? (zakroužkuj číslo odpovědi)

1 = rozhodně ne	2 = spíše ne	3 = spíše ano	4 = rozhodně ano
-----------------	--------------	---------------	------------------

2) Cítíš se být dostatečně připraven na odchod z dětského domova? (zakroužkuj číslo odpovědi)

1 = rozhodně ne	2 = spíše ne	3 = spíše ano	4 = rozhodně ano
-----------------	--------------	---------------	------------------

Pokud ANO, proč? (napíš) _____

Pokud NE, proč? (napíš) _____

3) Je něco, čeho se po odchodu z DD obáváš? (zakroužkuj číslo odpovědi)

1 = rozhodně ne	2 = spíše ne	3 = spíše ano	4 = rozhodně ano
-----------------	--------------	---------------	------------------

4) Pokud jsi v předchozí otázce odpověděl/a „ano“ (číslo 3 a 4), jaké situace se po tvém odchodu z DD nejvíce bojíš/obáváš? (zakroužkuj všechny správné odpovědi)

- Problémy s bydlením
- Problémy s hledáním zaměstnání
- Problémy v oblasti vztahů (partner, rodina)
- Finanční potíže
- Problémy s vyřizováním potřebných dokumentů
- Samoty
- Jiné, vypiš _____

5) Kam po odchodu z DD půjdeš? (zakroužkuj pravděpodobnou jednu odpověď)

- Rodina nebo jiní příbuzní
- Společné bydlení s partnerem
- Dům na půl cesty
- Ubytovna
- Pronájem/podnájem/vlastní byt
- Jiné, vypiš: _____
- Ještě nevím, kam půjdu

6) Pomáhají Ti vychovatelé při řešení tvých otázek spojených s odchodem z DD? (označ)

1 = rozhodně ne	2 = spíše ne	3 = spíše ano	4 = rozhodně ano
-----------------	--------------	---------------	------------------

7) Prošel/prošla jsi nějakou cílenou přípravou (programem, školením) na odchod z DD?

- ANO
- NE

Pokud ANO, jakou? Napiš: _____

8) Hodnotíš tuto přípravu jako přínosnou? (zakroužkuj číslo odpovědi)

1 = rozhodně ne	2 = spíše ne	3 = spíše ano	4 = rozhodně ano
-----------------	--------------	---------------	------------------

9) Co bys chtěl udělat jako první, když odejdeš z DD?

Napiš: _____

10) Máš v zásobě kontakty, na které se v případě potřeby můžeš obrátit? (označ)

- ANO
- NE

Pokud ANO, jaké? Napiš: _____

11) Víš už teď, kam po odchodu z DD půjdeš? (zakroužkuj číslo odpovědi)

1 = rozhodně ne	2 = spíše ne	3 = spíše ano	4 = rozhodně ano
-----------------	--------------	---------------	------------------

12) Myslíš si, že jsi na odchod z DD připraven? (zakroužkuj číslo odpovědi)

1 = rozhodně ne	2 = spíše ne	3 = spíše ano	4 = rozhodně ano
-----------------	--------------	---------------	------------------

13) Jsi:

- Žena
- muž

14) Jaký je Tvůj věk? Napiš: _____

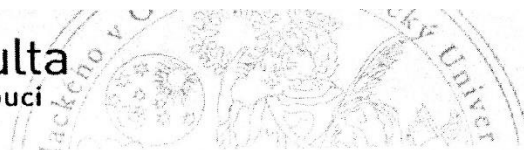
15) Kam aktuálně chodíš do školy, co studuješ?

- Učební obor bez výučního listu
- Učební obor s výučním listem
- Střední škola s maturitou
- Nástavbové studium zakončené maturitní zkouškou
- Vyšší odborná škola
- Vysoká škola
- Nechodím do školy, nestuduji
- Pracuji

16) Od kolika let žiješ v DD? Napiš: _____

17) V jakém kraji se tvůj DD nachází?

- Hlavní město Praha
- Středočeský kraj
- Jihočeský
- Plzeňský
- Karlovarský
- Ústecký
- Liberecký
- Královehradecký
- Pardubický
- Vysočina
- Jihomoravský
- Olomoucký
- Zlínský
- Moravskoslezský

Část 2

Zakroužkuj odpověď, která nejvíce vystihuje Tvůj názor:

A) Když se něco postaví proti mně, můžu nalézt způsob, jak dosáhnout toho, čeho dosáhnout chci.	1 = naprosto nesouhlasí 2 = spíše nesouhlasí 3 = spíše souhlasí 4 = naprosto souhlasí
B) Když se o to opravdu usilovně snažím, pak můžu zvládnout i nesnadné problémy	1 = naprosto nesouhlasí 2 = spíše nesouhlasí 3 = spíše souhlasí 4 = naprosto souhlasí
C) Pro mne je poměrně snadné držet se svých předsevzetí a dosáhnout cílů, které si stanovím.	1 = naprosto nesouhlasí 2 = spíše nesouhlasí 3 = spíše souhlasí 4 = naprosto souhlasí
D) Díky svým zkušenostem a možnostem vím, jak zvládat neočekávané situace.	1 = naprosto nesouhlasí 2 = spíše nesouhlasí 3 = spíše souhlasí 4 = naprosto souhlasí
E) Důvěřuji si plně, že zvládnou neočekávané situace.	1 = naprosto nesouhlasí 2 = spíše nesouhlasí 3 = spíše souhlasí 4 = naprosto souhlasí
F) Když se dostanu do obtíží, pak se můžu plně spolehnout na své schopnosti.	1 = naprosto nesouhlasí 2 = spíše nesouhlasí 3 = spíše souhlasí 4 = naprosto souhlasí
G) Bez ohledu na to, co se děje, jsem obvykle schopný/á vypořádat se s tím.	1 = naprosto nesouhlasí 2 = spíše nesouhlasí 3 = spíše souhlasí 4 = naprosto souhlasí
H) Vynaložím-li na to potřebné úsilí, pak můžu najít řešení pro téměř každý problém.	1 = naprosto nesouhlasí 2 = spíše nesouhlasí 3 = spíše souhlasí 4 = naprosto souhlasí
I) Pokud stojím před něčím novým, vím, jak se s takovou situací vyrovnat.	1 = naprosto nesouhlasí 2 = spíše nesouhlasí 3 = spíše souhlasí 4 = naprosto souhlasí
J) Pokud se vynoří nějaký problém, můžu ho zvládnout vlastními silami.	1 = naprosto nesouhlasí 2 = spíše nesouhlasí 3 = spíše souhlasí 4 = naprosto souhlasí

Příloha č. 4 Úvodní dopis pro vedoucí pracovníky DD – 2. etapa kvantitativního výzkumu.

Pedagogická
fakulta

Vážená paní ředitelko,

Vážený pane řediteli,

Jsem studentkou doktorského studia Pedagogiky na Univerzitě Palackého v Olomouci a zároveň již několik let působím jako vychovatelka v dětském domově v Ostravě - Na Vizině.

Ráda bych Vás touto cestou poprosila o spolupráci na výzkumném šetření, které se zaměřuje na oblast sociální integrace dětí, které po dosažení zletilosti (či po ukončení studia) opouštějí dětské domovy.

Zmíněné výzkumné šetření sestává z několika fází. První fáze výzkumu, která proběhla v minulém roce, významně napomohla ke zmapování vstupních informací vztahujících se k přípravě dětí na odchod z dětských domovů a všech informací s tímto tématem spojených.

Dotazník, který je součástí zasláného e-mailu, reflektuje druhou fázi výzkumu.

V té bych velmi ráda získala informace od dětí ve Vašem DD, které se připravují na odchod z ústavní výchovy.

Uvědomuji si, že jste zatíženi mnoha dalšími administrativními úkoly, stejně tak že dostáváte žádosti o jiná výzkumná šetření apod. Přesto věřím, že mi budete moci pomoci.

Mockrát Vám děkuji za případnou spolupráci.

Mgr. Veronika Štenclová

Veronika.stenclova01@upol.cz

Příloha č. 5 Informovaný souhlas – 2. fáze (kvalitativní výzkum, 1. etapa).

Informovaný souhlas pro vedoucí pracovníky dětských domovů a děti umístěné v ústavní výchově

Informovaný souhlas

- pro výzkumný záměr disertační práce zaměřené na zjištění aspektů přípravy jedinců na odchod z dětského domova a jejich následného začlenění do společnosti,
- období sběru dat prostřednictvím nestrukturovaných rozhovorů: září 2018–podzim 2019, při předem naplánovaných osobních setkání,
- cílová skupina: jedinci s nařízenou ústavní výchovou ve věku 17-26 let,
- autorka disertační práce: Mgr. Veronika Štenclová.

Vážené ředitelky, vážení ředitelé,

obracím se na Vás s žádostí o souhlas s účastí dítěte, umístěném ve Vašem zařízení na základě nařízené ústavní výchovy, ve výzkumném projektu zaměřeném na zjištění aspektů přípravy jedinců na odchod z dětského domova a jejich úspěšného začlenění do společnosti. Během předem naplánovaného setkání by dítě poskytlo rozhovor, týkající se uvedeného výzkumného záměru. Bude mu sdělena níže uvedená instrukce, na kterou by mělo reagovat. Účast ve výzkumu je zcela anonymní, nikde nebudou uváděny jména, název zařízení, ani žádné jiné místopisné informace. Participace dítěte při rozhovorech může napomoci ke zjištění specifík subjektivního pohledu na připravenost na odchod z dětského domova. Získané informace budou jako dílčí výstupy součástí komplexnějšího rozboru situace. Na základě nich by tak bylo možné přistoupit k návrhům možných modifikací či inovací ve stávajícím systému, který je v našich podmínkách, v souvislosti se začleňováním jedinců z dětských domovů do společnosti, nastaven.

Pokud byste měli k tomuto výzkumu jakýkoliv dotaz, můžete mě kontaktovat na e-mailové adrese: veronika.stenclova01@upol.cz, Děkuji.

Instrukce: Zkus si představit dobu, kdy se osamostatníš a odejdeš z dětského domova. Popiš mi, jaké pocity se Ti při této představě vybaví, co Ti běží hlavou, zajímá mě vše, co tě napadne a co ty sám považuješ za důležité v souvislosti s tvým odchodem z dětského domova.

Prohlášení

Prohlašuji, že souhlasím s účastí dítěte, jež je umístěné v našem zařízení, na výše uvedeném výzkumném záměru. Řešitelka výzkumu mě informovala o jeho podstatě a seznámila mě s cíli, metodami a postupy, které budou při výzkumu používány. Souhlasím s tím, že rozhovor bude nahráván. Také že všechny získané údaje budou použity jen pro účely výzkumu a výsledky mohou být anonymně publikovány.

Jméno a příjmení dítěte, podpis:.....

Podpis ředitele zařízení:.....

V.....

dne.....

Jméno, příjmení a podpis řešitele projektu: Mgr. Veronika Štenclová.

V Ostravě, dne:

Příloha č. 6 Informovaný souhlas – 2. fáze (kvalitativní výzkum, 2. etapa).

Informovaný souhlas

- pro výzkumný záměr disertační práce zaměřené na zjištění aspektů přípravy jedinců na odchod z dětského domova a jejich následného začlenění do společnosti,
- období sběru dat prostřednictvím nestrukturovaných rozhovorů: leden 2020–počátek roku 2021, při předem naplánovaných osobních setkání,
- autorka disertační práce: Mgr. Veronika Štenclová.

Vážená paní, vážený pane,

obracím se na Vás s žádostí o spolupráci na výzkumu, jehož první etapy jste byli součástí. Cílem druhého setkání je zaměřit se na Váš samostatný život po odchodu z dětského domova s ohledem na Vaše očekávání, které jste od této situace měli. Předmětem zájmu bude zjištění aspektů, které proces osamostatnění a Váš následný život po odchodu z dětského domova provázely a provází. Účast ve výzkumu je zcela anonymní, nikde nebudou uváděny Vaše jména, bydliště, ani žádné jiné místopisné informace. Získané informace budou jako dílčí výstupy součástí komplexnějšího rozboru situace. Na základě nich by tak bylo možné přistoupit k návrhům možných modifikací či inovací ve stávajícím systému, který je v našich podmínkách, v souvislosti se začleňováním jedinců z dětských domovů do společnosti, nastaven.

Prohlášení

Prohlašuji, že souhlasím s účastí na výše uvedeném výzkumném záměru. Řešitelka projektu mě informovala o podstatě výzkumu a seznámila mě s cíli, metodami a postupy, které budou při výzkumu používány. Souhlasím s tím, že rozhovor bude nahráván. Také že všechny získané údaje budou použity jen pro účely výzkumu a výsledky mohou být anonymně publikovány. Měl/a jsem možnost vše si řádně, v klidu a v dostatečném čase zvážit, stejně jako jsem se mohl/a autorky výzkumu zeptat na vše, co mě zajímalo. Od spolupráce na výzkumu mám možnost kdykoliv bez udání důvodu odstoupit.

Jméno, příjmení a podpis účastníka výzkumu:

.....

V.....

dne.....

Jméno, příjmení a podpis autora výzkumného záměru: Mgr. Veronika Štenclová.

V Ostravě, dne:

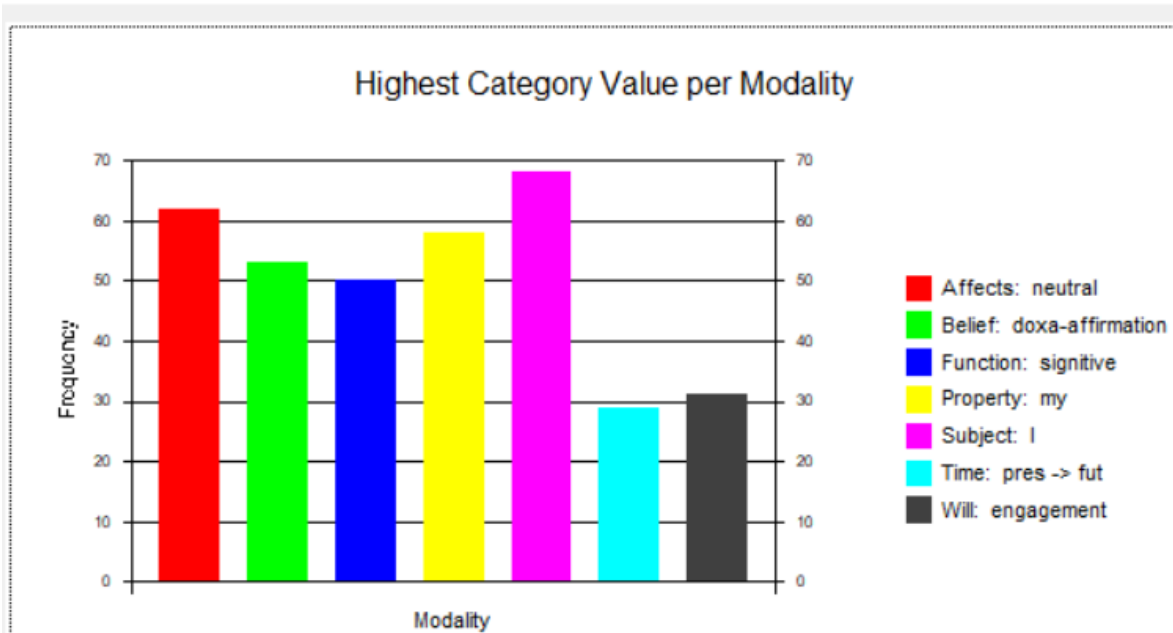
Příloha č. 7 Ukázka podkladů pro statistické zpracování dat.

1	Klient	Kraj	Pohlaví	Věk	Délka umístění Studium/práce	Těšení se Připravenost	Obavy	Vědomí bydlení	Cílená příprava	Pomoc vychovatelů	Kontakty	Self-efficacy	
2	Klient1	14	2	18	13	3	3	3	2	1	3	1	19
3	Klient2	14	1	20	4	5	4	2	3	1	4	1	29
4	Klient3	14	2	17	1	2	3	3	2	1	3	2	35
5	Klient4	14	1	19	9	3	1	4	4	1	4	1	39
6	Klient5	14	1	17	10	2	2	1	2	2	2	2	28
7	Klient6	14	2	25	12	6	2	3	3	1	3	1	32
8	Klient7	14	1	17	4	7	3	2	3	1	3	1	16
9	Klient8	14	2	18	1	2	2	2	2	2	3	1	34
10	Klient9	14	1	18	4	2	2	4	2	2	3	2	27
11	Klient10	14	2	17	8	1	2	3	3	2	4	2	23
12	Klient11	14	2	20	4	6	2	3	4	1	3	2	28
13	Klient12	14	2	19	3	3	4	2	3	1	3	1	31
14	Klient13	14	2	18	2	2	3	2	2	1	4	1	31
15	Klient14	14	1	18	4	3	3	2	3	1	4	1	32
16	Klient15	14	1	17	5	3	2	4	2	1	3	2	29
17	Klient16	14	2	20	10	4	3	2	4	1	4	1	35
18	Klient17	14	1	18	8	2	2	3	2	1	3	2	26
19	Klient18	14	1	18	10	2	3	3	3	2	1	1	30
20	Klient19	14	2	20	18	2	2	3	3	1	3	2	33
21	Klient20	14	1	17	3	2	1	3	3	1	1	1	25
22	Klient21	14	1	19	2	2	2	3	3	1	3	1	22
23	Klient22	14	2	18	1	1	2	4	2	2	4	2	33
24	Klient23	14	1	18	4	2	3	3	3	2	3	2	28
25	Klient24	14	2	19	7	2	4	1	4	1	4	1	31
26	Klient25	14	2	22	5	2	3	2	4	2	2	1	32
27	Klient26	14	1	18	11	2	2	3	2	1	4	1	29
28	Klient27	14	1	20	11	3	2	4	4	1	4	1	33
29	Klient28	14	1	18	13	4	2	3	2	1	4	2	20
30	Klient29	14	2	17	8	3	2	4	1	1	3	2	29
31	Klient30	14	1	17	15	2	2	3	4	2	1	2	29
32	Klient31	14	2	16	4	2	2	2	1	2	2	1	27
33	Klient32	14	2	17	2	2	4	2	4	1	3	1	32
34	Klient33	14	1	18	8	1	3	1	3	2	3	2	27

Příloha č. 8 Ukázka přehledu zastoupených modalit a jejich kategorií u participantky Marie (1. etapa sběru dat v kvalitativní fázi).

Modality	Category	Meaning Unit	Freq	R Freq
Affects	positive-retrospective		1	1,72%
	doxa-affirmation	█	31	53,45%
Belief	doxa-negation	█	16	27,59%
	possibility	█	8	13,79%
	probability	█	3	5,17%
	imaginative	█	13	22,41%
Function	perceptive	█	16	27,59%
	signitive	█	29	50,00%
	her	█	2	3,45%
Property	his	█	3	5,17%
	its	█	6	10,34%
	my	█	34	58,62%
	not stated	█	6	10,34%
	others		1	1,72%
	our		1	1,72%
	their	█	5	8,62%
	one-all		1	1,72%
Subject	I	█	40	68,97%
	one-all		1	1,72%

File

Příloha č. 9 Entity a predikáty vyskytující se v parciálních intencích u participantky Marie (1. etapa sběru dat v kvalitativní fázi).

87 Different Entities		133 Different Predicates	
Entity	Frequency	Predicate	Frequency
Dětský domov	3	existuje	140
Já	89	se vybaví	1
Myšlenky	1	se vybaví mně	1
Odchod z DD	3	bojím	1
Řečené	1	z odchodu	1
Co	2	řeším	3
Strach	7	řeším začátek	1
Začátek	4	řeším hodně	1
Řešení	1	řeším hlavně	1
Byt	7	řeším hodně začátek	1
Vlastnictví	2	mít	1
Zařizování	5	bytu	2

Příloha č. 10: Ukázka realizovaného rozhovoru v 1. a 2. etapě kvalitativního šetření s participantkou Marií.

Položená instrukce v první etapě sběru dat: *Zkus si představit dobu, kdy se osamostatníš a odejdeš z dětského domova. Popiš mi, jaké pocity se Ti při této představě vybaví, co Ti běží hlavou, zajímá mě vše, co tě napadne a co ty sám považuješ za důležité v souvislosti s tvým odchodem z dětského domova.*

Přepis rozhovoru:

Tak co se mi vybaví, když se řekne odchod z dětského domova, no bojím se toho. Hlavně jako ten začátek hodně řeším, mít ten byt jako a jako zařídit to všechno, ty úřady oběhat a takové jako věci, že už si to budu muset sama dělat, že už mi nikdo neporadí, nepomůže. Ráda bych si pronajala nějaký byt, uvidím třeba jaké budou nabídky nebo tak. Rozhodně bych nechtěla dům na půl cesty. Určitě mi s placením bude pomáhat Tomáš (přítel) a tak asi si najdu nějakou brigádu nebo něco. Ale obávám se nejvíce toho, že neseženu tu práci, toho se bojím nejvíce a že třeba nebudou peníze. No a jestli se cítím být připravená na odchod, jako kdybych měla kam jít, tak asi jo. Jakože kdybych jako fakt věděla, že třeba jak mi teď nabídli ten startovací byt, jenomže to rozhodnutí bylo už teď do středy, oni mi to řekli den před tím, a to, než bych se jako to rozhodla, to bylo moc rychlé. To bylo ale dobré že to je na 5 let a neplatí se tam nájem, jenom služby, to je nějaké 2-3 tisíce měsíčně, ale kdybych tam šla, tak vím, že bych už nechodila do školy. Už teď mě to jako, tam nechci chodit, ale už mi chybí jen rok a udělám si i řidičák, na to čekám, ten si začnu dělat příští rok, ve třetíku, takže plánuju v domově zůstat ještě rok do konce třetíku. K sestře tam nechci jít vůbec, to já bych asi nevydržela tam, s těma děčkama a to v tom kraválu a nevím, tak ona též nemá úplně velký byt a jako ještě abych tam měla nastěhovat půlku, vždyť já mám taky v pokoji milion věcí, to bych tam asi ani nenastěhovala jako, takže jako, to by bylo jako lepší už jinam. Přemýšlím, jestli mi bude smutno po domově, jako jak v čem. Možná jako po některých jako těch vychovatelích. A plánuju mimčo, já nechci být stará mamka jakože, chtěla bych ho nejpozději do 25 nebo tak. Tomáš už pracuje normálně, už ne na černo, ale pořád má dluhy, takže jako když má tu práci, tak je bude splácet. Ale více než abych se těšila, tak cítím strach, jako kdybych chtěla odejít, tak jsem mohla odejít už v 18, že spíš jako, ten strach. Ale těším se, že zase bude to soukromí, že třeba i u ségry jako tam nejsme s Tomášem úplně sami nebo tak jakože, i když třeba tady (v DD) jsem v pokoji sama, tak stejně furt kravál, furt někdo lítá, chodí nebo tak, tak možná jakože na to, nebo že jako budu mít jedno mimčo a nebude dělat kravál. A strašně se těším na zařizování bytu, to úplně miluju.

Položená instrukce ve druhé etapě sběru dat: *Ráda bych, abys mi povyprávěl/a vše co Tě napadne a co si spojíš se svým samostatným životem v souvislosti s odchodem z dětského domova. Nejlepší by bylo, kdybys začal/a od situací a pocitů zažitých v prvních dnech po odchodu z dětského domova a postupně pokračoval/a až do dnešního dne. Nespěchej a povykládej mi prosím vše, co si vybavíš a co ty sám/a považuješ za důležité.*

Přepis rozhovoru:

Tak bylo to celkově takové zvláštní po tolika letech se sbalit a odejít pryč. I když jsem se na to těšila a dlouho jsem si to představovala tak pak jak to přišlo, tak stejně jako na to není ten člověk úplně připravený. Já to měla ale si myslím super, a to hlavně v tom, že jsem jako nešla nikam sama bydlet, ale že hned s tím přítelem jsme šli. Trávili jsme spolu víkendy a delší čas už u ségry, takže jako takhle v tomto nebyl problém. Jen když jsem si balila ty věci tak to bylo takové smutné. Jakože jo, štválo mě to tam, to přiznávám, ale pak jak člověk si balí ty věci tak jsem si tak nějak uvědomila, že mi tam bylo vlastně fajn, že mi nic nechybělo. Dokonce jsem i brečela, jak jsem se loučila s tetama a tak, tak to bylo takové smutné. No nakonec jsme šli s přítelem do bytu, sice jako je malý, ale pro začátek nám to stačí i než třeba bude to mimčo. Tím, že na to placení nejsem sama tak je to dobrý. Hledali jsme vlastně ještě před koncem školy, jako jak už jsem věděla že se blíží konec, tak už jsem se i dívala po těch bytech a taky pomáhala teta i pan ředitel. Takové ty začátky, kauci a tak, to se zaplatilo z těch peněz, co jsem dostala z domova. No a jinak pracuju a přítel teda taky. Dluhy má pořád, takže nějaké peníze i odchází jako na zaplacení těch dluhů, ale i tak pořád máme na ten byt a jídlo a tak. Je to fajn mít takhle ten svůj byt a starat se o to všechno i když jsou to jako i starosti. Vařit pro nás, uklízet. Jako všechno jsem dělala i v domově jo, to si zas jako nemyslete, ale tak nějak když je to vaše, a hlavně to musíte dělat skoro každý den, to je něco jiného. Že jako v domově třeba vařila jídelna že a my jen o těch víkendech tak v tomto to jako bylo jednodušší. Jo a začala jsem ten řidičák, ale ještě ho nemám, tak to jsem zvědavá, na ten se těším až ho budu mít. I když sice auto jako ještě nějaký čas určitě mít nebudeme, tak se to hodí. No jinak jako pořád jsem v kontaktu hlavně přes messenger jako s tetou, sem tam si napíšeme, tak to je dobré. Od ségry teď bydlíme vlastně blízko, takže trávíme dost času spolu a sem tam když jedu do města tak se vidím třeba i s děčkama jako z děčáku nebo jsem byla už i párkrát tam jako podepsat i nějaké papíry a třeba i pro věci ještě a pokecat s tetama. Takže jako jo, takhle ten život zatím zvládám ale myslím si, že je to hodně tím, že jako nejsem na to všechno sama. Že třeba kdybych na to sama byla, tak by to bylo jako jiné, těžší no. Hlavně s tím placením všeho, a tak celkově no. Na domov jako budu asi dobře vzpomínat, ale teď už bych si ráda zařídila ten svůj život, měla rodinu a tak. Tak snad to vše půjde.

Příloha č. 11 Výsledky a interpretace dat a informací z 1. a 2. etapy kvalitativního šetření založených na analýzách rozhovorů s participantkou Marií.

Na základě analýzy informací z osobní spisové složky je Maruška poměrně emočně nestabilní, v časně i střední adolescenci se několikrát pokusila o sebevraždu. Dívčino chování se však úměrně s věkem začalo uklidňovat, přičemž velmi těžší ze vztahu se svým dlouholetým partnerem, se kterým se seznámila v DD. S ním po odchodu z DD také žije. Při prvním rozhovoru byla dívka sdílná, představu o svém životě po odchodu měla poměrně promyšlenou. Při druhém rozhovoru byla také patrná dívčina životní spokojenost, i když vyjadřovala určité životní starosti, se kterými se během samostatného života potýká.

1) Jak se jedinci vyjadřují o sobě samých ve vztahu k připravenosti na odchod z DD?

Ke zjištění toho, jak se participantka vyjadřovala o své osobě ve vztahu k připravenosti na odchod z DD, bylo využito entit „já“, „příprava na odchod“ a predikátů, týkající se doby před odchodem z DD.

Interpretace modalit a parciálních intencí:

Na základě pozorování neverbálních projevů během vedení rozhovoru byla Marie ve své výpovědi převážně jistá, což je v souladu s analýzou modalit **Belief = přesvědčení**, čemuž nasvědčuje i nadpoloviční zastoupení kategorie *doxa-affirmation = prosté tvrzení faktu*. Jelikož se ve výpovědi vyskytovaly také části negace, byla na základě analýz patrná kategorie *doxa-negation* a to především v jednotkách vázicích se na pocity ohledně odchodu z DD „...no bojím se toho...“, „...že už mi nikdo neporadí, nepomůže...“.

Na základě rozboru analýzy parciálních intencí se entita „Já“ ve vztahu k modalitě **Affects = emoce**, vyskytovala převážně s neutrálním emočním nábojem: „...mít ten byt jako...“, „...uvidím třeba jaké budou nabídky nebo tak...“ a hned vzápětí byl zastoupen také negativní emoční náboj s výhledem do budoucnosti: „...obávám se nejvíce toho, že neseženu tu práci...“, „...a že třeba nebudou peníze...“.

V modalitě **Function = význam**, se participantka vyjadřovala výroky spadající do kategorie *Signitive*, který nám udává hodnocení, když je osoba ve vyjádření angažována. Marie se tedy vyjadřovala převážně se zapojením subjektivního hodnocení popisovaného jevu: „...ale kdybych tam šla, tak vím, že bych už nechodila do školy...“, „...že už si to budu muset sama dělat...“, „...přemyslím, jestli mi bude smutno po domově...“.

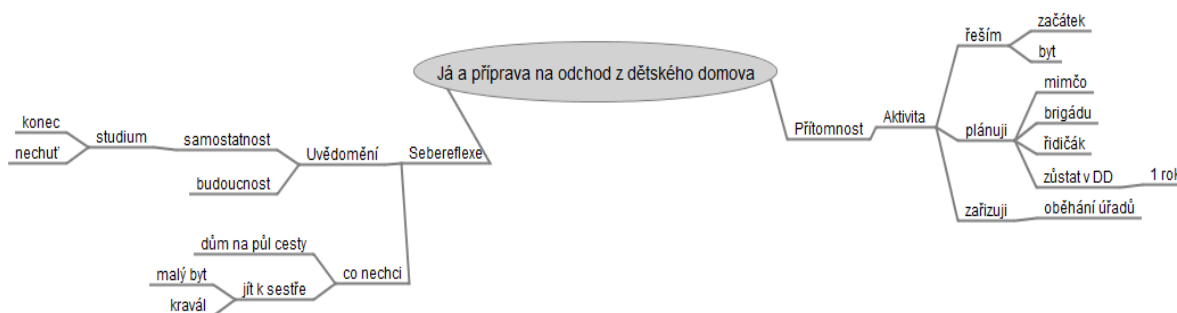
Vzhledem k modalitě **Time = čas** se informantka nejvíce vyjadřovala v čase přítomném s výhledem do budoucnosti, což poukazuje na fakt, čeho si je klient aktuálně vědom ve vztahu k aktuální připravenosti a k budoucímu osamostatnění z DD: „...hlavně jako ten začátek hodně řeším...“, „...no a jestli se cítím být připravená na odchod...“, „...plánuji v domově zůstat ještě do konce třetího...“. Druhou nejčastěji zastoupenou kategorií modalit času je čas čistě minulý, kdy se Maruška při rozhovoru zamýšlela nad realitou budoucnosti samostatného života:

„...to bych tam asi nenastěhovala...“, „...to já bych asi nevydržela tam...“, „...a udělám si řidičák...“.

Ve výpovědích se Marie opravdu zaměřovala dominantně sama na sebe, své pocity a popis vnímané skutečnosti z procesu přípravy na odchod z DD, proto v modalitě **Subject** = **subjekt ve větě**, se s naprostou převahou objevovala kategorie „I“, která se užívá, pokud participant mluví o sobě. Tuto modalitu vyjadřovala např. výpověďmi: „...a tak asi si najdu nějakou brigádu nebo něco...“, „...plánuji mimčo...“, „...já nechci být stará mamka jakože...“, „...přemýšlím, jestli mi bude smutno po domově...“.

Výpovědi v modalitě **Will** = **vůle/přání subjektu** se významově odráželi v kategorii *Engagement*, která odkazuje na aktivitu subjektu: „...i když třeba tady jsem v pokoji sama...“, „...ale více než abych se těšila, tak cítím strach...“ a také v kategorii *Aspiration*, ve které se participantka rozpovídala o něčem, co se má teprve stát – tedy vědomě přemýšlela a hovořila o budoucnosti samostatného života po odchodu z DD: „...těším se, že zase bude to soukromí...“, „...obávám se toho, že neseženu práci...“.

Pomocí entit a predikátů byla pro lepší přehlednost sestavena myšlenková mapa viz obrázek níže. Entita „Já“ se v parciálních intencích objevila celkem 89x.

Obrázek č. Myšlenková mapa - Entita „Já“ a její predikáty.
Zdroj: Autorka.

Obrázek č. přehledně ukazuje všechny zkatégorizované predikáty a entity, jež se vážou k entitě „Já“ v kontextu přípravy na odchod z DD. Ty jsou na základě jejich významu sloučeny pod 2 témata nesoucí název, který souhrnně pojmenovává dané entity a predikáty, jež se vážou k dílčí otázce č. 1. V tomto případě byla vytvořena témata **Přítomnost** a **Sebereflexe**, které jsou blíže specifikovány uvedenými subtématy a podpořeny danými predikáty. Některé entity se shodují s entitami vyskytujícími se v dílčích otázkách č. 2 a č. 3. Z tohoto důvodu nebudu mnohé entity objasňovány znovu, nebo budou interpretovány v jiných kontextech či s jinými predikáty.

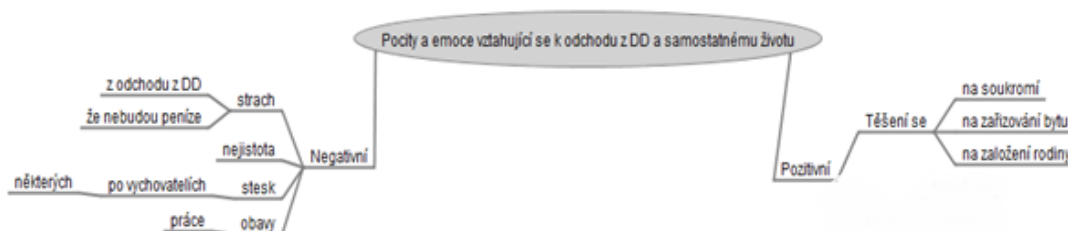
Téma **Přítomnost** zahrnuje výroky, popisující aspekty, které si Marie současně ve vztahu k jejímu subjektivnímu pocitu přípravy na odchod z DD uvědomuje, přičemž se jedná také o popis aktuálních aktivit, které se v souvislosti s přípravou na odchod snaží realizovat. V tuto chvíli dívka nejvíce řeší samotné začátky po odchodu z DD, především tedy místo, kde bude bydlet, což je pro všechny jedince, kteří opouští DD zásadní: „Hlavně jako ten začátek hodně řeším, mít ten byt jako a jako zařídit to všechno, ty úřady oběhat a takové jako věci.“ Její plány jsou více rozebrány v dílčí ot. č. 3.

Ve druhém tématu **Sebereflexe**, se Marie v jednotlivých subtématech zaměřila na hodnocení vlastní osoby v souvislosti s psychickými procesy a s ohledem na její přípravu k odchodu z DD. Kromě vědomí toho, že dívka rozhodně nechce po odchodu z DD k sestře (interpretace dílčí ot. č. 3), je dívka razantně také proti domu na půl cesty: „...Rozhodně bych nechtěla dům na půl cesty.“ Dívka si byla v rozhovoru velmi vědoma těžkosti budoucnosti

a uvědomovala si, že po odchodu z DD již bude vše pouze na jejích schopnostech, čehož se bojí, avšak je na to připravena: „...že už si to budu muset sama dělat, že už mi nikdo neporadí, nepomůže.“ Dostala nabídku jít na startovací byt za velmi výhodných podmínek, ale rozhodnutí po ní chtěli velmi rychle a tak se dívka rozhodla setrvat v DD a to i z důvodu jejího uvědomění vlastní (de)motivace v oblasti přípravy na budoucí povolání „... ale kdybych tam šla, tak vím, že bych už nechodila do školy. Už teď mě to jako, tam nechci chodit, ale už mi chybí jen rok...”.

2) Jaké emoce a pocity jedinci vyjadřují s ohledem na jejich odchod z DD a následné osamostatnění?

Ke zjištění toho, jak participantka popisuje situace a oblasti, které u ní v souvislosti s odchodem z DD vyvolávají emoce a pocity bylo využito entit „strach“, „obavy“, „stesk“, „nejistota“ a „těšení se“ objevujících se v parciálních intencích.

Obrázek č. Myšlenková mapa – Pocity a emoce vyskytující se v parciálních intencích.
Zdroj: Autorka.

Obrázek č. prezentuje vyskytující se emoce a pocity v parciálních intencích, které jsou na základě jejich významu sloučeny pod 2 témata nesoucí název, který souhrnně pojmenovává dané entity a predikáty, jež se vážou k dílčí otázce č. 2. V tomto případě byla vytvořena témata **Negativní** a **Pozitivní** pocity a emoce.

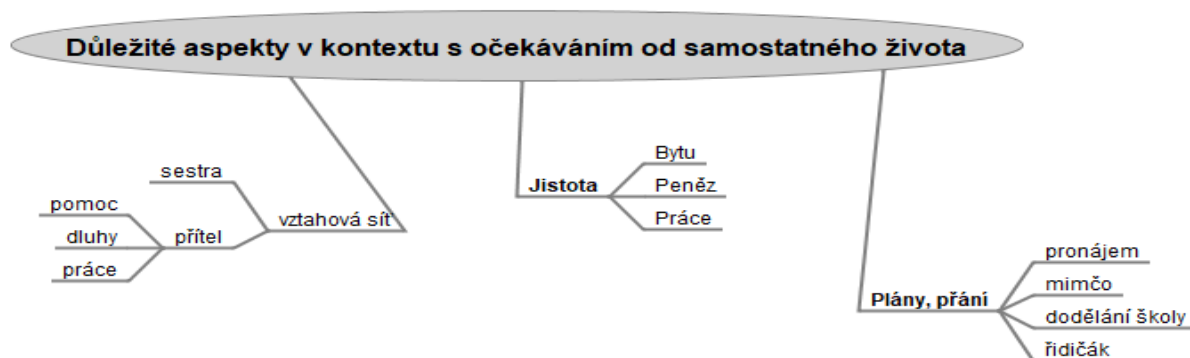
Negativními pocity se vyjadřovala participantka především ve vztahu k budoucímu samostatnému životu. Několikrát během rozhovoru uvedla strach, který se jí při myšlenkách na odchod z DD vybaví „*Tak co se mi vybaví, když se řekne odchod z dětského domova, no bojím se toho*”. Strach má především s budoucí životní situace a to zejména v oblasti finanční situace „...*toho se bojím nejvíce a že třeba nebudou peníze...*”. V kontextu s tímto uváděla obavy z těžkostí plynoucích z hledání vhodného zaměstnání „...*Ale obávám se nejvíce toho, že neseženu tu práci...*”. V této oblasti se informantka cítí velmi nejistě, a to i z toho důvodu, že stále nemá jistotu toho, kam po odchodu z DD půjde. Ráda by žila v pronájmu se svým přítelem „...*Ráda bych si pronajala nějaký byt, uvidím třeba jaké budou nabídky nebo tak.*” Posledním zmíněným negativním pocitem byl stesk po některých vychovatelích, ke kterým si dívka během pobytu v DD vytvořila pozitivní vztah: „*Možná jako po některých jako těch vychovatelích...*”.

Protipólem k negativním pocitům byly pocity pozitivní. Dívka je vyjadřovala především výroky s aspektem těšení se na situace v samostatném životě. Jednalo se především o

těšení se na soukromí, kterého vzhledem k organizaci dětského domova pocítovala nedostatek. Na RS je spolu s ní umístěn dalších 6 dětí předškolního a mladšího školního věku a situace z tohoto plynoucí byly někdy pro 21 letou dívku náročné (málo klidu, neustálý pohyb, šrum a hluk). Proto bylo těšení se na klid a přání klidného žití tématem pozitivních očekávání od samostatného života „...Ale těším se, že zase bude to soukromí...“ , „...i když třeba tady (v DD) jsem v pokoji sama, tak stejně furt kravál, furt někdo lítá, chodí nebo tak...“ . Jelikož je Marie výtvarně i jinak umělecky nadaná – účastní se výtvarných soutěží, studovala střední učiliště se zaměřením na aranžování květin atp. je její těšení se spjato se zařizováním svého vlastního obydlí „...A strašně se těším na zařizování bytu, to úplně miluju.“

3) Jaké další aspekty jedinci popisují jako důležité v souvislosti s očekáváním od samostatného života po odchodu z DD?

Ke zjištění toho, jaké další aspekty Marie popisuje jako důležité v souvislosti s očekáváním od samostatného života po odchodu z DD bylo využito všech entit objevujících se v parciálních intencích a popisujících tyto prospektivní aspekty. Některé entity se shodují s entitami vyskytujícími se v předešlých dílčích otázkách. Z tohoto důvodu nebudou interpretovány znovu, nebo budou popsány v jiných kontextech a s jinými predikáty.

Obrázek č. Myšlenková mapa – Důležité aspekty v kontextu s očekáváním od samostatného života.
Zdroj: Autorka.

Obrázek č. prezentuje vyskytující se činitele, které participantka popisovala jako důležité v souvislosti s tím, co očekává od samostatného života po odchodu z DD. Podle významů těchto činitelů byla vytvořena 3 témata nesoucí název, který souhrnně pojmenovává dané entity a predikáty, jež se vážou k dílčí otázce č. 3. V tomto případě byla vytvořena témata **Existence, Přání a Jistota**.

Hned v prvním tématu Existence, jehož subtéma nese název Vztahová síť, participantka v souvislosti s odchodem z DD zmínila plán založení rodiny: „...A plánuju mimčo, já nechci být stará mamka jakože, chtěla bych ho nejpozději do 25 nebo tak.“ Tento fakt je jistě podpořen existencí dlouhodobého přítele, se kterým se seznámila již v dřívějším věku v DD. Jsou spolu již 7 let, přičemž si prošli mnoha krizemi, které ustáli. S tímto plánuje budoucnost, společné bydlení i založení rodiny. Je dominantním článkem v její podpůrné vztahové síti. Marie od něj očekává také materiální výpomoc ve formě finanční podpory s placením bytu a jiných záležitostí „...Určitě mi s placením bude pomáhat přítel...“ a to i přesto, že je obeznámena s jeho neveselou životní situací „...Přítel už pracuje normálně, už ne na černo, ale pořád má dluhy, takže jako když má tu práci, tak je bude splácet.“

K finanční situaci plánuje přispět také svým podílem: „... *tak asi si najdu nějakou brigádu...*”. Dívka udržuje vztahy se svou starší sestrou, která stejně jako ona trávila dětství v DD. U ní tráví většinu víkendů či delších prázdnin, avšak neuvažuje o tom, že by po odchodu z DD zamířila k ní, a to zejména z důvodů nevelkého bytu a nedostatku soukromí. Její setra má dvě male děti, o které se stará sama: „*K sestře tam nechci jít vůbec, to já bych asi nevydržela tam, s těma děckama a to v tom kraválu a nevím, tak ona teď nemá úplně velký byt a jako ještě abych tam měla nastěhovat půlku, vždyť já mám taky v pokoji milion věcí, to bych tam asi ani nenastěhovala jako, takže jako, to by bylo jako lepší už jinam*”.

Druhé téma myšlenkové mapy se zabírá již zmíněnými plány a přáními, které participantka vzhledem k jejich očekávání od samostatného života vyjadřovala. Kromě založení rodiny by si ráda dodělala také aktuálně studovanou nádstavbu. Přesto, že již v tuto chvíli není ze školních povinností nijak nadšená, má silnou motivaci pro setrvání a tou je udělení řidičského průkazu, což plánuje v posledním ročníku jejího následného studia: „...*udělám si i řidičák, na to čekám, ten si začnu dělat příští rok, ve třetíku, takže plánuju v domově zůstat ještě rok do konce třetíku.*” S přítelem plánuje žít v bytě: „...*Ráda bych si pronajala nějaký byt...*”.

Vzhledem k tomu, že se Marie nejvíce obává situací, kdy nesežene práci a finance na placení bytu, byla by jistota v těchto oblastech významným prediktorem vztahující se ke kýženým očekáváním od samostatného života po odchodu z DD. To Marie potvrdila také slovy, že: „...*No a jestli se cítím být připravená na odchod, jako kdybych měla kam jít, tak asi jo. Jakože kdybych jako fakt věděla, že třeba jak mi teď nabídli ten startovací byt, jenomže to rozhodnutí bylo už teď do středy, oni mi to řekli den před tím, a to, než bych se jako to rozhodla, to bylo moc rychlé. To bylo ale dobré že to je na 5 let a neplatí se tam nájem, jenom služby, to je nějaké 2-3 tisíce měsíčně...*”

4) Jak se jedinci vyjadřují o své vlastní roli v samostatném životě?

Ke zjištění toho, jak se Marie vyjadřovala o své vlastní roli v samostatném životě, bylo využito všech entity „Já“ vyskytujících se v parciálních intencích.

Interpretace modalit a parciálních intencí:

Po rozboru analýzy parciálních intencí vzešlo najevo, že se výroky Marie vážící se k první dílčí otázce promítaly v modalitě **Belief = přesvědčení** v kategoriích *doxa affirmation* a *doxa negation*. Naprostou převahu měla první zmíněná kategorie, a to skoro v 90 % řečeného. To nasvědčuje tomu, že participantka si ve svých výpovědích byla jistá tím, co sděluje. Kategorie *doxa-negation*, která reprezentuje výroky nejisté a negativní, byla v druhém pořadí nejčastěji zastoupena, přičemž obsahovala výroky jako např.: „*Jako jo, štválo mě to tak, to přiznávám...*”.

Entita „Já“ se ve vztahu k modalitě **Affects = emoce**, vyskytovala převážně s neutrálním emočním nábojem. Tento fakt je ale opět podpořen situací, kdy se ve zmíněné modalitě nevyskytuje nabídka kategorií, které by popisovali emoce v přítomném čase. V tabulce č. 21 disertační práce lze vidět, že modalita **Affects** disponuje pouze kategoriemi odkazujícími na negativní a pozitivní emoce směřující k budoucnosti nebo minulosti a jednu kategorii s neutrálními emocemi. Pozitivní a negativní emoce v přítomném čase se tam nevyskytují. I z tohoto důvodu byla kategorie *neutral* nejčastěji zastoupenou kategorií, a to i přesto, že výroky měly jisté emoční zabarvení, např.: „*Tím, že na to placení nejsem sama*”.

tak je to dobrý” je jasně pozitivní výrok, ale jelikož byl sdělen v přítomném čase, byla mu přiřazena kategorie neutral. Po kategorii neutral se participantka vyjadřovala také v kategorii *positive-retrospective*, kdy se vyjadřovala výroky s pozitivním emočním nábojem s ohledem na minulost: „...*I když jsem se na to těšila...*”. S ohledem na minulost se participantka vyjadřovala také v kategorii *negative-retrospective*, např. když vzpomínala na odchod z DD, když si balila věci a uvědomovala si, že opravdu odchází: „*Jen když jsem si balila ty věci tak to bylo takové smutné.*” V souvislosti s entitou „Já” Marie sdělovala výroky pozitivní a to v souvislosti s budoucností: „*Na domov budu dobře vzpomínat.*“

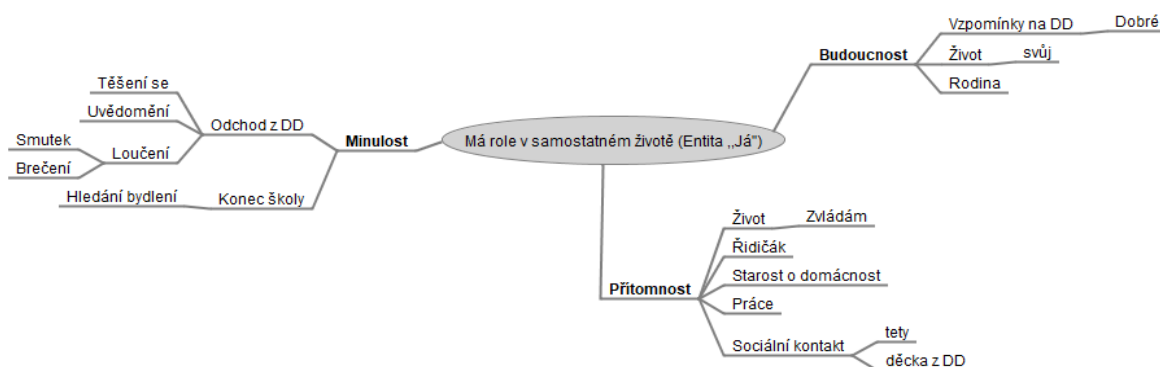
V modalitě **Function = význam**, se participantka vyjadřovala převážně výroky spadající do kategorie *Signitive* (72 % zastoupení), který nám udává hodnocení, když je osoba ve vyjádření angažována. Marie se tedy vyjadřovala převážně se zapojením subjektivního hodnocení popisovaného jevu: „*Že třeba kdybych na to sama byla, tak by to bylo jako jiné, těžší no.*”

Vzhledem k modalitě **Time = čas** se informantka nejvíce vyjadřovala v minulém čase, jelikož ve svých výpovědích sdělovala informace s ohledem na minulost, na její vzpomínky související s odchodem z DD a doprovodné situace „...*ale pak jak člověk si balí ty věci tak jsem si tak nějak uvědomila, že mi tam bylo vlastně fajn, že mi nic nechybělo.*” Druhou nejčastěji zastoupenou kategorií modalitě času je čas přítomný, kdy participantka popisovala svou současnou životní situaci „*Takže jako jo, takhle ten život zatím zvládám...*” a procentuálně stejný výskyt zaznamenala kategorie *always-recurrent*, která popisuje něco, co se děje obvykle a má opakující se děj, např.: „*No jinak jako pořád jsem v kontaktu hlavně přes messenger jako s tetou...*”.

Ve výpovědích se Marie zaměřovala sama na sebe, své pocity a popis vnímané skutečnosti z procesu osamostatnění, proto v modalitě **Subject = subjekt ve větě**, se v polovině případů objevovala kategorie „I”, která se užívá, pokud participant mluví o sobě. Oproti dílčí otázce č. 1, kde měla tato kategorie dominantní zastoupení, se však v druhé etapě rozhovoru zaměřovala kromě na sebe také na popis situací související s jinými lidmi, což je vyjádřeno kategorií *we*, přičemž to bude rozebráno v dílčí otázce č. 5.

Výpovědi v modalitě **Will = vůle/přání subjektu** se významově odráželi v kategorii *Engagement*, která odkazuje na aktivitu subjektu: „*No a jinak pracuju...*”, „*Jo a začala jsem ten řidičák...*”.

Pomocí entit a predikátů byla pro lepší přehlednost sestavena myšlenková mapa viz obrázek níže. Entita „Já” se v parciálních intencích objevila celkem 42x, což je oproti dílčí otázce č. 1 téměř poloviční rozdíl. Participantka se v druhé etapě rozhovorů vyjadřovala nejen o sobě, ale často také o příteli a jiných sociálních vztazích.

Obrázek č. Myšlenková mapa - Entita „Já” a samostatný život po odchodu z DD.
Zdroj: Autorka.

Obrázek č. přehledně ukazuje všechny zkatégorizované predikáty a entity, jež se vážou k entitě „Já“ v souvislosti s výroky vztahující se k samostatnému živou, po opuštění DD. Ty jsou na základě jejich významu sloučeny pod 3 témata nesoucí název, který souhrnně pojmenovává dané entity a predikáty, jež se vážou k dílčí otázce č. 4. V tomto případě byla vytvořena témata, které ohraničují časové úseky, ke kterým se řečené vztahovalo. Jedná se tedy o témata **Minulost**, **Přítomnost** a **Budoucnost**, která jsou blíže specifikována uvedenými subtématy a podpořena danými predikáty.

Téma **Minulost** zahrnuje výroky, kterými se participantka vyjadřovala ve vztahu k již proběhlým situacím, souvisejících s odchodem z DD. Marie se zamyslela nad celou proběhlou situací a vzpomínala, že „*I když jsem se na to těšila a dlouho jsem si to představovala tak pak jak to přišlo, tak stejně jako na to není ten člověk úplně připravený.*“ Zároveň ale dodávala, že přesto, že situace jednoduchá nebyla, neměla úplně nejhorší výchozí pozici, a to zejména z toho důvodu, že měla v této době podporu v podobě přítele: „*Já to měla ale si myslím super, a to hlavně v tom, že jsem jako nešla nikam sama bydlet, ale že hned s tím přítelem jsme šli.*“ Přesto však byla situace těžká po emoční stránce, kdy se musela rozloučit s prostředím, ve kterém 7 let žila, což dokládá slovy: „*Tak bylo to celkově takové zvláštní po tolika letech se sbalit a odejít pryč.*“ Velmi emotivní pro ni bylo samotné balení věcí a hlavně loučení se s tetami, které se o ni starali: „*Jen když jsem si balila ty věci tak to bylo takové smutné. Jakože jo, štválo mě to tam, to přiznávám, ale pak jak člověk si balí ty věci tak jsem si tak nějak uvědomila, že mi tam bylo vlastně fajn, že mi nic nechybělo. Dokonce jsem i brečela jak jsem se loučila s tetama a tak, tak to bylo takové smutné.*“ Vzhledem k tomu, že si Marie uvědomovala, že se blíží konec školy a s tím je spojen také odchod z DD, nelenila a aktivně hledala možné bydlení už před koncem školy: „*...jako jak už jsem věděla že se blíží konec tak už jsem se i dívala po těch bytech...*“. Byt nakonec našli a společně s přítelem se tam přestěhovali. Říká, že v začátcích pomohl finanční obnos, který obdržela jako odchodné z DD a který pomohl především při placení kauce: „*Takové ty začátky, kauci a tak to se zaplatilo z těch peněz co jsem dostala z domova.*“

V tématu **Přítomnost** se již odráží její aktuální životní situace. Participantka sděluje velmi pozitivní zprávu a to: „*No a jinak pracuju...*“. Z jejich sdělení je patrné, jak si samostatný a v uvozovkách svobodný život užívá, což potvrzuje např. slovy: „*Je to fajn mít takhle ten svůj byt a starat se o to všechno...*“ i když je samozřejmě také nohama na zemi a je si vědoma, že: „*...jsou to jako i starosti.*“ Maruška si aktuálně plní její velké přání a tím je mít řidičský průkaz. Ještě jej nemá, ale začala ho a moc se těší, až jej obdrží: „*Jo a začala jsem ten řidičák, ale ještě ho nemám, tak to jsem zvědavá, na ten se těším až ho budu mít.*“ Kromě již zmíněného přítele a také sestry (viz dílčí otázka č. 5), je nyní v kontaktu také s lidmi z DD, za což je ráda: „*No jinak jako pořád jsem v kontaktu hlavně přes messenger jako s tetou...*“, „*...a sem tam když jedu do města tak se vidím třeba i s děckama jako z děčáku...*“. Během rozhovoru svůj život hodnotila pozitivně a sdělila: „*Takže jako jo, takhle ten život zatím zvládám...*“.

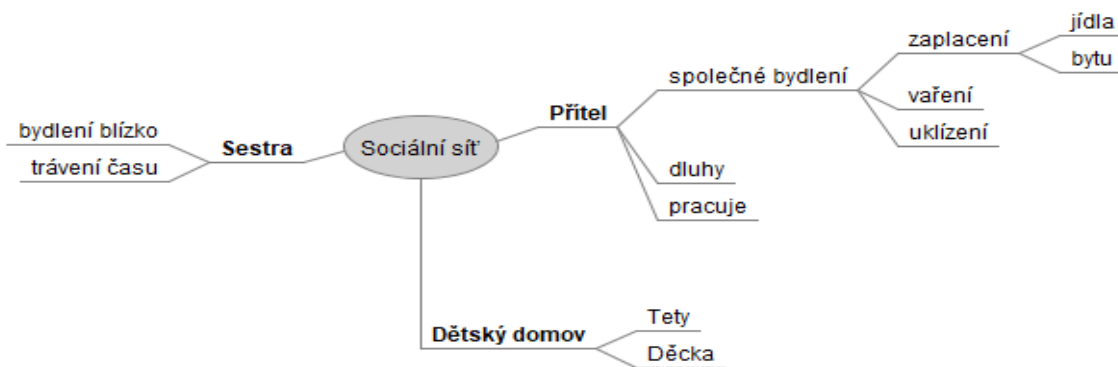
Co se týče budoucnosti, Maruška se vyjádřila větou, kterou shrnuje vše podstatné: „*Na domov budu dobře vzpomínat ale teď už bych si ráda zařídila ten svůj život, měla rodinu a tak.*“ Participantka přesto, že svůj život, který zahrnoval těžké rodinné situace, náročné adolescentní období, adaptaci na DD, neměla vůbec jednoduchý, se k životu staví odhodlaně. Vytvořila si kolem sebe podporující vztahovou síť, která sice není velká, ale je naprosto dostačující pro její prozatím spokojený život. O konkrétní podobě této sítě bude řeč v interpretaci následující dílčí otázky.

5) O jakých sociálních sítích se jedinci vyjadřovali v souvislosti s osamostatněním?

Ke zjištění toho, jak se participantka vyjadřovala o její sociální síti v souvislosti se samostatným životem po odchodu z DD, bylo využito všech entit „My“, jež se objevují v její výpovědi. K entitě „My“ byly přiřčeny také entity, které konkrétně pojmenovávali dané členy sociálně sítě, tedy entity „přítel“, „teta(y)“, „séra“ a „děcka z DD“.

Po rozboru analýzy parciálních intencí se rozdíl ve výskytu kategorií oproti dílčí otázce č. 4 projevil v modalitě **Subject**, která určuje, kdo byl subjektem v řečeném. V souvislosti s interpretací této dílčí otázky se jednalo o výskyt kategorie *we*, tedy my, která se vyskytla s 28% zastoupením. V kontextu s tímto se v modalitě **Property**, jež označuje, komu výpověď či věci ve sdělení patří, vyskytovala kategorie *our*, tedy naše, např. „*Hledali jsme vlastně ještě před koncem školy...*“.

Zmíněné entity se ve vztahu k modalitě **Affects** = **emoce**, vyskytovaly, stejně jako v předchozí dílčí otázce převážně s neutrálním emočním nábojem, což může být opět způsobeno absencí kategorií, které by popisovali emoce v přítomném čase (viz interpretace 1. a 4. dílčí otázky). V zástupu za kategorií *neutral* se dále vyskytovala kategorie *positive-retrospective*, která zahrnuje výroky řečené s pozitivním emočním nábojem s ohledem na minulost, když hodnotila již proběhlé události: „*ale že hned s tím přítelem jsme šli...*“, „*a taky pomáhala teta a pan ředitel...*“. V minulém čase se participantka vyjadřovala ve vztahu k entitám My apod. nejčastěji a jako druhá v pořadí se projevila kategorie *always-recurrent* v modalitě **Time=čas**. Ta popisuje něco, co se děje obvykle a má opakující se děj, např.: „*Od ségry teď bydlíme vlastně blízko, takže trávíme dost času spolu a sem tam když jedu do města tak se vidím třeba i s děčkama jako z děčáku nebo jsem byla už i párkrát tam jako podepsat i nějaké papíry a třeba i pro věci ještě a pokecat s tetama.*“

Obrázek č. Myšlenková mapa – sociální síť participantky Marie.
Zdroj: Autorka.

Obrázek č. přehledně ukazuje všechny entity, které souvisí se sociální sítí participantky. Vztahy se projevily ve třech rovinách – v rovině vztahů z dětského domova, rodiny a vztahu partnerského. Proto byla vytvořena 3 témata v myšlenkové mapě: **Dětský domov**, **Přítel** a **Sestra**, která jsou blíže specifikována uvedenými subtématy a podpořena danými predikáty.

Participantce zemřela maminka a s otcem kontakty po odchodu do DD udržovala sporadicky, v posledních letech v DD téměř vůbec. Babička ji také zemřela a jiní členové rodiny nejsou známí. Do DD byla Marie umístěna spolu s její **sestrou**, která však následně odešla, avšak Marie s ní udržovala a stále udržuje vztah nadále. Především v pozdní adolescenci se jejich vztah ustálil, dívka u ní trávila většinu víkendů či prázdnin, a to mnohdy společně i s jejím přítelem. Spolu s ním se přestěhovala z DD do blízké lokality, kde bydlí také sestra, takže se mohou vzájemně často vídat. Dívka se k sestře vyjadřuje následovně: „*Od ségry ted' bydlíme vlastně blízko, takže trávíme dost času spolu...*“. Jak již bylo sděleno, participantka odešla z DD do bytu společně se svým přítelem, se kterým se v DD poznala. Společného soužití se nijak neobávala, neboť čas spolu trávili už během dívčina pobytu v DD a to zejména při dovolenkách u sestry: „*Trávili jsme spolu víkendy a delší čas už u ségry takže jako takhle v tomto nebyl problém...*“. **Přítel** je pro participantku nejen podpora emoční, ale také materiální, kdy sama říká, že: „*No nakonec jsme šli s přítelem do bytu, sice jako je malý, ale pro začátek nám to stačí i než třeba bude to mimčo. Tím, že na to placení nejsem sama tak je to dobrý.*“ O tomto se zmiňovala již v dílčí otázce č. 3, kdy se vyjádřila, že ji určitě s placením bytu bude přítel pomáhat, a to i přesto že ví, že je stále zadlužený. K tomu se však staví čelem, dluhy údajně splácí a stále jim zbyde dostatek financí na obživu: „*Dluhy má pořád, takže nějaké peníze i odchází jako na zaplacení těch dluhů, ale i tak pořád máme na ten byt a jídlo a tak.*“ Je to určitě také tím, že jsou oba v zaměstnaneckém poměru: „*No a jinak pracuju a přítel teda taky.*“ Participantka působí spokojeně ve společné domácnosti s přítelem, i když si je vědoma i všech starostí, které se v souvislosti se společným partnerským bydlením vyskytují, jako je např. pravidelné vaření a uklízení.

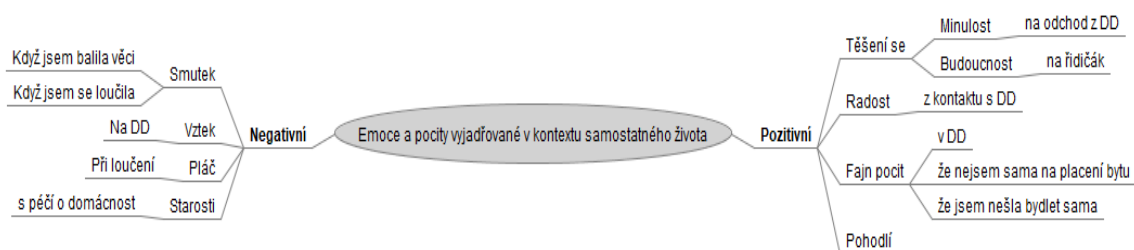
Téma **Dětský domov** zahrnuje subtémata *tety* a *děčka z DD*. Marie i nadále po odchodu z DD udržuje kontakt s dětským domovem, k čemuž sdělila následující: „*když jedu do města tak se vidím třeba i s děčkama jako z děčáku nebo jsem byla už i párkrát tam jako podepsat i nějaké papíry a třeba i pro věci ještě a pokecat s tetama.*“

Participantka během rozhovoru působila vyrovnaným dojmem. Nezmínila se (a to ani mimo záznam) o to, že by ji chyběl např. nějaký člen rodiny. Naopak se velmi těší na zakládání vlastní rodiny, o čemž hovořila už v průběhu první etapy sběru dat a zmínila se o tom také ve druhé etapě, kdy sdělovala podmínky bydlení: „*No nakonec jsme šli s přítelem do bytu, sice jako je malý, ale pro začátek nám to stačí i než třeba bude to mimčo.*“

6) Jaké emoce a pocity jedinci popisují ve vztahu ke zvládnání samostatného života?

Ke zjištění toho, jak participantka popisuje situace a oblasti, které u ní v souvislosti se samostatným životem po odchodu z DD vyvolávají emoce a pocity, bylo využito entit „smutek“, „vztek“, „pláč“, „těšení se“, „radost“, „pohodlí“, „starost“ a „fajn pocit“ objevující se v parciálních intencích. Některé entity se shodují s entitami vyskytujícími se v předešlých dílčích otázkách. Je to z toho důvodu, jelikož je participantka sdělila dale v souvislosti s entitami „Já“ nebo „My“. Tato dílčí otázka se však cílí výhradně na popis těchto emocí a pocitů a vyzdvihuje jejich důležitost v procesu samostatného života.

Stejně jako v případě dílčí otázky č. 2, která se zaměřovala na emoce a pocity v souvislosti s odchodem z DD a následným osamostatněním, byla také u dílčí otázky č. 6 vytvořena 2 témata nesoucí název, který souhrnně pojmenovává dané entity a predikáty, jež se vážou k této dílčí otázce. V tomto případě byla tedy shodně vytvořena témata **Negativní** a **Pozitivní** pocity a emoce.

Obrázek č. Myšlenková mapa – Pocity a emoce vyjadřované v kontextu samostatného života.

Zdroj: Autorka.

V dílčí otázce č. 2 se participantka vyjadřovala negativními pocity především ve vztahu k budoucímu samostatnému životu. V druhé etapě rozhovorů, když již zkušenosti se samostatným životem má, se naopak negativní emoce a pocity projevovaly zejména ve vzpomínkách na odchod z DD. Hned v úvodu Marie sdělila smíšené, exaktně nedefinovatelný pocit, doslova: „*Tak bylo to celkově takové zvláštní po tolika letech se sbalit a odejít pryč.*“ Participantka si uvědomuje, že přesto, že dlouho bojovala s adaptací na DD, stal se pro ni během let zázemím a jistotou. Proto dále sdělovala zejména zažité pocity smutku, když si balila své věci: „*Jen když jsem si balila ty věci tak to bylo takové smutné.*“ Přiznala, že i když ji DD v mnoha věcech štval („*Jakože jo, štvalo mě to tam...*“), smutek ji stejně při balení přemohl. Kromě situace balení věcí ji pociťovala smutek také při samotném loučení, v den odchodu z DD, kdy se dokonce také rozplakala: „*Dokonce jsem i brečela jak jsem se loučila s tetama a tak, tak to bylo takové smutné.*“ Všechny zmíněné pocity a emoce tedy souvisely se situacemi souvisejícími s odchodem z DD. Co se týče přítomnosti a samostatného života, vyjádřila participantka jediný povzdech nad starostmi každodenního života, kterých si je vědoma: „*...i když jsou to jako i starosti. Vařit pro nás, uklízet. Jako všechno jsem dělala i v domově jo, to si zas jako nemyslete, ale tak nějak když je to vaše a navíc to musíte dělat skoro každý den, to je něco jiného.*“

K minulosti participantka kromě negativních pocitů a emocí sdělovala také ty pozitivní. Sdělila, že přesto, že se na odchod z DD těšila, byla to pro ni i tak nelehká situace: „*...I když jsem se na to těšila a dlouho jsem si to představovala tak pak jak to přišlo, tak stejně jako na to není ten člověk úplně připravený...*“ Uvědomila si, že měla v DD pohodlí a komfort, což vyjádřila slovy: „*...tak jsem si tak nějak uvědomila, že mi tam bylo vlastně fajn, že mi nic nechybělo.*“ A taky konkrétně ve vztahu k vaření: „*Že jako v domově třeba vařila jídelna že a my jen o těch víkendech tak v tomto to jako bylo jednodušší.*“

Ve vztahu k přítomnosti a samostatnému životu se s pozitivními emocemi a pocity Marie vyjadřovala radostně a spokojeně, uvědomovala si, jak je fajn, že není v životě na vše sama a sdílí jej s přítelem, který ji pomáhá také s materiální stránkou života: „*Tím, že na to placení nejsem sama tak je to dobrý.*“ „*Takže jako jo, takhle ten život zatím zvládám ale myslím si že je to hodně tím, že jako nejsem na to všechno sama. Že třeba kdybych na to sama byla, tak by to bylo jako jiné, těžší no. Hlavně s tím placením všeho a tak celkově.* Radost má také s přetrvávajícím kontaktem s DD, konkrétně s tetami nebo ostatními dětmi: „*No jinak jako pořád jsem v kontaktu hlavně přes messenger jako s tetou, sem tam si napíšeme, tak to je dobré. Od ségry teď bydlíme vlastně blízko, takže trávíme dost času spolu a sem tam když jedu do města tak se vidím třeba i s děčkama jako z děčáku...*“ Co se týče budoucnosti, vyjadřuje se pocitem těšení se na nejbližší očekávanou životní událost, čímž je pro participantku získání řidičského průkazu: „*Jo a začala jsem ten řidičák, ale ještě ho nemám, tak to jsem zvědavá, na ten se těším až ho budu mít.*“ Vzápětí dodává, že: „*I když sice auto jako ještě nějaký čas určitě mít nebudeme, tak se to hodí*“, čímž sděluje, že na budoucnost myslí.